

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

შ რ ო მ ე ბ ი

III

ეკონომიკურ მეცნიერებათა სერია

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი – 2008

SOKHUMI STATE UNIVERSITY

PROCEEDINGS

III

Series of Economical Sciences

Sokhumi State University Publishing House
Tbilisi – 2008

შრომების III ტომში (ეკონომიკურ მეცნიერებათა სერია) წარმოდგენილია სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის თანამშრომელთა სამეცნიერო შრომები ეკონომიკური მეცნიერების სხვადასხვა მიმართულებებისა და ბიზნესის ადმინისტრირების აქტუალურ პრობლემებზე.

კრებული განკუთვნილია როგორც შესაბამისი დარგების სპეციალისტებისა და სტუდენტებისათვის, ისე ფართო მკითხველისათვის.

შრომების

მთავარი სარედაქციო საბჭო: ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ჯონი აფაქიძე** (თავმჯდომარე), ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **დიანა ალანია**, ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **რევაზ ხარებავა**, ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ვლადიმერ კირცხალია**, ბიოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ზურაბ ლომთათიძე**, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **მარიამ მირესაშვილი**, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ოთარ მიქიაშვილი**, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ზურაბ პაპასქერი** (თავმჯდომარის მოადგილე), ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **თეიმურაზ ჩილაჩავა**, ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ლენიდე ჯახაია**, პედაგოგიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ჯემალ ჯინჯინაძე**, იურიდიულ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ზაურ ჯინჯოლავა**

მთავარი სარედაქციო საბჭოს პასუხისმგებელი მდივანი: ფიზიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **როინ ბერია**

მთავარი სარედაქციო საბჭოს მდივანი: ბიოლოგიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი **ეკა ესებუა**

ეკონომიკურ მეცნიერებათა სერიის

სარედაქციო კოლეგია: ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **რევაზ ხარებავა** (მთავარი რედაქტორი), ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, ასოც. პროფესორი **რევაზ ბასარია**, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **გიორგი ბერულავა**, ასოც. პროფესორი **მადონა გელაშვილი**, ასოც. პროფესორი **დემნა კვარაცხელია**, ასოც. პროფესორი **ლარისა თაკალანძე**, ასოც. პროფესორი **დევი შონია**, ასოც. პროფესორი **დავით ჯალაღონია**.

The III volume of “**PROCEEDINGS**” (*Economical Sciences Series*) represents the researches Sokhumi State Universities employee’s on the topical issues about actual problems of development economics of country.

The edition is intended for the specialists, students, and general readers.

CHIEF EDITORIAL COUNCIL OF “PROCEEDINGS”:

Doctor of Historical Sciences, Professor **John Apakidze** (Head of the Council), Doctor of Philological Sciences, Professor **Diana Alania**, Doctor of Physico-Mathematical Sciences, Professor **Teimuraz Chilachava**, Doctor of Philosophical Sciences, Professor **Leonid Djakhaia**, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor **Jemal Jinjikhadze**, Doctor of Juridical Sciences, Professor **Zaur Jinjolava**, Doctor of Economical Sciences, Professor **Revaz Kharebava**, Doctor of Physico-Mathematical Sciences, Professor **Vladimer Kirtskhalia**, Doctor of Biological Sciences, Professor **Zurab Lomtadze**, Doctor of Philological Sciences, Professor **Mariam Miresashvili**, Doctor of Philological Sciences, Professor **Otar Mikiashvili**, Doctor of Historical Sciences, Professor **Zurab Papaskiri** (Deputy head of Council)

Executive Secretary of the Chief Editorial Council: Doctor of Physics, Associate Professor **Roin Beria**

Secretary of the Chief Editorial Council: Doctor of Biology, Assistant Professor **Eka Esebua**

EDITORIAL BOARD OF ECONOMICAL SCIENCES SERIES

Doctor of Economical Sciences, professor **Revaz Kharebava** (Editor-in-Chief), Doctor of Economical Sciences, Associate professor **Revaz Basaria**, Doctor of Economical Sciences, professor **George Berulava**, Doctor of Economics, Associate professor **Madona Gelashvili**, Doctor of Economics, Associate professor **Davit Jalagonia** Doctor of Economics, Associate professor **Demna Kvarackhelia**, Associate professor **Devi Shonia**, Doctor of Economics, Associate professor **Larisa Takalandze**.

ს ა რ ჩ ე ვ ი

ე კ ო ნ ო მ ი კ უ რ ი თ ე ო რ ი ა

რევაზ ბასარია. ცოდნა და ეკონომიკური ზრდა.	9
გიორგი მალაშხია. ეკონომიკური განვითარება და ეკონომიკური ზრდა.	20
ნაზირა კაკულია. ევოლუციური თეორია პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პროცესში.	40
მაია ჭანია. ეკონომიკური ზრდის პრობლემები საქართველოში თანამედროვე ეტაპზე.	47
რამაზ ფუტყარაძე. ევრო საერთაშორისო სავალუტო- საფინანსო ურთიერთობებში.	55
დემნა კვარაცხელია. ლარის დევალვაცია – სამამულო წარმოების რეალური სექტორის აღორძინების აუცილებელი პირობა.	73
ბადრი გიორგიძე. საგადასახადო დაბეგვრის განვითარების ტენდენციები ევროკავშირის ქვეყნებში.	89

დ ა რ გ ო ბ რ ი ვ ი ე კ ო ნ ო მ ი კ ა

რევაზ ხარებავა. აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის განვითარების მექანიზმები: სტრუქტურულ-ფუნქციონალური ასპექტები.	93
კახაბერ ციმიჩია. სასურსათო უსაფრთხოების ინდიკატორები საქართველოში.	106
ირმა მოლაშხია. კვების მრეწველობის სანედლეულო პოტენციალის გამოყენების ეფექტიანობა.	114

რ ე გ ი ო ნ უ ლ ი ე კ ო ნ ო მ ი კ ა

ნინო ხარებავა. რეგიონების განვითარების საფინანსო და საბიუჯეტო რეგულირება. <i>მეთოდოლოგია, მეთოდები და ფორმები</i>	121
ჯანდრი ზარანდია. საბიუჯეტო პროცესის მართვა რეგიონულ და მუნიციპალურ დონეზე.	135

ი ნ ვ ე ს ტ ი ც ი ე ბ ი დ ა ი ნ ო ვ ა ც ი ა

ალექსანდრე სიჭინავა. საინვესტიციო პროექტის დაფინანსების ფორმები.	148
მადონა გელაშვილი. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების როლი ეკონომიკის სტაბილიზაციაში.	159

ბ ი ზ ნ ე ს ი ს ა დ მ ი ნ ი ს ტ რ ი რ ე ბ ა

შოთა შაბურიშვილი. საერთაშორისო კონკურენტუნარიანობის ინოვაციური ასპექტები.	167
ლარისა თაკალანძე. ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის მოდელები.	175
თეიმურაზ შენგელია. საბანკო ბიზნესის განვითარების ტენდენციები საქართველოში.	181
კობა ბასილაია. კომერციული ბანკის ლიკვიდურობის და შემოსავლიანობის მართვის მეთოდები.	185
მარინე ხუბუა. კომერციული ბანკების ფინანსური ანალიზის საინფორმაციო ბაზა.	191
ზურაბ ლიპარტია, ელისო ლანჩავა. თანამედროვე მენეჯმენტის მეცნიერული პრინციპების სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტები.	196
დავით ჯალაღონია. აღრიცხვა-ანგარიშგების განვითარების ეტაპები.	210
გიორგი ჯახაია. თანამედროვე ლოგისტიკის თეორიისა და პრაქტიკის ზოგიერთი საკითხი.	218
Георгий Берулава. Детерминанты конкурентоспособности фирм в странах с переходной экономикой.	222
ელგუჯა კონჯარია. აუდიტი, როგორც საფინანსო-ეკონომიკური კონტროლის განხორციელების მექანიზმი.	236
დევი შონია. მარკეტინგი როგორც კომპანიის აქტივი და მისი შეფასების აქტუალური საკითხები.	243

დ ე მ ო გ რ ა ფ ი ა

მერაბ გეჯუა. აფხაზეთის მოსახლეობის დინამიკა და ეროვნული შემადგენლობა (1926-1989).	256
ანზორ სახვაძე. ადამ სმიტის დემოგრაფიული შეხედულებები.	265

CONTENTS

Economical theori

Revaz Basaria. Knowledge And Economic Growth.	19
Giorgi Malashchia. Economic Development And Economic Growth.....	39
Nazira Kakulia. Evolution Teory In The Period Of Post-Comunist Transformation.	46
Maia Chania. Problems Of Economic growth.	54
Ramaz Putkaradze. Euro International Monetary-Financial Relations.	72
Demna Kvarackhelia. Devaluation Of Lari-Which Is The Mein condition To Regenerate The Real Part Of National Production.	88
Badri Giorgidze. Taxation And Tendencies Of Changes In Eu Member Countries.	92

Branch economic

Revaz Kharebava. Aghro Industrial Complex In Restructure Development Mechanisms: Functional Aspeqts.	105
Kakhaber Tsimintia. Indicators Of Food Security In Georgia.	113
Irma Molashxia. Food Production Potential Of Plural Raw Material's Effective Utilization.	120

Regional economic

Nino Kharebava. Budgetary Regulation Of Regional Development. <i>Methodology, Forms And Approaches.</i>	134
Jandri Zarandia. Management Of Budgetary Processes At Regional And Municipal Levels Under Federalism Circumstances.....	147

Investment and inovation

Alexsander Sichinava. Finanst Forms Of Investment Progect.	158
Madona Gelashvili. Role Of Foreign Direct Investment (FDI).	166

Business administration

Shota Shaburishvili. Inovative Aspects Of The International Competitiveness.	174
Larisa Takalandze. The Business models Of Social Responsibility.	180
Teimuraz Shengelia. Benk Business Development Tendencies In Georgia.	184

Koba Basilaia. The Methods Of The Commercial Bank Liquidity And The Management Of Profitability.	190
Marine Khubua. Issues Of Use Of The Information Base In The Process Of Financial Analysis In The Commercial Banks.	195
Zurab Lipartia, Eliso Lanchava. Socioeconomic Aspects of The Scientific Principles Of Modern Management.	209
Davit Jalagonia. The Development Levels Of Accounting.	217
George Jakhiaia. Certain Issues In Contemporary Logistics Theory And Practice.	221
George Berulava. The Determinants Of Firm's Competitiveness In Transition Economies.	235
Elguja Konjaria. Audit-Democratic Form Of Financial-Economic Control.	242
Devi Shonia. Marketing As An Asset Of The Company.	254

D e m o g r a p h y

Merab Gejua. Dynamics And National Structure Of The Population Of Abkhazia.	264
Anzor Sakhvadze. Demographic Views Of Adam Smith.	290

მ კ ო ნ ო მ ი კ უ რ ი თ ე ო რ ი ა

რეფაზ ბასარია

ცოდნა და ეკონომიკური ზრდა

დღიდან წარმოშობისა (ანუ ჩვენი წინაპრის შეგნებული საქმიანობის სუბიექტად ჩამოყალიბებისა – homo sapiens) ადამიანი პერმანენტულად ესწრაფვის თავისი ცხოვრების დონის ამაღლებას, თავისი არსებობის პირობების გაუმჯობესებას და აღწევს მას კიდევაც მთლიანობაში. თუ აღრინდელ პერიოდში ამ პირობების საერთო გაუმჯობესებას ათასეული (და უფრო მეტი) წლები სჭირდებოდა, ბოლო რამდენიმე ასეული წლის განმავლობაში ნათლად გამოიკვეთა, რომ კაცობრობის ყოველი შემდეგი თაობა უკეთესად, უფრო კომფორტულად ცხოვრობს, ამას კი ძირითადად ადამიანების სამეურნეო საქმიანობის სრულყოფა - გაფართოება, ამ საქმიანობის შედეგიანობის ამაღლება-გაზრდა განაპირობებს. ამ შედეგიანობის მატება ძირითადად შრომის მწარმოებლურობის ზრდა და მის საფუძველზე დოვლათ-სიკეთის (ეკონომიკურ ენაზე ეროვნული შემოსავლის წარმოების) პერმანენტულად გამრავლება-გაფართოება, ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფაა. მიუხედავად ასეთი მყარად ჩამოყალიბებული ტენდენციისა, ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის წარმოების გაზრდის პრობლემები კვლავაც მწვავედ დგას კაცობრობის წინაშე.¹ ეს კი დაკავშირებულია ეკონომიკური პირობების განვითარების წინააღმდეგობრიობასთან, მის სხვადასხვა ინტენსივობასთან პლანეტის სხვადასხვა რეგიონებში და, შესაბამისად, სხვადასხვა ქვეყნებში ადამიანების ცხოვრების დონის მკვეთრად განსხვავებულობასთან.

როგორც ცნობილია, მოსახლეობის კეთილდღეობის დონის, ასევე ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების შეფასებისათვის გამოიყენება სტატისტიკური (ეკონომიკური) მაჩვენებელთა ერთობლიობა, რომელშიც უდიდესი როლი (ძირითადი დატვირთვა) ერთობლივ ეროვნულ პროდუქტზე (ეპ) მოდის – გადამწვევტია ეპ-ის წარმოება მოსახლეობის ერთ სულზე. ამ მაჩვენებლით კი დღესდღეობით განვითარებული და დაბალი განვითარების მქონე ქვეყნები

¹ ჩვენი ეს დებულება არ ეწინააღმდეგება მეცნიერთა დიდ ნაწილში არსებულ მოსაზრებას, რომ პლანეტაზე რესურსების გლობალურად შემცირების გამო კაცობრობის გადარჩენისათვის დღესდღეობით აუცილებელია მთლიანად ეკონომიკის ნულოვანი ზრდით დაკმაყოფილება და ზღვარგასული მოთხოვნის შეკვეცა (იხ. გ. მალაშხია. მეტაეკონომიკა-ეკონომიკის ფილოსოფია. თბ. 1995, თავი IV).

ერთმანეთისაგან მრავალგზის ჯერადობით განსხვავდებიან: ზოგიერთ ქვეყანაში ეს 40 ათას დოლარს აღემატება, ზოგიერთში 1 ათასსაც ვერ აღწევს.

მაშასადამე, ამოცანა ის არის, რომ ეკონომიკური ზრდის მიღწევაში საზოგადოებამ უპირველესად მის უზრუნველმყოფ იმ ფაქტორების ამოქმედებაზე და უკუგებაზე უნდა წარმართოს ძალისხმევა, რომლებიც, როგორც რესურსები, შედარებით ნაკლებად შეზღუდული და ამავდროულად მაღალშედეგიანია.

ევპ-ის წარმოება გამსხვილებულად ორ პარამეტრზეა დამოკიდებული: წარმოების ფაქტორებზე (მ.შ. პირველ რიგში შრომაზე და კაპიტალზე) და საწარმოო ფუნქციაზე. ამ დამოკიდებულებას შემდეგი მათემატიკური განტოლება წარმოგვიდგენს:

$$Y=f(L,K),$$

სადაც იგივეობის მარცხენა მხარეს ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის წარმოებაა მოცემული, ხოლო მარჯვენა მხარეს - მისი შექმნის განმპირობებელი პარამეტრები, მათ შორის:

L - შრომა

K - კაპიტალი

f - საწარმოო ფუნქცია (ანუ დოვლათ-სიკეთის წარმოებისა და წარმოების ფაქტორებს შორის ფუნქციური დამოკიდებულება). მასში იგულისხმება წარმოებაში გამოყენებული ტექნოლოგიები და წარმოების ორგანიზაციის ფორმები.

გასაგებია, რომ ამ იგივეობაში ჩვენი საუბრის თემა (ცოდნა) ეხება შრომის ფაქტორს, მაგრამ შევეცდებით დავასაბუთოთ ამ ფაქტორის სრულყოფის დადებითი ზემოქმედება ეკონომიკური ზრდის განმპირობებელ სხვა პარამეტრებზეც. შრომის ფაქტორის ქვეშ ჩვეულებრივად დაქირავებულ მუშაკთა შრომას გულისხმობენ. ჩვენ კი გვინტერესებს, ამასთან ერთად, მთელი საზოგადოება, როგორც მწარმოებლური (სარგებლიანი) საქმიანობის სუბიექტი; ჩვენი საუბრის თემაა ასევე წარმოებაში დასაქმებულ მუშაკთა ზრდა (რიცხოვნობის ერთეულების მატება), რომელიც ეკონომიკურ ზრდას მხოლოდ ამ ერთეულების კაპიტალშეიარაღების შენარჩუნების პირობებში უზრუნველყოფს. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს შრომის ყოველი (და არა გასაშუალებული) ერთეული და მისი მწარმოებლურობა, ანუ ეკონომიკური ზრდის მიღწევა მთელი საზოგადოების შრომის, როგორც წარმოების ფაქტორის, რიცხოვნობის უცვლელობის პირობებში. ამასთან ასეთი დაშვების დროსაც (როცა L არ მატულობს) ადამიანში კაპიტალის ჩადების შედეგად მისი ცოდნის გაღრმავების კვალობაზე იზრდება შრომის მწარმოებლურობა და მისი მონაწილეობა ევპ-ის წარმოებაში, შესაბამისად, მატულობს ერთობლივ პროდუქტში და ეროვნული შემოსავლის განაწილებაში შრომის წილი (ანაზღაურება).

ცნობილია დებულება (ეკონომიკური ზრდის სოლოუს მოდელი), რომ ხანგრძლივი პერიოდისათვის ეკონომიკურ ზრდას და მოსახლეობის კეთილდ-

რეობის ამაღლებას წარმოების ფაქტორები კი არ განაპირობებს, არამედ წარმოების ტექნოლოგიის სრულყოფა. ეს დაკავშირებულია იმასთან, რომ ეკონომიკაში კაპიტალის ზრდას თან ახლავს მისი გადინების მატება და საბოლოო ჯამში ამ ორი ცვლადის გატოლება ხდება (მდგრადი კაპიტალშეიარაღება); შრომის კაპიტალშეიარაღება კი, როგორც ეკონომიკური ზრდის განმპირობებელი პარამეტრი, წყვეტს თავის მოქმედებას. ამ დებულების აბსოლუტიზაცია შრომის როლის (როგორც წარმოების ფაქტორის) შეფასებისას სწორი არ უნდა იყოს, თუ გავითვალისწინებთ, რომ შრომის უფრო მაღალი კვალიფიკაცია, მაღალი განათლების დონე არსებული დანარჩენი რესურსების (მ.შ. თვით შრომის რიცხვნობის) უცვლელობის პირობებშიც მწარმოებლურობის თავისთავადი ზრდის განმპირობებელი პარამეტრია მნიშვნელოვანწილად. ამით ის ერთგავარად წააგავს თვით წარმოების ტექნოლოგიის სრულყოფას.

კაპიტალდაბანდება, როგორც ვიცით, არის ეროვნული შემოსავლის გამოყენება არა მოხმარებაზე, არამედ წარმოების ორგანიზაცია-გაფართოებაზე. ინვენსტიციების ქვეშ ჩვეულებრივად ხარჯების იმ ნაკადს გულისხმობენ ეკონომიკაში, რომელიც მიმართულია რეალური კაპიტალის ზრდისაკენ. სხვანაირად, ეს არის ხარჯების (ეროვნული შემოსავლის ნაწილის) მიმართვა არა უშუალოდ მოსახმარად, არამედ დოვლათ-სიკეთის წარმოების გაზრდის მისაღწევად. ამ თვალსაზრისით, ინვენსტიციების ცნების ქვეშ იგულისხმება არა მარტო ფიზიკური, არამედ ადამიანური კაპიტალის ზრდაც (ინვენსტიციები ადამიანებში). საქმე ის არის, რომ დოვლათ-სიკეთის (ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის) წარმოების ზრდას განაპირობებს არა მარტო შრომის კაპიტალშეიარაღების გადიდება, რაც შედეგია კაპიტალის, როგორც წარმოების ფაქტორის, ზრდისა, არამედ თვით შრომის, ასევე როგორც წარმოების ძირითადი, გადამწყვეტი ფაქტორის კაპიტალისაგან დამოუკიდებლად მწარმოებლური შესაძლებლობების, ასე ვთქვათ, შინაგანად (დამოუკიდებლად) მომატება. ეს კი დაკავშირებულია ადამიანის ცოდნა-განათლებასთან, მის კომპეტენტურობა-გამოცდილებასთან. გასაკვებია, რომ სპეციალურ ცოდნას დაუფლებული და, მით უმეტეს, საქმეს უფრო მაღალ დონეზე ჩაწვდომილი (ე.ი. გამოცდილი) ადამიანის (ანუ შრომის, როგორც წარმოების ფაქტორის) მწარმოებლურობა, სხვა თანაბარ პირობებში, უფრო მაღალი იქნება: ერთი და იგივე მწარმოებლურობის რეალური კაპიტალი სხვადასხვა შედეგ-ეფექტიანობას იძლევა განსხვავებული ცოდნა-გამოცდილების მქონე ადამიანის (მშრომელის, დაქირავებული მუშაკის) ხელში. ამიტომ არის უეჭველად, რომ საქმეში სათანადოდ გარკვეული, წარმატებული ბიზნესმენები წარმოების ეფექტიანობის ამაღლების მისაღწევად სერიოზულ ხარჯებს ეწევიან ხოლმე არა მარტო რეალური კაპიტალის განახლებისათვის, თანამედროვე ტექნიკა-ტექნოლოგიების ათვისება-დანერგვისათვის, არამედ წარმოების პერსონალის ცოდნა-კვალიფიკაციის ამაღლებისათვის, მათი დახელოვნება-დაოსტატებისათვის.

კაპიტალის ტერმინის ქვეშ ჩვეულებრივად ფიზიკურ კაპიტალს – მანქანა-დანადგარებს, შენობა-ნაგებობებს და წარმოების სხვა საშუალებებს (ძირითადი და საბრუნავი კაპიტალი) გულისხმობენ. ეს არის, ასე ვთქვათ, საგნობრივი, შეხებით შესაგრძნობი დოვლათ-სიკეთის შემქმნელი წარმოების საშუალება.¹ მაგრამ არსებობს კაპიტალის მეორე სახეობაც. ეს არის ნაკლებად ხელშესახები, მაგრამ ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის წარმოებისათვის ძალზე მნიშვნელოვანი ადამიანური კაპიტალი, რომლის ძირითადი ფორმაა საზოგადოების ცოდნა-განათლებულობა. ეს კაპიტალი იმიტომაა „ადამიანური“, რომ მის შესაქმნელად ინვესტიციების ჩადება ადამიანში ხდება, ამ კაპიტალის მატება-დაგროვება (ცოდნის გაღრმავება-გაფართოება) ზრდის შრომის ერთეულის გამოყენების ეფექტიანობას. წარმოებაზე ზემოქმედების თვალსაზრისით, ცოდნის გაღრმავება (ადამიანური კაპიტალის ზრდა) მოგვაგონებს, როგორც აღინიშნა, შრომადამზოგავი ტექნოლოგიური პროგრესის შედეგს, რომელიც უზრუნველყოფს წარმოების ზრდას მასში ჩართული სამუშაო ძალის რიცხოვნობის უცვლელობის პირობებში.

ეკონომისტები ცდილობენ ციფრობრივი მანასიათებლებით და სხვადასხვა მიდგომის გამოყენებით წარმოადგინონ ეკონომიკური ზრდის განმპირობებელი ფაქტორების რეალური წილი ეკპ-ის მოცულობაში. ასე მაგალითად, ამერიკელი ეკონომისტის ედვარდ დენისონის გაანგარიშებით, მთლიანობაში ეკონომიკური ზრდის განმსაზღვრელ ფაქტორებს შორის შრომითი დანახარჯების (დასაქმებულთა რიცხოვნობა, გამოქმუშავებული საათების საერთო რაოდენობა) ზრდაზე მოდის 32 პროცენტი, ხოლო დანარჩენი 68 პროცენტი შრომის მწარმოებლურობის მატებაზე (ანუ კაპიტალშეიარაღებაზე). საინტერესოა, რომ ამ „დანარჩენი“ 68 პროცენტიდან 14 პროცენტი სწორედ განათლების და პროფესიული მომზადების კუთრი წონაა.² ეს მნიშვნელოვანი ციფრი უეჭველად ახლოსაა რეალობასთან, ვინაიდან სხვა გამოკვლევების შედეგებიც დაახლოებით ასეთია.³ ამან კი სერიოზულად უნდა დაგვაფიქროს საქართველოში ეკონომიკური პოლიტიკის შემუშავებისას, მით უმეტეს, იმის გათვალისწინებით, რომ მთლიანობაში უკანასკნელი 2-3 ათეული წლის განმავლობაში ჩვენი მოსახლეობის განათლებულობა და პროფესიული მომზადება მკვეთრად დაეცა. შემთხვევითი არ არის, რომ სახსრების საქართველოს ეკონომიკაში ინვესტირებისას ბიზნესმენებს ხშირად უცხოელი სამუშაო ძალა ჩამოჰყავთ.

¹ ზოგჯერ წარმოების ამ ფაქტორის შესაძენად დაგროვილ სახსრებსაც კაპიტალს უწოდებენ, მაგრამ ეს უკვე რეალური ეკპ-ის შემქმნელი კაპიტალი არ არის, ეს კაპიტალის მოცულობის გაორებაა ფაქტობრივად.

² Э. Денисон. Исследование различий в темпах экономического роста. Изд. „Прогресс“. М., 1971, გვ.48.

³ С. Егоров. Человеческий фалтор и экономический рост в условиях постиндустриализации. Ж., „Вопросы экономики“, 2004, №5, გვ.86.

ეკონომიკური კვლევა-ანალიზის ობიექტი ჩვეულებრივად ეკონომიკურ ადამიანთა (homo economics), საზოგადოების იმ უმეტესობის ქცევაა, რომელთა სამეურნეო (და საერთოდ ყოველგვარ) საქმიანობას მაქსიმალური სარგებლიანობის მიღების სურვილი განსაზღვრავს; ასეთი ადამიანების მოქმედებას ნაკლები დანახარჯებით მეტი სიკეთის დაუფლების პერმანენტული სწრაფვა განაპირობებს. ამასთან ერთია სურვილი-მოტივაცია და მეორე ის, თუ რამდენად რაციონალური და მიზანსწრაფულია ფაქტობრივად მათი ქმედობა. რაციონალური ქცევის უზრუნველყოფა ყოველთვის მოითხოვდა საქმეში გარკვევის მაღალ უნარ-ჩვევებს, საჭირო ცოდნას. დღევანდელ უსაზღვროდ გართულებულ სიტუაციაში კი, როდესაც თითქმის ყველა მნიშვნელოვანი სამეურნეო გარიგება (ყიდვა-გაყიდვა), ყოველი საქმის დაწყება-წარმართვა უამრავი (მ.შ. ხშირად რთული) ინფორმაციის მოპოვება-გადახარშვას, ურთულესი ტექნოლოგიების და წარმოების ორგანიზაციის ხერხების შეფასებას და სწორ შერჩევას მოითხოვს; ამიტომ ეკონომიკური ადამიანის გონებრივი შესაძლებლობები მთლიანობაში გაცილებით უფრო მაღალი უნდა იყოს, რათა მიღწეულ იქნეს როგორც ინდივიდის, ისე მთლიანად საზოგადოების საქმიანობის რაციონალურობა. ეს კი დროის მოთხოვნის შესაბამისი განათლებულობის გარეშე შეუძლებელია.

მატერიალურ კაპიტალში და ადამიანის კაპიტალში ინვესტიციის საერთო მახასიათებელი ის არის, რომ სახსრების ორივე მიმართულებით ჩადება მწარმოებლურობის გაზრდისათვის ხდება. ამასთან ამ ორი ახალი (უკვე შექმნილი) კაპიტალის გამოყენება თვისებრივი სპეციფიკურობით გამოირჩევა: ძირითადი კაპიტალის გამოყენება იწვევს მისი მოცულობის შემცირებას (კაპიტალის ცვეთა); ადამიანური კაპიტალის გამოყენებისას მისი რაოდენობა კი არ კლებულობს, არამედ მთლიანობაში შეიძლება გაიზარდოს კიდევაც, თუ ამით მიღებული გამოცდილება გადაფარავს დროში ცოდნის დანაკარგებს (თავისთავად ცოდნის მარაგიც არ არის აბსოლუტურად უცვლელი და მცირდება ადამიანის ბიოლოგიური თვისებების გამო - კლებულობს მისი მეხსიერება). ეს მოსაზრებაც (რომ ადამიანური კაპიტალი პირდაპირ არ კლებულობს გამოყენების შედეგად) გვაძლევს უფლებას დავასკვნათ, რომ, სხვა თანაბარ პირობებში(!), განათლებაში ხარჯების ჩადება, მათი ეფექტიანობის თვალსაზრისით, ხშირად უფრო პერსპექტიულია, ვიდრე წარმოების ძირითად საშუალებებში.

კიდევ ერთ საკითხს უნდა გაესვას ხაზი ამასთან დაკავშირებით. შრომის მწარმოებლურობა დაკავშირებულია არა მარტო ადამიანების ცოდნა-განათლებასთან; მეტად სერიოზულია მათი ინტელექტუალური შესაძლებლობების და ტალანტის (ნიჭის) როლი. ამასთან ძალზე ყურადსაღები და საინვესტიციო პოლიტიკის შემუშავებისას გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ შრომის ნაყოფიერების, დოვლათ-სიკეთის წარმოების გაზრდის, მოსახ-

ლეობის კეთილდღეობის გაუმჯობესების უზრუნველყოფი ეს რესურსი, თუ მისი მატარებელი საჭირო ცოდნას არ დაეუფლა, ფაქტობრივად უნაყოფოა („მკვდარია“), მისი საქმეში ჩართვა-ამოქმედება მხოლოდ სათანადო განათლების კვალობაზე ხდება შესაძლებელი. თანაც საინტერესო ის არის, რომ ამ რეზერვის „გაცოცხლებას“ დამატებითი ხარჯები არ სჭირდება, ეს ცოდნა-განათლებაზე გაღებული ინვესტიციების თანამდევნი მოვლენაა, ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფი რესურსის მუქთად¹ დაუფლება; რომ არა ცოდნაზე კაპიტალდაბანდება, ის უკვალოდ დაიკარგებოდა.

მაშასადამე, მაღალ მწარმოებლურობას მნიშვნელოვანწილად განაპირობებს ადამიანის ნიჭი, მისი უნარი, აგრეთვე გულმოდგინება და სიბეჯითე. ეჭვგარეშეა, რომ მწარმოებლურობის უზრუნველყოფი ამ პარამეტრების შედეგიანად და სრულად გამოყენებასთან უშუალო კავშირი აქვს არა მარტო თვით სამუშაო ძალის განათლებას, არამედ ამ განათლების თაობაზე ინფორმაციას - მის დამადასტურებელ დოკუმენტს. რა გვაქვს მხედველობაში?

შრომის დამჭირავებლისათვის პიროვნების მიერ წარმოდგენილი დიპლომი, მისი ხარისხი, აგრეთვე დოკუმენტის გამცემი სასწავლებლის პრესტიჟი (თუ, რასაკვირველია, ის მაღალრეიტინგულია) სერიოზული სიგნალი-ინფორმაციაა იმის გარკვევაში, თუ როგორი მწარმოებლურობა ექნება სამუშაოს მაძიებელს: სხვა თანაბარ პირობებში, სამუშაოზე მოწყობისას წარმოდგენილი განათლების დამადასტურებელი საბუთი და მისი მაღალი ხარისხი იმის მიმნიშნებელია მნიშვნელოვანწილად, რომ დასაქმების პრეტენდენტმა სწავლის დროს გამოამჟღავნა სათანადო ნიჭი და მონდობეა; მაშასადამე, მეტია მისი მუშაობის დროსაც ამ დადებითი თვისებების გამოვლენის ალბათობა. ასე რომ, ამ თვალსაზრისითაც, სწავლის მიღება, განათლება მასტიმულირებელ როლს ასრულებს ეკონომიკაში შრომის მწარმოებლურობის ამაღლების საქმეში, უზრუნველყოფს რა სამუშაოს მაძიებელთა ერთობლიობაში უფრო ნიჭიერების და ბეჯითების შერჩევას. შრომის საკითხებზე ეკონომიკურ ლიტერატურაში ამას „სიგნალის თეორიას“ უწოდებენ.² ამასთან აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ, ეკონომიკაში შრომითი რესურსების ეფექტიანად გამოყენების თვალსაზრისით, სრულიად საწინააღმდეგოდ (უარყოფითად) უნდა შეფასდეს ჩვენს საზოგადოებაში დამკვიდრებული ხშირად არაფრის მოქმედი განათლების მოწოდების დარიგება. ასეთი „ატესტაციის“ პირობებში დაგროვილი დიპლომების დიდი ნაწილი ფაქტობრივად ცრუ ინფორმაციაა და ხელს უშლის დამჭირავებელს სწორი გადაწყვეტილების მიღებაში.

¹ დოვლათის, სიკეთის უდანახარჯოდ („მუქთად“) მიღების აღსანიშნავად ეს კატეგორია მარჯვედ გამოიყენა და დაამკვიდრა ქართულ ეკონომიკურ ლიტერატურაში პროფ. გ. მაღლაშვიამ (გ. მაღლაშვია. მეტაეკონომიკა-ეკონომიკის ფილოსოფია, თბ., 1995, თავი I-III).

² *Словарь современной экономической теории Макмиллана*. М., ИНФРА-М, 1997, გვ.446.

ცოდნა-განათლებას რომ უდიდესი მნიშვნელობა აქვს სამეურნეო-კომერციული საქმიანობის მაღალშედეგიანად ორგანიზებისათვის, ამას ცალსახად ადასტურებს მსოფლიოს პრაქტიკა, განსაკუთრებით განვითარებული ქვეყნების მაგალითი. დღეს ძალიან ბევრ ქვეყანაში მოქმედებს საყოველთაო უფასო საშუალო განათლების სისტემა და ეს პირდაპირ კავშირშია არა მარტო ხელისუფალთა (სახელმწიფოს) სოციალურ-ჰუმანურ პოლიტიკასთან - აღზარდონ განათლებული და კულტურული თაობა; ამას სერიოზული პრაგმატული მნიშვნელობა აქვს მომავალში ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფის თვალსაზრისითაც.¹ გამოკვლევები მეტყველებს, რომ იმ მოსწავლეების შრომის მწარმოებლურობა (და, შესაბამისად, შრომის ანაზღაურება), რომლებმაც მეტი დრო დაჰყვეს სკოლაში (სადაც უფრო ხანგრძლივი სწავლა იყო) შეღარებით უფრო მაღალია.²

ევპ-ის წარმოებისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობის მიუხედავად, ჩვენ სტატიაში ვერ ვსაუბრობთ მეცნიერულ-ტექნოლოგიური პროგრესის თაობაზე. ამასთან არასწორი იქნება, თუ გაკვრით მაინც არ აღვნიშნეთ, რომ საზოგადოების ცოდნა-განათლებულობის დონეს აქვს სწორად გადამწყვეტი მნიშვნელობა მეცნიერული აღმოჩენების გაკეთებაში, პროგრესული ტექნოლოგიების გამოყენება-დანერგვის აქტივიზაციაში (თუ „აღმოჩენები“ აუცილებელი არ არის - ისინი სხვებისაგანაც შეიძლება შევიძინოთ - მათ წარმატებულად დანერგვა-ათვისებას მაინც შესაბამისი განათლება სჭირდება).

როგორც ცნობილია, ნეოკლასიკური კონცეფციის შესაბამისად ეროვნული შემოსავლის წარმოების ფაქტორებზე განაწილება დაკავშირებულია ამ ფაქტორების მწარმოებლურობასთან; მაშასადამე, თავისუფალი კონკურენციის პირობებში დაქირავებული მუშაკების შრომის ანაზღაურება დამოკიდებულია მის ნაყოფიერებაზე. რაკი ასეა, ჩვენი საუბრის პოზიციიდან საჭიროა იმ პარამეტრებს შევხსნათ, რომლებიც განაპირობებს სამუშაოს ანაზღაურებას საბაზრო ეკონომიკაში. შრომის თეორიაში ფართო გამოკვლევების შედეგად მათემა-

¹ ამასთან დაკავშირებით არ შეიძლება სინანულით არ აღვნიშნოს საბჭოური განათლების სისტემის ის ზერელე, ქილიკური უარყოფითი შეფასება, რომელსაც ადგილი ჰქონდა (და ჯოგჯერ დღესაც მეორდება) ჩვენს სინამდვილეში. განა საკამათოა, რომ, ნაკლოვანებების მიუხედავად, თავის დროზე სსრკ-ში არსებულმა განათლების სისტემამ გაუძლო დასავლურ გამოწვევას; უფრო მეტიც, გამარჯვებულად კი გამოვიდა უმწვავეს კონკურენციაში. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ განათლების რეფორმირების დროს, რომელიც აუცილებელი იყო უეჭველად და დიდი ხანია მიმდინარეობს (მაგრამ, ჩვენი აზრით, ჯერჯერობით მაღალი შედეგიანობით არ გამოირჩევა) გეგმარტებად არსებული სისტემის დადებითი მახასიათებლების შენარჩუნება.

² **В. Кресс, В. Грачев.** Научно-образовательный потенциал как фактор экономического развития. – Журн.: „Экономист“, 2000, №3, გვ.33.

ტიკურად დასაბუთებული იქნა ანაზღაურების დონეებსა და მათი განმსაზღვრელი პარამეტრების ფუნქციური დამოკიდებულება. ანაზღაურების სტანდარტული ფუნქცია შემდეგნაირად გამოიყურება:

$$Y_i = f(S_i, t_i, t_i^2, Z_i), \text{ სადაც}$$

Y_i i ინდივიდის ფაქტობრივი ანაზღაურების ნატურალური ლოგარითმია;

S_i წლებში გაანგარიშებული განათლებაა;

t_i მუშაობის გამოცდილებაა წლებში;

t_i^2 წლებში მუშაობის გამოცდილების კვადრატია;

Z_i სხვა ცვლადების ფაქტორია.¹

ამ ფუნქციურ დამოკიდებულებაში ჩვენთვის საინტერესოა ის, რომ ანაზღაურება დადებით კავშირს ამჟღავნებს განათლებასთან და მუშაობის გამოცდილებასთან. გაანგარიშებული იქნა ასევე, რომ ადამიანის კაპიტალის ამსახველი ამ უხეში ცვლადების საშუალებით შეიძლება ახსნილი იქნეს შრომის ანაზღაურების ცვლილებების ორი მესამედი.² ეს კი იმას ნიშნავს (და იმიტომ გავინტერესებს ეს მოსაზრება), რომ, რაც უფრო პროფესიულად მომზადებული, განათლებული და გამოცდილია წარმოებაში გამოყენებული სამუშაო ძალა (დაქირავებული მუშაკები), სხვა თანაბარ პირობებში, მით უფრო მაღალია შრომის ანაზღაურება; ეს კი განპირობებულია მისი მაღალი მწარმოებლურობით, ვინაიდან, როგორც აღინიშნა, შექმნილი დოვლათიდან (ეროვნული შეოსავლიდან) ფაქტორ შრომის მესაკუთრე იმ ნაწილს ეუფლება, რისი შექმნაც უზრუნველყო წარმოებაში მისმა მონაწილეობამ. მაღალი დონის ცოდნა-განათლება განსაკუთრებით საჭიროა ეკონომიკაში კაპიტალაბანდების მიმართულებების საკითხის გადაწყვეტისას, რა დონეზეც არ უნდა წყდებოდეს ის. ყოველგვარი ინვენსტიცია არ შეიძლება სიკეთის მომტანი (მამრავლებელი) იყოს; ინვენსტიციების გალებისას შეიძლება შეცდომები იქნეს დაშვებული.

გამორიცხული არ არის, რომ ფირმამ (თუ ინდივიდმა), სახელმწიფო სტრუქტურამ ინვენსტიციების მიმართულებების განსაზღვრისას არასწორი გადაწყვეტილება მიიღო, ისეთ სფეროში (ტექნოლოგიაში, საქმეში) ჩალო კაპიტალი, რომელიც უპერსპექტივო გამოდგება, რის შედეგადაც, მოგების გაზრდის ნაცვლად, ეს ქმედობა ინვენსტორს ბევრ უსიამოვნებას მიაყენებს და შეიძლება გააკოტროს კიდევ. ეს იმიტომ ხდება მნიშვნელოვანწილად, რომ

¹ *Словарь современной экономической теории Макмиллана*, გვ.143.

² ჩვენ ამით იმის თქმა კი არ გვინდა, რომ განათლების და შრომის ანაზღაურების დონეები ყოველთვის (ერთი ერთზე) ემთხვევა ერთმანეთს. გასაკებია, რომ ამა თუ იმ სამუშაოზე დათანხმებას, ანაზღაურებასთან ერთად, მნიშვნელოვანწილად განაპირობებს ამ სამუშაოს შესრულებით მიღებული ინტელექტუალური და პირადი კმაყოფილება (სიამოვნება, ბაზრის კონიუნქტურა, სამუშაოს უსაფრთხოება, სამუშაოს სიმძიმე, პრესტიჟულობა და სხვა).

გადაწყვეტილების მიძღვებს არასაკმარისი ან არასწორი ინფორმაცია ჰქონდა ეკონომიკის (დარგის თუ კონკრეტული საქმიანობის) პერსპექტივაზე, ტექნოლოგიის ნამდვილ სარგებლიანობაზე, ალტერნატიულ შესაძლებლობებზე. ამასთან (და ეს განსაკუთრებით ხაზგასასმელია) მას არ აღმოაჩნდა ასეთი ინფორმაციის მოპოვების, მასში კვალიფიციურად გარკვევისა და სწორი (რაციონალური) გადაწყვეტილების მიღებისათვის აუცილებელი ცოდნა და უნარი. შეცდომით გაღებული ინვესტიციები ეკონომიკური ზრდის საწინააღმდეგო ქმედობაა ფაქტობრივად, ეს რესურსების უთავბოლოდ ხარჯვა და განიავებაა, ბედოვლათობაა, ვინაიდან ისინი უკვე დაბმულია ისეთ პროექტებში, რომლებიც დაგეგმილ-განსაზღვრულ შედეგებს არ მოგვცემს. თუ ასეთი შედეგები მნიშვნელოვანია მთლიანად საზოგადოებაში, ეს იმას ნიშნავს, რომ მომავალში ბევრი უსიამოვნება იქნება მოსალოდნელი როგორც მოსახლეობის კეთილდღეობის, ისე სამუშაო ძალის დასაქმების და სხვა სოციალური პრობლემების თვალსაზრისითაც.

ასე რომ ეკონომიკურ ცოდნას და საერთოდ მეცნიერულ ცოდნას - ახალ ტექნოლოგიებზე, სამეურნეო კონიუნქტურის პერსპექტივებზე, მოთხოვნის მომავალ ცვლილებებზე და სხვა - უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ეკონომიკური ზრდის და მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლების უზრუნველყოფისათვის. ეს ეხება როგორც უშუალოდ მენეჯერებს (რომლებსაც უნდა გააჩნდეთ შესაბამისი ცოდნა და უნარი, რომ სწორი, ოპტიმალური, საუკეთესო გადაწყვეტილება მიიღონ ინვესტიციების გაღებისას და შეაგუონ ეს მომავალში ახალი პროდუქციის გასაღების შესაძლო პირობებს), ისე წარმოების მთელ პერსონალს: რაც უფრო კვალიფიციური და ახალი ტექნიკის ათვისებისათვის მომზადებული კომპეტენტური სამუშაო ძალა იქნება მოზიდული ფირმაში, მით უფრო გარანტირებული და მყარი იქნება სიახლეების სწორად (შედეგიანად) გამოყენება, შრომის ნაყოფიერების ზრდა და წარმოებული პროდუქციის მაღალი ხარისხი, შესაბამისად, ფირმის და ქვეყნის კონკურენტუნარიანობა, ეკონომიკური წარმატებები, ე.ი. მთლიანად ქვეყნის ეკონომიკის ზრდა. გასაგებია, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს ცოდნას და პროფესიონალიზმს მაკროეკონომიკური პოლიტიკის სწორად განსაზღვრა-გატარებისათვის.

საზოგადოებაში ცოდნა-განათლების გაღრმავება სასარგებლოა არა მარტო ეკონომიკური საქმიანობის შედეგების ამაღლებისათვის; არ შეიძლება სოციალური ასპექტების უგულვებელყოფაც. განათლებულ საზოგადოებაში უფრო დაცულია მართლწესრიგი, შედარებით ნაკლებია კანონდარღვევები, ადამიანის უსაფრთხოების, მისი უფლებების ხელყოფის შემთხვევები, უფრო კომფორტულად ცხოვრობს პიროვნება და გარანტირებულია მისი პირადი კანონიერი ინტერესების ხელუხლებლობა, მაშასადამე, მთლიანობაში უფრო მაღალია პიროვნების თავისუფლების დონე; ეს კი დღესდღეობით ამოსავალ პარამეტრად არის მიჩნეული (და სწორია უეჭველად) ქვეყნის საზოგადოებ-

რივ-პოლიტიკური წესრიგის დემოკრატიულობის შეფასებისათვის. მართალია, ძალზე გაძნელებულია განათლების ხარჯების სოციალური სარგებლიანობის შეფასება ჩვეულებრივი დანახარჯები - უკუგების მატერიალური (ფულადი) მახასიათებლების შედარების მეოლით, ეს მნიშვნელოვანწილად გათავისებული უნდა იქნეს აპრიორი, ასე ვთქვათ, ვარაუდის პოზიციიდან, მაგრამ სწორედ ამ „ვარაუდის“ პრაქტიკულ-ისტორიული რეალურობა განაწყოებს აბსოლუტურად ყველა სახელმწიფოს არ დაიშუროს ხარჯები და მოწადინება საზოგადოების განათლებულობის დონის ამაღლებისათვის.

პრობლემის ორივე შემადგენელი (რომ ინვესტიციები ადამიანში სასარგებლო და აუცილებელია როგორც ეკონომიკური ზრდის მისაღწევად, ისე სოციალური შედეგების თვალსაზრისით) ძალზე აქტუალურია დღევანდელი საქართველოსთვის. აუცილებელია, რომ ჩვენს საზოგადოებაში, ხელისუფლებაში დამკვიდრდეს სახელმწიფო ხარჯებში განათლების დაფინანსების პრიორიტეტულობის პრინციპი და ეს რეალიზებული უნდა იქნეს იმის მიუხედავად, თუ როგორი შესაძლებლობები ექნება მთლიანად ბიუჯეტს ამა თუ იმ პერიოდში და როგორი სიმწვავეს სხვა პრობლემები იქნება ქვეყნის წინაშე. რეალურად კი ასეთი განწყობა-მიდგომა სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების დაგეგმვაში ჩვენთან, სამწუხაროდ, არ იგრძნობა. ასე მაგალითად, საქართველოს ნაერთი ბიუჯეტის ხარჯები 2000-2006 წლებში გაიზარდა თითქმის 4-ჯერ (1126,5 მლნ ლარიდან 4464,1 მილიონამდე), განათლების ხარჯები კი დაახლოებით 3-ჯერ (133 მილიონიდან 394 მილიონამდე).¹ ასევე ითქმის მოსახლეობის ჯანმრთელობის დაცვაზეც - ჩვენი თემა ეკონომიკური ზრდას ეხება, ჯანმრთელი საზოგადოება კი, ისევე როგორც განათლებული, უფრო მწარმოებელია. ამასთან, შედარებით უფრო განათლებული და ჯანმრთელი საზოგადოების წევრები მეტ ყურადღებას (ხარჯების თვალსაზრისითაც კი) უთმობენ საკუთარ ჯანმრთელობას.

წინამდებარე სტატიაში ჩვენ შევეცადეთ დაგვესაბუთებინა, რომ შრომის როგორც წარმოების ფაქტორის როლის აწევა უზრუნველყოფს უშუალოდ მისი გამოყენების კვალობაზე მეტი ევპ-ის შექმნას, თუ საზოგადოებაში დამკვიდრდება და შესაბამისი ეკონომიკური პოლიტიკის გატარების შედეგად რეალურად მიღწეული იქნება როგორც სახალხო მეურნეობაში დასაქმებულების, ისე მთელი მოსახლეობის განათლების ამაღლების, მათი ცოდნის გაღრმავება-გაფართოების ნდომა-სურვილი, მოხდება ამის მისაღწევად შესაბამისი ხარჯების გაღება. მაგრამ ჩვენ საუბარში ვერ განვიხილეთ ის ურთულესი საკითხი, რომელიც ეხება დაგეგმილი ხარჯების რაციონალურად გამოყენებას (ათვისებას), რამდენიმე სიტყვით მაინც ვიტყვი, რომ გათვალისწინებული სახსრე-

¹ გაანგარიშებულია „ეკონომიკური პოლიტიკისა და სამართლებრივი საკითხების ქართულ-ევროპული საკონსულტაციო ცენტრის“ 2007 წლის აპრილის ბიულეტენის სტატისტიკური მასალების საფუძველზე.

ბის (არა აქვს მნიშვნელობა, მათი გაღება სახელმწიფომ გადაწყვიტა თუ საოჯახო მეურნეობებმა) არაეფექტიანად გამოყენება და იმ „დიპლომატიის“ გაგრძელება, რომელიც ზემოთაც ვახსენეთ, ნამდვილად ვერ უზრუნველყოფს ადამიანის კაპიტალის გაზრდას, უფრო პირიქით. დღეს რომ საქართველოში საქმიანობის თითქმის ყველა მიმართულებით კვალიფიციური კადრების ნაკლებობაა, ამას ბიზნესიც გრძნობს და ხელისუფლებაც აღიარებს. თუ მდგომარეობა არ შეიცვალა, ტენდენცია გაგრძელდა, მაშინ, როგორც ა. სოლჟენიცინი აღნიშნავდა, ასეთი ქმედობის მომავალი ნაყოფი, როგორც რუსულად იტყვიან, „ობრაზოვანშინი“ იქნება, და არა კულტურული, განათლებული, მაღალმწარმოებლური და კონკურენტუნარიანი საზოგადოება.

REVAZ BASARIA

KNOWLEDGE AND ECONOMIC GROWTH

First of all welfare of men is depend on producing a single national product. To use resources rationally and to solve a problem of economic growth becomes aggravated because of their shortage over the world that strongly pronounced (consequently rather less deficit and high productive resources). There is a special place among production factors that make welfare for labour (common activity of man) and human capital. This resource is specific and qualitatively is deference: to achieve its productive growth (refutation) is possible even in number permanent condition. But it is conditioned by level of labour force and of education (and society in general). So on solving problem to use a part of saving from the national income should be useful to protect priority for increase human capital by financing. Finance for develop education of population and to extend knowledge and erudition in society influence direct as on professional labour productiveness so to assist and provide with working interior abilities and talent of man naturally to develop scientific and technical potential in country. Having such important resource that provides common labour growth (i.e. economic growth) it is acquisition actually for nothing for society. On working economical politic it is necessary to consider as well social results to extend education: there is less delinquency, protected legal interests of people and in whole person lives more comfortable and democracy is on a high level in society where education is on a high level. Above-mentioned problems or primacy goal to finance education activities in economical politic is too actual in Georgia today.

ბიორბი მაღაშია

ეკონომიკური განვითარება და ეკონომიკური ზრდა

სადღეისოდ ეკონომიკური განვითარება და ეკონომიკური ზრდა სოციალური მეცნიერებათა და სოციალური პრაქტიკის ცენტრალურ პრობლემებს განეკუთვნება. მათი სწორად გაგება მნიშვნელოვანია შემეცნებისა და პრაქტიკული საქმიანობისათვის. როგორც ბევრი მოვლენის გარშემო, მათ შესახებ განსხვავებული შეხედულებები, უწინარესად სხვადასხვა დეფინიცია არსებობს. საერთოდ მოვლენათა შემეცნება დამოკიდებულია სუბიექტთა უნარზე ადეკვატურად აღიქვან, გაიგონ და შეაფასონ ისინი, სუბიექტთა დამოკიდებულებაზე მათ მიმართ, აზროვნების სტილზე, თუნდაც მენტალიტეტზე. სუბიექტები ამ მხრივ განსხვავდებიან. ამიტომაც არსებობს ერთი და იმავე მოვლენის განსხვავებული განსაზღვრებები, რომლებიც მეტ-ნაკლებად უახლოვდება ან სცილდება მოვლენის არსს, ბუნებას. მოვლენათა აბსოლუტურად ადეკვატური განსაზღვრება და გაგება ძნელია მოიძებნოს.¹

ეკონომიკურ მეცნიერებასა და პრაქტიკაში უფრო ძველი და გავრცელებულია „ეკონომიკური განვითარების“ ცნება. იგი ფართოდ გამოიყენება და უფრო ღრმა შინაარსისაა, ვიდრე „ეკონომიკური ზრდა“. ეკონომიკურ განვითარებაში იგულისხმება როგორც რაოდენობრივი, ისე თვისებრივი ყოველმხრივი ცვლილებები ეკონომიკაში. ჩვეულებრივ მასში მოიაზრება ცვლილებები უკეთესობისაკენ, რის შედეგადაც ეკონომიკა განიცდის გაუმჯობესებას, თვისებრივ გარდაქმნას, საფეხურიდან საფეხურზე გადადის. თუმცა მსჯელობა შეიძლება იყოს ნეგატიური მოვლენების განვითარებაზეც, მაგრამ ჩვენ ამჯერად ამ ცნების პოზიტიურ აზრს ვეხებით. ეკონომიკური განვითარების პროცესი მოიცავს: ჯერ ერთი, ეკონომიკურ პოტენციალში ცვლილებებს, მისი

¹ მხოლოდ ნაწილობრივ შეიძლება დავეთანხმოთ ჟან მარი დენკინს, რომ „მეცნიერება აყალიბებს ჭეშმარიტებებს და ეს ჭეშმარიტებები მხოლოდ შეფარდებითია“ (ჟან მარი დენკინი. პოლიტიკური მეცნიერება. თბ., 2007, გვ.13). მართლაც, მეცნიერების მიერ შემუშავებული რიგი წარმოდგენებისა საგნებსა და მოვლენებზე ან სულად არაადეკვატურია ან მიახლოებითი (ნაწილობრივ სწორი), მაგრამ არსებობს აბსოლუტურად ჭეშმარიტი წარმოდგენებიც. ცხადია, აბსოლუტურ ჭეშმარიტებათა გარეშე ჩვენი ცოდნა ბევრად გადარბობდებოდა. არავითარ გადასინჯვას არ საჭიროებს, მაგალითად, ჭეშმარიტება, რომ გაცვლა ხელსაყრელია ორივე მონაწილისათვის, ისევე როგორც სხეულის ვარდნა გამოწვეულია მიზიდულობის ძალით.

გადიდებასა და სრულყოფას; მეორე, თვით განვითარების პროცესის მსვლელობას, რაშიც მნიშვნელოვანია ის, თუ რამდენად პროგრესულად და საზოგადოების ინტერესების სასარგებლოდ მიმდინარეობს ცვლილებები; დაბოლოს, შედეგიანობას, თუ რა მოაქვს განვითარებას საზოგადოებისათვის, მისი კეთილდღეობისათვის, ე. ი. როგორია მისი გავლენა სოციალურ ცხოვრებაზე. ამ მომენტების განხილვა საშუალებას მოგვცემს საბოლოო შეფასება მივცეთ ეკონომიკურ განვითარებას როგორც საზოგადოებრივ მოვლენას.

ეკონომიკური პოტენციალის გადიდება – ეს საზოგადოების სოციალური ენერჯის – დოვლათის შექმნის შესაძლებლობათა ზრდაა, რაც რესურსების რაოდენობასა და სტრუქტურაზე, თვისებრივ (ხარისხობრივ) სრულყოფაზეა დამოკიდებული და შესაბამისი პარამეტრების სიდიდებით გამოიხატება.

საკუთრივ განვითარების პროცესის მიმდინარეობა წარმოგვიდგება რესურსების გამოყენების ტექნოლოგიების სრულყოფად, ქვეყნაში ადამიანთა კეთილდღეობის პირობათა წყაროს, მისი სინთეზური გამომხატველის - სოციალური ენერჯის ეკონომიკურ დოვლათად ტრანსფორმირების აქტად, ასევე იმ ურთიერთობათა ცვლილების სახით, რომლებიც თან ახლავს ეკონომიკას.

განვითარების შედეგებში ჰპოვებს გამოვლინებას ეკონომიკის ფუნქციონირების საბოლოო მიზანი - შექმნილი დოვლათის სულადობრივი სიდიდის მატება, ასევე ეკონომიკური დოვლათის სოციალურ სიკეთედ – ადამიანთა კეთილდღეობაში ტრანსფორმირების ზომა. ეკონომიკური პოტენციალი მაღალი მაჩვენებელი, შექმნილი დოვლათის რაოდენობა თავისთავად არ ნიშნავს კეთილდღეობის მაღალ დონეს, იგი კეთილდღეობის მხოლოდ ერთ-ერთი ძირითადი პირობაა. ამიტომ ეკონომიკურ განვითარებაში უნდა ვიგულისხმოთ არა მხოლოდ ნივთებისა და მომსახურების რაოდენობითი გადიდება და ცალკეული სოციალური შედეგი, არამედ ეკონომიკურ და ეკონომიკურსგარე ადამიანურ ურთიერთობათა ხასიათიც, ეკონომიკასთან კოორელირებად შედეგთა ფართო წრე, საერთოდ ეკონომიკური გარემო და მისი გავლენა მთლიანად ცხოვრების შინაარსზე, ხარისხზე. განვითარებას ადგილი არ ექნება, თუ არ ხდება დემოკრატიული პრინციპების და ჰუმანიზმის მოთხოვნების რეალიზაცია, ადამიანთა საყოველთაო (და არა შერჩევითი) ეკონომიკური თავისუფლების საზღვრის გაფართოება.

მართალია, თეორეტიკოსები ეკონომიკურ განვითარებაში გარკვეულად გულისხმობენ მის სოციალურ ასპექტს, მაგრამ რიგი მთავარი სოციალური მომენტი ნაკლებადაა გათვალისწინებული ამ საკითხზე მსჯელობისას. მაგალითად, რ. დორნბუში და ს. ფიშერი წერენ: „განვითარების დონე ხასიათდება სხვადასხვა ეკონომიკური მაჩვენებლებით, პირველ რიგში რეალური მშპ სიდიდით ერთ მცხოვრებზე, ასევე ისეთი ინდიკატორებითაც როგორცაა: ჯანმრთელობის მდგომარეობა, განათლება, სიცოცხლის საშუალო ხანგ-

რძლივობა“.¹ ასეთი გამარტივებული წარმოდგენა საერთოდ შეიმჩნევა დასავლურ ლიტერატურაში, რომელიც წინა პლანზე წამოსწევს ეკონომიკურ მხარეს (შედგებს). ეს შეზღუდული წარმოდგენაა ეკონომიკის განვითარების შინაარსზე, მის სოციალურ ასპექტზე. აუცილებელია ეკონომიკური განვითარების შინაარსი უფრო ფართოდ იყოს წარმოდგენილი მეცნიერებაში და ის სრულად შეესაბამებოდეს ეკონომიკის დანიშნულებას ფუნდამენტური გაგებით, მისი ფუნქციონირების მიზნებს და საზოგადოების ცხოვრებაში მის ადგილს.² პირველ რიგში უნდა ითქვას, რომ სათანადო ყურადღების გარეშეა საკუთრებით და განაწილებით ურთიერთობათა სრულყოფა, დოვლათისა (შემოსავლებისა) და სიმდიდრის განაწილების სამართლიანობა, შრომის ხასიათი, რომლებიც უკავშირდება ეკონომიკური ცხოვრების სფეროს. სამართლიანობა ეკონომიკის განვითარების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ასპექტია, მნიშვნელოვანია, თუ მთლიანად ჰუმანიზაციის რა დონის პირობებში ხორციელდება განვითარება, როგორია ადამიანების ეკონომიკურ ურთიერთობათა საერთო კულტურა, შრომის ხასიათი, შინაარსი, წარმოების ეკოლოგიური უსაფრთხოება, ადამიანთა შორის დამოკიდებულება, როგორ უწყობს ეკონომიკა ხელს ადამიანის ყოფის პროგრესს, ცხოვრების ხარისხის გაუმჯობესებას ყველა ასპექტით და ა.შ.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ მნიშვნელოვანია საწარმოო, შრომითი საქმიანობის პროცესის მრავალვექტორიანი მოტივაცია და არა მხოლოდ საკუთრებითი და განაწილებითი ან ორგანიზაციული ურთიერთობები. ადამიანებისათვის აუცილებელია ადამიანური არამატერიალური ურთიერთობები – მეგობრობის, ურთიერთპატივცემის, ურთიერთთანადგომის, სიყვარულის გრძნობა, ურთიერთდაფასების, თანხმობის ატმოსფერო, რომლებიც ადამიანებს თან უნდა ახლდეს ყველგან და რომლებიც შეიძლება შეასუსტოს ან გააძლიეროს ეკონომიკურმა პირობებმა, რამდენადაც ეკონომიკური საქმიანობა ადამიანთა ცხოვრების ყველა მხრესთან დაკავშირებული დიდი სფეროა. საეულისხმოა ეკოლოგიური ასპექტიც, აგრეთვე ის, თუ რამდენად დაუძაბავია ცხოვრება და ეკონომიკური საქმიანობა, რამდენად უწყობს ხელს ის ცხოვრების გადაქცევას სიამოვნებად, ადამიანების სიხალისეს, მათ მიერ ბედნიერების შეგრძნებას. არ შეიძლება მხედველობიდან გაუშვით ეკონომიკის მნიშვნელობა ადამიანთა განვითარებისათვის. იგი არა მარტო უბიძგებს ადამიანებს განვითარე-

¹ Р. Дорнбуш, С. Фишер. Макроэкономика. Перевод с англ. М., 1997. გვ. 719.

² ჯერ კიდევ ადამ სმითი მიუთითებდა, რომ ეკონომიკის საბოლოო მიზანია ადამიანთა მოხმარება მოთხოვნილებების დასაკმაყოფილებლად (იხ: ა. სმითი, გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ. თბ., 2007, გვ.11). ჰქონდა თუ არა ეს სრულად წარმოდგენილი ადამ სმითს, ჩვენ მოთხოვნილებები უნდა განვიხილოთ ფართო გაგებით, მასში ამ შემთხვევაში უნდა ვიგულისხმობთ ყველაფერი ის, რაც შეიძლება მიიღონ ადამიანებმა ეკონომიკისაგან ცხოვრების გაუმჯობესებისათვის.

ბისაკენ, აძლევს სტიმულს ინტელექტუალურ წინსვლას, არამედ ქმნის საამისო პირობებსაც. სამწუხაროდ, ყველა ეს მომენტი არ გაითვალისწინება ეკონომიკისა და მისი განვითარების შეფასებისას. ეს კი დიდი ნაკლია.

ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი მთავარი კომპონენტად (მხარედ) წარმოგვიდგება **ეკონომიკური ზრდა**. მას განიხილავენ როგორც ეკონომიკის პოტენციალისა და წარმოებული დოვლათის მატებას.¹ იგი ამჟამად დიდ ადგილს იჭრს ეკონომიკურ და სხვა სოციალურ მეცნიერებებში. უნდა ითქვას, რომ მთავარი პროცესი ეკონომიკური განვითარებაა, ეკონომიკური ზრდა კი მისი შემაღლებელი ნაწილია. ყურადღების ცენტრში უნდა იყოს სწორედ ეკონომიკური განვითარება და შესაბამისად უნდა წყდებოდეს ეკონომიკური ზრდისა და ეკონომიკური განვითარების სხვა კომპონენტების საკითხებიც.

ეკონომიკური განვითარებისათვის მისი ყველა ასპექტი მნიშვნელოვანია, რადგან საზოგადოების, მის ცხოვრების, როგორც მთლიანობის, პროგრესი, ადამიანთა საყოველთაო და არა ცალკეული ფენების კეთილდღეობა, ცხოვრების ხარისხი, მისი შინარსი, ეკონომიკის ჰუმანიზაციის ყველა მხარეზეა დამოკიდებული.

თეორიულად და პრაქტიკაშიც ეკონომიკური განვითარება შეიძლება ყოველთვის პირდაპირ არ იყოს დაკავშირებული ეკონომიკურ ზრდასთან, ხდებოდეს ეკონომიკური ზრდის გარეშეც, თუ სოციალური ურთიერთობები და ეკონომიკასთან დაკავშირებული ცხოვრების სხვა მხარე უმჯობესდება. ან ეკონომიკურ ზრდას არც ახლდეს განვითარება, როცა დოვლათი, მატერიალური სიმდიდრე კი იზრდება, მაგრამ ადამიანთა საყოველთაო კეთილდღეობა, სოციალური და ადამიანური ურთიერთობები არ უმჯობესდება ან უარესდება კიდევ. ამის დამადასტურებელი ფაქტები შეიძლება მოვძებნოთ სხვადასხვა ქვეყნის პრაქტიკაში. ამდენად ეკონომიკური განვითარების დაყვანა მხოლოდ მატერიალური დოვლათის ზრდასა და ზოგიერთი სოციალური შედეგის მიღებაზე გაუმართლებელია.

როგორც აღნიშნულიდან ჩანს, ეკონომიკური განვითარება მთლიანობაში, მისი ყველა მხარის გათვალისწინებით, მეტად რთულ პროცესად წარმოგვიდგება. მისი კომპონენტები ურთიერთშემავსებელია და ურთიერთმოქმედებაშია, ამასთან ავტონომიურიცაა თავისი ფაქტორებით (მიზეზებით). დღეისათვის

¹ ამის დასტურია ის, რომ ბოლო ხანებში ეკონომიკურ ლიტერატურაში მეტი ყურადღება ექცევა ეკონომიკურ ზრდას, ვიდრე ეკონომიკურ განვითარებას და მის თეორიულ ასპექტებს, თითქოს ზრდა თავისთავად წყვეტდეს განვითარების საკითხს ან ეს უკანასკნელი არ იყოს საინტერესო. მაგალითად, წიგნებში „მაკმილანის თანამედროვე ეკონომიკური თეორიის ლექსიკონი“, გ. მენკიუს „ეკონომიკის პრინციპები“, სამუელსონისა და ნორდჰაუსის „ეკონომიკა“ და სხვ. არც არის ნახსენები ან გაკვრითაა მოხსნიებული ეკონომიკური განვითარება, როცა ეკონომიკურ ზრდას მთელი თავი ეძღვნება.

მთელი ყურადღება ეკონომიკურ ზრდაზეა გადატანილი და ნაკლები ყურადღება ექცევა ეკონომიკური განვითარების სხვა ასპექტებს, რაც გაუმართლებელია.

ეკონომიკურ ზრდის მეცნიერული თეორია ფაქტობრივად მალთუსიდან და ადამ სმიტიდან იღებს სათავეს და ფართოდ მეოცე საუკუნიდანაა წარმოდგენილი ეკონომიკურ ლიტერატურაში. ცალკეულმა მეცნიერებმა დიდი წვლილი შეიტანეს მის კვლევაში. ამასთან, ვფიქრობთ, ეკონომიკური ზრდის კლასიკური და თანამედროვე თეორია ხარვეზებით ხასიათდება და მოითხოვს შემდგომ გაღრმავებასა და სრულყოფას. ჩვენი აზრით, შემეცნების დღევანდელი დონიდან გამომდინარე, მისი ცალკეული დებულებები საჭიროებს შეცვლას ან კორექციას. ამჯერად, იმ შენიშვნების შემდეგ, რაც გავაკეთეთ ეკონომიკური განვითარების შინაარსისა და მისი სხვა კომპონენტების შესახებ, ძირითადად ეკონომიკურ ზრდაზე შევჩერდებით.

პირველ რიგში უნდა ითქვას, რომ ეკონომიკური ზრდის მახასიათებლად მთლიანი შინა პროდუქტის (მშპ) მოცულობის გამოიყენება ადეკვატურად, სრულად არ ასახავს ამ პროცესს. ეკონომიკური ზრდის მოდელებში (კენდრიკი, სოლოუ, დენისონი, მიხალევსკი და სხვ.)¹ იყენებენ ეკონომიკის ფუნქციონირების წლიური შედეგის (ეროვნული შემოსავალი, მშპ) მაჩვენებლის ცვლილებას. ეს მიდგომა ფართოდაა გავრცელებული. საჭიროა უფრო ზუსტი ინდიკატორები. ჩვენს გამოკვლევებში ადრე შევეცადეთ დაგვესაბუთებინა ახალი თვალსაზრისი.² აქ გვინდა დავაკონკრეტოთ ჩვენი ადრინდელი მიდგომის ზოგიერთი მომენტი, რომლის მიხედვით ეკონომიკური ზრდა უნდა განვიხილოთ როგორც ქვეყანაში შექმნილი და დაგროვილი სიმდიდრის სულადობრივი მატება და გავაანალიზოთ მისი ტემპის მიხედვით, რაც არ ემთხვევა მშპ შესაბამის მაჩვენებლებს, ამასთან უფრო ზუსტად და სრულად ასახავს ამ მნიშვნელოვან მოვლენას.³ მშპ უფრო ცვალებადი სიდიდეა, უფრო მკვეთრად მერყეობს წლების მიხედვით მოკლევადიანი ფაქტორების გავლენით. ეკონომიკური ზრდა თავისი ბუნებით ექვემდებარება უფრო გრძელვადიან ფაქტორებს და წლიურ პროდუქტთან შედარებით უფრო ნაკლებად მერყევა, დაკავშირებულია სიმდიდრის უფრო ნაკლებად ცვალებად დინამიკასთან.

მართალია, ქვეყანაში შექმნილი ეროვნული სიმდიდრის სტატისტიკა არაა ჯერჯერობით ფართო გამოყენებაში, მას ძირითადად კვლევის დონეზე

¹ მხედველობაშია ნაშრომები: **Д. Кендрик.** Тенденции производительности в США. Перевод с англ. М., 1967; **R. Solow.** Technical Change and the Production Function. – *Review of Economics and Statistics.* 1957; **Э. Денисон.** Исследование различий в темпах экономического роста. Перевод с англ. М., 1971; **С. Вишнев.** Экономические параметры. М., 1968.

² **Г. Молашхия.** Закон сохранения уровня развития. – *სამეცნიერო კონფერენციის მასალები.* თბ., 1994; **გ. მალაშხია.** *მეტაეკონომიკა-ეკონომიკის ფილოსოფია.* თბ., 1995.

³ **გ. მალაშხია.** *მეტაეკონომიკა-ეკონომიკის ფილოსოფია,* გვ.280-281.

ამუშავებენ, მაგრამ ეს მიდგომა მეცნიერულ-თეორიული და პრაქტიკული ასპექტითაც, ჩვენი აზრით, ყურადღებას იმსახურებს და აუცილებელია შექმნილი ეროვნული სიმდიდრის სტატისტიკის ფართოდ შემოღების საკითხი დადგეს.¹ ამით საშუალება გვექნება ზუსტად ავსახოთ, გვაანალიზოთ და შევაფასოთ ქვეყანაში ეკონომიკური ზრდის პროცესი და მასთან დაკავშირებული მოვლენები - ეკონომიკური დინამიკა, განვითარების დონის დინამიკა, კვილდეობის ცვლილება და სხვ. ამგვარი ანალიზისა და შეფასებისას რიგი მომენტი გასათვალისწინებელი.

ჯერ ერთი, გაანგარიშებისას მიზნშეწონილია მხედველობაში იქნეს მიღებული **სიმდიდრის კომპონენტების ასაკობრივი სტრუქტურა**, ე.წ. „**სიცოცხლის ციკლი**“, (**ხანგრძლივობა**), რადგანაც ცალკეული კომპონენტებისათვის იგი დიდად განსხვავებულია და უკავშირდება მათი ფიზიკური და მორალური ცვეთის მკვეთრად განსხვავებულ ნორმებს. დოვლათის სახეობათა დიდი სიმრავლის გამო სიზუსტით ამის გაკეთება რთულია, მაგრამ შეიძლება გამოიყოს ნაწარმთა ჯგუფები „სიცოცხლის ხანგრძლივობის“ მიხედვით, რის საფუძველზე იქნება დადგენილი სიმდიდრის მწყობრიდან გამოსვლის მონაცემები. უფრო გამარტივებულად წლების მიხედვით მთლიანი მონაცემების საფუძველზე შევძლებთ განვსაზღვროთ ახლადშექმნილი და მწყობრიდან გასული სიმდიდრის სიდიდეები და ბოლოს – სიმდიდრის მატება. ჩვეულებრივი გაფართოებული კვლავწარმოების პირობებში ეს პროცესი ასე შეიძლება წარმოვიდგინოთ: ვთქვათ, რაღაც პერიოდში გვაქვს ეროვნული სიმდიდრე Ψ_0 შემდეგ წლებში გვექნება:

$$\Psi_1 = \Psi_0 + (\Psi_{\text{შ1}} - \Psi_{\text{გ1}}),$$

$$\Psi_2 = \Psi_1 + (\Psi_{\text{შ2}} - \Psi_{\text{გ2}}),$$

¹ არსებობს მსოფლიო ბანკის მიერ ჩატარებული გამოკვლევები და გამოქვეყნებული ინფორმაცია მსოფლიოში ეროვნული სიმდიდრის რაოდენობისა და სტრუქტურის შესახებ. ეროვნული სიმდიდრის აღრიცხვა ტარდებოდა ყოფილ სსრ კავშირში და მისი შედეგები ქვეყნდებოდა რეგულარულად სტატისტიკური კრებულებში (იხ.: *Народное хозяйство СССР за 1989 г. М., 1989* და სხვ.) ეროვნულ სიმდიდრეს ეძღვნება ა. სიდოროვიჩის გამკვლევა (**А. Сидорович. Народное богатство СССР. М., 1985**). საქართველოში ქვეყნის ეროვნული სიმდიდრის შეფასების მცდელობა იყო მისი მიახლოებითი გაანგარიშება ჩვენს მიერ (**გ. მაღაშხია. ეკონომიკური პროგრესის მაგისტრალური ტენდენციები. - ჟურნ. „ეკონომისტი“**, № 12, 1988; **გ. მაღაშხია. ეკონომიკური დინამიკა: ფაქტორები, ხასიათი. - ჟურნ. „ეკონომისტი“**, № 3, 1990). ასევე ამგვარი სამუშაო ჩაატარა ი. არჩვაძემ (**ი. არჩვაძე. საქართველოს ეროვნული სიმდიდრე და მისი ელემენტები. თბ., 1992**; **ი. არჩვაძე. საქართველოს რესპუბლიკის ფაქტიური სიმდიდრე. ჟურნ. „ეკონომიკა“**, № 8-9, 1992). ამასთან ეროვნული სიმდიდრის გაანგარიშება ჯერჯერობით არაა სისტემური ყურადღების საგანი. ეს ხარვეზი გამოსწორებას საჭიროებს. ამ მაჩვენებელმა უნდა დაიკავოს თავისი ადგილი თანამედროვე სტატისტიკასა და ანალიზში.

$$\Psi_t = \Psi_{t-1} + (\Psi_{\#t} - \Psi_{\beta t})$$

და ა.შ., ანუ:

$$\Psi_t = \Psi_0 + (\Psi_{\#1} - \Psi_{\beta 1}) + (\Psi_{\#2} - \Psi_{\beta 2}) + \dots + (\Psi_{\#i} - \Psi_{\beta i}) + (\Psi_{\#t} - \Psi_{\beta t}) = \Psi_0 + \sum_{i=1}^n (\Psi_{\#i} - \Psi_{\beta i}),$$

სადაც, Ψ_0 არის საწყისი პერიოდის ეროვნული იმდიდრე, $\Psi_{\#}$ - მოქმედებაში შესული ეროვნული სიმდიდრე, Ψ_{β} - მწყობრიდან გამოსული ეროვნული სიმდიდრე, 1, 2, ... i, t, n - წლები.

გაფართოებული კვლავწარმოები პირობებში: $\Psi_{\#1} > \Psi_{\beta 1}$, $\Psi_{\#2} > \Psi_{\beta 2}$... $(\Psi_{\#i} - \Psi_{\beta i}) > 0$, რადგან მწყობრიდან გამოდის წინა რამდენიმე და ცალკეულიც ათობით წლის წინ ამოქმედებული სიმდიდრე, რაც, ცხადია, ნაკლებია ახლად ამოქმედებულზე. სავსებით ნათელია, რომ ამ პირობებში ეროვნული სიმდიდრე ინტენსიურად იზრდება.

მაგრამ, თუ მიმდინარე წარმოება ქვეითდება ეკონომიკის შენაგანი მიზეზებით (წონასწორობის დარღვევის გამო), მაშინაც ემატება ახალი სიმდიდრე, რამდენადაც შექმნილი წლიური დოვლათის ნაწილი არ შეიძლება არ იყოს ხანგრძლივად გამოსაყენებელი (კაპიტალურ) სიმდიდრე. ეს ახლად შექმნილი სიმდიდრე შეიძლება მეტი, იგივე ან ნაკლები იყოს მწყობრიდან გასულზე. მამასადამე, მთელი ეროვნული სიმდიდრე შეიძლება იზრდებოდეს ან შემცირდეს. ამასთან შემცირება უფრო ნაკლებად მიმდინარეობს, ვიდრე ეცემა წარმოება, რადგან შექმნილი სიმდიდრის შემცირებაზე მოქმედებს უფრო ნაკლებად მერყევი ფაქტორები, ვიდრე წარმოების მოცულობის ცვლილებაზე. მაგრამ, როცა წარმოების დაქვეითება და სიმდიდრის შემცირება გამოწვეულია კატასტროფული მიზეზებით (ომების, ბუნებრივი კატაკლიზმების გამო და სხვ. ნგრევებით, ეროვნული სიმდიდრის შემცირებამ, წარმოების დაქვეითებასთან ერთად, დიდ მასშტაბებს შეიძლება მიაღწიოს. ეროვნულ სიმდიდრეს, მის კაპიტალურ ნაწილს მეტი მდგრადობა ახასიათებს, ვიდრე წარმოების მასშტაბებს და, თუ კატასტროფა დიდხანს არ გრძელდება, იგი წარმოების დაცემის ღონემდე არ მცირდება.

მეორე, ბუნების რესურსების, ადამიანური კაპიტალისა და ფიზიკური კაპიტალის დიდი ნაწილი წარმოადგენს **უდანახარჯოს, მუქოს** (მათზე ადამიანთა შრომა არ იხარჯება, კერძოდ, მზის ენერგიაზე და სინათლეზე, წიაღისეულის შექმნაზე, კლიმატურ პირობებზე, მიწის ბუნებრივ ნაყოფიერებაზე და სხვ.. ასეთივეა ადამიანთა ბუნებრივი ნიჭი, წინაპართა მიერ გადმოცემული ცოდნა, გამოცდილება, ინტელექტუალური, შემოქმედებითი შრომის პროდუქტები. ადამიანთა ენერგია მხოლოდ მათ გამოყენებას ხმარდება). ამიტომ შექმნილი სიმდიდრის ზრდის ტემპი აღემატება ადამიანთა რესურსის, შრომის დანახარჯის ზრდის ტემპს და მით უფრო მეტად, რაც უფრო მასშტაბურად ვიყვებთ ამ მუქთ რესურსებს. ადამიანთა შრომის დანახარჯის, საერ-

თოდ ანთროპოგენურ დანახარჯთა ერთეულზე მეცნიერულ-ტექნოლოგიური (საერთოდ ინტელექტუალური) პროგრესის კვალობაზე ხდება ბუნებისა და ისტორიისაგან გადმოცემული სულ უფრო მეტი მუქტი ძალების გამოყენება.

მესამე, სიმდიდრე, განსაკუთრებით მისი კაპიტალური ნაწილი, რომელიც შეიცავს ბუნების ნივთიერებებსა და ძალებს, ადამიანური რესურსების ხანგრძლივად მოქმედ ელემენტებს, ბევრად მეტ ხანს ემსახურება ადამიანებს (ათობით წლების განმავლობაშიც კი და ზოგჯერ საუკუნეებითაც), ვიდრე სჭირდება დრო მის წარმოებას. ამიტომ ადამიანებს უგროვდებათ მეტი ქონება, ვიდრე აწარმოებენ. ადამიანთა ნორმალური სამომხმარებლო შესაძლებლობები უფრო შეზღუდულია, ვიდრე მათი საწარმოო შესაძლებლობები. ამიტომ სიმდიდრის დაგროვება განვითარებულ საზოგადოებაში, გაფართოებული კვლავწარმოების პირობებში, სჭარბობს მათი წარმოებასა და მოხმარებას (მწყობრიდან გამოსვლას). ეს რომ ასეა, იმიტომაც ცივილიზებული საზოგადოება თანდათან მდიდრდებოდა, მისი სიმდიდრე ასე უზარმაზარი გახდა, რამდენიც ის დღეს არის, რაც სხვანაირად არ შეიძლებოდა მომხდარიყო. ეს ასე შეიძლება წამოვიდგინოთ:

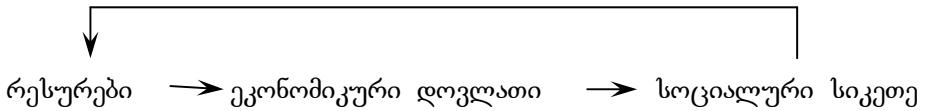
$$T L < T U < T \Psi,$$

სადაც, $T L$ არის მოსახლეობის ზრდის ტემპი, $T U$ - ღვლათის მოხმარების (მწყობრიდან გასვლის) ტემპი, $T \Psi$ - სიმდიდრის დაგროვების ტემპი.

აქვე უნდა აღინიშნოს საზოგადოების სიმდიდრის ისეთი ნაწილის როლი, რომელიც საერთოდ არ იხარჯება და არ ცვდება (ცოდნა, გამოგონებები, აღმოჩენები, იდეები, კრეატიული შრომის ნაყოფი, საერთოდ, იდეალური სიმდიდრე). მათი დიდი ნაწილი მხოლოდ მორალურად ცვდება, რაც შედარებით ნელი ტემპით მიმდინაეობს. საერთოდ, დაგროვება ნივთობრივი და სულიერი სიმდიდრისა, მათ შორის მთლიანი ეკონომიკური სიმდიდრისა, დაგროვების განსაკუთრებული და მნიშვნელოვანი ფორმაა, რომელიც განსხვავდება ეკონომიკურ ლიტერატურში ცნობილი კაპიტალის დაგროვებისაგან. ასევე უნდა ითქვას თვისებით სიკეთეთა დაგროვების შესახებ. ეს ითქმის ურთიერთობათა სრულყოფაზე, ადამიანთა განვითარების სპონტანურ პროცესზე, ზნეობრივი თვისებების გაუმჯობესებაზე, შრომის დანაწილებაზე, წარმოების კონცენტრაციაზე, კომბინირებაზე, ეკონომიკურ კავშირებზე, რაც უაღრესად აუცილებელ და სასარგებლო საზოგადოებრივ სიკეთეებს მიეკუთვნება.

განვითარების დონე შეიძლება წარმოვიდგინოთ როგორც დაგროვებული მატერიალურ და არამატერიალურ სიკეთეთა მარაგი, რომელიც ტრანსფორმირდება სოციალურ სიკეთედ ანუ ადამიანთა გონივრული ცხოვრების დონედ და ხარისხად, კეთილდღეობად. ამასთან იგი ხასიათდება მნიშვნელოვანი ნიშან-თვისებებით. ჯერ ერთი, ეკონომიკური განვითარების საბოლოო სოციალური შედეგი განიცდის უკუტრანსფორმაციას, ანუ უკუიქცევა თვით ეკონომიკის განვითარების რესურსად, როგორიცაა: ადამიანთა განვითარება,

შემოქმედებითი უნარის ზრდა, ასევე ურთიერთობათა სრულყოფა, დაინტერესება და ა.შ. მამასადაამე:

ნახ. 1. ურთიერთდამოკიდებულება ეკონომიკურ რესურსებსა (დოვლათსა) და სოციალურ სიკეთეს შორის

მამასადაამე, ეკონომიკურ განვითარებას ორი შედეგი მოჰყვება: იგი სოციალური სიკეთის წყაროა და ამავე დროს თვით ეკონომიკური დოვლათის შემდგომი წარმოებისა და ზრდის რესურსად გარდაიქმნება. ეკონომიკური განვითარების მიღწეული დონე წარმოების დაქვეითების შეაბამისად არ ეცემა. იგი წარმოების დაქვეითებისას შეიძლება ამაღლდეს კიდევ გარკვეულად, უცვლელი დარჩეს ან უფრო ნაკლებად შემცირდეს, ვიდრე წარმოების მოცულობა. ეს ხდება იმის შესაბამისად, თუ როგორ ეცემა წარმოება და იმიტომ, რომ წარმოების წლიურ მოცულობისა და განვითარების დონის, რაც დაგროვილი სიდიდეა, ცვლილების (დინამიკის) ფაქტორები განსხვავებულია. პირველი უფრო მერყევა, ვიდრე მეორე. ამ მოვლენას ჩვენ ზოგადად მიღწეული დონის შენახვის კანონს ვუწოდებთ. იგი ეხება ეკონომიკურ განვითარებას, სოციალურ განვითარებას, მეცნიერულ-ტექნოლოგიურ განვითარებას და განვითარებას სხვა სოციალურ სფეროებში.

თვით დიდი ნგრევები შეძლება არ ქრება უკვალოდ განვითარების ადრე მიღწეული დონე, მით უფრო წარმოების შედარებით ნაკლები დაქვეითებისას თუ ნგრევითი მოვლენებისას, როცა ადრე შექმნილი დოვლათის ესა თუ ის ნაწილი მწყობრიდან გამოდის, მაგრამ უდიდესი ნაწილი ინარჩუნებს არსებობას. სწორედ ეს უკანასკნელი წარმოადგენს ეკონომიკის გამოცოცხლებისა და ახალი აღორძინების ერთ-ერთ ძირითად საფუძველს. გავლილი გზა და ნანგრევებიც კი შველის ადამიანებს კრიზისიდან და თვით კატასტროფიდან გამოსვლაში.

ყოველივე ეს განაპირობებს საზოგადოების სიმდიდრის ზრდისა და მარაგის დაგროვების განსაკუთრებულ ხასიათს, რაც მთელი საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარებასთან ერთად, მოქმედებს ეკონომიკურ ზრდასა და განვითარებაზე. აუცილებელია თეორიამ და პრაქტიკამ ამას ყურადღება მიაქციოს. იგი წარმოადგენს საზოგადოების პროგრესის დიდად მნიშვნელოვან გარანტიას და ოპტიმიზმის საფუძველს, რომ ეკონომიკური რყევები და საერთოდ საზოგადოებრივი არასტაბილურობა შეიძლება დაძლეული იქნეს, თუ კატასტროფის განსაკუთრებული მიზეზები არ არსებობს.

შევეხთ კიდევ ერთ საგულისხმო პროცესს. **ეკონომიკური ზრდისა და სოციალური შედეგების თანაფარდობის, ანუ ეკონომიკური დოვლტის სოციალურ სიკეთეში ტრანსფორმირების** საკითხს, რაც საბოლოოდ ეკონომიკის ფუნქციონირებისა და ეკონომიკური ზრდის, განვითარების მთავარი საბოლოო შედეგია, მაშასადამე, საზოგადოების რეალური სიმდიდრის ზრდის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პირობაა. შეიძლება დავწეროთ

$$U_s=f(Q,V),$$

სადაც U_s – ეკონომიკური ზრდის სოციალური შედეგი – სოციალურ სიკეთედ ტრანსფორმირებული ეკონომიკური დოვლტი, Q – ეკონომიკური დოვლათი, ხოლო V – ეკონომიკური დოვლათი სოციალურ სიკეთედ ტრანსფორმირების პარამეტრია.

სიმდიდრის ზრდისა და დაგროვების, ასევე ეკონომიკური ზრდის ანალიზისა და შეფასებისას მხედველობიდან ან არ უნდა გავუშვათ აგრეთვე მისი **გამოყენების (მოხმარების) კულტურა**, რაზეც დამოკიდებულია მასში მოცემული სიკეთის (სარგებლიანობის) ამოღების და გამოყენების ზომა, აქედან გამომდინარე მნიშვნელობაც, ე.ი. რეალური სიმდიდრის ზრდა. საზოგადოების სიმდიდრის არც თუ მცირე ნაწილი ფუჭდება და უსარგებლოდ იკარგება ან ფუჭ სიმდიდრედ წარმოგვიდგება, რაც, ცხადია, არ შეიძლება მივაკუთვნოთ რეალურ სიმდიდრეს, რადგან საზოგადოებისათვის მას არ მოაქვს არავითარი სარგებლობა, არ ტრანსფორმირდება სოციალურ სიკეთეში. თუ მოვლენების ადეკვატური ასახვა გვინდა, ეს ნაწილი ფაქტობრივად უნდა გამოაკლდეს შექმნილ სიმდიდრეს და მართლზომიერია არ მიეწეროს ეკონომიკურ ზრდას, მაგრამ ეს ასე არ ხდება, რაც გაუმართებელია.

საერთოდ, ადამიანთა კეთილდღეობა, სხვა თანაბარ პირობებში, შეიძლება დაგროვილი სიმდიდრის წყალობით უფრო სწრაფად ამაღლდეს, ვიდრე იზრდება წლიური დოვლათის მოცულობა. მაგრამ ეს დამოკიდებულია ეკონომიკური დოვლათის სოციალურ სიკეთედ ტრანსფორმირების პირობებზე, თუ რანდენად უწყობენ ისინი ან უშლიან ამას ხელს.

განსაკუთრებულია კეთილდღეობისა და ცხოვრების დონის **დინამიკა ეკონომიკური დაქვეითების პირობებში**. ამ დროს ცხოვრების დონის დაცემა, როგორც წესი (თუ უკიდურეს კატაკლიზმებს არა აქვს ადგილი), არ მისდევს წარმოების მიმდინარე მაჩვენებლებისა და შემოსავლების დაცემას, კერძოდ, უფრო ნაკლებია ამ უკანასკნელთან შედარებით. განსხვავება შეიძლება საგრძნობი იყოს. ცხადია, მიმდინარე შემოსავლების შემცირება მყისიერად აისახება მოხმარებასა და ცხოვრების დონეზე, მაგრამ მოხმარების ის ნაწილი, რაც დაკავშირებულია ადრე შექმნილ (შეძენილ) სიმდიდრესთან – საცხოვრებელ ბინებთან, ხანგრძლივი საყოფაცხოვრებო და კულტურული მოხმარების საგნებთან და სხვა არ მცირდება ან თითქმის არ მცირდება გარკვეული პერიოდის განმავლობაში. საბოლოოდ ამის შედეგად **ცხოვრების დონე გარკვეულად**

ინახება ეკონომიკური დაქვეითების დროს, რასაც დონის შენახვის კანონად განვიხილავთ. ადრე შექმნილი და დაგროვილი სიმდიდრე, პოტენციული გვევლინება დაქვეითების შემდგომი გამოცოცხლებისა და აღმავლობის უმნიშვნელოვანეს პირობადაც, რის შედეგად მნიშვნელოვანწილად ხდება ადრე მიღწეული დონის უფრო დაჩქარებული აღდგენა, ვიდრე წინა პერიოდში ამ დონის მიღწევა მოხდა. მაშასადამე, აქ საქმე გვაქვს საზოგადოებისათვის უდიდესი მნიშვნელობის ფაქტთან, რომელიც მწვავე ეკონომიკური კრიზისის პირობებში კრიზისის გადატანის და გადარჩენის პირობადაც გამოდის.

აღსანიშნავია ერთი მომენტიც. ეკონომიკური ზრდის ეკონომიკურ განვითარებაში ტრანსფორმაციის მხრივ მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული უარყოფითი გარე ეფექტის ფაქტორიც, ანუ დოვლათის იძულებითი გამოყენება ადამიანებისათვის ზიანის მისაყენებლად (ამ მიზნით გამოსაყენებელი საგნების წარმოება), რაც ხდება კაცობრიობის არასაკმარისი ჰუმანური განვითარების გამო. ხომ მართებულია ადამიანებს არასდროს დასჭირებოდათ და არ გამოეყენებინათ იარაღი და სხვა საშუალებები თვით ადამიანების წინააღმდეგ. მაგრამ არასწორი განვითარების შედეგად ეს ხდებოდა და ხდება. თუ ჰუმანური ცხოვრების წესიდან გამომდინარე, არსებობს საფუძველი ეს დოვლათი გამოვიციხვით სასარგებლო დოვლათის საერთო რაოდენობიდან. შეიძლება ვთქვათ მეტიც. თვით სამართალდამცველთა აღჭურვილობაც ამ ნაწილს მივაკუთვნოთ ადამიანური მიდგომის თვალსაზრისით. მაგრამ რადგან რეალობა სხვანაირია და ადამიანები რაღაც ზომით ველური კანონებით ვცხოვრობთ, ფუჭ დოვლათად შეიძლება ჩავთვალოთ ზემდეტი შეიარაღება, რაც რეალურად არსებობს თანამედროვე პირობებში¹ – სამხედრო აღჭურვილობა, კრიმინალების მიერ გამოყენებული საგნები, მათ შორის იარაღი და სხვ. ეს ნაწილი ამცირებს რეალურ სასარგებლო სიმდიდრეს და ეკონომიკურ ზრდას, საბოლოო ანგარიშით, კეთილდღეობას. ის შეიძლება, ფართო გაგებით, არც მივაკუთვნოთ ფაქტობრივად საზოგადოებრივ დოვლათს, ჩავთვალოთ დანაკარგად, მათზე დახარჯული რესურსები ფუჭ დანახარჯად.

¹ უეჭველია დადგება დრო, როცა საზოგადოება გამოვა იმ დონიდან, როცა ადამიანებს არ დასჭირდებათ ერთმანეთის მოსპობის საშუალებები და არც მათი წარმოება. მაშინ საზოგადოების რესურსების გამოყენება ნამდვილი საერთო სიკეთისათვის ბევრად გაიზრდება, საზოგადოების კეთილდღეობის გაუმჯობესება მრავალმხრივ გაადვილდება. ამჟამად კი ხომ მთელი მშპ დიდი ნაწილი (8%-მდე და მეტი) ქვეყნების მიერ იხარჯება ადამიანთა განადგურების იარაღის წარმოებისათვის და მისი რაოდენობა იმდენია მსოფლიოში, რომელიც რამდენჯერმე მოსპობდა მთელ კაცობრიობასა და დედამიწასაც. ბევრად ნაკლებ საზიანო როლია ადამიანების თვითგანადგურებისა და თვითდაავადების საშუალებათა წარმოება და გასაღება, რითაც ადამიანთა დიდი რაოდენობა მდიდრდება.

ჩვენი მსჯელობა ძირითადად შეეხო **საშინაო ფაქტორებს**. ამასთან მნიშვნელოვანია **საგარეო-ეკონომიკური და ეკონომიკურსმიდმა (პოლიტიკური, სამხედრო, კულტურული და ა.შ.) ფაქტორების გათვალისწინება**. მაგრამ ეს ცალკე განხილვას მოითხოვს, რაც ამჯერად სცილდება ჩვენს მიზანს. შევეცადოთ საქართველოს ეკონომიკის მაგალითზე მოვახდინოთ უკანასკნელი პერიოდის ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების ცალკეული საკითხების ილუსტრაცია, თუმცა ამის შესაძლებლობა შეზღუდულია საჭირო იმფორმაციის არ არსებობის გამო. საქართველოს ეკონომიკაში წლების მანძილზე ეკონომიკური ზრდა და განვითარება მიმდინარეობდა ეკონომიკური დაქვეითების და დაქვეითებული ეკონომიკის აღდგენის რეჟიმში..

აღრე მიღწეული სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონის შენახვის კანონმა განაპირობა უმწვავესი ეკონომიკური დაქვეითების ეკონომიკური კატასტროფის, **გადატანა და ქვეყნისა და მისი მოსახლეობის გადარჩენა**, რაც უდიდესი მნიშვნელობის მომენტია. ეს არ იყო ჩვეულებრივი ეკონომიკური კრიზისი, თუნდაც ნაკლები კვლავწარმოებისა, როგორც ეს ზოგიერთს მიაჩნია. დაქვეითებული ეკონომიკის აღდგენის პროცესში დიდი როლი შეასრულა აღრე დაგროვილმა სიმდიდრემ და ეკონომიკურმა და სოციალურმა პოტენციალმა. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ადამიანური რესურსების, ინტელექტუალური პოტენციალის მნიშვნელობა, რომელსაც უნარი შესწევს ხანგრძლივად შეინარჩუნოს და მძიმე პირობებში არ გაქრეს, განავითაროს კიდევ თავისი ძალები, თუმცა დანაკარგები აქაც გარდაუვალია.

დოვლათის წარმოების ზრდით, მ.შ. კაპიტალური დოვლათის უპირატესი გადიდებით, ინვესტიციური პროცესის შედრებით გაქტიურების შედეგად **საქართველოში ბოლო პერიოდში შეწყდა** სიმდიდრის მწყობრიდან გამოსვლის გადამეტება ახლად შექმნილ სიმდიდრეზე, მაშასადამე, ეროვნული სიმდიდრის შემცირება მთლიანად და ერთ მცხოვრებზე გაანგარიშებით, ე.ი. **დაიწყო რეალური ეკონომიკური ზრდა**. ამას განაპირობებდა მშპ და კაპიტალური დოვლათის მატების მნიშვნელოვანი სიდიდე, რაც ჭარბობს სიმდიდრის მწყობრიდან გასვლას. კერძოდ, ეს შემდეგ მონაცემებში აისახა.

ეკონომიკური ზრდის ზოგიერთი კომპონენტის პარამეტრები
საქართველოში 2002-2007 წწ.

ცხრილი 1.

	2002	2003	2004	2005	2006	2007
რეალური მ შ კ წლიური მატება, მლნ. ლარი	266,8	564,5	3321	576,5	600,2	894,3
იგივე, პროცენტობით	5,5	11,1	5,9	9,6	9,4	12,4
ინვესტიციები (ძირითადი საშუალებების ფორმირება), მიმდინარე ფასებით, მლნ. ლარი	1826,7	2286,	2701,7	3265.5	3530.0	4810,7
ინვესტიციების მატების წლიური ტემპი	18,0	91,0	9.0	12,0	0,0	24,2
უცხოური ინვესტიციები, მლნ აშშ დოლ.	156,1	330,9	482,8	542,2	1185.9	1675,7
მშენებლობის პროდუქციის მატება წინა წელთან, %- ობით	43,1	46,5	36,2	40,6	8,5	14,3
მშენებლობის პროდუქციის ზრდის ტემპი მ შ კ ტემპთან, ჯერმეტი	1,36	1.32	1,29	1,28	0.99	1,02
მოლიანი დაგროვება მიმდინარე ფასებით, მლნ ლარი	1656	2098	3135	3892	4555	5883

სამეწარმეო საქმიანობის სფეროს ძირითადი კაპიტალი, (ნარჩენი ღირებ.), მლნ. ლარი	4294,0	4364,	4384,8	5415,1	6040,5	7935,9
მრეწველობის ძირითადი კაპიტალი (ნარჩ. ღირებ.) მლნ ლარი	2205,2	2107,2	2163,5	1985,2	2124,4	2651,8

წყარო: საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტის მასალები.

საქართველოს მშპ რეალური სიდიდე ამ პერიოდში გაიზარდა 1,67-ჯერ, ინვესტიციები 3,74-ჯერ, მ.შ. პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები 15,2-ჯერ, მშენებლობის პროდუქცია 3,5-ჯერ, მთლიანი რეალური დაგროვება 2,6-ჯერ, სამეწარმეო სფეროს ძირითადი კაპიტალი ნარჩენი ღირებულებით 1,9-ჯერ. 2001-2007 ინვესტიციების საშუალო წლიური მატების ტემპი შეადგენდა 21 %-ს, ანუ მშპ საშუალო წლიური მატებაზე 2,55-ჯერ მეტს, მშენებლობის პროდუქციის საშუალო წლიური მატება - 23,8 %-ს, ანუ მშპ საშუალო წლიური მატებაზე 2,9-ჯერ მეტს. საგრძნობლად გაიზარდა ავეჯის, ბინების, ავტომანქანების, საყოფაცხოვრებო და სხვა ტექნიკის შეძენა მოსახლეობისა და ორგანიზაციების მიერ. კომპიუტერული ტექნიკის რაოდენობა გაიზარდა 3-ჯერ, ფიჭური ტელეფონების რაოდენობა 12,5-ჯერ, საგრძნობია ახალი ტექნიკის სხვა სხეობათა რაოდენობის ზრდა. რიგი საყოფაცხოვრებო და კულტურული დანიშნულების სხვა ტექნიკა (მობილური ტელეფონები, პერსონალური კომპიუტერები და სხვ.) კრიზისამდელ პერიოდში საერთოდ ან თითქმის არ იყო გამოყენებაში. მოტანილი მონაცემები, მართალია, ზუსტად ვერ ასახავს მიმდინარე პროცესებს, მაგრამ გარკვეულ წარმოდგენას იძლევა მათზე, მიუთითებს კაპიტალური დოვლათის, მამასადაამე, ეროვნული შექმნილი სიმდიდრის მნიშვნელოვან მატებაზე ქვეყანაში.

ქვეყნის მშპ მნიშვნელოვანი ნაწილი წარმოადგენს კაპიტალურ დოვლათს (ამენებული შენობები, ნაგებობები, ხანგრძლივი მოხმარების საგნები და ა.შ.). ინვესტიციების, ამოქმედებული ძირითადი ფონდების, მშენებლობის პროდუქციის ზრდის ტემპების მშპ ტემპის მიმართ გასწრების ფაქტიდან შეიძლება გავაკეთოთ დასკვნა, რომ ქვეყანაში სიმდიდრე უფრო სწრაფად იზრდება, ვიდრე წლიური პროდუქციის წარმოება. ეს ბოლო ხანებში ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის საგრძნობ ნიშან-თვისებას წარმოადგენს. ამასთან უნდა

გავითვალისწინოთ, რომ ეს ხდება უმძიმესი ეკონომიკური დაქვეითების შემდეგ და ვერ გახდა საკმარისი ქვეყანაში სასურველი ეკონომიკური პროგრესისათვის. მთლიანად არაა აღდგენილი ეკონომიკის ძირითადი დარგების საწარმო-ტექნიკური ბაზა, რომელიც კრიზისამდელ პერიოდში მაშინდელი ფასებით 40 მლრდ მანეთს შეადგენდა და შემცირდა არა მარტო ფიზიკური ცვეთის შედეგად, არამედ უმეტესად პირდაპირი ნგრევების, განიავეების, დატაცების მიზეზით, რასაც ფართო მასშტაბი ჰქონდა. ამან, ცხადია, შეამცირა ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დონე, მაგრამ არა მშპ დაცემის შესაბამისად. მშპ წარმოების, ინვესტიციების ზრდის ტემპის დაჩქარება ბოლო პერიოდში დიდად მნიშვნელოვან პირობას წარმოადგენს ეკონომიკური კრიზისიდან გამოსვლისა და მოსახლეობის ცხოვრების პირობების გაუმჯობესებისათვის, ეკონომიკური განვითარების დონის ამაღლებისთვის.

ამასთან, სრულად როდია გამოყენებული ქვეყნის მშპ და ეროვნული სიმდიდრის გადიდების პოტენციალი. ამაზე მიუთითებს დასაქმების დაბალი დონე და სტრუქტურა (ხარისხი). საქართველოში ოფიციალური მონაცემებით უმუშევრობის დონემ შეადგენა 13,3 %-ს, რაც ერთ-ერთი უდიდესი მაჩვენებელია პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში. ქალაქად დაუსაქმებელია აქტიური მოსახლეობის თითქმის ერთი მესამედი, სოფლად 5 %. დააქმებულთა ნახევარზე მეტი მოდის სოფელზე. დასაქმებულთა რაოდენობა არა თუ არ იზრდება, არამედ მცირდება კიდევ. კერძოდ, იგი 2001 წლის 1877,7 ათასიდან 2007 წელს შემცირდა 1704,3 ათასამდე. შრომის მწარმოებლურობის ახლანდელი სიდიდის მიხედვით, ქვეყანა უმუშევრობის მიზეზით წლიურად კარგავს დაახლ 2 მლრდ მშპ -ს და შესაბამისად დარგებში პროდუქციის წარმოების შესაძლებლობას, მოსახლეობა - სათანადო შემოსავალს. დეფორმირებულია ეკონომიკის სტრუქტურა და იგი ვითარდება არაპროპორციულად. სრულიად არასაკმარისად გამოიყენება ქვეყნის მრეწველობისა და სოფლის მეურნეობის აღდგენის შესაძლებლობები. მათი პროდუქციის მოცულობა შესაბამისად შეადგენს ეკონომიკურ ვარდნამდელი მოცულობის 36,6%-ს და 53,1 %-ს. ასევე არასრულადაა გამოყენებული ქვეყნის შედარებით მწირი საკუთარი ინვესტიციური რესურსები სათანადო ხელშემწყობი პირობების არ არსებობის გამო. პროდუქციის წარმოების დიდი რეზერვებია საქართველოს ბუნებრივ რესურსებში - ჰიდრო, ტყის, რეკრეაციული პოტენციალის, მინერალური წყლების, კლიმატური პირობების გამოყენებაში, რის დონე სრულიად არასაკმარისია, მრავალი მიზეზის გამო. მათი გამოყენებით კი ახლო ხანებში სავსებით შესაძლებელია დოვლთის წარმოების გაორკეცება, შემდგომ კი კიდევ უფრო გადიდება ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების სასურველი დონის მისაღწევად. ამის შედეგად უფრო მეტად შეიძლება გაიზარდოს ეროვნული სიმდიდრე, რაც საზოგადოების კეთილდღეობის შესაბამისი ამაღლების საფუძველი გახდება.

საყურდღებოა ის ფაქტი, რომ საქართველოს ეროვნული სიმდიდრის მნიშვნელოვანი ნაწილი, მათ შორის სტრატეგიული ობიექტები პრივატიზაციის შედეგად გადავიდა უცხოელთა საკუთრებაში. მაშასადამე, **უცხოელებზე საქართველოს ქონების მიყიდვამ შესაბამისად შეამცირა საქართველოს ეროვნული ქონება. ასევე უცხოელთა მიერ დაბანდებული კაპიტალით შექმნილი ქონება წარმოადგენს ისევ უცხოელთა საკუთრებას.** უცხოელთა მიერ პრივატიზებული (ნაყიდი) და ინვესტიციით შექმნილი ქონების გამოყენებით ისინი ექსპლუატაციას უწევენ საქართველოს ბუნებრივ რესურსებსა და მოქალაქეებს, აქ შექმნილი დოვლათი და მოგება ძირითადად წარმოადგენს უცხოელთა საკუთრებას. ამავ დროს ისიც უნდა გავითვალისწინოთ, რომ უცხოური კაპიტალის შემოსვლა ქვეყანაში გამოწვეულია, ეკონომიკის გახსნილობის პრინციპზე გადასვლასთან ერთად, საკუთარი ინვესტიციური რესურსების სიმწირით. მას ახლავს დადებითი შედეგებიც. უცხოელთა მიერ შექმნილ სამუშაო ადგილებზე მუშაობენ და გარკვეულ შემოსავალს იღებენ საქართველოს მოქალაქეები. ასევე ქონების გაყიდვით მიღებული ფულადი სახსრები ხმარდება ქვეყნის ბიუჯეტის შევსებას, გადახდილი გადასახადებით ივსება ბიუჯეტი. შეიძლება ვთქვათ, რომ უცხოური კაპიტალმა ამით საზოგადოებისათვის სასარგებლო გარკვეული ფუნქცია ასე თუ ისე შეასრულა და უნდა შეასრულოს. ამასთან უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ პროცესის უარყოფითი და დადებითი მხარეების საბოლოო შეფასება და დასკვნების გაკეთება, თუ რამდენად შეესაბამება უცხოურ სუბიექტებზე ჩვენი ქონების მიყიდვა და უცხოური კაპიტალის შემოდინება საქართველოს და მისი მოსახლეობის ინტერესებს, ეს სპეციალურ კვლევას მოითხოვს და მის საფუძველზე უნდა მოხდეს.

ამრიგად, საქართველოს ეროვნული სიმდიდრის ზრდის პროცესი რთულად მიმდინარეობს და მაინც ვერ პასუხობს სრულად ქვეყნის ეკონომიკის აღორძინების ინტერესებს. საქართველოს მშპ - ეროვნული სიმდიდრის ზრდის წყარო - ამჟამად, თითქმის ოცწლიანი პერიოდის შემდეგ, კრიზისამდელი მოცულობის 66,8 %-ს, ერთ მცხოვრებზე გაანგარიშებით კი 78,7 %-ს შეადგენს, ე.ი. ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების პროცესი რამდენიმე ათეული წლით შეჩერდა, ანუ უფრო სწორად, იგი ათობით წლით უკანაა გადაგებული, რის ანაზღაურება საერთოდ შეუძლებელია. შემცირებულია ქვეყნისა და მოსახლეობის განკარგულებაში არსებული ქონების საერთო მოცულობა. სიმდიდრის ზრდამ ბოლო წლებში ვერ შეავსო სრულად სხვადასხვა მიზეზით - ფიზიკური ცვეთის, ომით და უყაითრობით განადგურების შედეგად სიმდიდრის კლება. ამისი ზუსტი შეფასება ვერ კეთდება სათანადო აღრიცხვის უქონლობის გამო, მაგრამ ეს ცალკეული მონაცემებიდანაც დასტურდება. მოსახლეობის განკარგულებაში ამჟამად ნაკლებია ხანგრძლივი მოხმარების საგნების რაოდენობა, ვიდრე კრიზისის დაწყებამდე. კერძოდ, 100 ოჯახზე: მაცივრების რაოდენობა 2006 წელს 1990 წლის 97- დან 64-

მდე შემცირდა, სარეცხი მანქანებისა - 77-დან 36-მდე, ტელევიზორებისა - 108-დან 89-მდე, მტვერსასრუტებისა - 38-დან 17-მდე, მაგნიტოფონებისა - 49-დან 27-მდე, მოტოციკლებისა - 45-დან 1-მდე, მსუბუქი ავტომობილებისა - 31-სთან 17-მდე, ფოტოაპარატებისა - 89-დან 16-მდე, საკერავი მანქანებისა - 65-დან 36-მდე. და ა.შ.¹

გაუარესდა საბინაო პირობები ბინების მწყობრიდან გამოსვლისა და ცვეთის შედეგად. გაუარესდა გზები, გაძვირდა და გაუარესდა სატრანსპორტო მომსახურება და სხვ. მთლიანობაში, მიუხედავად ბოლო ხანებში ქვეყანაში კაპიტალური დოვლათის ზრდის გადაჭარბებისა სიმდიდრის მწყობრიდან გასვლის მიმართ და კაპიტალური სიმდიდრის შენახვის თვისებისა, **ჯერ კიდევ არაა სრულად აღდგენილი ეროვნული კვლავწარმოებადი სიმდიდრის კრიზისამდელი მოცულობა. ყოველივე ამან ცხოვრების დონეზე (აღამიანთა მატერიალურ კეთილდღეობაზე და ცხოვრების ხარისხზე შემცირების მიმართულებით იმოქმედა.** ამავე დროს უნდა გავითვალისწინოთ, რომ საქართველოში ცხოვრების დონის ამაღლების, კეთილდღეობის მიმართულებით მოქმედებს **სიმდიდრის ახალი ელემენტები, მოხმარებაში ახალი საგნების შემოსვლა**, როგორცაა: კომპიუტერები, მობილური ტელეფონები, უცხოური ახალი და ნახმარი მსუბუქი და სატვირთო ავტომობილები, საწარმოო და სამედიცინო დანიშნულების ტექნიკა, საყოფაცხოვრებო და კულტურული დანიშნულების საგნები, სამკურნალო საშუალებები და სხვ., რომლთაგან ბევრი ადრე თითქმის ან სულაც არ იყო გამოყენებაში ან ხარისხით და ტექნიკური დონით აღემატება ადრე არსებულს. მაგრამ ეს ვერ ავსებს იმ დანაკარგებს, რაც სიმდიდრის სხვა ელემენტების სახით არსებობს.

არ შეიძლება ყურადღება არ მიექცეს ასევე განვითარების მაჩვენებელთა ხარვეზებს, რომლებიც ამცირებს ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელობას, უარყოფით გავლენას ახდენს განვითარებასა და კეთილდღეობაზე. ესაა **სიმდიდრისა და შემოსავლების განაწილების დიდი სიმახინჯე, უსამართლობა, ზომიერადსულ უთანასწორობა**, რის შედეგად მოსახლეობის მცირე ნაწილის ხელში იყრის თავს დიდი სიმდიდრე, ხოლო აღამიანთა უმრავლესობა მოკლებულია ნორმალური ცხოვრებისათვის აუცილებელ შემოსავლებს. თვეში 1001 ლარამდე შემოსავლის მქონე შინა მეურნეობათა წილმა შინა მეურნეობათა მთელ რაოდენობაში შეადგინა 2001 წელს 13,3 %, 1001-3000 ლარამდე შემოსავლის მქონეთა წილმა - 36,8 %, 3001-5000 ლარამდე - 23,1%, 5001-10000- ლარამდე - 20 %, 10001-20000 ლარამდე - 5,5 %, 20001- 50000 ლარამდე - 1,2 %, 50000ლარზე მეტი - 0,1 %.² პოსტსოციალისტურ ქვეყნებს შორის საქართველოში ერთ-ერთი უდიდესია შემოსავლე-

¹ საქართველოს ეკონომიკური ტენდენციები. მაისი, 2008. გვ.61.

² საქართველოს შინა მეურნეობები. სტატისტიკური კრებული. 2008. გვ.42.

ბის განაწილების უთანასწორობა. დეცილური ჯგუფებიდან მოსახლეობის უდიდესი შემოსავლების მქონე 10%-ის შემოსავლები საქართველოში 15,4-ჯერ აღემატებოდა უმცირესი შემოსავლების მქონე 10 %-ისას, მაშინ როცა ეს მაჩვენებელი უდრიდა აზერბაიჯანში - 3,3-ს, ჩეხეთში - 5,2-ს, უნგრეთში - 5,5-ს, უკრაინაში - 5,9-ს, ალბანეთში - 5,9-ს, უზბეკეთში - 6,1-ს ბელარუსში - 6,95-ს, ბულგარეთში - 7-ს, სომხეთში - 8,2-ს, პოლონეთში - 8,8-ს და ა.შ. ასევე ბევრად მაღალია უთანასწორობის ეს მაჩვენებელი საქართველოში განვითარებული ქვეყნების მაჩვენებლებთან შედარებით. მაგალითად, ის უდრიდა იაპონიაში - 4,5-ს, ფინეთში - 5,6-ს ნორვეგიაში - 6,1-ს, შვეციაში - 6,2-ს გერმანიაში - 6,9-ს, საფრანგეთში - 9,1-ს და სხვ. მსოფლიოში აზერბაიჯანის შემდეგ უმაღლესია იაპონიის მაჩვენებელი (4,5), უდიდესი ბოლივიისა (168,1).¹ უეჭველია, რომ შემოსავლების განაწილების უთანაბრობის მაღალი სიდიდე უარყოფითია განვითარების თვალსაზრისით, იგი ამცირებს ეკონომიკური ზრდის შედეგს.

არახალარბიელთა საქართველოში ეკონომიკური განვითარების შედეგების თვალსაზრისით სიღარიბის მაჩვენებელი. ზემოთ აღნიშნულ ნეგატიურ გარემოებათა შედეგად გვაქვს მოსახლეობის დიდი ნაწილის ჯერ კიდევ დაუძლეველი მწვავე სიღარიბე. სიღარიბის მაჩვენებელი საარსებო მინიმუმის მიმართ შეადგენს 38,5%-ს. მართალია, იგი შემცირებულია 2003 წლის 54,5%-დან (1996 წელს იყო, 52,15%)², მაგრამ ეს სულაც არ შეიძლება იყოს კმაყოფილების მომგვრელი, მით უფრო, როცა საქმე ეხება საარსებო მინიმუმის მიღმა მცხოვრებთ. სიღარიბის მაღალი მაჩვენებელი ქვეყანაში გამოწვეულია არა მარტო წარმოების დაბალი დონით, არამედ **სიმდიდრის და შემოსავლების მეტად უთანაბრო და უსამართლო განაწილებით**. ზედმეტი ქონებრივი უთანასწორობა ამ სფეროში უკავშირდება ადამიანთა მოქალაქეობრივი სტატუსის უთანასწორობასაც. მეტიმეტ უთანასწორობას საზოგადოებაში აქვს მორალურ-ფსიქოლოგიური მხარეც. იგი მით უფრო ძნელად ასატანს ხდის სიღარიბეს, რაც უფრო მეტად უკავშირდება უსამართლობას. მაშასადამე, ადამიანთა დიდი ნაწილი მოკლებულია ბედნიერების გრძნობას და წლებს ტანჯვაში ატარებს. ყოველივე ეს ადაბლებს ეკონომიკური განვითარებისა და საზოგადოებრივი პროგრესის მაჩვენებელს, ხალხის ცხოვრების საერთო დონეს, ხარისხს, მთლიანობაში საზოგადოების სტაბილურობის თვალსაზრისით არასახარბიელოა, შეუთავსებელია ცივილიზებული და ჰუმანური საზოგადოების არსებობასთან. მაშასადამე, აუცლებელია ყურადღება გამახვილდეს არა მარტო ეკონომიკურ ზრდაზე, არამედ განვითარებაზე, რაც აღნიშნული ხარვეზების დაძლევას უკავშირდება.

¹ ООН. Доклад о развитии человека. М., 2006. გვ.335-337.

² საქართველოს სტატისტიკური წელიწდეული. თბ., 2007. გვ.87.

უაღრესად დიდ ყურადღებას, ჩვენი შეხედულებით, იმსახურებს ეკონომიკური განვითარებისა და ზრდის, მათი თანაფარდობის მრავალი ასპექტი თანამედროვე მსოფლიოში, რომლებიც მზარდი სირთულით ხასიათდება. ამ მხრივ ინტერესს იწვევს 2008 წელს დაწყებული მსოფლიო ფინანსური და საერთო-ეკონომიკური კრიზისის მიმდინარეობა და მოსალოდნელი შედეგები. ჯერჯერობით არ არსებობს სათანადო მონაცემები აღნიშნული კრიზისის ანალიზისათვის, მაგრამ უეჭველია, რომ ის უდიდეს დანაკარგებთან იქნება დაკავშირებული. ეს ეხება საქართველოსაც, რომელზეც მისი გავლენის შემცირების გარკვეული შესაძლებლობები არსებობს და უნდა იქნეს გამოყენებული. მთლიანად მსოფლიოსა და წამყვანი ქვეყნებისათვის კრიზისიდან გამოსვლის მთავარი რესურსი იქნება დაგროვილი სიმდიდრე, ეკონომიკური და მეცნიერულ-ტექნოლოგიური, ინტელექტუალური პოტენციალი, ასევე ეკონომიკური ფლექტუაციების დაძლევის ადრინდელი გამოცდილება. შეიძლება ველოდეთ, რომ კრიზისი დადებით შედეგებსაც მოიტანს რიგი მანკიერებებისა და დამბრკოლებელი ბარიერებისაგან, რომელთაც ის თან გაიყოლებს, ეკონომიკისა და საზოგადოების გათავისუფლების წყალობით. ვფიქრობთ, პროცესის ანალიზისა და დასკვნების გაკეთებისათვის გამოსადეგი იქნება ახალი მიდგომები, რომლებიც ჩვენს მიერ არის შემუშავებული და ამ სტატიაში გადმოცემული.

ამრიგად, ჩვენ შევეცადეთ წარმოგვედგინა ეკონომიკური განვითარებისა და ზრდის ცალკეული მეთოდოლოგიური და პრაქტიკული ასპექტები, რომლებიც, ვფიქრობთ, მეცნიერული და გამოყენებითი თვალსაზრისით ინტერესს უნდა იწვევდეს. რიგი საკითხი დასმულია განხილვისათვის და მათი სრულად გადაწყვეტის პრეტენზია ამ სტატიის ფარგლებში არა გვაქვს და არც შეიძლებოდა გვქონოდა. მიგვაჩნია, რომ ამ საკითხების ირგვლივ ფართო კვლევითი სამუშაოების გაშლა მეცნიერთა მიერ სასარგებლო იქნება ეკონომიკური თეორიისა და პრაქტიკისათვის. იგი აუცილებელია ქვეყნის ცივილიზაციის მიმართულებით მოძრაობის თვალსაზრისით.

GIORGI MALASHKHIA

**ECONOMIC DEVELOPMENT AND ECONOMIC
GROWTH**

We think that it is necessary to complete knowledge of science about economic development and growth with essential innovations that would meet requirements of modern time. First of all, economic development must reflect not only the process of quantitative change of the production and consumption of economic goods but provide information about impact of the economy on the human development, life style, transformation of life into source of pleasure and happiness. The notion and concept of the economic growth also requires further specification and extension. The dynamics of Created National Wealth describes more adequately economic growth rather than Gross Domestic Product. These aspects are especially important for analysis of the economic cycle (recession and development). The analyses of the National Wealth reveal the facts about conservation of development level and accumulation of quantitative changes. These factors have very important role to play for development of society in the post recession period. Applying this approach to the analysis of the transition period of the Georgian economy and global economic crisis will.

ნაზირა კაკულია

ეკონომიკური თეორია პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პროცესში

პოსტკომუნისტურ ქვეყნებში არსებული პრობლემების გაანალიზება და ამის საფუძველზე კრიზისული მდგომარეობიდან გამოსვლა, ვფიქრობთ, შესაძლებელია, მხოლოდ იმ თეორიული ბაზის ძირითად პოსტულატებზე დაყრდნობით, რომლებიც ყველაზე მეტად მიესადაგება ტრანსფორმაციის პერიოდში არსებულ პრობლემებს, და რომლებიც საშუალებას იძლევიან ავხსნათ არსებული პრობლემების ბუნება და თავისებურებანი პოლიტეკონომიური საფუძველების გამოყენებით.

მეტად საგულისხმოა არსებული პრობლემების გადაჭრაში ნეოკლასიკური თეორიის წარმომადგენელთა ნაშრომების ანალიზი. ნეოკლასიკოსების ძირითადი შეხედულებები ეკონომიკურ რეფორმებთან დაკავშირებით შეიძლება შემდეგნაირად ჩამოვყალიბოთ:

1. ნეოკლასიკოსები თვლიან, რომ ეკონომიკური პოლიტიკის ძირითად მიზანს ფულადი მასისა და სახელმწიფო ბიუჯეტის შემცირება წარმოადგენს;
2. ნეოკლასიკოსები ბაზარს განიხილავენ, როგორც ძირითად, ერთადერთ საშუალებას სხვადასხვა ფორმის საქმიანობის კოორდინაციაში, გამოდიან სახელმწიფოს როლის მინიმინიზაციით ამ პროცესში და „სოციალისტური“ ორგანიზაციული ფორმის სწრაფი და სრულყოფილი განადგურებით;
3. ნეოკლასიკოსების აზრით, საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის სტრატეგია უპირველესად მიმართული უნდა იყოს ფულადი სისტემის სტაბილიზაციისაკენ და საბაზრო ინოვაციების დანერგვისაკენ, ვინაიდან ბაზარი კონსტრუქციულ როლს თამაშობს ამ საკითხების რეგულირებაში;
4. ნეოკლასიკური თეორიის მიმდევრები თვლიან, რომ რეფორმების პროცესი დასრულებულად შეიძლება ჩაითვალოს მხოლოდ მაშინ, როდესაც რეფორმირებადი ქვეყნების ეკონომიკის სტრუქტურა იქნება ისეთივე, როგორც არის განვითარებული დასავლეთის ქვეყნების სტრუქტურა. მათი აზრით, რეფორმების წარმატება დამოკიდებული იქნება იმაზე, თუ რამდენად თანმიმდევრულად გატარ-

დება რეფორმების ჩატარების პროცესში დასავლეთის ეკონომისტების არჩევანი.

ჩვენი აზრით, ნეოკლასიკური თეორია სტატიკურია და ამიტომ შეუძლებელია იგი საფუძვლად დაედოს გარდამავალი პერიოდის ეკონომიკას.

მნიშვნელოვანი საზოგადოებრივი ცვლილებები წარმოადგენენ თანდათანობით პროცესს, რომელიც მოიცავს ცვალებადობას, გარკვეულწილად ფასეულობებში, კულტურაში და ა.შ. ფასეულობათა სისტემის შექმნის პროცესი ძალიან მნიშვნელოვანია და ფაქტიურად, მისი დაჩქარება შეუძლებელია. დემოკრატიის პრინციპები და კაპიტალიზმი დასავლეთში ფორმირდებოდა საუკუნეების მანძილზე და ბუნებრივია, რომ დღეს ორიენტაციის აღება მხოლოდ წმინდა კაპიტალიზმზე ჩვენთვის მიუღებელია. ასევე, უნდა აღვნიშნოთ ისიც, რომ ახალი ეკონომიკის მეთოდად არ შეიძლება გამოვიყენოთ პრივატიზაცია, მეტად მნიშვნელოვანია განსაკუთრებული ყურადღების გამახვილება, საბაზრო პირობებზე ორიენტირებული, ახალი საწარმოების შექმნაზე.

ნობელის პრემიის ლაურეატი – დუგლას ნორდტი, ასევე თვლიდა, რომ ნეოკლასიკური თეორია არ შეიძლება საფუძვლად დაედოს გარდამავალი ტიპის ეკონომიკას. იგი აღნიშნავდა, რომ ეკონომიკის ფუნქციონირებას განსაზღვრავენ როგორც ფორმალური, ასევე არაფორმალური ინსტიტუტები, რომლებიც მხოლოდ თანდათანობით ექვემდებარებიან ცვალებადობას, ვინაიდან მხოლოდ არსებული ნორმები განსაზღვრავენ და ქმნიან საფუძველს მოქმედი კანონმდებლობისათვის.¹

არაფორმალური ინსტიტუტების რეკლუციური ცვლილებები, ან კიდევ მათი სხვა ქვეყნებიდან გადმოტანა წინააღმდეგობრივ ხასიათს ატარებს და არასასურველ შედეგებამდე მივყავართ. ეფექტიანი პოლიტიკურ-ეკონომიკური სისტემა უნდა წარმოადგენდეს მოქნილ ინსტიტუციონალურ სისტემას, რომელსაც ექნება საშუალება რეაგირება მოახდინოს მოსალოდნელ ცვლილებებზე. მაგრამ ინსტიტუციონალური სისტემა თავისთავად წარმოადგენს ხანგრძლივი, ბუნებრივი განვითარების შედეგს და ამიტომ ადამიანთა მიზანმიმართული ზემოქმედება საგრძნობლად შეზღუდულია.

ბუნებრივია, ასეთ სიტუაციაში საბაზრო ეკონომიკის ფორმირების პროცესში, ჩვენის აზრით, უპირატესობა უნდა მიენიჭოს ევოლუციურ თეორიას. ვფიქრობთ, საბაზრო ეკონომიკაზე პოსტკომუნისტური გადასვლის პროცესის შესწავლა, რაც ყველაზე საფუძვლიანად მოგვცემს ნეკროეკონომიკის ძირითადი ნიშან-თვისებების შეცნობისა და განმარტების საშუალებას, შესაძლებელია ინსტიტუციონალური მიდგომით, რომლის ერთ-ერთი შემადგენელი ნაწილია ევოლუციური თეორია². ჩვენ არჩევანს ვაკეთებთ ევოლუ-

¹ Д. Норт. Институциональные изменения. Рамки анализа. – Вопросы экономики, №3. 1997.

² პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის პრობლემების შესასწავლად ევოლუცი-

ციურ თეორიაზე და მისი ძირითადი მახასიათებლების გადმოცემით საშუალებას ვიძლევი, უფრო სიღრმისეულად ავხსნათ პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ძირითადი კანონზომიერებანი.

ინსტიტუციონალურ-ეკოლუციურმა¹ თეორიამ, რომელიც წარმოიშვა XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე, ეკონომიკურ მეცნიერებაში ჩამოაყალიბა იდეები, რომლებიც რადიკალურად სცილდება ორთოდოქსალური თეორიის საბაზრო პოსტულატებს, მაგრამ, ამასთან, რჩება საბაზრო პარადიგმის ჩარჩოებში. ეს გამოწვეული იყო ეკონომიკური პროცესების შესწავლის ახალი მიდგომის ჩამოყალიბებით, რომელიც უპირატესობას ანიჭებდა სოციალური ნორმებისა და მათი ცვალებადობის მექანიზმების შესწავლას².

ტორსტეინ ვებლენმა პირველმა მოახერხა მეცნიერული ანალიზის დონეზე ჩამოყალიბებინა ინსტიტუტების განვითარების გზები და ფორმები, გამოეკვლია მათი წარმოშობა, თავისებურებები, ტრადიციები და სოციალური ნორმების სისტემა. იგი ინსტიტუტებს განმარტავდა, როგორც „აზროვნების მყარ ჩვევებს, რომელიც დამახასიათებელია ადამიანთა ფართო მასებისათვის“³.

თანამედროვე მეცნიერული ხედვიდან გამომდინარე, ეკონომიკა განიხილება, როგორც ეკოლუციური – ღია სისტემა, რომელიც მუდმივად განიცდის გარემოს (კულტურა, პოლიტიკური მდგომარეობა, და ა.შ.) ზემოქმედებას. ამიტომაც, ინსტიტუციონალიზმი უარყოფს ნეოკლასიკური თეორიის ძირითად პოსტულატს – ეკონომიკის სწრაფვას წონასწორობისაკენ, რომელსაც იგი განიხილავს, როგორც საკმაოდ არატიპიურ მდგომარეობას. ეკოლუციური იდეების გადატანა ეკონომიკაში უშედეგო იყო მანამ, სანამ არ იქნა მიკვლეული „სელექციის ერთეული“, რომელსაც ახასიათებს გამძლეობა დროში, და რომელიც გადაეცემა ერთი ეკონომიკური სუბიექტიდან მეორეს, ამასთან, გააჩნია ცვალებადობის უნარი (ორთოდოქსალურ თეორიას არ გააჩნია „სელექციის ერთეული“, იგი იყენებს არა ბიოლოგიურ, არამედ ფიზიკურ ანალოგებს).

არ არის შემთხვევითი, რომ უშუალოდ ინსტიტუციონალიზმის წარმოშობა უკავშირდება ეკოლუციური ეკონომიკური თეორიის ფუძემდებელს ტორ-

ური თეორიის გვერდით, ასევე მნიშვნელოვანია საზოგადოებრივი არჩევანის თეორიის (ჯეიმს ბიუქენენი) ძირითადი არსის განხილვა, ვინაიდან იგი ჩამოყალიბდა განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკურ სისტემებთან მიმართებაში. (იხ.: **გ. პაპავა**. პოსტკომუნისტური კაპიტალიზმის პოლიტიკური ეკონომია და საქართველოს ეკონომიკა, თბ., 2002, გვ.57).

¹ ტერმინ „ეკოლუციის“ ქვეშ იგულისხმება ინსტიტუტების ცვალებადობის პროცესი და არ მოიცავს ამ ცვლილებების შემაფასებელ მსჯელობას თანდათანობითი გადასვლის შესახებ.

² ასეთი მიდგომა პირველად წარმოდგენილია ინსტიტუციონალიზმის ფუძემდებლის, ამერიკელი ეკონომისტის ტორსტეინ ვებლენის ნაშრომებში (იხ.: **Е. М. Майбурд**. Введение в историю экономической мысли. М., 2000.

³ **T. Veblen**. The Place of Science in Modern Civilization and Other Essays. N.Y. 1999.

სტეინ ვებლენს. მას მიეკუთვნება იდეა იმის შესახებ, რომ ინსტიტუტები შეიძლება მივამსგავსოთ გენებს, და რომ ევოლუცია სამეურნეო სისტემაში, ისევე, როგორც ბუნებაში, თუ საერთო არაა, მსგავსი, მიახლოებული კანონებიდან გამომდინარეობს ამ იდეის პროგრესულობაზე მეტყველებს ისიც, რომ XXს. შუა ხანებში ვებლენისაგან დამოუკიდებლად ევოლუციური მიდგომა გამოყენებულ იქნა სხვა საზოგადოებრივ მეცნიერებებში (მაგალითად, სამართლის თეორია). ტ. ვებლენის მიხედვით, ინსტიტუტი თავისი ბუნებით შთამომავლობით, ანუ „უწყვეტობით“ ხასიათდება, ბიოლოგიური გენი, როგორც ცნობილია, წარმოადგენს სტრუქტურას, რომელსაც გადააქვს შთამომავლობითი ინფორმაცია. ინფორმაციის „გადაცემა“ ინსტიტუტების საშუალებით დროსა და ეკონომიკურ გარემოში კი ხდება იმიტაციისა და გარკვეული დაკვირვების საფუძველზე. ისინი, ისევე, როგორც მისი ბუნებრივი ანალოგები, ხასიათდებიან ცვალებადობით, მაგრამ ნაკლები სიმყარით გამოირჩევიან, ვიდრე ბიოლოგიური გენები. თუკი გენები, პრაქტიკულად, არ ექცევიან გარემოს ზემოქმედების ქვეშ, ინსტიტუტების სტაბილურობა ასეთი მაღალი არ არის. გენებისაგან განსხვავებით, ინსტიტუტები ინახავენ და გადასცემენ შეძენილ თვისებებს. მათ შესწავთ უნარი მოახდინონ მუტაცია შემთხვევითაც, როგორც გარეგანი, ისე შინაგანი ფაქტორების გავლენით.

ინსტიტუტების მხრიდან შემთხვევითი მუტაციის შესაძლებლობის აღიარება ინსტიტუციონალურ-ევოლუციურ თეორიას გამოჰყოფს ყველა სხვა დანარჩენი ეკონომიკური მიმდინარეობისაგან, ხოლო შემთხვევითობის პრინციპი ევოლუციური თეორიის ძირეულ თვისებად არის აღიარებული. ამ პრინციპის არსი მდგომარეობს ევოლუციური თეორიის შემადგენელი მექანიზმებისა და კრიტერიუმების გადარჩევაში. ვინაიდან ევოლუციური ეკონომიკა ამა თუ იმ დოზით ემყარება დარვინიზმის „სელექციის პრინციპებს“¹, ბუნებრივია, არსებობს მოსაზრება, რომ ეკონომიკაში უფრო მეტად შემუშავების მქონე „გადარჩენის“ კრიტერიუმები იქნეს გადატანილი, ანუ სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ის ინსტიტუტები შევინარჩუნოთ, რომლებიც მეტი სოციალური დატვირთვით გამოირჩევიან, ასეთი ინსტიტუტები ეხმარებიან ადამიანთა ჯგუფებს ან მთლიანად საზოგადოებას „გადარჩენაში“.

ამ აზრს ავითარებდა ჰაიეკიც, რომელიც „გადარჩევის ერთეულად“ წესად შემოღებულ კანონებსა და კულტურულ ნორმებს მიიჩნევდა.² ჰაიეკის

¹ როგორც ცნობილია, ჩარლზ დარვინის თეორია ეფუძნება სამ პრინციპს: მემკვიდრეობითობას, ცვალებადობასა და ბუნებრივ გადარჩევას. ნებისმიერი მეცნიერება, რომელიც საწყისად ამ სამ პრინციპს მიიღებს, უნდა პასუხობდეს შემდეგ კითხვებს: როგორია შთამომავლობისა და ცვალებადობის მექანიზმები და ასევე ბუნებრივი გადარჩევის მექანიზმები და კრიტერიუმები (**R. R. Nelson, S. G. Winter. An Evolutionary Theory of Economic Change. Cambridge, 1982.**)

² **Ф. А. Хайек. Кто кого? В кн.: Фридман и Хайек о свободе. Под редакцией Т. С. Лисичкина. Минск, 1990.**

მიხედვით, მიღებული წესების (კანონები და კულტურული ნორმები) სელექცია მიმდინარეობს სპონტანურად სიცოცხლისუნარიანი წესების კრიტიკიუმების შესაბამისად. მისი აზრით, „გადარჩებიან“ მათგან ისინი, რომელთაც საზოგადოება მიჰყავთ ეკონომიკური ზრდის, კეთილდღეობისა და თავისუფლებისაკენ. „სოციალურად არამიზანშეწონილი“ წესები საზოგადოების მიერვე ხდება უარყოფილი. ბუნებრივია, სელექციის ინტენსივობა მით მეტია, თავისუფლების რაც უფრო მეტ ხარისხს უშვებს საზოგადოება.¹

ევოლუციური თეორია გამოიყენებს „არაერთგვაროვნების პრინციპს“ (Impurity Principle). უნდა აღინიშნოს, რომ სისტემის არაერთგვაროვნება და შინაგანი დივერსიფიცირება ამყარებს სისტემას მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი მისი აგებულების ერთ-ერთი პრინციპი ატარებს მკვეთრად გამოსახულ დომინირებად ხასიათს. გადაჭარბებული დივერსიფიცირება ისევე საზიანოა, როგორც გადაჭარბებული ერთგვაროვნება სისტემის შიგნით.

ინსტიტუტების მრავალფეროვნება განვითარებადი სისტემის (მაგალითად, ტრანსფორმაციის პერიოდი) ჩარჩოებში ბადებს იმის აუცილებლობას, რომ შესწავლილ იქნას ძველი ინსტიტუტების ახლით შეცვლის საკითხი. ამ საკითხის გადასაჭრელად ევოლუციური თეორია მნიშვნელოვან უპირატესობას ანიჭებს ისეთ ტიპს, რომელსაც ეწოდება path dependence (წინამორბედი განვითარების ტრაექტორიაზე დამოკიდებულება). იგი გულისხმობს წარსულის სოციალურ-კულტურული ინსტიტუტების გადმონაშთში ცვლილებების თანდათანობითი შეტანა იმ ინსტიტუტთა კომპლექსიდან, რომლებიც ამ სისტემას ქმნიან. ცვალებადობას ყველაზე სწრაფად ექვემდებარებიან არა სიღრმისეული, ძირეული ინსტიტუტები, არამედ ზედაპირული ინსტიტუტები. მოყვანილი თეზისი კარგად ჩანს აზიისა და აფრიკის მაგალითზე, რომლებმაც ბოლო ათწლეულში ძალიან ადვილად მიიღეს ევროპული ცივილიზაციის გარეგანი ელემენტები, მაგრამ შეინარჩუნეს მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციები და სტერეოტიპები.

ჩვენის აზრით, სახელმწიფო აქტიურად უნდა ზემოქმედებდეს ინსტიტუციონალურ გარემოზე ეკონომიკაში, ვინაიდან ინსტიტუტების სპონტანური სელექცია, როგორც ევოლუციური თეორია უჩვენებს, ყოველთვის ვერ ახერხებს გადაარჩინოს საუკეთესო, ოპტიმალური ვარიანტები. პირიქით, მას შეუძლია განამტკიცოს ისეთი ინსტიტუტები, რომლებიც ეწინააღმდეგებიან საზოგადოების ინტერესებს. ევოლუციური თეორია განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ანიჭებს ჩამოყალიბებულ წესებსა და მოქმედების ხერხებს ფირმის დონეზე (ვებლენი მათ უწოდებდა ინსტიტუტებს,² ნელსონი და უინტერი კი „რუტინას“.³

¹ **Ф. А. Хайек.** Погубная самонадеянность. М., 1991.

² **T. Veblen,** The Place of Science in Modern Civilization and Other Essays. N.Y. 1999.

³ **R. R. Nelson, S. G. Winter.** An Evolutionary Theory of Economic Change, 1982.

ნელსონ-უინტერის მოდელის მიხედვით ფირმა წარმოადგენს „გენების“ (მყარი ტექნოლოგიების, მმართველობითი და სხვა ოპერაციების) მატარებელს.¹ ეს ოპერაციები იწოდება „რუტინად“, მათი განმასხვავებელი ნიშანი მდგომარეობას იმაში, რომ ისინი გამოიყენება სპეციალური, განსაკუთრებული „გააზრების“ გარეშე, იგი შეიძლება ავხსნათ, როგორც ფირმის მოქმედება, რომელიც ჩვეულებრივ მისაღებია მმართველობითი თუ ტექნოლოგიური წესრიგის ყოველდღიურ დამყარებაში. თუკი მას ადამიანის საქმიანობასთან შევადარებთ, ეს არის ის სტერეოტიპები და ჩვევები, რომლებიც ადამიანებს ახასიათებს. ფირმა ინარჩუნებს ამ „რუტინას“ მანამ, სანამ ის უზრუნველყოფს ფირმის „გადარჩენისათვის“ ბრძოლის სტრატეგიას.²

რეალურად, როგორც ვხედავთ, ტრანსფორმაციის პერიოდის წარმატება განპირობებულია არა მარტო „სწორი“ – მიკროეკონომიკური თუ მაკროეკონომიკური პოლიტიკით, არამედ სახელმწიფოს უნარით – შექმნას ძლიერი ეკონომიკური ინსტიტუტები, რომელთა გარეშეც შეუძლებელია საბაზრო ეკონომიკის არსებობა და რომელთა ამოქმედებაც ჯანსაღ, ინვესტიციურ კლიმატს შეუქმნის მეწარმეობრივ ფენას, უზრუნველყოფს კონკურენტუნარიანი პროდუქციის შექმნას და განდევნის ბაზრიდან სიცოცხლისუნარო, მოთხოვნას მოკლებულ არაკონკურენტუნარიან საწარმოებს.

ზემოაღნიშნული პროცესის დადებითად გადაჭრაში, ვფიქრობთ, ჩატარებული ანალიზის საფუძველზე, უპირატესობა უნდა მიენიჭოს ევოლუციურ თეორიას და ევოლუციური თეორიის კუთხიდან უნდა იქნეს გადაჭრილი სახელმწიფოს ეკონომიკური მიზნები, მის მიერ განხორციელებული მაკროეკონომიკური პოლიტიკა, ახალი ეკონომიკური აზროვნების ჩამოყალიბება და საბაზრო ურთიერთობათა სუბიექტების ინსტიტუციონალური ასპექტების სრულყოფის შესაძლებლობანი.

¹ **R. Nelson.** Recent Evolutionary Theorizing About Economic Change. – *Journal of Economic Literature*, V (March). 1995.

² **R. Nelson.** Recent Evolutionary Theorizing About Economic Change,

NAZIRA KAKULIA

**EVOLUTION THEORY IN THE PERIOD OF
POST-COMUNIST TRANSFORMATION**

The problem of transformation of reasons and appropriate norms of behaviour for modern market relations meet all countries in conditions of transformation. All countries shall carry it out taking into account its history, national traditions and consciousness. The formation of a new economic thought is difficult and long process and it will pass appropriate stages depending on rapid entrance of new institutes in our life. Economy forms behaviour, which is based on two groups of factors – natural permanent instincts and century traditions. The existence of such factors is not visible, but behaviour, which was formed during the years, can not be changed rapidly. Soviet behaviour, which was based on operation of such subjects, controlled all the process. Practically, it retainers unchanged. Exactly such “Chain of Hierarchy” supports the operation of necroeconomics on the stage of tranformation. We consider that the finish of transformation of economic consciousness of a man will be index for destruction of necroeconomic functioning on the way of transition to market economy. We consider as possible the analyze of existing problems in Post-Communist countries and find a way out of crisis, only depended on general postulates for theoretical base, which comply with problems existing in transformation period. For problem solving the analyse of neoclassical and evolution theories is very important. We consider neoclassical theory as statically, so, it cannot be used for base of transition period. During the formation of market economy, we consider evolution theory as more important. The institutional point of view gives opportunity for general study and explanation of general characteristics of Necroeconomics, its general part is evolution theory. We choose evolution theory and reproduction of its general characteristics gives us opportunity to determine general regularities of necroeconomical problems.

მანია ჭანია

ეკონომიკური ზრდის პრობლემები საქართველოში თანამედროვე ეტაპზე

თანამედროვე პირობებში ნებისმიერი ქვეყნის ეკონომიკური ზრდა მნიშვნელოვანწილად საყოველთაო გლობალიზაციის პროცესებით განისაზღვრება. ქვეყანაში არსებული ეკონომიკური ზრდის პრობლემების შესწავლა და ანალიზი ერთ-ერთ ყველაზე უფრო აქტუალურ პრობლემად გადაიქცა. მსოფლიო გლობალიზაციის პროცესები სულ უფრო მეტად მოიცავს მთელს მსოფლიოს, მასში სულ უფრო მეტი ახალი სახელმწიფო ერთეობა და სხვადასხვა საერთაშორისო პროექტების განხორციელებით კიდევ უფრო აქტიური მონაწილე ხდება თანამედროვე გლობალიზაციური პროცესებისა. ამ მხრივ გამონაკლისი არც საქართველოა.

აუცილებელია გლობალიზაციის მეტწილად დადებითი მხარეების ჩვენს სასარგებლოდ გამოყენება, რომლებიც ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის უმნიშვნელოვანესი საწინდარია. გაზრდილი საგარეო ვაჭრობა; ინფორმაციის მოძრაობის მაღალი ტემპი; ახალი იდეების ტექნოლოგიების, „ნოუ-ჰაუს“ თავისუფალი გადაადგილება; საქართველოს მსოფლიო ეკონომიკასა და პოლიტიკასთან ინტეგრირების შესაძლებლობა; ყოველივე ზემოთ ჩამოთვლილის გათვალისწინება და ქვეყნის სასიკეთოდ გამოყენება, საქართველოს ეკონომიკური ზრდის მნიშვნელოვან პირობას წარმოადგენს. საქართველო ან ნებისმიერი სხვა ქვეყანა ეროვნულ თვითმყოფადობას, თავისებურებებს, კულტურას, ტრადიციებს, გამორჩეულობას, ეკონომიკურ სიძლიერეს ეკონომიკური ზრდის მაღალ ტემპებს ვერ შეინარჩუნებს თუ იგი გლობალიზაციის მიერ შექმნილი საკაცობრიო სიძლიერის მხოლოდ პასიურ მომხმარებლად იქცა. საქართველო უნდა გახდეს შემქმნელი მსოფლიო მნიშვნელობის პროდუქტის, ინოვაციების, გამოგონებების, რომლებზეც დიდი მოთხოვნა იქნება მსოფლიო ბაზარზე.¹

საქართველოში ბევრი რამ გაკეთდა ეკონომიკური ზრდის ტემპების გასაზრდელად, მაგრამ ეს ბუნებრივია არაა საკმარისი იმისათვის, რომ საქართველომ თავისი მნიშვნელოვანი სიტყვა თქვას მსოფლიო ბაზარზე, დასძლიოს სიღარიბის და უმუშევრობის პრობლემები. სამწუხაროდ, საქართველოში დღემდე განხორციელებული მაკროეკონომიკური პოლიტიკა წინააღმდეგობ-

¹ თ. ჩიკვაძე. მსოფლიო ახალი წესრიგი და საქართველოს მომავალი: სტრატეგია XXI საუკუნისათვის. თბ., 2000, გვ.344.

რევია, დაუბალანსებელია. მეტად მნიშვნელოვანია ისეთი მაკროეკონომიკული პოლიტიკის განხორციელება, რომელიც უზრუნველყოფს მისი შემადგენელი ყველა ელემენტის დაბალანსებას. ეკონომიკური ზრდის პრობლემების შესწავლისა და გაანალიზებისას აქცენტირებული ყურადღება უნდა მიექცეს ეკონომიკური ზრდის ხარისხისადმი პრიორიტეტის მინიჭებას. მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ ეკონომიკური ზრდა, არამედ ეკონომიკური ზრდის ხარისხი, რომელიც მიიღწევა სოციალური, სტრუქტურული, ინსტიტუციური, ტექნოლოგიური განვითარების დაჩქარებით, თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებით, ადამიანური კაპიტალის განვითარებით.

მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობა და მისი დინამიკა
(მიმდინარე ფასებში; მლნ. ლარი)

მაჩვენებლები	წლების მიხედვით				
	2002	2003	2004	2005	2006
მთლიანი შიდა პროდუქტი	7456	8564	9824	11621	13790
საქონლის წარმოება	3130	3716	3986	4477	4539
მომსახურება	3903	4404	5079	5937	7615
წმინდა გადასახადები პროდუქციასა და იმპორტზე (მუდმივ ფასებში)	495	522	835	1336	1743
პროცენტობით წინა წელთან	105.5	111.1	105.9	109.6	109.4
მშპ-ის დეფლატორი %-ით წინა წელთან	106.0	103.3	101.8	107.9	108.5

ზემოთ აღნიშნული ცხრილიდან ჩანს მშპ-ის ზრდის ტენდენცია. თუმცა, ბუნებრივია ეს არაა საკმარისი და აუცილებელია უფრო რადიკალური, უფრო ქმედითი ღონისძიებების გატარება. მშპ-ის მაღალი ტემპით ზრდა ტრადიციული მიდგომებით, უპირატესად ფიზიკური კაპიტალის გამოყენებითაც შეიძლება. ასეთი მაღალი ტემპების მიღწევას მრავალი ქვეყანა ახერხებდა, მაგრამ თანამედროვე პირობებში ამ გზით ქვეყნის ეკონომიკური ზრდის პრობლემები ვერ გადაწყდება, რადგანაც სასურველი სტრუქტურული გარდაქმნები, კონკურენტუნარიანობის ამაღლება, ექსპორტის სერიოზული გადიდება მაინც მიუღწეველი რჩება. ეკონომიკურ ზრდას საქართველოში აფერხებს არა თავისთავად მხოლოდ ინვესტიციების უკმარისობა, არამედ დანაზოგების, მოსახლეობისა და საწარმოების შემოსავლების სიმცირეც, რაც

ძირითადად სამუშაო ძალის დაბალი პროფესიული მომზადების, გამოშვებული პროდუქციის არაკონკურენტუნარიანობის შედეგია. ამიტომ ეკონომიკური ზრდის დაჩქარების მთავარი ფაქტორია კონკურენტუნარიანი სამუშაო ადგილების შექმნა მაღალი კვალიფიკაციის მქონე კადრების მომზადებით, ანუ განათლების სისტემის პრიორიტეტული განვითარებითა და უახლესი ტექნოლოგიების დანერგვით, ტექნოლოგიური მიღწევების ინდექსის ამაღლებით. მასმასადამე, ეკონომიკური ზრდის დაჩქარების პრობლემების გადაწყვეტის მთავარი და ყველაზე ეფექტიანი გზა არის მუშათა კვალიფიკაციის, განათლების, ცოდნის ამაღლება, ანუ ინვესტიციები ადამიანურ კაპიტალში, მეცნიერებისა და ტექნოლოგიების ინოვაციური სფეროს განვითარება. ინტელექტუალური და ინოვაციური განვითარება ფიზიკური კაპიტალის ხარისხის ამაღლებასაც იწვევს და ეკონომიკური ზრდაც კიდევ უფრო სტიმულირდება. პრიორიტეტი თავიდანვე უნდა მიენიჭოს ინვესტიციებს განათლებაში, მეცნიერებაში, ჯანმრთელობაში, სოციალურ ინფრასტრუქტურაში, რადგანაც ეს უფრო შედეგიანია, ვიდრე მხოლოდ ახალი საწარმოების შექმნა, ან არსებული საწარმოების ინდუსტრიული ტექნოლოგიების ბაზაზე რესტრუქტურირება.¹

აუცილებლად მიგვაჩნია მცირე და საშუალო ბიზნესის პრიორიტეტული განვითარების უზრუნველყოფა, განსაკუთრებით სოფლის მეურნეობაში, კვებისა და მსუბუქ მრეწველობაში, მრეწველობის მეცნიერებატეკვად დარგებში, მომსახურების სფეროში. მცირე ბიზნესის განვითარების უპირატესობა ის არის, რომ იგი დასაქმების პრობლემის გადაწყვეტის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია. აქ ინვესტიციები, სამუშაო ადგილების ღირებულება შედარებით მსხვილ საწარმოებთან საგრძნობლად მცირეა, ხოლო უკუგება, შემოსავლიანობა და ეფექტიანობა – მაღალი, რაც ეკონომიკური ზრდის ტემპების დაჩქარებას იწვევს. მცირე ბიზნესის ფართოდ განვითარების გარეშე ზრდის დაჩქარება შეუძლებელია, ამიტომ დაუყოვნებლივ უნდა აღიკვეთოს ამ აუცილებლობის იგნორირება და მისი ყოველმხრივი ხელშეწყობა რეალურად უნდა განხორციელდეს.

თანამედროვე გლობალიზაციის პირობებში დაუშვებელ პრობლემად მიგვაჩნია საქართველოს ეკონომიკის ენერგიით უზრუნველყოფის პრობლემა. სწორედ ენერჯის უკმარისობა და წარმოების მაღალი ენერგო და ელექტროტეკვადობა არის ზრდის ერთ-ერთი ყველაზე უფრო შემაფერხებელი ფაქტორი. ამ პრობლემის გადაჭრისათვის საჭიროა არა მარტო ტრანსკავკასიურ ენერგეტიკულ პროგრამაში მონაწილეობა ნავთობსადენების, გაზსადენების, ელექტროსადენების სახით, არამედ საკუთარი ქვანახშირის, ნავთობის, გაზის,

¹ მ. ჭანია. ეკონომიკური ზრდისა და სავადასახდელო ბალანსის პრობლემები პოსტკომუნისტურ საზოგადოებაში. თბ., 2004, გვ.200.

ჰიდროენერჯის, ჰელიოენერჯეტიკის სწრაფი განვითარება. ამისათვის მიზანშეწონილია ელექტროსადგურების მშენებლობის გარკვეული პერიოდით გადასახადებისაგან განთავისუფლება, რადგანაც აქ დაბანდებული ინვესტიციების ამოღების პერიოდი შედარებით ხანგრძლივია და სათანადო დაინტერესების გარეშე ინვესტორები კაპიტალდაბანდებებზე არ წავლენ. მასტიმულირებელი ენერჯეტიკული პოლიტიკის განხორციელების შემთხვევაში საქართველო შეიძლება ენერგორესურსების ექსპორტიორ ქვეყნად გადაიქცეს, რაც ზრდის დაჩქარების და საექსპორტო შემოსავლების მნიშვნელოვანი წყარო იქნება.

განვიხილოთ პერიოდმა გვიჩვენა, რომ ეკონომიკაში სტრუქტურული დისპროპორციების რეალური აღმოფხვრის გარეშე ზრდის დაჩქარება არ ხდება. ზრდის დაჩქარებისათვის უნდა აღმოფხვრას პირველ რიგში მოსახლეობის ხელფასისა და შემოსავლების მცირე წილი მშპ-ში. განვითარებული ქვეყნების მშპ-ში მცირდება დაგროვების წილი (ცხადია, გარკვეულ ზღვრამდე) და იზრდება მოხმარების, შემოსავლებისა და ხელფასის წილი. ეს იმით აიხსენება, რომ მოსახლეობის განათლების, ჯანმრთელობის, კულტურის, კვალიფიკაციის, ცოდნის ამაღლების, მათი ინფორმაციით და თანამედროვე ტექნოლოგიებით აღჭურვა ადეკვატურ ფინანსურ დანახარჯებს მოითხოვს. ერთობლივი მოთხოვნის მხრივ ეკონომიკური ზრდის ფაქტორებს შორის განვითარებულ ქვეყნებში არსებულ თანაფარდობასთან მიახლოებისათვის საქართველოში შემოსავლების წილი მშპ-ში დაახლოებით 3-ჯერ უნდა გაიზარდოს, სახელმწიფო მოხმარების წილი დაახლოებით 2-ჯერ (განათლების, მეცნიერების, ჯანმრთელობის, სოციალური უზრუნველყოფის დაფინანსებისათვის, ინოვაციური საქმიანობის ხელშეწყობისათვის) ინვესტიციების წილი კი 2-ჯერ მაინც უნდა გაიზარდოს.

უნდა აღინიშნოს, რომ აქ მარტო წილის გაზრდა არაა მთავარი. მთავარია მშპ-ის, მოსახლეობის მოხმარების, სახელმწიფოს მოხმარების, ინვესტიციების მოცულობის მიახლოება შედარებით განვითარებული ქვეყნების აბსოლუტურ მაჩვენებელთან. სხვადასხვა ქვეყნების განვითარების შესწავლა გვიჩვენებს, რომ არსებობს მშპ-ის მოცულობის გარკვეული კრიტიკული მასა, რომლის მიღწევა დანახარჯებისა და ინვესტიციების ისეთ ღონეს განაპირობებს, რომელიც ეკონომიკის შედარებით სტაბილურ ზრდას და ცხოვრების ხარისხს ასტიმულირებს. არანაკლები მნიშვნელობა აქვს სტრუქტურული ძვრების განხორციელებას რეალურ ეკონომიკაში, განსაკუთრებით ინფორმაციული და პოლიტიკური სექტორების განვითარების დაჩქარებას. ეს აუცილებელია არა მარტო ახალი ტექნოლოგიების დანერგვისათვის, არამედ აგრეთვე განათლების, ინოვაციური სფეროს, ტელე-კომუნიკაციების ინფრასტრუქტურის, მაღალშემოსავლიანი დარგების განვითარების უზრუნველყოფისათვის.¹

¹ Э. Денисон. Исследование различий в темпах экономического роста. М., 2003, გვ.676.

ეკონომიკური ზრდის განსაკუთრებით ძლიერ შემაფერხებელ ფაქტორად ქვეყნის ინსტიტუციური ჩამორჩენილობა რჩება. ამიტომ სასიცოცხლო მნიშვნელობისაა, პირველ რიგში, ეფექტიანი სახელმწიფოს უზრუნველყოფა, ჩრდილოვანი ეკონომიკისა და კონტრაბანდის აღმოფხვრა.

ეს პრობლემა დიდი ხანია ხელისუფლებისა და მეცნიერ-ეკონომისტების ყურადღების ცენტრშია, მოქმედებს ანტიკორუფციული საბჭო, არის სერიოზული დადებითი ცვლილებები, მაგრამ ჯერჯერობით სასურველი შედეგები მაინც არ ჩანს. ამიტომ დღეს ყველაზე უფრო მთავარ საკითხად სწორედ ინსტიტუციური გარდაქმნების დაჩქარება გვესახება, კერძოდ საგადასახადო სისტემის სრულყოფა, გადასახადების მასტიმულირებელი ფუნქციის აღდგენა, მათი შემცირებისა და გამარტივების გზით, ხელფასების მატება, ჩრდილოვანი ეკონომიკის მინიმალურ ზომამდე დაყვანა. ჩრდილოვანი ეკონომიკის, კორუფციის, კონტრაბანდის დაძლევის გარეშე ქვეყანა ვერასოდეს ვერ გადაწყვეტს სიღარიბის პრობლემას, შესაბამისად დანაზოგების, ინვესტიციებისა და ეკონომიკური ზრდის სერიოზულად დაჩქარების პრობლემას.

გარდამავალი ეკონომიკის მქონე ქვეყნებში ეკონომიკური ზრდისა და ღარიბი მოსახლეობის შემდგომი ზრდის თავიდან ასაცილებლად ასევე აუცილებელია სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების განსაზღვრული პრინციპების დაცვის უზრუნველყოფა. უპირველეს ყოვლისა, ყველა მასშტაბური რეფორმის გატარება უზრუნველყოფილი უნდა იყოს სოციალური შედეგების ექსპერტიზის პროცედურის მეშვეობით. იმ შემთხვევაში, თუ რეფორმებს მივყავართ საზოგადოების ღარიბი ფენების მდგომარეობის გაუარესებამდე, ისინი არ უნდა იქნეს მოწონებული კომპენსაციური სოციალური კომპონენტის არსებობის გარეშე. მედიცინის, განათლების, საბინაო-კომუნალური მეურნეობის სფეროში რეფორმების გატარებისას ეს პრინციპი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს. სიღარიბის შემცირებაზე ზემოქმედების პოლიტიკის ასეთი პრინციპები არ შეიძლება რეალიზებული ეკონომიკური ზრდის და სიღარიბის შემცირებისკენ იყოს მიმართული სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ინსტიტუტების სრულყოფის გარეშე. ამ პროცესში მთავარი როლი მოსახლეობის სოციალური მხარდაჭერის ინსტიტუტებს ეკუთვნის, ამ სისტემის ყველა კომპონენტი გადასაწყვეტ ამოცანებთან შესაბამისობაში უნდა იყოს მოყვანილი.

საქართველოს მთავრობის პროგრამა 2008-2012 წლებისათვის ითვალისწინებს, რომ სწრაფი და ფართო ეფექტის მქონე ეკონომიკური ზრდა უზრუნველყოფილი იქნება სტაბილური მაკროეკონომიკური გარემოს შექმნით, ეკონომიკაში სახელმწიფოს როლის შემცირებით და ინფლაციის დაბალი დონის შენარჩუნებით.

ამ მიზნების მიღწევა შესაძლებელი გახდება პროფიციტული ბიუჯეტით, მარტივი და დაბალი გადასახადებით, უცხოური ინვესტიციების მოზიდვით, საკუთრების უფლების დაცვით, ლიბერალური სავაჭრო და სატრან-

სპორტო პოლიტიკით, ექსპორტის ზრდით, სოფლის მეურნეობის სექტორის კომერციალიზაციით, დასაქმებისა და დაგროვების სტიმულირებით, „მომაგალი თაობების ფონდისა“ და „სტაბილური განვითარების ფონდის შექმნით“.

მეტად მნიშვნელოვანია ასევე საგადასახდლო ბალანსის წონასწორობის მიღწევა, რომლისთვისაც აუცილებელია მისი კომპენსაციური პოტენციალის ამღებება, პირველ რიგში ექსპორტის პრიორიტეტული გაფართოებით, საგარეო ვალის შემცირებით, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების ფართოდ მოზიდვით.

საქართველოს საგარეო ვაჭრობის განვითარებული მაჩვენებლები
(მოქმედ ფასებში; ათასი აშშ დოლარი)

წლები	2002	2004	2003	2005	2006
ექსპორტი	345933	461406	646903	865454	936172
იმპორტი	795539	1141165	1845555	2489953	3677745
სალდო	-449606	-659759	-1198652	-1624499	-2741573
ბრუნვა	1141473	1602570	2492458	3355407	4613917

ექსპორტის სწრაფი ზრდა ეკონომიკური განვითარების დაჩქარების უმნიშვნელოვანეს ფაქტორად გვევლინება. ამის შესაძლებლობას იძლევა საქართველოს გაწვევრიანება მსოფლიო სავაჭრო ორგანიზაციაში, რაც საერთაშორისო ბაზრებზე მაქსიმალურად შელავათიანი პირობებით ზრდის მიღწევის საშუალებას იძლევა. მაგრამ ამისათვის აუცილებელია მსოფლიოს ბაზრებზე მაღალი ხარისხის კონკურენტუნარიანი პროდუქციის მიწოდება, ექსპორტის სერიოზული გაფართოება, ასევე საჭიროა ექსპორტის დივერსიფიკაცია – ლითონის ნაწარმის, მარგანეცის, ეკოლოგიურად სუფთა სოფლისმეურნეობრივი პროდუქციის, სურსათის, ფარმაცოლოგიური, ინფორმაციული, მეცნიერებატევადი, ტექნოტევადი პროდუქციის საექსპორტო წარმოების თანდათან შექმნა ინოვაციური ფირმების ჩამოყალიბებით, მათი საქმიანობის ორგანიზაციით სპეციალური მიზნობრივი პროგრამების საფუძველზე. ექსპორტის ყოველმხრივი ხელშეწყობის პოლიტიკა არ გამორიცხავს იმპორტშემცველი მიმართულებების მხარდაჭერას იქ სადაც კონკურენტული უპირატესობა გვაქვს და ეფექტიანი წარმოების სწრაფი ზრდის შესაძლებლობანია. ფისკალური, ფულად-საკრედიტო და სავაჭრო პოლიტიკა სწორედ ამ ამოცანების გადაჭრას უნდა ემსახურებოდეს მასტიმულირებელი დაბეგვრის, დაკრედიტების, მეცნიერულ-ტექნოლოგიური უზრუნველყოფის მეშვეობით.

მაგრამ საქართველოს საკუთარი ინვესტიციური შესაძლებლობანი ძალიან მოკრძალებულია, ამიტომ ეფექტიანი ფულად-საკრედიტო და სავაჭრო

პოლიტიკის განხორციელებით მსოფლიო ბაზარზე კონკურენტუნარიანი პროდუქციის მასშტაბური წარმოება, ექსპორტის სერიოზული გაფართოება მხოლოდ საკუთარი ინვესტიციებით ვერ მოხერხდება. ამისათვის, როგორც ზემოთ აღ ვნიშნეთ, საჭიროა აგრეთვე უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების ფართოდ შემოსვლა, რომელსაც თან ახლავს ყოველთვის უახლესი ტექნოლოგიები და მენეჯმენტი. ასეთი შემოსავლების მთავარი პირობაა ქვეყანაში ინსტიტუციური წესრიგის არსებობა, ჩრდილოვანი ეკონომიკის, კორუფციის დაძლევა, ინვესტიციური გარემოს ჩამოყალიბება. სხვა შემთხვევაში უცხოური პირდაპირი ინვესტიციები საქართველოში მასშტაბით არ შემოვა, შესაბამისად ზრდის დაჩქარებისა და საგადასახდლო ბალანსის გაწონასწორების პირობები არ გადაწყდება.

ცხადია, ამან ხელი არ უნდა შეუშალოს ეროვნული კაპიტალის გაძლიერებას. პირიქით, უცხოური კაპიტალის შემოსვლა ეროვნული კაპიტალის გასაძლიერებლად უნდა გამოვიყენოთ, მათ შორის საბანკო სფეროში, რადგან მართლ საკუთარი ძალებით საბანკო სისტემის ჩამოყალიბება და განვითარება გახანგრძლივდება და ზრდაც მოკრძალებული იქნება.

ამგვარად, ეკონომიკური ზრდის პრობლემების დაძლევის მნიშვნელოვან მიმართულებად მიგვაჩნია ეკონომიკური ზრდის ხარისხისადმი პრიორიტეტის მინიჭება, სოციალური, სტრუქტურული, ინსტიტუციური, ტექნოლოგიური განვითარების დაჩქარება, ქვეყნის კონკურენტუნარიანობის ამაღლება, ადამიანური კაპიტალის განვითარება. წინა პლანზე უნდა გამოვიდეს ზრდის ხარისხის უზრუნველყოფი სოციალური, სტრუქტურული, მეცნიერულ-ტექნოლოგიური, ეკოლოგიური პოლიტიკა. მაკროეკონომიკური პოლიტიკის განმსაზღვრელ პრიორიტეტად უნდა მივიჩნიოთ ინვესტიციები ადამიანურ კაპიტალში, განათლების, მეცნიერების, ჯანმრთელობის სფეროების განვითარება, ადამიანის განვითარების პოტენციალის ინდექსისა და ტექნოლოგიური მიღწევების ინდექსის ამაღლება, რაც საქართველოში ეკონომიკური ზრდის დაჩქარებისა და ჩამორჩენილობის დაძლევისათვის დამატებითი რესურსების უზრუნველყოფის მთავარი პირობაა.¹

სწორედ ზემოთ ჩამოთვლილი პირობების რეალიზაციას შეუძლია მოიტანოს სისტემური მაკროეკონომიკური ეფექტი ზრდის ტემპისა და ხარისხის ამაღლების სახით. მრავალი ქვეყნის უახლესი გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ განათლების, სავაჭრო ლიბერალიზაციის, ტელეკომუნიკაციების განვითარებით შესაძლებელია ქვეყნის მშპ-ის ზრდა საკმაოდ მნიშვნელოვანი ტემ-

¹ Л. Столер. Равновесие и экономический рост. М., 2002, გვ.284.

პებით., ხოლო ინტიტუციური განვითარებით კიდევ უფრო მაღალი ტემპებით დაჩქარდეს. ბოლო ათწლეულში მრავალი ქვეყანა ვითარდება ძალიან მაღალი ტემპებით. საქართველოსაც შეუძლია, თუ იგი სისტემურ მაკროეკონომიკურ პოლიტიკას განახორციელებს.

MAIA CHANIA

PROBLEMS OF ECONOMIC GROWTH

The lack of social and intellectual development directly determines a low of economic growth and its quality in Georgia. Georgia is characterized with world competitiveness, competitiveness of growth, and current competitiveness, product efficiency, including low level of territorial intensification of industry. Insufficient institutional and structural development, high level of shadow economy and corruption, significant disproportion between the factors of economic growth are obviously watched in the country. In our opinion, it is necessary to assign highest priority of macroeconomic policy to the investments into the human capital, development of education, science, public health, increase of an index of technological achievements

რამაზ ფუტყარაძე

ევრო სავაჭრო-საფინანსო შრტიმართობაში

აშშ-ს და ევროკავშირის ქვეყნებს (27 ქვეყანა) მსოფლიო ეკონომიკასა და ბიზნესში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავიათ, ისინი წარმოადგენს თანამედროვე მსოფლიოს უძლიერეს სახელმწიფოებს თავისი სავაჭრო-ეკონომიკური და პოლიტიკური პოტენციალით. ცნობილია, რომ დიდ შვიდეულში აშშ-თან ერთად ევროკავშირის 4 ქვეყანაა (გერმანია, გაერთიანებული სამეფო, იტალია, საფრანგეთი), ევროკავშირის ქვეყნებს ასევე მნიშვნელოვანი პოზიციები აქვთ საერთაშორისო ორგანიზაციებსა და ინსტიტუტებში (მაგალითად საერთაშორისო სავალუტო ფონდი, მსოფლიო ბანკი და სხვა).

ევროკავშირი XXI საუკუნის დასაწყისში მსოფლიოში ერთ-ერთ უდიდეს ინტეგრაციულ რეგიონად ითვლება. 2004 წლის 1 მაისიდან ევროკავშირში 10 ახალი წევრი (პოლონეთი, უნგრეთი, ჩეხეთი, სლოვენია, სლოვაკეთი, კვიპროსი, მალტა, ლიტვა, ლატვია და ესტონეთი) შევიდა. ასეთი მასშტაბური გაფართოება ევროკავშირის ისტორიას არ ახსოვს. 2007 წლის 1 იანვარს კი ევროკავშირს ბულგარეთი და რუმინეთი შეემატა. კავშირის ახალი წევრები ისარგებლებენ ევროკავშირის გაფართოების დადებითი შედეგებით. ექსპერტთა ნაწილი მიიჩნევს, რომ 15-20 წელიწადში ევროკავშირში იქნება 30 სახელმწიფოზე მეტი.¹

მოკლედ მიმოვიხილოთ ევროს შემოღების წინაპირობები და საფუძვლები. ევროპაში სავალუტო ინტეგრაციის საკითხი აქტუალური ჯერ კიდევ მე-20 საუკუნის 50-იან წლებში გაჩნდა, როდესაც გამოაშკარავდა აშშ დოლარზე დამყარებული ბრეტონ-ვუდსის მსოფლიო სავალუტო სისტემის წინააღმდეგობები და პრობლემები. რამაც დღის წესრიგში დააყენა ევროპის ეკონომიკური თანამეგობრობის სავალუტო სტაბილურობის დაცვა. 1969 წელს ჰააგაში გამართულ ევროპის თანამეგობრობის ქვეყნების სამიტზე თანამეგობრობის გადაზრდა შემდგომ ეკონომიკურ და სავალუტო კავშირად აღიარებული იქნა პრიორიტეტულ მიზნად. ამავე სამიტზე არჩეულ იქნა კომისია ლუქსემბურგის პრემიერ-მინისტრის, პიერ ვერნერის თავმჯდომარეობით, რომელსაც უნდა შეემუშავებინა 1980 წლისათვის სავალუტო კავშირის რეალურად ამუშავების გეგმა. კომისიამ თავისი გეგმა, რომელიც ცნობილია

¹ J. Janning. Zukunft Europa. – Zeitschrift “Deutschland”, №1, 2001. გვ.31.

ვერნერის გეგმის სახელით თანამეგობრობის წინაშე უკვე 1970 წელს წარადგინა. იგი ითვალისწინებდა სავალუტო კავშირის შექმნას 10 წლის განმავლობაში. ასეთი სავალუტო კავშირის საბოლოო მიზნად აღიარებული იყო თანამეგობრობის წევრ-ქვეყნებს შორის კაპიტალის თავისუფალი მოძრაობის მიღწევა, შიდა ევროპული სავალუტო კურსების ფიქსაცია და ბოლოს ერთიანი ვალუტის შემოღება, რომელიც იქნებოდა ინტეგრაციის პროცესის შეუქცევადობის გარანტი. ვერნერის გეგმა მიღებულ იქნა 1971 წლის 22 მარტს ევროპის თანამეგობრობის მიერ, თუმცა მას განხორციელება არ ეწერა.

გერმანიის ინიციატივით 1979 წელს კი ჩამოყალიბდა ევროპის სავალუტო სისტემა. თავდაპირველად იგი არ განიხილებოდა, როგორც ევროპაში შემდგომი სავალუტო ინტეგრაციის წარმართვის ინსტრუმენტი, არამედ აღიქმებოდა, როგორც უბრალოდ სავალუტო თანამშრომლობის ფორმალური განახლება. 1979 წლის 13 მარტიდან ფუნქციონირებას იწყებს ევროპის სავალუტო სისტემა, რომელშიც ერთიანდება 8 ქვეყანა: გერმანია, საფრანგეთი, ბელგია, ნიდერლანდები, ლუქსემბურგი, იტალია, ირლანდია და დანია. ევროპის სავალუტო სისტემის მექანიზმს შეადგენდა სამი ელემენტი:

1. ევროპული სავალუტო ერთეული - ეკიუ;
2. სავალუტო კურსებზე ერთიანი რეაგირება – „სუპერგველი“;
3. სავალუტო ხელშეწყობის ევროპული ფონდი.

ეკიუ იყო კოლექტიური ვალუტა, რომელიც შედგებოდა კავშირში შემავალი ქვეყნების ეროვნული ვალუტებისაგან, თუმცა მასში შემადგენლობითი წილი განისაზღვრებოდა ქვეყნის ეკონომიკური ძლიერებით და ურთიერთვაჭრობის მოცულობით. კვოტები შემდგენიარად ნაწილდებოდა: 32.7% - გერმანული მარკა, 20.8% - ფრანგული ფრანკი, 11.2% - ინგლისური ფუნტი, 10.2% - ჰოლანდიური გულდენი, 7.2% - იტალიური ლირა, 8.7% - ბელგიური და ლუქსემბურგული ფრანკი, 4.2% - ესპანური პესეტა, 2.7% - დანიური კრონა, 1.1% - ირლანდიური ფუნტი, 0.7% - პორტუგალიური ესკუდო და 0.5% - ბერძნული დრამი. მოქმედი მექანიზმი ევროპული საბჭოს ქვეყნების გაცვლითი კურსის ცვლილებას ზღუდავდა 2.25%-დან არაუმეტეს 15 %-მდე.

„ეკიუ“ წარმოადგენდა ევროპის ეროვნულ ვალუტებზე დამყარებულ გადახდის ხელოვნურ საშუალებას. მისი ღირებულება გაიანგარიშებოდა ე.წ. სავალუტო კალათის საფუძველზე, რომელშიაც ევროპული ვალუტების წილი განისაზღვრებოდა მათი ეკონომიკური მნიშვნელობისა და სიძლიერის პროპორციულად. ეკიუ ასრულებდა გადახდის ერთეულის, ისევე როგორც სავალუტო კურსების განსაზღვრის და სააღრიცხვო ერთეულის ფუნქციებს. იგი ასევე წარმოადგენდა შეზღუდულ სავალუტო ინსტრუმენტსაც – ევროპის სავალუტო კოოპერაციის ფონდში საკუთარი ოქროსა და სავალუტო რეზერვების 20-20%-ის განთავსების შემთხვევაში წევრ-ქვეყნების ცენტრალური ბანკები იღებდნენ ეკიუების შესაბამის რაოდენობას საჭიროების შემ-

თხვევაში სავალუტო ინტერვენციის განსახორციელებლად (ე.წ. „ოფიციალური ეკიუები“). ეკიუს გამოყენება ასევე შეიძლებოდა საერთაშორისო გარიგებების დასაფინანსებლად და კაპიტალის მსოფლიო ბაზარზე ინვესტიციების განსახორციელებლად (ე.წ. „კერძო ეკიუები“).

ცნობილია, რომ საერთაშორისო ეკონომიკური ინტეგრაციის ყველაზე რთული ფორმაა ეკონომიკური და სავალუტო კავშირი, რომელიც გულისხმობს მაღალგანვითარებულ, მჭიდრო და გრძელვადიან სავაჭრო, ეკონომიკურ, საფინანსო და პოლიტიკურ კავშირებს. ეკონომიკური და სავალუტო გაერთიანების შედეგად ფუნქციონირებას იწყებენ მართვის ზენაციონალური სტრუქტურები - სახელმწიფოს მეთაურთა საბჭო, მინისტრთა საბჭო, ცენტრალური ბანკი და ა.შ. ეკონომიკური და სავალუტო კავშირის განსაზღვრულ ეტაპზე გათვალისწინებულია ერთიანი სავალუტო პოლიტიკის გატარება და ერთიანი ვალუტის შემოღება. ამ ღონისძიებებს ცენტრალური ბანკი ახორციელებს. ეკონომიკური და სავალუტო კავშირის ფუნქციონირების პრაქტიკული გამოცდილება ძალიან მცირეა, ამიტომ აქტუალურია ევროკავშირის გამოცდილების შესწავლა და იმ პროცესების ანალიზი, რომელთაც განაპირობებს ევროს შემოღება. ევროპის ცენტრალური ბანკების სისტემა შედგება ევროპის ცენტრალური ბანკისა და ევროკავშირის ქვეყნების ცენტრალური ბანკებისაგან. ევროსისტემა კი მოიცავს ევროპის ცენტრალურ ბანკს და იმ ქვეყნების ეროვნულ ბანკებს, რომლებიც შედიან ევროზონაში. იმ ქვეყნების ეროვნული ბანკები, რომლებიც არ არიან ევროზონის წევრები, განსაკუთრებული სტატუსით შედიან ევროპის ცენტრალური ბანკების სისტემაში: მათ შეუძლიათ გაატარონ საკუთარი მონეტარული პოლიტიკა, მაგრამ არ შეუძლიათ მონაწილეობა მიიღონ იმ გადაწყვეტილებებში, რომლებიც ეხება ევროს და ერთიან სავალუტო პოლიტიკას.

აღსანიშნავია, რომ ევროკავშირში არსებულ ეროვნულ ვალუტები და მათ შორის კურსების ცვლილებები ინტეგრაციის შემდგომი გაღრმავების ერთ-ერთ შემაფერხებელ ფაქტორად ითვლებოდა. ჭევროს შემოღებით ეს პრობლემები მოიხსნა და ხელი შეეწყობა ექსპორტის განვითარებას, ქვეყანათა შორის სავაჭრო-ეკონომიკური თანამშრომლობის მასშტაბების გაზრდას და რაც მთავარია ქვეყანათა ურთიერთდამოკიდებულების გაღრმავებას..

ახალი ევროპული ვალუტის „ევროს“ მომოქცევაში გაშვება თანდათანობით მოხდა. ევრო უნაღდო ფულის სახით 1999 წლის 1 იანვრიდან არსებობს, ხოლო ნაღდი ფულის სახით 2002 წლის 1 იანვრიდან. 2002 წლის 1 მარტიდან მოქმედებს მხოლოდ ევრო და ცენტი. 1999 წლის დასაწყისში ეს-ს წევრი ქვეყნების მიერ მიღებულ იქნა გადაწყვეტილება ნაღდი ევროს ბანკნოტების ტექნიკური მაჩვენებლების შესახებ და დაიწყო მისი ბეჭდვა. დაიბეჭდა 5, 10, 20, 50, 100, 200 და 500 ევროიანი ბანკნოტები, ხოლო მონეტები 1, 2, 5, 10, 20 და 50 ცენტის, ასევე 1 და 2 ევროს ნიშნებით.

1999 წლის 1 იანვრიდან ევროს შემოღების შემდეგ ევროპის ცენტრალურ ბანკს გადაეცა ეროვნული ცენტრალური ბანკების ყველა ძირითადი უფლებამოსილება ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის სფეროში, კერძოდ კი, სავალუტო კურსის პოლიტიკის სფეროში

თანამედროვე ეტაპზე ევრო არის ვალუტა ევროკავშირის 15 ქვეყანაში (ავსტრია, ბელგია, გერმანია, ესპანეთი, ირლანდია, იტალია, ლუქსემბურგი, ნიდერლანდები, პორტუგალია, საბერძნეთი, საფრანგეთი, ფინეთი, კვიპროსი (2008 წლის 1 იანვრიდან, გაცვლითი კურსი 1 € = 0,585274 CYP), მალტა (2008 წლის 1 იანვრიდან, გაცვლითი კურსი 1 € = 0,429300 MTL) და სლოვენია). ევროზონაშია ასევე ოზორის კუნძულები, ანდორა, ბალეარის კუნძულები, ვატიკანი, მაიდერას კუნძულები, მონაკო და სან-მარინო. აღსანიშნავია, რომ ბულგარეთი, ჩეხეთი, დანია, ლიტვა, ლატვია, ესტონეთი, უნგრეთი, პოლონეთი, რუმინეთი, სლოვაკეთი, შვედეთი და დიდი ბრიტანეთი ჯერჯერობით ევროკავშირის წევრი ქვეყნები არიან, მაგრამ არ მონაწილეობენ ერთიანი ვალუტის შემოღების პროცესში.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ისინი მომავალში შეუერთდებიან ევროზონას, რაც ევროს ადგილს საერთაშორისო სავალუტო ურთიერთობებში კიდევ უფრო გაზრდის. აღნიშნული ქვეყნების ეკონომიკა მჭიდროდაა დაკავშირებული ევროკავშირთან და მისი განვითარება შეუძლებელია ევროკავშირისაგან დამოუკიდებლად, ევროკავშირის თითოეული ქვეყნის საგარეო ვაჭრობის დაახლოებით 2/3 კავშირზე მოდის, მაგალითად დანიის ექსპორტის 70%, შვედეთის – 57% და დიდი ბრიტანეთის – 55% მოდის ევროკავშირის ქვეყნებზე.

ევროპის სავალუტო სისტემის წევრი ქვეყნიდან მხოლოდ ოთხმა შეძლო ორ თვეზე ნაკლებ პერიოდში სრულად გადასულიყო ახალ ევროპულ ვალუტა – ევროზე. რადიკალური პოზიცია დაიკავა გერმანიამ და გერმანული მარკის ევროზე გადაცვლის უკანასკნელ პერიოდად განსაზღვრა 2002 წლის 28 თებერვალი, ასევე მოიქცა ავსტრია, ბელგია, საბერძნეთი, ლუქსემბურგი, იტალია, პორტუგალია და ფინეთი.

ევროს კონვერტირების კურსები კი შემდეგნაირად განისაზღვრა: ერთი ევრო უდრიდა 13,7603 ავსტრიულ შილინგს, 40,3399 ბელგიურ ფრანკს, 40,3399 ლუქსემბურგის ფრანკს, 1,95583 გერმანულ მარკას, 166,386 ესპანურ პესეტას, 5,94573 ფინურ მარკას, 6,55957 ფრანგულ ფრანკს, 0,787564 ირლანდიურ ფუნტს, 1,936.27 იტალიურ ლირას, 2,20371 პოლანდიურ გულდენს და 200,482 პორტუგალიურ ესკუდოს. ევროზონის ქვეყანათა უმრავლესობაში ძველი ეროვნული ვალუტა როგორც გადახდის ერთდერთი საშუალება ამოღებული იქნა ბრუნვიდან 2002 წლის დასაწყისში. თუმცა თითოეულმა ქვეყანამ განსაზღვრა მიმოქცევიდან ძველი ვალუტის ამოღების საკუთარ ვადები და პირობები. ძველი ეროვნული ვალუტების გაცვლა ევროზე

ყველა ქვეყანაში მიმდინარეობს ეროვნულ ცენტრალურ ბანკებში უფასოდ. კომერციული ბანკები გადაცვლაში იღებდნენ საკომისიოს.

ავსტრია (ავსტრიული შილინგი), ავსტრიული შილინგი როგორც გადახდის კანონიერი საშუალება აღარ არის 2002 წლის 28 თებერვლიდან. ბანკების მიერ გადაცვლის ვადები დადგენილი და შეზღუდული არ იყო.

ბელგია (ბელგიური ფრანკი), ბელგიური ფრანკი როგორც გადახდის კანონიერი საშუალება აღარ არის 2002 წლის 28 თებერვლიდან. გადაცვლის ვადები იყო 2002 წლის დეკემბრამდე შეუზღუდავად.

გერმანია (გერმანული მარკა), გერმანული მარკა როგორც გადახდის კანონიერი საშუალება აღარ არის 2001წ. 31 დეკემბრიდან. სავაჭრო დაწესებულებები და ფირმები მარკებს იღებდნენ 2002წ. 28 თებერვლამდე. გადაცვლის ვადები გერმანიის ცენტრალური ბანკის მიერ შეზღუდული არ იყო.

საბერძნეთი (ბერძნული დრაკმა), ბერძნული დრაკმა როგორც გადახდის კანონიერი საშუალება აღარ არის 2002 წლის 28 თებერვლიდან. კუბანკების მიერ გადაცვლის ვადები დადგენილი და შეზღუდული არ იყო.

ირლანდია (ირლანდიური ფუნტი), ირლანდიური ფუნტი როგორც გადახდის კანონიერი საშუალება აღარ არის 2002 წლის 9 თებერვლიდან. ბანკების მიერ გადაცვლის ვადები იყო 2002 წლი 30 ივნისამდე. ხოლო გადაცვლა ცენტრალური ბანკის მიერ შეუზღუდავი იყო.

ესპანეთი (ესპანური პესეტა), ესპანური პესეტა როგორც გადახდის კანონიერი საშუალება აღარ არის 2002 წლის 28 თებერვლიდან. ბანკების მიერ გადაცვლის ვადები იყო 2002 წლის 30 ივნისამდე. ცენტრალური ბანკის მიერ მიერ გადაცვლის ვადები შეზღუდული არ იყო.

იტალია (იტალიური ლირა), იტალიური ლირა როგორც გადახდის კანონიერი საშუალება აღარ არის 2002 წლის 28 თებერვლიდან. ბანკების მიერ გადაცვლის ვადები დადგენილი და შეზღუდული არ იყო.

ლუქსემბურგი (ლუქსემბურგული ფრანკი), ლუქსემბურგული ფრანკი როგორც გადახდის კანონიერი საშუალება აღარ არის 2002 წლის 28 თებერვლიდან. გადაცვლის ვადები ბანკების მიერ დადგენილი იყო 2002 წლის 31 ივნისამდე. გადაცვლის ვადები ლუქსემბურგის ცენტრალური ბანკის მიერ დადგენილი არ იყო.

ნიდერლანდები (ჰოლანდიური გულდენი), ევროზე გადაცვლა დაიწყო 2002 წლის 28 იანვარს, ხოლო როგორც გადახდის კანონიერი საშუალება აიკრძალა 2002 წლის 31 დეკემბრიდან. გადაცვლის ვადები ბანკების მიერ შეუზღუდავი იყო.

პორტუგალია (პორტუგალიური ესკუდო), იგი როგორც გადახდის კანონიერი საშუალება მოქმედებს წყვეტს 2002წ 28 თებერვლიდან. გადაცვლის ვადები იყო 2002წ. 30 ივნისამდე. პორტუგალიის ცენტრალური ბანკის მიერ გადაცვლის ხანგრძლივობა დადგინდა 20 წლის განმავლობაში.

ფინეთი (ფინური მარკა), ფინური მარკა გადახდის კანონიერი საშუალება აღარ არის 2002 წლის 28 თებერვლიდან. ბანკებმა დამოუკიდებლად დაადგინეს გადაცვლის ვადები, ხოლო ფინეთის ცენტრალურმა ბანკმა ეს ვადა დაადგინა 10 წლით.

საფრანგეთი (ფრანგული ფრანკი), ფრანგული ფრანკი როგორც გადახდის კანონიერი საშუალება მოქმედებას წყვეტს 2002 წლის 17 თებერვლიდან. ბანკების მიერ გადაცვლის ვადები იყო 2002 წლის 30 ივნისამდე, ხოლო საფრანგეთის ცენტრალური ბანკის მიერ გადაცვლის ვადა გაგრძელებულია 2012 წლის 17 თებერვლამდე.

ევროკავშირის ერთიანი ვალუტა „ევრო“, ერთიანი სავალუტო და საპროცენტო პოლიტიკა ხელს შეუწყობს ევროკავშირის ქვეყნების ერთმანეთთან სავაჭრო-ეკონომიკური და საფინანსო თანამშრომლობის მასშტაბების ზრდას. დიახ, ევროპის მხარედი როლი სავალუტო და საფინანსო საკითხებში პოზიტიურად აისახება ევროკავშირის საგარეო პოლიტიკაზე. ევროპა, სადაც არ არსებობს საზღვრები და აქვს ერთიანი ვალუტა, გაცილებით ძლიერია იმ ევროპაზე, რომელიც რამოდენიმე წლის წინ არსებობდა. მართლაც, თუ გავითვალისწინებთ, რომ ევროკავშირის წევრი ქვეყნების ვალუტები (მაგალითად, გერმანული მარკა, იტალიური ლირა) ცალ-ცალკე ვერ უწევდა სერიოზულ კონკურენციას აშშ დოლარს საერთაშორისო სავალუტო ურთიერთობებში, ერთიანი სავალუტო კავშირით შეიძლება არა მარტო ევრომ შესრულოს რეგიონული ვალუტისა და მსოფლიო ვალუტის ფუნქცია, არამედ მსოფლიოს №1 ვალუტად მოგვევლინოს. უნდა აღინიშნოს, რომ ევროს შემოღება არ იწვევს უკვე არსებული ხელშეკრულებების შეცვლას. ის უფლებას არ აძლევს რომელიმე მხარეს ცალმხრივად შეცვალოს ან დაასრულოს ხელშეკრულება. თუ ხელშეკრულებები დადებულია ახალ ვალუტაზე გადასვლის წინ ეროვნულ ვალუტაში, მაშინ გადახდის ვალდებულება სპეციალურად დადგენული კურსით გადაანგარიშდება. ევროს შემოღება წევრ ქვეყნებს მრავალ პრივილეგიას მიანიჭებს. არ იარსებებს მათ შორის გაცვლითი კურსის რისკები, რის შედეგადაც პროცენტის განაკვეთი იკლებს და ფასის სტაბილურობა მიიღწევა, რაც ევროპის ცენტრალური ბანკის უპირველესი ამოცანაა. ხაზი უნდა გაესვას, რომ ხელშეკრულება არ ითვალისწინებს ევროზონიდან ქვეყნის გამოსვლის საკითხებს.

ეკონომიკური და სავალუტო კავშირის მიზანია ეკონომიკური განვითარებისა და სტაბილურობის წინაპირობების შექმნა. იმისათვის, რომ ქვეყანა გაწევრიანდეს ევროზონაში, ის აუცილებლად უნდა იყოს ევროკავშირის წევრი და შეეძლოს მასტრინის ხელშეკრულებით განსაზღვრული ეკონომიკური მოთხოვნების (კონვერგენციის კრიტერიუმები) დაკმაყოფილება. ეს კრიტერიუმებია: ბოლო ორი წლის განმავლობაში სავალუტო კურსის სტაბილურობა სხვა ვალუტებთან, განსაკუთრებით ევროსთან მიმართებაში. წლიუ-

რი ინფლაციის დონე 1,5%-ზე მეტით არ უნდა აღემატებოდეს ევროპის სავალუტო სისტემის წევრ-ქვეყნებში ინფლაციის საშუალო მაჩვენებელს. გრძელვადიანი საპროცენტო განაკვეთის საშუალო ნომინალური სიდიდე. საპროცენტო განაკვეთის დონე არ უნდა იყოს 2% -ზე მეტით მაღალი მინიმალური ინფლაციის მქონე სარგებლის საშუალო განაკვეთზე. სახელმწიფო ბიუჯეტის დეფიციტი მთლიან შიდა პროდუქტის მიმართ არ უნდა აღემატებოდეს 3%-ს. სახელმწიფო ვალის მოცულობას არ უნდა აღემატებოდეს მშპ-ის 60%-ს. ეკონომიკური და სავალუტო კავშირი ეფუძნება ორ ძირითად კონცეფციას: ეკონომიკურ პოლიტიკის კოორდინაციას და დამოუკიდებელი სავალუტო პოლიტიკას (ევროპის ცენტრალური ბანკი). ფინანსთა მინისტრთა საბჭო კი პასუხისმგებელია ეკონომიკური პოლიტიკის მიმართულებების ძირითადი პრინციპების ჩამოყალიბებაზე. ევროზონის სავალუტო პოლიტიკას ახორციელებს ევროპის ცენტრალური ბანკი, წევრი ქვეყნების ეროვნულ ბანკებთან ერთად. ევროპის ცენტრალური ბანკი, რომელიც გერმანიის ქალაქ მაინის ფრანკფურტში მდებარეობს, დამოუკიდებელია ევროკავშირის თუ წევრი ქვეყნების ნებისმიერი პოლიტიკური თუ კერძო ორგანიზაციებისაგან და მას გააჩნია ევროკავშირისაგან დამოუკიდებელი საკუთარი ბიუჯეტი.

ევროსისტემის ძირითადი ამოცანებია: ევრო-სავალუტო ზონაში მონეტარული პოლიტიკის განსაზღვრა და განხორციელება, წევრი ქვეყნების ოფიციალური სავალუტო რეზერვების შენახვა და განკარგვა, ფულის მიმოქცევის თავისუფლად ფუნქციონირებისთვის ხელშეწყობა და სხვა. გარდა ამისა, ევროსისტემა ხელს უწყობს საბანკო ზედამხედველობას და საფინანსო სისტემების სტაბილურ, შეუფერხებელ მუშაობას. ევროპის ცენტრალური ბანკი, ნაციონალური ბანკებისა და ნაციონალური მაკონტროლებელი სამსახურებისაგან განსხვავებით, გამოდის მრჩეველის როლში. ევროპის ცენტრალური ბანკების სისტემის ამოცანების განსახორციელებლად. ევროპის ცენტრალური ბანკი ეროვნული ბანკების ხელშეწყობით იყენებს ეროვნული სამსახურების სტატისტიკურ მონაცემებს, ან პირდაპირ იღებს ამ ინფორმაციას ბაზრის მონაწილეებისაგან. გადაწყვეტილებები ევროსისტემაში მიიღება ცენტრალიზებულად, ევროპის ცენტრალური ბანკის შესაბამისი ორგანოების მიერ, ესენია ევროპის ცენტრალური ბანკის საბჭო და დირექტორატი.

ევროპის ცენტრალური ბანკის საბჭო შედგება ევროსისტემის ქვეყნების წარმომადგენელთა მიერ დაკომპლექტებული დირექტორატის წევრებისა და ნაციონალური ბანკების პრეზიდენტებისაგან. საბჭოს ძირითადი ამოცანებია: ევროსისტემის ამოცანების წარმატებით შესრულებისთვის აუცილებელი გადაწყვეტილებებისა და დადგენილებების მიღება. ევრო-სავალუტო ზონაში ფულადი პოლიტიკის განსაზღვრა, გადაწყვეტილებების მიღება საშუალოვადიანი მონეტარული პოლიტიკის მიზნების დასადგენად. პროცენტის განაკვეთის გან-

საზღვრა და ცენტრალური ბანკის ფულის ევროზონაში გაშვება და შესაბამისად აუცილებელი გადაწყვეტილებების მიღება ამ მიზნების მისაღწევად.

ევროპის ცენტრალური ბანკების სისტემის ერთიანი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა მიმართულია ევროს კურსის სტაბილურობის შენარჩუნებისკენ. დასაწყისში, 1999 წლის 1 იანვრისთვის, 1 ევრო ტოლი იყო 1,167 დოლარის, 2000 წელს ევროს კურსი აშშ დოლართან მიმართებაში შემცირდა 18%-ით. შიდა მაკროეკონომიკური ფაქტორების გარდა ევროს კურსის დაცემაზე ზეგავლენა მოახდინა მრავალმა ფაქტორმა. მათ შორის, აშშ-ში ეკონომიკური ზრდის უფრო მაღალი ტემპებმა, აშშ-ში საპროცენტო განაკვეთის უფრო მაღალმა დონემ ევროპულთან შედარებით და სხვა. ჩამოთვლილი ფაქტორების ერთობლიობამ გამოიწვია ევროზონიდან კაპიტალის გაღივება და 2000 წელს საგადასახდლო ბალანსის დეფიციტის პრობლემები. ევროზონიდან პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების წმინდა ექსპორტის მოცულობამ 2000 წლის აგვისტოში შეადგინა 45,7 მლრდ. ევრო. აღსანიშნავია პორტფელური ინვესტიციების გაღივების შედეგები: 2000 წლის განმავლობაში პორტფელური ინვესტიციების წმინდა ექსპორტმა შეადგინა 266 მლრდ. ევრო (1999 წელი 49,4 მლრდ. ევრო შეადგენდა).

2000-2001 წლების მიჯნაზე მსოფლიო სავალუტო ბაზრებზე პირველად შეინიშნა ევროს კურსის მნიშვნელოვანი ზრდა აშშ დოლართან მიმართებაში. ზრდამ 9,6% შეადგინა. ამ პერიოდში საფინანსო ბაზრების ანალიტიკოსების შეფასებით მოსალოდნელი იყო აშშ-ს ეკონომიკური ზრდის ტემპების შემცირება, რამაც მნიშვნელოვანი გავლენა იქონია აშშ დოლართან ევროს კურსის დინამიკაზე. 2001 წელს კვლავ გაგრძელდა აშშ ეკონომიკური განვითარების მაჩვენებელთა შემცირება. აშშ-ის საფონდო ბაზარზე მკვეთრად გაუარესდა მდგომარეობა, რამაც გამოიწვია უცხოური ინვესტიციების შემცირება, მათ შორის ევროკავშირის ქვეყნებიდან. ევროზონაში კი პირიქით – პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობა გაიზარდა 166,2 მლრდ. ევროდან (1999 წ.) 303,1 მლრდ. ევრომდე (2000 წ.). ამის გამო აშშ დოლარის კურსი ევროსთან მიმართებაში გახდა 1 აშშ დოლარი – 0.91 ევრო.

ევრო ხდება აშშ დოლარის გვერდით ახალი გლობარული ვალუტა. ევროზონას 303 მილიონზე მეტი მოსახლეობით (აშშ – 276 მლნ. იაპონია – 127 მლნ), ეკუთვნის მსოფლიო მშპ-ის 16%-ზე მეტი (აშშ – 22%, იაპონია – 7,3%). ევროზონაზე მოდის მსოფლიო ექსპორტის 19,1% (აშშ – 10,7%, იაპონია – 11,1%, ასევე ევროზონაზე მოდის მსოფლიო იმპორტის 18,7% (აშშ – 14,4%, იაპონია – 9,7 %).¹ ევრო, როგორც სარეზერვო ვალუტა, დოლარს სერიოზულ კონკურენტობას უწევს. ევროს, როგორც სავაჭრო და სარეზერვო ვალუტის როლი მომავალში კიდევ უფრო გაიზრდება. მსოფლიო

¹ *Tatsachen über Deutschland*. Frankfurt. 2003, გვ.181-182.

ვაჭრობის ერთი ნაწილი ევროში ხორციელდება, ასევე ევროს წილი ქვეყნებისა და ტნბ-ის რეზერვებში მნიშვნელოვნად იზრდება. რაც მთავარია ევროზონას აქვს გაფართოების რეალური საფუძველი და პერსპექტივა.

ევროპის ცენტრალური ბანკის პირველი პრეზიდენტი ვიმ დიუსენბერგი მართებულად აღნიშნავდა: „დარწმუნებული ვარ, რომ 2002 წლის 1 იანვარი ისტორიის სახელმძღვანელოებში შევა, როგორც ევროპაში ახალი ერის დასაწყისი... ევრო არის გაცილებით მეტი, ვიდრე ახალი ვალუტა“. მართლაც, ევრო ხელს შეუწყობს ევროკავშირში ინტეგრაციული პროცესების გაღრმავებას. ის ქვეყნები, რომლებიც მომავალში ევროკავშირში გაწევრიანდებიან, მათ მოუწევთ შესაბამისი სტანდარტების დაკმაყოფილების შემდეგ ევროს გამოყენება და ეროვნულ ვალუტაზე უარის თქმა.

ვალუტის გადაცვლის კურსების გაუქმების შედეგად ევროზონის ქვეყნებში ინვესტიციები მნიშვნელოვნად გაიზარდა, რასაც განაპირობებს ერთიანი ბაზრის არსებობა და ინფლაციის დაბალი დონე. აღნიშნული ხელს უწყობს გრძელვადიანი დაბალი პროცენტის არსებობას. დამატებითი ინვესტიციები კი თავის მხრივ გამოიწვევს დასაქმებისა და ეკონომიკის ზრდას.

ერთიანი ვალუტა ხელს შეუწყობს ევროკავშირის და ევროზონის წევრი ქვეყნების რიცხოვნობის ზრდას. ამ პროცესში ევრო კატალიზატორის ფუნქციას შეასრულებს. ერთიანი ვალუტა, ერთიანი სავალუტო და საპროცენტო პოლიტიკა ხელს შეუწყობს ევროკავშირის ქვეყნების ერთმანეთთან თანამშრომლობას. ერთიანი სავალუტო პოლიტიკა მონაწილე ქვეყნებისათვის თანაბრად მოქმედებს რა, საჭიროა ნაციონალური ეკონომიკური პოლიტიკა იყოს მოქნილი, რათა მიესადაგოს განსხვავებულ გადაწყვეტილებებს, ამასთან, აუცილებელია ზუსტი კოორდინირება. ევროპის მზარდი როლი სავალუტო და საფინანსო საკითხებში პოზიტიურად აისახება ევროკავშირის საგარეო პოლიტიკაზე. ევროს შემოღებით რეალურად პირველად წარმოიქმნა ევროპის საერთო საჯაროობა. ევროზონის წევრი ქვეყნები ერთიანად პასუხისმგებელი არიან ევროს როლზე საერთაშორისო სავალუტო ურთიერთობებსა და მსოფლიო ეკონომიკაში.

საერთაშორისო სავაჭრო-ეკონომიკურ და საფინანსო ურთიერთობებში ვალუტის მიერ მსოფლიო ფულის ფუნქციის შესრულების უნარი განისაზღვრება აღნიშნულ ვალუტაზე უცხოეთის ბაზრებზე სტაბილური მოთხოვნის დონით. თავის მხრივ, ვალუტაზე მოთხოვნის ინტენსივობა და მის მიერ საერთაშორისო სარეზერვო აქტივის როლის შესრულება დამოკიდებულია ემიტენტი ქვეყნის ან სახელმწიფოთა ჯგუფის ეკონომიკური და ფინანსური პოტენციალის დონეზე.

საერთაშორისო სავალუტო სისტემის ბიპოლარულ მოდელად ტრანზორმაციის პროცესი დაკავშირებულია ევროს შემოღების ფაქტთან. 70-იანი წლების დასაწყისიდან იძულებითი უარი ბრეტონ-ვუდის სავალუტო სისტე-

მის პრინციპებზე უკავშირდებოდა თავდაპირველად ოქრო – აშშ დოლარის, ხოლო შემდეგ აშშ დოლარის მონოპოლიის შეცვლას საერთაშორისო სავალუტო-საფინანსო ურთიერთობების სფეროში. ამ პერიოდში იწყება „ვერნერის გეგმის“ შემუშავება-რეალიზაცია ევროკავშირის ფარგლებში, რომელიც გულისხმობდა ევროპის ეკონომიკური და სავალუტო კავშირის შექმნას ვალუტების ერთობლივი რყევის რეგულირების რეჟიმში „ევროპული სავალუტო გველის“ ფორმით.

იამაიკის ხელშეკრულების ამოქმედებიდან ამერიკის შეერთებული შტატების სავალუტო სისტემა არ მოითხოვს აშშ-ს მთავრობისგან აშშ დოლარის კურსის მხარდაჭერას სავალუტო ბაზრებზე. მათი პრიორიტეტია საშინაო პოლიტიკა, რომელიც მიმართულია ქვეყნის ხელსაყრელი ეკონომიკური კონიუნქტურის მხარდაჭერისა და ინფლაციის რეგულირებისკენ.

თავის მხრივ, ევროკავშირის ქვეყნები ეკონომიკის გახსნილობის მაღალი ხარისხის პირობებში იძულებულნი გახდნენ გაეტარებინათ ღონისძიებები აშშ დოლართან ევროპის ვალუტების ოპტიმალური კურსების შესანარჩუნებლად. 90-იანი წლებიდან ბიპოლარული საერთაშორისო სავალუტო სისტემის ტენდენციის გაძლიერებაზე მოქმედებდნენ შემდეგი ფაქტორები: ევროკავშირის ქვეყნების მზარდი პოტენციული მსოფლიო ეკონომიკაში და მისი არაპროპორციული შესაბამისობა დასავლეთ ევროპული ვალუტების როლთან საერთაშორისო სავალუტო-საფინანსო და სავაჭრო ურთიერთობებში (იხ. ცხრილი 1)

**ევროკავშირის, აშშ-ის და იაპონიის ეკონომიკური მაჩვენებლები
ცხრილი №1**

	ეკ-25	ეკ-15	აშშ	იაპონია
ფართობი (1000 კვ. კმ.)	3893	3154	9631	378
მოსახლეობა (მლნ)	455	380	293	127
უბუშევრობა	9,10%	8,10%	6%	5,30%
მსპ	11017	10522	11000	4301
მსპ ზრდა	0,90%	0,80%	3,10%	2,70%
მსპ მოსახლეობის ერთ სულზე	24017	27511	37756	33720
ინფლაცია	2%	2,00%	1,60%	-0,20%
იმპორტი (მლრდ აშშ დოლარი)	1570	1047	1517	477
ექსპორტი (მლრდ აშშ დოლარი)	1633	1250	1021	597
წილი მსოფლიო იმპორტში	22,40%	14%	22,90%	6,80%
წილი მსოფლიო ექსპორტში	23,30%	13,10%	13,80%	8,50%

ევროს, როგორც საერთაშორისო სარეზერვო ვალუტის უპირატესობა გამოიხატება მისი შიდა მდგრადობის მაღალ პოტენციალში: ევრო ემყარება ევროკავშირის ქვეყნების დივერსიფიცირებულ ეკონომიკას (დღეს უკვე 15 ქვეყნის ეკონომიკა, ევროზონის გაფართოების რელური პერსპექტივა) აშშ-სგან განსხვავებით და ასევე კაპიტალის უზარმაზარ ევროპულ ბაზარს, რომელიც მნიშვნელოვნად აღემატება აშშ-ის ბაზარს. ამასთან, ევროზონის ქვეყნების ეკონომიკა სტრუქტურული სიძნელების მიუხედავად უფრო მეტად დაბალანსებულია აშშ-სა და იაპონიასთან შედარებით. ევროპის სავალუტო სისტემის წევრ სახელმწიფოებში აშშ-სთან შედარებით ინფლაციის დაბალი დონეა, რაც ხელს უწყობს საფონდო ბაზრის განვითარებას.

საერთაშორისო საფინანსო ნაკადების მასშტაბური გლობალიზაცია კაპიტალის ბაზრების ლიბერალიზაციის ზრდასთან ერთად აძლიერებს აშშ დოლარზე დამოკიდებული მსოფლიო სავალუტო სისტემის არამდგრადობას. ამერიკული საფონდო ბაზარი დღეისათვის იმდენად გადახურებულია, რომ ანალიტიკოსების აზრით, საკმარისია უმნიშვნელო შიდა ან გარე მაპროვოცირებელი ფაქტორი მისი კრახისთვის. უკანასკნელ წლებში შეინიშნება აშშ-ს მიმდინარე საგადასახდლო ბალანსის დეფიციტის ზრდა.

მართალია, აშშ და ევროკავშირი კონკურენტები არიან, ორივე მხარეა ობიექტური დაინტერესებული ევროპაში მდგრადი ეკონომიკური და სავალუტო კავშირის შექმნის საკითხში. ევროს შემოღება და ბიოლარული მოდელის ფორმირება არ არის მხოლოდ „ევროპის გამოწვევა“ აშშ დოლარის მიმართ, არამედ იგი მიმართულია საერთაშორისო სავალუტო-საფინანსო და საკრედიტო სისტემის სტაბილურობის შენარჩუნებისკენ, რაც საჯამში არამარტო მსოფლიო საზოგადოებრიობის არამედ აშშ-ს ინტერესებსაც ემსახურება. ევროპული სავალუტო სისტემა იძლევა ევროსა და აშშ დოლარს შორის სიმეტრიის უზრუნველყოფის პირობებში მდგრადი საერთაშორისო სავალუტო-საფინანსო სისტემის ჩამოყალიბების შესაძლებლობას. ეს უკანასკნელი უზრუნველყოფს მსოფლიო საფინანსო ბაზრებს შორის პასუხისმგებლობის ზონების პროპორციულ განაწილებას. ამ თვალსაზრისს იზიარებენ ამერიკელი და ევროპელი ეკონომისტები. რ. მანდელის „ობტიმალური სავალუტო ზონების“ თეორია წარმოადგენს ევროპული სავალუტო ინტეგრაციის ოფიციალური პროექტების საფუძველს. რ. მანდელის აზრით, 2002 წლიდან ნაღდი ევროს მიმოქცევაში შემოღებასთან დაკავშირებით გაიზრდება მისი ზეწოლა აშშ დოლარზე და გაძლიერდება კურსის რყევა ერთიან ევროპულ ვალუტასთან მიმართებაში. სავალუტო ინტერვენცია სავალუტო ბაზრის სტაბილიზაციის მიზნით შესაძლებელია სავალუტო კორიდორის დადგენით შესაბამისი საცვლელი კურსების საზღვრებში, რისთვისაც გამოიყენება აშშ დოლარისა და ევროს რეზერვები.

მიმდინარე ოპერაციების ბალანსის დეფიციტი ევროზონის ქვეყნებში განპირობებული იყო ევროს გაუფასურების გამო, საიმპორტო ფასების ზრდით და ენერგორესურსებზე ფასების ამაღლებით. ევროს შემოღების მომენტიდან დაახლოებით ნახევარი წლის განმავლობაში ევროპის ცენტრალური ბანკი და ევროკავშირის ფინანსთა მინისტრები ფაქტიურად არ ახორციელებდნენ მსოფლიო სავალუტო ბაზრებზე ევროს მხარდაჭერის პოლიტიკას, იმ მიზეზით, რომ ევროს კურსის დაცემა მართალია არ შეესაბამებოდა ევროპის სავალუტო სისტემის წვერი ქვეყნების ეკონომიკურ და ფინანსურ პოტენციალს, მაგრამ მას უარყოფითი გავლენა არ მოუხდენია ევროკავშირის მაკროეკონომიკურ მაჩვენებლებზე.

ევროს საგარეო გაუფასურებამ შიდა სტაბილურობის საფრთხე შექმნა. ასეთ პირობებში ევროპის ცენტრალურმა ბანკმა გადაწყვიტა ცენტრალური ბანკების ევროპული სისტემის ოფიციალური სავალუტო რეზერვების ნაწილის გაყიდვის გზით ევროს კურსის მხარდაჭერა მსოფლიო სავალუტო ბაზრებზე. ევროპის ცენტრალური ბანკის გადაწყვეტილებას მხარი დაუჭირა საერთაშორისო სავალუტო ფონდის და „დიდი რვიანის“ ქვეყნების ხელმძღვანელობამ, რადგანაც მათ გაითავისეს, რომ სუსტი ევრო წარმოადგენს საფრთხეს არამარტო ევროპის სავალუტო სისტემის ქვეყნებისთვის, არამედ სა-

ერთაშორისო სავალუტო სისტემისთვის. ამ მიზნით 2000 წლის ოქტომბერში აშშ-ს, იაპონიის და კანადის ცენტრალურმა ბანკებმა ევროპის ცენტრალური ბანკების სისტემის სავალუტო ინტერვენციის გასატარებლად გამოყვეს 1,4 მილიარდი დოლარი. მოგვიანებით ევროზონის ქვეყნების ეროვნული ცენტრალური ბანკების მიერ გატარდა ინტერვენცია დაახლოებით 3 მილიარდი დოლარის ღირებულებით.

აშშ-ის ეკონომიკაში არსებული მდგომარეობა მკვეთრად გაუარესდა 2001 წლის 11 სექტემბრის ტერაქტების შემდეგ. ნიუ-იორკის საფონდო ბირჟა არ მუშაობდა 4 საშუალო დრის განმავლობაში და ამ გზით კი თავიდან აცილებულ იქნა კატასტროფული შედეგები საფინანსო ბაზრებზე. 11 სექტემბრის მოვლენების შედეგად აშშ-ში ბიზნეს აქტივობის საერთო შესუსტებამ ხელისუფლება აიძულა „დიდი რვიანის“ და ევროკავშირის ქვეყნების ხელმძღვანელობასთან ერთად გაეტარებინა ღონისძიებები მსოფლიო ეკონომიკის დესტაბილიზაციის თავიდან ასაცილებლად. ჩამოთვლილი ქვეყნების ცენტრალურმა ბანკებმა თავიანთ საკრედიტო ორგანიზაციებს დამატებითი ლიკვიდურობა წარუდგინეს ეროვნულ ვალუტაში აშშ დოლარის მხარდაჭერისათვის სავალუტო ინტერვენციის მიზნით და ასევე შეამცირეს საპროცენტო განაკვეთი. გატარებული ღონისძიებების შედეგად აშშ-ში შეძლეს სიტუაციის ნორმალიზება, რაც აისახა მსოფლიო სავალუტო და საფინანსო ბაზრებზე, შედარებით გაიზარდა საფონდო ინდექსები.

ცნობილია, რომ მყარი ვალუტა ამცირებს სავაჭრო ბალანსის არსებულ დეფიციტს. რის შედეგად ევროპის მოსახლეობის დიდ ნაწილში ევრო ცხოვრების გაძვირებასთან არის ასოცირებული. საპასუხოდ კი ევროპის ცენტრალურმა ბანკმა შიდა მოხმარების და ინვესტირების სტიმულირების მიზნით 0,5%-ით შეამცირა საპროცენტო განაკვეთი. ეცბ-ი ირწმუნება, რომ ის გაატარებს პოლიტიკას, რომელიც მიმართული იქნება ეკონომიკური ზრდისა და ფინანსური სტაბილურობისაკენ. ოპტიმიზმის საფუძველად ევროპაში არსებული დაბალი საპროცენტო განაკვეთები და დანაზოგების დიდი რაოდენობა მიაჩნიათ.

აშშ-ის დოლარის დევალვაცია ევროს მიმართ აშშ-ს სავაჭრო დეფიციტის შემცირებას და მის გლობალურ სავაჭრო ექსპანსიას უწყობს ხელს. აღსანიშნავია, რომ აშშ დაჟინებულად მოითხოვდა აზიურ ქვეყნებისაგან (პირველ რიგში ჩინეთისაგან), რომ ამ ქვეყნებმა მოახდინონ თავისი ვალუტების რევალვაცია აშშ დოლარის მიმართ. იუანის რევალვაციის შემთხვევაში აშშ-ს ჩინეთთან სავაჭრო დეფიციტი შემცირდება. ეს მოლოდინი საკმაოდ მაღალია და შესაბამისად ჩინეთში მომუშავე საერთაშორისო კომპანიებს და საინვესტიციო ფონდებს გადაჰყავთ აქტივები იუანებში, რათა შემდგომში მის რევალვაციაზე მოიგონ. ევროკავშირი ჩინეთის მეორე უმსხვილესი სავაჭრო პარტნიორია აშშ-ს შემდეგ და ის აპირებს გააფართოოს სავაჭრო და საინვესტიციო კავშირები ჩინეთთან. ამდენად მსოფლიო საფინანსო ბაზრები და-

მოკიდებული იქნება ევროს, აშშ-ის დოლარსა და იუანის ურთიერთშეფარდებაზე. 2004 წლის თებერვალში ფლორიდაში „დიდი რვიანის“ შეხვედრაზე შეთანხმდნენ, რომ არ იქნება გატარებული რაიმე ზომები ხელოვნური ჩარევისათვის საკურსო პოლიტიკაში არც ევროპის და არც აშშ-ს მხრიდან.

ევროს შემოღების შემდეგ იზრდება მისი როლი და მნიშვნელობა ქვეყანათა საერთაშორისო რეზერვებში (განსაკუთრებით აზიის ქვეყნებში). ევრო ხდება მნიშვნელოვანი საერთაშორისო სარეზერვო აქტივი. დღეს ევრო წარმოადგენს №2 სარეზერვო ვალუტას აშშ დოლარის შემდეგ და მისი წონა მნიშვნელოვნად იზრდება.

განვიხილოთ როგორ უზრუნველყოფს ამ ფუნქციებს ევრო, როგორც სარეზერვო აქტივი. ამ თვალსაზრისით უმნიშვნელოვანესი მაჩვენებელია ევროპულ და მსოფლიო კაპიტალის ბაზრებზე კერძო ბრუნვაში მისი დომოქცივის მასშტაბები. 1999 წლიდან შეინიშნება ევროში დენომინირებული საერთაშორისო სავალ ვალდებულებების სხვადასხვა სახეების ემისიის ბუმი. იგივე მაჩვენებელი დენომინირებული აშშ დოლარებში უმნიშვნელო იყო. ევროპის ცენტრალური ბანკის ანალიტიკოსთა აზრით, ევროში გამოხატული საერთაშორისო სავალ ვალდებულებების მზარდი ემისია დაკავშირებული იყო ფასიანი ქაღალდების ბაზრისთვის ლიკვიდურობის ბაზის შექმნის სტრატეგიასთან.

მნიშვნელოვანი ფაქტორია ევროს ევროზონის რეზიდენტების მიერ მისი როგორც ინვესტირებისა და დაფინანსების ინსტრუმენტის სახით გამოყენება. მისი შესაბამისობა დოლართან მიმართებაში ევროზონის შიდა ბაზრებზე არის 1/3-თან. კაპიტალის მსოფლიო ბაზრის ერთადერთი სეგმენტი, სადაც ევრო უსწრებს აშშ დოლარს, არის შიდა კრედიტების ბაზარი. ევროზონის ტერიტორიაზე საფინანსო ოპერაციების მოცულობის გაფართოება განაპირობებს ევროში დენომინირებული ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ლიკვიდურობის ზრდას ე.წ. „კრიტიკულ ზღვრამდე“, ამასთან, მსოფლიო სავალუტო და საფინანსო ბაზრების „ძველი“ წონასწორობის პირობები, რომელშიც წამყვანი პოზიცია ეკავა აშშ დოლარს, არამდგრადი ხდება. მიმდინარეობს „ახალი“ წონასწორობის ფორმირება, სადაც ევრო ზრდის თავის როლს საერთაშორისო სავალუტო ურთიერთობებში.

საერთაშორისო ვაჭრობაში და სავალუტო ბაზრებზე ანგარიშსწორების ფუნქციის შესრულება განისაზღვრება საგარეო სავაჭრო-ეკონომიკური გარიგებების მონაწილეთა მხრიდან ევროზე მოთხოვნით. ვალუტის მიერ სავალუტო ბაზარზე გაცვლის ფუნქციის შესრულება უადრესად მნიშვნელოვანია, რადგანაც მსოფლიო სავალუტო ბაზრის ბრუნვის მოცულობა ყოველდღიურად აღემატება 2 ტრილიონ აშშ დოლარს. ევროს ფუნქციონირება უდავოდ გაზრდის მის წილს საერთაშორისო ვაჭრობასა და ანგარიშსწორებაში. ევროზონის მაღალი საინვესტიციო და სავაჭრო ეკონომიკური მიმზიდველობა განაპირობებს მასში კაპიტალის მოზიდვას და ორმხრივი სავალუტო

ბაზრების ლიკვიდურობის ზრდას. სავალუტო ბაზრის სხვადასხვა სეგმენტებში დანახარჯების შემცირება აფართოებს ევროს გამოყენების სფეროს. ევროს როლის ზრდა საერთაშორისო ვალუტის სახით განპირობებულია ევროკავშირის გაფართოებით და ეროვნული ეკონომიკების „ევროზაციის“ სურვილით. თუმცა „ევროზაციის“ უპირატესობების გამოყენებას და ევროკავშირის ზოგიერთი ქვეყნის მიერ მასტრიხტის კრიტერიუმების დაკმაყოფილებას ცხადია წლები დასჭირდება.

საერთაშორისო ვაჭრობასა და სავალუტო ბაზრებზე გაცვლის საშუალების ფუნქციასთანაა დაკავშირებული კონტრაქტების ფასის ფუნქციის შესრულება. თუმცა ფასები სასაქონლო ბაზრებზე შეიძლება დადგინდეს ან კოტირებული იქნეს სხვა ვალუტაში, რომელიც გამოიყენება ანგარიშსწორებისას. ამ ასპექტით ევროს შეფასებისას მნიშვნელოვანია მისი რეალური და პოტენციური უნარი, რომ ევრო მსოფლიო ვალუტის ფუნქცია შეასრულოს არა მარტო კერძო, არამედ ოფიციალურ საერთაშორისო ბრუნვაში. ოფიციალური საერთაშორისო სარეზერვო აქტივის ფუნქცია გაიზრდება ევროს როლის პარალელურად, ევროზონის ჩამოყალიბების მომენტიდან თანდათან მცირდება აშშ-ის როგორც საერთაშორისო სარეზერვო აქტივის როლი, რაც განპირობებულია შემდეგი ფაქტორებით: პირველი, „მესამე მსოფლიოს“ ქვეყნების ცენტრალური ბანკების მოთხოვნა იცვლება სარეზერვო აქტივების პორტფელების სტრუქტურის შესაბამისად, ევროს სასარგებლოდ. მეორე, „მესამე მსოფლიოს“ ქვეყნების სავაჭრო-ეკონომიკური და სავალუტო-საფინანსო ურთიერთობების იზრდება ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნებთან და მესამე, იზრდება ევროზე როგორც ოფიციალურ საერთაშორისო სარეზერვო აქტივზე მოთხოვნა, იქიდან გამომდინარე, რომ ზოგიერთი ქვეყნის ცენტრალურმა ბანკმა სავალუტო ინტერვენციისთვის აირჩია ევრო და ეროვნული ვალუტის კურსი მიბმულია ევროზე.

ევროსთან პირდაპირ და ირიბად (სავალუტო კალათის მეშვეობით) დაკავშირებულია ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის, ხმელთაშუა ზღვისპირეთის 12 სახელმწიფო და 31 ახლო აღმოსავლეთის, აფრიკის და ლათინური ამერიკის სახელმწიფო. ვალუტების კურსის მიბმა გაძლიერდება არამარტო გეოგრაფიული ფაქტორის, არამედ სავაჭრო-ეკონომიკური და პოლიტიკური ფაქტორების გავლენით.

ევრო დიდ გავლენას ახდენს ევროზონის (და არა მხოლოდ) საფინანსო ბაზრების ინტეგრირებისა და ლიკვიდურობის ხარისხის ამაღლებასა და სტურქტურის ცვლილებაზე. ევროპის სავალუტო სისტემის შექმნამ და ევროს შემოღებამ გაამყარა სავალუტო საზღვრების შეცვლილი კონფიგურაციები ევროკავშირში. ევრო გახდა კაპიტალის ევროპული ბაზრების ინტეგრაციის ძლიერი სტიმული. გაცვლითი კურსების რყევის შეცვლამ უზრუნველყო საინვესტიციო სივრცის სტაბილიზაცია და ოპერაციის მოცულობის

ზრდისთვის შექმნა „ბაზრის მასშტაბის ეფექტი“. ამასთან, ფასიანი ქაღალდებით ოპერაციების განხორციელებისას კონვერსიული რისკების მოხსნამ აამაღლა კაპიტალდაბანდების სფეროს დივერსიფიკაცია და კაპიტალის მობილურობის ხარისხი.

კაპიტალის ევროპული ბაზრის საფინანსო სტრუქტურა ტრადიციულად ორიენტირებულია ბანკების საშუაშალო როლზე, რადგანაც ბანკი წარმოგვიდგება არასაფინანსო კერძო სექტორის საწარმოთა მოთხოვნილებების ფინანსირების ძირითად არხად.

ევროკავშირის ქვეყნების ობლიგაციების საერთო ბაზრის მოცულობამ ევროს შემოღებამდე ნაკლები იყო აშშ-ის ბაზრის ანალოგიურ მაჩვენებელზე. თუმცა XXI საუკუნის დასაწყისიდან ევროს შემოღების და მაღალტექნოლოგიური დარგების აქტიური განვითარების გამო სავალო ვალდებულებების ევროპული ბაზრის სტრუქტურაში მნიშვნელოვანი ცვლილებები დაიწყო. ევროს შემოღებით მოიხსნა სავალუტო შეზღუდვები, გატარდა ერთიანი ფულად-საკრედიტო პოლიტიკა ევროზონაში. ამიტომ, ინვესტორები აღარ ინტერესდებიან სახელმწიფო ობლიგაციებით ვაჭრობიდან მიღებული შემოსავლებით, რადგანაც შემცირდა საპროცენტო, ინფლაციური და სავალუტო რისკები. ამიტომაც სადაზღვევო კომპანიებისა და საინვესტიციო ფონდების ინვესტიციები გადაიქცა კერძო სავალო ვალდებულებებით ყიდვა-გაყიდვაში.

ევროზონის ფარგლებში კორპორაციულ ობლიგაციებში ინვესტიციების განხორციელება მიმზიდველი გახდა შემდეგი მიზეზების გამო: ევროკავშირში ეკონომიკური ზრდის პერსპექტივები განაპირობეს საწარმოო სფეროებში საინვესტიციო მოთხოვნის გამოცოცხლება.

- საწარმოო სფეროში კაპიტალის კონცენტრაციის ზრდა და კორპორაციულ სექტორში ემისიის გაფართოებამ გამოიწვია შერწყმისა და ჩაყლაპვის პროცესების აქტივიზაცია.
- კომპანიის აქციონერული კაპიტალის ღირებულების მაქსიმიზაციის მიზნით სავალო ვალდებულებების მზარდი გამოყენება.
- დავალიანების მოცულობის ზრდის შედეგად საბანკო სისტემის საშუაშალო როლის შემცირება.

დღეისათვის ობლიგაციების კერძო ბაზარი, გამოხატული ევროში, უფრო პერსპექტიული ჩანს, ვიდრე ადრე, რაც განპირობებულია კორპორაციულ და სამთავრობო ობლიგაციებს შორის შემოსავლიანობისა და საკრედიტო რისკის შესაბამისობაში არსებული განსხვავებით. კორპორაციული ობლიგაციები ინვესტორებს მიმზიდველ შემოსავლებს სთავაზობს, ამასთან კორპორაციული ობლიგაციების ბაზარი უფრო მეტად ლიკვიდური და ეფექტიანია, რასაც აძლიერებს საინვესტიციო პორტფელის დივერსიფიკაციის სტრატეგია.

აღსანიშნავია, რომ 2000-2001 წლების გაზაფხულზე მსოფლიო საფონდო ბაზრებზე მაღალტექნოლოგიურ სფეროში მომუშავე კომპანიების აქ-

ციების ფასი მნიშვნელოვნად დაეცა. ეს ტენდენცია დამახასიათებელი არ იყო მხოლოდ ევროზონის ქვეყნებისთვის, იგი უნივერსალური იყო ყველა ინდუსტრიულად განვითარებული ქვეყნისთვის. მდგომარეობა განაპირობა საფონდო ბაზრების მზარდი მოლოდინის შეუსაბამობამ მსოფლიო ეკონომიკური ზრდის ტემპების შენელებასა და ინდუსტრიულად განვითარებულ ქვეყნებში კომპანიათა მოგების სიდიდის შემცირებასთან.

ევროპის სავალუტო სისტემის წევრი ქვეყნების კრედიტების შიდა ბაზარი კაპიტალის ბაზრის ერთადერთი სექტორია, რომელიც აშშ-ის ბაზრის ანალოგიურ სექტორს აღემატება თავისი მოცულობით. ევროპის ქვეყნებში დღემდე საწარმოს საფინანსო მოთხოვნების საბანკო დაკრედიტება აღემატება საობლიგაციო დაფინანსებას. ევროპული კომპანიები უპირატესობას ანიჭებენ მუდმივ და საიმედო კრედიტორებთან ურთიერთობას, ფასიანი ქაღალდების ბაზარზე გასვლასთან შედარებით. ამრიგად, ევროში დენომინირებული საფინანსო საშუალებების გადაადგილება საშუალებას გვაძლევს გაიზარდოს საკრედიტო ორგანიზაციების ექსპანსია ერთიან ევროპული ვალუტის საერთაშორისო საბანკო ბაზარზე. ამასთან, საერთაშორისო ბაზარზე ევროს წამყვანი როლი უკავშირდება იმ ფაქტს, რომ საინვესტიციო საშუალებების ღირებულება ფასიანი ქაღალდების სახით გამოშვებული ევროპის რეზიდენტების მიერ აღემატება აშშ-ის ფასიან ქაღალდებს და იაპონური ბანკები სულ უფრო აქტიურად იძენენ ევროპული რეზიდენტების მიერ ემიტირებულ ფასიან ქაღალდებს.

ამრიგად, ევროს შემოღება მნიშვნელოვანი მოვლენაა საერთაშორისო სავალუტო ურთიერთობებში. მისი წილი საერთაშორისო ვაჭრობასა და სახელმწიფოთა სავალუტო რეზერვებში დღითიდღე იზრდება. მიგვაჩნია, რომ საერთაშორისო სავალუტო, საკრედიტო, საფინანსო, საანგარიშსწორებო, სავაჭრო ურთიერთობებში ევროს ადგილი, როლი და მასშტაბები კიდევ უფრო გაიზრდება და სავსებითაა შესაძლებელი რომ ევრომ 10 წლის შემდგომ მსოფლიოს №2 ვალუტიდან, №1 ვალუტად მოგვევლინოს. ერთი რამ კი ცხადია, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი და მსოფლიოს წამყვანი ქვეყნები ყველაფერს გააკეთებენ, რომ საერთაშორისო სავალუტო ურთიერთობები განვითარდეს სტაბილურად და მშვიდად, საერთაშორისო ვალუტების კურსების შეფარდების სერიოზული ცვლილებების გარეშე.

RAMAZ PUTKARADZE

EURO INTERNATIONAL MONETARY-FINANCIAL RELATIONS

It must be mentioned that existing currencies in the EU and changing rate among currencies regarded as one of the obstacles for further deepening of the integration. By introducing the EURO this problem has been solved and enlargement of scope of trade-economical cooperation among countries and what is most important, deepening of interdependence were encouraged. After the abolishing of exchanges rates among currencies investments have significantly raised in the countries belonged to Euro-zone, which was caused by existing of united market and low level of inflation. Since 1 March of 2002 Euro and Euro cent are functioning. On modern stage Euro is the only currency in 15 countries of the EU. Though, there are still member countries, where Euro is not Functioning. Modern Europe has no boundaries and common currency is stronger than Europe that existed just few years ago. Indeed, if we take into consideration, that EU member countries currency could not seriously compete with US dollar in international monetary relations, common currency system can serve this function and become number 1 currency of the world. Thus Euro-zone has real perspectives for enlargement, which significantly increase the role, place and meaning of Euro in international monetary.

დემნა კვარაცხელია

**ლარის დეფლაცია – სამაშულო წარმოების რეალური
სექტორის აღორძინების აუცილებელი პირობა**

საქართველოში, ბოლო 9-10 წლის მანძილზე ხორციელდებოდა სამაშულო პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის საზიანო ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკა. მისი წყალობით ინფლაციის მაღალი დონის პარალელურად საქართველოში მოხერხდა დოლართან და სხვა წამყვან ვალუტებთან მიმართებაში ლარის ნომინალური გაცვლითი კურსის ამაღლება, რამაც განაპირობა რეალური გაცვლითი კურსის ყოველად გაუმართლებელი ზრდა. ამან ხელი შეუშალა არა მხოლოდ სამაშულო წარმოების რეალური სექტორის აღორძინება-განვითარებას, არამედ აგრეთვე ეკონომიკური ინტერესების მქონე პირდაპირი უცხოურ ინვესტიციების მოზიდვას ექსპორტზე ორიენტირებულ დარგებში: რეალური გაცვლითი კურსის ამაღლებამ გააძვირა უცხოელი ინვესტორების მიერ საქართველოში წარმოებული პროდუქცია დოლარებში, რამაც თავის მხრივ ნაწილობრივ გაანეიტრალა საქართველოში აღნიშნული პროდუქციის წარმოებისას შრომაზე, მასალებზე, ნედლეულზე, ელექტროენერგიაზე და ა. შ. გაწეული დაბალი დანახარჯები ლარებში, შესაბამისად, წარმოშვა პრობლემები მისი რეალიზაციისას მსოფლიო ბაზარზე.

აღნიშნულ პერიოდში სამაშულო წარმოების აღორძინება-განვითარების საზიანო ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის განხორციელების ერთ-ერთი მიზეზია საქართველოს ხელისუფლებაში მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის პროგრამის დაწყებიდან დღემდე უკიდურესად პოპულარული თეორიულ-მეთოდოლოგიური შეხედულებების ცალმხრივობა, რომლის თანახმად ეკონომიკის განვითარებისათვის საჭიროა, ერთის მხრივ, ინფლაციის წლიური მაჩვენებლის დაბალ დონეზე, კერძოდ „ჯადოსნური“ ერთნიშნა რიცხვის ფარგლებში შენარჩუნება (ანუ მისი სიდიდე აუცილებლად ნაკლები უნდა იყოს 10 %-ზე), ხოლო მეორეს მხრივ კი ეროვნული ვალუტის გაცვლითი კურსის მაღალი დონის უზრუნველყოფა.¹

¹ საქართველოს ეკონომიკისათვის ასეთი ეკონომიკური პოლიტიკის არასასურველი შედეგები განხილული გვაქვს ჩვენს საკანდიდატო დისერტაციაში (იხ.: დ. კვარაცხელია. ფულის მიწოდება და ინფლაციის ტემპის ვარიაციის რეგულირება საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში (საქართველოს მაგალითზე). საკანდიდატო დისერტაციის ხელნაწერი. თბ., 1999, გვ.120-132), აგრეთვე მონოგრაფიებსა (იხ.: დ. კვარაცხელია. გლობალიზაცია და ეკონომიკური პოლიტიკის

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ეკონომიკური პოლიტიკის ერთ-ერთი ძირითადი მიზანია სამამულო წარმოების, უპირველეს ყოვლისა კი, მატერიალური წარმოების დარგების აღორძინება, მათი კონკურენტუნარიანობის ამაღლება, ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპების მიღწევა და ეკონომიკური ზრდის ხარისხის გაუმჯობესება. ამ მიზნის მისაღწევად კი განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ინფლაციის ოპტიმალური ტემპის უზრუნველყოფას, ანუ ფასების დონის მოძრაობის ისეთი ტრაექტორიის მიღწევას, რომელიც პროდუქციის გამოშვების გადიდებისას უზრუნველყოფს პროდუქციის ერთეულის წარმოებაზე გაწეული საშუალო დანახარჯების ზრდის ანაზღაურებას – მოგების საშუალო ნორმის შემცირების გარეშე.

მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის პროგრამა ამოქმედდა ჰიპერინფლაციის პირობებში, რომელიც აუცილებელი იყო ამ უკანასკნელის აღმოსაფხვრელად. მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის უზრუნველყოფის შემდგომ ეტაპზე, რომლისთვისაც დამახასიათებელია მეტ-ნაკლებად სრულყოფილი სამართლებრივი ბაზისა და საბაზრო ინფრასტრუქტურის არსებობა, აუცილებელი იყო გარკვეული ცვლილებების შეტანა ეკონომიკურ პოლიტიკაში (ანუ ეკონომიკური პოლიტიკა უნდა ხასიათდებოდეს მოქნილობით, ადექვატური რეაქციით გარემო პირობების ცვლილებების მიმართ), რაც ხელს შეუწყობდა სამეწარმეო აქტივობის შემდგომ წახალისებას და სამამულო წარმოების, უპირველეს ყოვლისა კი, რეალური სექტორის აღორძინებისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნას.

ამრიგად, ეკონომიკური პოლიტიკის კორექტირების აუცილებლობას განაპირობებს ის, რომ მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის მიღწევის შემდგომ პერიოდში ფასების დონეზე მოქმედ ფაქტორებს შორის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია პროდუქციის გამოშვების გადიდების პარალელურად პროდუქციის ერთეულის წარმოებაზე გაწეული საშუალო დანახარჯების ზრდა, რაც გამოწვეულია თავისუფალი რესურსების ამოწურვით, სათბობ-ენერგეტიკული რესურსების გაძვირებითა და სხვადასხვა სახის მომსახურებაზე დანახარჯების ამაღლებით, აგრეთვე მოძველებული მანქანამოწყობილობების ექსპლუატაციისა და ახალი ტექნიკის დანერგვის ხარჯების გადიდებით. ანუ, ინფლაციის ტემპის რეგულირებისას გათვალისწინებული უნდა იყოს როგორც

ეროვნული სისტემა. თბ., 2002, გვ.128-135;138-143;150-158; დ. კვარაცხელია. გლობალიზაცია, სუვერენული სახელმწიფო, ეროვნული ეკონომიკა. თბ., 2003, გვ. 185-190;195-202; დ. კვარაცხელია. საქართველოს ეკონომიკური განვითარების პრიორიტეტები“, თბ., 2008წ, გვ.66-69; 103-114) და სტატიებში (დ. კვარაცხელია. საქართველოს ეკონომიკის კონკურენტუნარიანობა: გამოწვევები, შესაძლებლობები, და პრიორიტეტები. – ჟურნ.: „საქართველოს ეკონომიკა“, №10, 2007; დ. კვარაცხელია. ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის პრიორიტეტები საქართველოში. – ჟურნ.: „საქართველოს ეკონომიკა“, №2, 2008).

ფულადი ფაქტორები, აგრეთვე ერთობლივ მიწოდებაზე ზემომქმედი ეგრეთ-
წოდებული „ფასწარმოქმნელი“ ფაქტორებიც.

ამიტომ, მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის უზრუნველყოფის შემდ-
გომ პერიოდში ინფლაციის ტემპის შემცირება ზემოთ ნახსენებ მინიმალურ
„ჯადოსნურ“ დონემდე წინააღმდეგობაში აღმოჩნდა ადგილობრივი საქონელ-
წარმოების აღორძინების ინტერესებთან. ეს განპირობებულია იმით, რომ ინ-
ფლაციის ასეთი დაბალი დონე საკმარისი არ არის პროდუქციის გამოშვების
გადიდებისას წარმოქმნილი დამატებითი დანახარჯების ანაზღაურებისთვის -
მოგების საშუალო ნორმის არსებული დონის მკვეთრი შემცირების გარეშე.

**განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის ქვეყნებში, რომლებშიც მთლიანი
შიდა პროდუქტის ფაქტობრივი მოცულობა პოტენციურს მაქსიმალურად
უახლოვდება, ან მისი ტოლია, 1-3%-იანი წლიური ინფლაციაც კი სრული-
ად საკმარისია ეკონომიკური ზრდის მაქსიმალური ტემპის უზრუნველსაყო-
ფად. ჩვენთან კი ინფლაციის უფრო მაღალი (მაგრამ 10%-ზე ნაკლები)
ტემპიც კი მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის უზრუნველყოფის შემდგომ
პერიოდში ვერ უზრუნველყოფდა და დღესაც ვერ უზრუნველყოფს ფასების
დონის მოძრაობის ისეთ ტრაექტორიას, რომელიც საჭიროა ეკონომიკური
კრიზისის დასაძლევად და სამეწარმეო საქმიანობის წასახალისებლად.**

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, მიუღებლად მიგვაჩნია ჩვენთან, ბო-
ლო 9-10 წლის მანძილზე ჩამოყალიბებული ტენდენცია, რომელიც მდგომა-
რეობს ინფლაციის ტემპის ზემოაღნიშნული მინიმალურ „ჯადოსნურ“ დო-
ნემდე შემცირების უსაფუძვლოდ გაპიარებული იდეის სახელმწიფოს ეკონო-
მიკური პოლიტიკის უმთავრეს პრიორიტეტად დეკლარირებაში, რასაც ეწი-
რება ქართული პროდუქციის კონკურენტუნარიანობა. ამასთან, აღნიშნული
იდეა რეალურ ცხოვრებაში პრაქტიკულად მიუღწევადი აღმოჩნდა, რაზეც
მიუთითებს ფასების რეალური (და არა ოფიციალურის და შესაბამისად ხე-
ლოვნურად შემცირებულის) დონის მკვეთრი ამაღლება, რაც ნებისმიერი ფე-
ნისათვის საგრძნობია.

სავალუტო პოლიტიკა, ნომინალური და რეალური გაცვლითი კურსე-
ბის ამაღლება და მათი მაღალ დონეზე შენარჩუნება მაკროეკონომიკური
სტაბილიზაციის პოლიტიკის დაწყებიდან დღემდე ემსახურება ინფლაციის
ტემპის ზემოაღნიშნული მინიმალური დონის მიღწევას. ანუ, აღნიშნული პო-
ლიტიკა მიმართულია შიდა ბალანსის (დასაქმების მაღალი დონე და ფასების
სტაბილურობა) მხოლოდ მეორე ინგრედიენტის უზრუნველყოფისაკენ, ვინაი-
დან ასეთ პირობებში დასაქმების მაღალ დონეზე საუბარი ზედმეტია, მით
უფრო, რომ სრულიად უგულვებელყოფილია საგარეო ბალანსის უზრუნველ-
ყოფის მოთხოვნები.

საქართველოში, 2004-2007 წლებში და 2008 წლის პირველ ნახევარში, გაცვლითი კურსებისა¹ და ინფლაციის ერთდროული ამაღლება გამოიწვია პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების, უცხოური დახმარებებისა და უცხოეთში დასაქმებული ჩვენი თანამემამულეების ფულადი გზავნილების, აგრეთვე სახელმწიფო ხარჯებისა და კრედიტების ზრდამ. ქვეყანაში შემოდინებული უცხოური ვალუტის მოცულობის ზრდამ ლარის ნომინალური და რეალური გაცვლითი კურსების ამაღლებასთან ერთად განაპირობა მიმოქცევაში მყოფი ლარის მასისა და შესაბამისად, ფასების დონის ზრდა. ანუ, ინფლაცია საქართველოში მნიშვნელოვანწილად იმპორტირებულია. მიუხედავად ამისა მიგვაჩნია, რომ აღნიშნულ პერიოდში აუცილებელი იყო ლარის რეალური გაცვლითი კურსის ამაღლების არდაშვება, რაც მართალია კიდევ უფრო მეტად ამაღლებდა ფასების დონეს, მაგრამ ეს საბოლოო ანგარიშით ხელს შეუწყობდა სამამულო პროდუქციისათვის სავაჭრო პირობების გაუმჯობესებას, ანუ წარმოების მოცულობისა და დასაქმების ზრდას (დაკმაყოფილებოდა შიდა ბალანსის პირველი ინგრედიენტი) და საგარეო ბალანსის გაუმჯობესებას.

მიუხედავად ზემოაღნიშნულისა მიგვაჩნია, რომ ინფლაციური პროცესების განვითარებაში გადამწყვეტი როლი შეასრულა სახელმწიფო დანახარჯების გადიდება და საბანკო კომერციული კრედიტების არსებითმა გაფართოებამ, რაც განპირობებული იყო თითქოსდა თვითდასაქმების წახალისების მოტივით. აღნიშნულ პერიოდში მეტისმეტად გამარტივებული იქნა კრედიტის ასაღებად მოთხოვნილი პირობები, რამაც ამ სფეროში ნამდვილი ბუმი გამოიწვია. უფრო მეტიც, მსესხებლები ერთ კომერციულ ბანკში აღებულ სესხებს ფარავდნენ მეორე ბანკში აღებული კრედიტებით და ასე შემდეგ, და ამაში მათ ხელს არავინ და არაფერი არ უშლიდა. ყოველივე ეს კი გაუმართლებლად ზრდიდა მიმოქცევაში მყოფ ლარის მასას და აღრმავებდა ინფლაციურ პროცესებს.²

ლარის გაცვლითი კურსის ამაღლების პირობებში ჩახშობილი ინფლაციის ზეწოლა გამოვლინდა იმპორტის სასარგებლო საგარეო დისბალანსის ზრდაში და ეროვნული ბანკის განკარგულებაში არსებული უცხოური ვალუ-

¹ უნდა აღინიშნოს, რომ 2005-2007 წლებში გაცვლითი კურსების ამაღლება მნიშვნელოვანწილად განპირობებული იყო, სავალუტო პოლიტიკისგან დამოუკიდებელი მიზეზებით. სავალუტო პოლიტიკამ კი ვერ შეძლო წინ აღდგომოდა მათ ამაღლებას.

² აქსიომაა, რომ გონივრულ ფარგლებში იაფი კრედიტების სიუხვე, ხელს უწყობს სამეწარმეო საქმიანობის აღმავლობას, მაგრამ კრედიტების მოცულობის არამართლზომიერი გაფართოება განაპირობებს ინფლაციის გაღრმავებას. იაფი კრედიტების პოლიტიკის გატარებისას დიდი სიფრთხილეა საჭირო, რათა მისმა მოცულობამ არ გადააჭარბოს გარკვეულ დასაშვებ ზღვარს. ამიტომ მიგვაჩნია, რომ შეღავათიანი კრედიტები უნდა გაიცეს მხოლოდ პრიორიტეტულ და ექსპორტზე ორიენტირებულ დარგებში.

ტის რეზერვების ამალებაში. ლარის ნომინალური გაცვლითი კურსის ამალ-
ლების გზით ინფლაციის მოთოკვას უნდა გამოეწვია ინფლაციის ტემპის მი-
ნიმალურ დონემდე შემცირება, მაგრამ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ჩვენთან
ესეც პრაქტიკულად მიუღწეველი აღმოჩნდა. ამასთან, ლარის ნომინალური
გაცვლითი კურსისა და ფასების დონის ერთდროულმა ამალვებამ განაპირო-
ბა ლარის რეალური გაცვლითი კურსის მკვეთრი ამალვება, რამაც გამოიწ-
ვია სამამულო პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის შემცირება, ექსპორტ-
თან შედარებით იმპორტის უფრო სწრაფი ზრდა, მისი დარგობრივი სტრუქ-
ტურის დეფორმაცია, ანუ მრეწველობის დარგების პარალიზება, რამაც ხე-
ლი შეუშალა ეკონომიკის დაბალანსებულ განვითარებას, საფრთხე შეუქმნა
ქვეყნის ეროვნულ-ეკონომიკურ უსაფრთხოებას და საფუძველი მოამზადა მო-
მავალში გაცვლითი კურსების მკვეთრი მერყეობისათვის, რის შედეგებსაც
საქართველოს მოსახლეობა ბოლო პერიოდში იძიებს.¹

ეროვნული ვალუტის რეალური გაცვლითი კურსის ამალვება, როცა
გამოწვეულია სამამულო პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ამალვებითა
და მასზე მოთხოვნის გადიდებით, მაშინ ეს ნორმალური სიტუაციაა, მაგრამ,
როცა იგი გამოწვეულია სხვა ფაქტორებით, თუნდაც უცხოური ვალუტის
ტოტალური შემოდინებით, მაშინ იგი იწვევს სამამულო წარმოების კონკუ-
რენტუნარიანობის დაცემას, ექსპორტის შეზღუდვასა და იმპორტის წახალი-
სებას. ამის მიზეზია ის, რომ როცა „ეროვნული ვალუტის რეალური გაცვ-
ლითი კურსი მაღალია, მაშინ უცხოური საქონლები შედარებით იაფია, ხო-
ლო სამამულო ნაწარმი შედარებით ძვირია და ეს ეკონომიკურ ლიტერატურ-
რაში საყოველთაოდ აღიარებული აქსიომაა.²

ამგვარად, უნდა ითქვას, რომ მცირე ღია ეკონომიკისათვის საშიშია
არა შედარებით მაღალი ინფლაცია (ზომიერი ტემპის ფარგლებში), არამედ

¹ ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის მეშვეობით, მაკროეკონომიკურ
სტაბილიზაციის მიღწევის შემდგომ პერიოდში, მიზანშეწონილს წარმოად-
გენდა რეალური გაცვლითი კურსის ყოველწლიური შემცირების უზრუნველყო-
ფა თუნდაც 1%-ის ფარგლებში. რეალური გაცვლითი კურსის შემცირება გამო-
იწვევდა სამამულო და იმპორტულ საქონელს შორის შეფარდებითი ფასების
ისეთი ცვლილებას, რომელიც იმპორტულთან შედარებით გაიაფებდა ქართულ
საქონელს და წახალისებდა სამამულო საქონელწარმოებას, აგრეთვე სასაქონ-
ლო ექსპორტს, რაც საბოლოო ანგარიშით ხელს შეუწყობდა საგარეო ვაჭრო-
ბის დეფიციტის შემცირებას. რეალური გაცვლითი კურსის შემცირების ზუ-
რუნველსაყოფად აუცილებელი იყო დოლართან მიმართებაში ლარის ნომინა-
ლური გაცვლითი კურსი ყოველწლიური გაუფასურება – საქართველოში და
აშშ-ში ფასების დონეების თანაფარდობის ზრდის ტემპთან შედარებით უფრო
მაღალი ტემპით. იგივე პოლიტიკა უნდა განხორციელებულიყო იმ ქვეყნების ვა-
ლუტების მიმართაც, რომლებიც საქართველოს მთავარ პარტნიორებს წარმო-
ადგენდნენ საგარეო ვაჭრობის სფეროში.

² Н. Г. Менкью. Макроэкономика. Изд. Московского университета. 1994, გვ.306-307.

ინფლაცია ეროვნული ვალუტის საგარეო ბაზარზე ერთდროული გაძვირების პირობებში, რასაც სამწუხაროდ ადგილი ჰქონდა საქართველოში.

საინტერესოა ვის აწყობს ლარის საგარეო კურსის ამადლება და ინფლაცია. ლარის დოლარის და სხვა წამყვანი ვალუტების მიმართ გაძვირება, ანუ ლარის საგარეო კურსის ამადლება გარკვეულწილად აწყობთ დანაზოგების მფლობელებსა და კომერციულ ბანკებს. მათ წესით არ უნდა აწყობდეთ ინფლაცია. თუმცა კომერციული ბანკები და დანაზოგების მსხვილი მფლობელები ამ ორი ურთიერთ საწინააღმდეგო პროცესისაგან მაინც მოგებულნი რჩებიან. კომერციული ბანკები არიან შუამავლები დანაზოგების მფლობელებსა და მსესხებლებს შორის, რის შედეგადაც ნებისმიერ შემთხვევაში რჩებათ საკომისიო (საბანკო პროცენტი). ანუ მიუხედავად ინფლაციისა, რომელიც რა თქმა უნდა აუფასურებს მათ კუთვნილ საკომისიოს, მათ მაინც რჩებათ მოგება. ამასთან, ინფლაციისას დანაზოგების მფლობელებს, კომერციულ ბანკებში განთავსებული დანაზოგები შესაბამისი პროცენტით, მართალია. უკან უბრუნდებთ შემცირებული ღირებულებით, მაგრამ იმავდროულად ლარის საგარეო ბაზარზე გაძვირება მათ საშუალებას აძლევს აღნიშნული თანხით შეიძინონ უცხოური ვალუტის მეტი რაოდენობა (ისევე როგორც კომერციულ ბანკებს შეუძლიათ მიღებული მოგებით შეიძინონ მეტი უცხოური ვალუტა), ვიდრე ამას შეძლებდნენ დანაზოგების კომერციულ ბანკებში განთავსებამდე (სწორედ ესაა ბოლო წლებში დოლარიზაციის კოეფიციენტის შემცირების ერთერთი ძირითადი მიზეზი).

შესაბამისად, მათ შეუძლიათ მეტი უცხოური საქონლის შესყიდვა და შიდა ბაზარზე ძვირად გაყიდვა, რასაც თავის მხრივ ხელს უწყობს ინფლაცია. ანუ ისინი ინფლაციისაგანაც ღებულობენ მოგებას. ამასთან, იმპორტული საქონლის გაყიდვიდან მიღებული თანხით ყიდულობენ მეტი რაოდენობის უცხოურ ვალუტას, მით უფრო, თუკი ლარის საგარეო კურსის ამადლების პროცესს გააჩნია შეუქცევადი ხასიათი. აქედან დასკვნა: რომ ლარის საგარეო ბაზარზე გაძვირება და ინფლაცია შიდა ბაზარზე ყველაზე მეტად აწყობთ იმპორტიორებს, რომლებიც მოგებას ღებულობენ როგორც ლარის საგარეო კურსის ამადლებისაგან, აგრეთვე ინფლაციისაგან. წაგებულნი კი რჩებიან სამამულო საქონელმწარმოებლები, რომელთა საქმიანობასაც მძიმე დარტყმას აყენებს ლარის გაძვირება საგარეო ბაზარზე და მომხმარებლები, რომლებიც იტანჯებიან ინფლაციისაგან.

ეკონომიკური განვითარების მიმდინარე ეტაპზე უპირველეს ამოცანად მიგვაჩნია ბოლო წლების მანძილზე სამამულო წარმოების ინტერესების საზიანოდ ამადლებული რეალური გაცვლითი კურსის შემცირება. ამ მიზნით საჭიროა დოლართან და სხვა წამყვან ვალუტებთან მიმართებაში ლარის ნომინალური გაცვლითი კურსის შემცირება. როგორც მოვლენების ბოლოდროინდელი განვითარება გვიჩვენებს, ამ მიზნით დღეისთვის საჭირო არაა ეროვნული

ნული ბანკის მიერ სავალუტო ბაზარზე დოლარის შესაძენად სავალუტო ინტერვენციის განხორციელება. დოლარზე მოთხოვნის ამაღლების პირობებში საკმარისია ეროვნული ბანკის მიერ დოლარების მიწოდების შეზღუდვა. იმისათვის, რომ ამან არ გამოიწვიოს ფასების დონის მკვეთრი ამაღლება, ამისათვის საჭიროა ერთდროულად გონივრულ ფარგლებში შეიზღუდოს სახელმწიფო ხარჯები (რაც თავის მხრივ შეამცირებს რეალურ გაცვლით კურსს) და შიდა კრედიტების გაცემა (აღნიშნული პოლიტიკა უკვე დაწყებულია და საჭიროა მისი შენარჩუნება). ანუ, ლარის ნომინალური და რეალური გაცვლითი კურსების შემცირების მიზნით აუცილებელია ერთდროულად განხორციელდეს, პირველი, ეროვნული ბანკის მიერ სავალუტო ბაზარზე დოლარით ინტერვენციის შეზღუდვა, მეორეს მხრივ კი სახელმწიფო ხარჯებისა და შიდა კრედიტების გონივრულ ფარგლებში შემცირება.

პირველი ღონისძიება ლარის დევალვაციასთან ერთად გამოიწვევს ფასების დონის ზრდას, მაგრამ მისი გარკვეული ნეიტრალიზება შესაძლებელია მეორე ღონისძიებით. ამ შემთხვევაში აღნიშნული სავალუტო პოლიტიკა ძირითადად ზემოქმედებას მოახდენს იმპორტულ საქონლის ფასზე, ხოლო სამამულო პროდუქციაზე ფასები ამაღლდება შედარებით უმნიშვნელოდ, ვინაიდან ადგილობრივი წარმოება, სავალუტო ბაზარზე მომხდარ ასეთ ცვლილებებს ფასების ამაღლებასთან ერთად უპასუხებს საქონლის მიწოდების გადიდებით. შედარებით გრძელვადიანი პერიოდისათვის ეს პროცესი კიდევ უფრო გამოიკვეთება, მით უფრო რომ, ლარის გარდაუვალი დევალვაციის მიზეზი არა ლარის მასის ზრდაა, არამედ მსოფლიო საფინანსო-ეკონომიკური კრიზისით გამოწვეული დოლარის დეფიციტი. ხოლო თუ საკითხს უფრო ჩაკვლურმახედებით, მაშინ ნათელი გახდება, რომ ლარის დევალვაციის აუცილებლობა განპირობებულია 2008 წლის ნოემბრის წინა პერიოდში (1999-2008წწ) ლარის ყოვლად გაუმართლებელი რევალვაციით და ამით გამოწვეული ფასების ზრდით. ანუ, ლარის საგარეო კურსისა და ფასების აღნიშნული ზრდის უარყოფითი ზეგავლენა სამამულო წარმოების კონკურენტუნარიანობაზე უნდა განეიტრალდეს ლარის დევალვაციით.

ვალუტის დევალვაცია ხშირად ინფლაციის გამკაცრებას იწვევს, თუმცა პრაქტიკაში მკაცრი კანონზომიერება მათ შორის თანაფარდობაში არ არის დადგენილი. ასე მაგალითად, როდესაც ქვეყანაში, ზომიერი ინფლაციის არსებობის პირობებში, ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში ხელოვნურად შენარჩუნებულია სტაბილური გაცვლითი კურსი (რასაც ადგილი ჰქონდა ლარის შემთხვევაში 1996-97 წლებში და 1998 წლის პირველი სამი კვარტლის განმავლობაში), მაშინ სავალუტო კურსის შენარჩუნებაზე უარის თქმა გამოიწვევს ვალუტის დევალვაციას, რასაც შედეგად მოყვება ნომინალური გაცვლითი კურსის ბუნებრივი დონის აღდგენა მსყიდველობითი უნარის პარიტეტის შესაბამისად, ხოლო ფასების დონე შედარებით უმნიშვნელოდ გაიზრდება

(ფასების ღონის ზომიერი ამაღლება მოცემულ შემთხვევაში წინ უსწრებს ვალუტის დევალვაციას. უფრო მეტიც ვალუტის დევალვაცია გამოწვეულია ფიქსირებული გაცვლითი კურსის არსებობის პირობებში ფასების ღონის აღნიშნული ამაღლებით). დევალვაციის ტემპსა და ინფლაციის ტემპს შორის თანაფარდობა დამოკიდებულია დევალვაციის წინა პერიოდში ფასების ღონის ცვლილებასა და სავალუტო კურსის ცვლილებას (რომელიც აღნიშნული კურსის სტაბილურობის პირობებში ნულის ტოლია) შორის არსებულ თანაფარდობაზე.

ე.ი. 1998 წლის დასაწყისში, როცა უკვე მიღწეული იყო მაკროეკონომიკური სტაბილიზაცია, ფიქსირებული გაცვლითი კურსის რეჟიმზე უარის თქმა და დოლარის მიმართ ლარის გაცვლითი კურსის მნიშვნელოვანი გაუფასურება გამოიწვევდა ფასების ღონისა და შესაბამისად ინფლაციის ტემპის შედარებით უმნიშვნელო ამაღლებას, ისიც ძირითადად იმპორტული საქონელის ხარჯზე, რაც ამაღლებდა ქართული საქონლის კონკურენტუნარიანობას, ანუ ქართულ ნაწარმს მიანიჭებდა ფარდობით უპირატესობას იმპორტულთან შედარებით, ამასთან ეროვნულ ბანკს უცხოური ვალუტის რეზერვების შენარჩუნების საშუალებას მისცემდა. მიუხედავად ამისა, ეს არ განხორციელებულა მანამ, ვიდრე რუსეთში 1998 წლის აგვისტოს ფინანსურმა კრიზისმა საბოლოოდ არ დაარწმუნა საქართველოს მთავრობა და მისი მთავარი მრჩეველი საერთაშორისო სავალუტო ფონდი ასეთი ნაბიჯის გადადგმის აუცილებლობაში.

თუმცა ამ ნაბიჯმა მაინც ძალიან დაიგვიანა. 1998 წლის სექტემბერ-ნოემბრის თვეებშიც კი საქართველოს ეროვნული ბანკი, სავალუტო ბაზარზე ინტენსიური ინტერვენციების მეშვეობით ეწინააღმდეგებოდა ლარის გაცვლითი კურსის მკვეთრ გაუფასურებას აშშ-ის დოლართან მიმართებაში და ცდილობდა გაცვლითი კურსის შემცირებას მართვადი მცურავი რეჟიმის პოლიტიკის გატარებით, ანუ ცდილობდა ლარის გაცვლითი კურსის უკიდურესად მცოცავი ტემპით შემცირების შენარჩუნებას. მაგრამ ამგვარმა პოლიტიკამ გამოიწვია სებ-ის უცხოური ვალუტის რეზერვების მკვეთრი შემცირება. ამავე დროს ცხადი გახდა მართვადი მცოცავი რეჟიმით განსაზღვრულ ფარგლებში ლარის გაცვლის კურსის შენარჩუნების შეუძლებლობა დოლარზე მაღალი მოთხოვნისა და სებ-ის უცხოური ვალუტის რეზერვების შევსების წყაროს არარსებობის გამო.

ამიტომ ნოემბრის შუა პერიოდიდან სებ-მა შეწყვიტა ინტერვენციები სავალუტო ბაზარზე და ლარის გაცვლითი კურსი გაათავისუფლა სავალუტო კონტროლისაგან. ლარის გაცვლითმა კურსმა მიიღო თავისუფლად მცურავი სავალუტო კურსის სტატუსი, რამაც საფუძველი ჩაუყარა აშშ-ის დოლართან თანაფარდობაში ლარის გაცვლითი კურსის დადგენას სავალუტო ბაზარზე მოთხოვნა-მიწოდების არსებული თანაფარდობის შესაბამისად (თუმცა როგორც მოვლენების შემდგომმა განვითარებამ ცხადყო, თავისუფლად მცურავი საკურ-

სო რეჟიმისადმი სიტყვიერი ერთგულების მიუხედავად, ეროვნული ბანკი შემდგომ წლებშიც, კერძოდ 1999 წლის დასაწყისიდანვე აგრძელებდა მნიშვნელოვან და სისტემატურ ზემოქმედებას სავალუტო კურსზე, რომელიც ხშირად არ იყო მიმართული სამამულო წარმოების ინტერესების სასარგებლოდ.

აღნიშნულ პერიოდში მოქმედ სავალუტო-საკურსო რეჟიმს თავისუფლად შეიძლება ვუწოდოთ მკაცრად მართვადი მცურავი კურსის, ანუ მართვადი კურსის რეჟიმი, რომლის ძირითად მიზანსაც წარმოადგენდა ინფლაციის მოთოკვის მიზნით ლარის გაცვლითი კურსის ხელოვნურად მაღალ დონეზე შენარჩუნება, რამაც მნიშვნელოვანი ზიანი მიაყენა სამამულო საქონელწარმოებას. ყოველივე ეს მიუთითებს იმაზე, რომ 1998 წლის გვიან შემოდგომაზე ლარის დევალვაცია და შესაბამისად სამამულო საქონელწარმოებისათვის ხელსაყრელი პირობების შექმნა არ შედიოდა მთავრობისა და საერთაშორისო-საფინანსო ორგანიზაციების გეგმაში. იგი წარმოადგენდა იძულებით რეაქციას რუსეთის საფინანსო-სასაქონლო ბაზარზე განვითარებული მოვლენების მიმართ, რომლის შედეგად დოლარმა საქართველოდან რუსეთში დაიწყო გადინება).

საქართველოში ეკონომიკური საქმიანობის თითქმის ყველა სფეროს მონოპოლიზაციის მაღალი ხარისხისა და სამამულო წარმოების რეალური სექტორის პრაქტიკულად განადგურების შედეგად ძნელია იმის განჭვრეტა, თუ რა ზემოქმედებას მოახდენს, დღევანდელ პირობებში, ლარის გაცვლითი კურსის დაცემა სამამულო წარმოებაზე. თუმცა, თუკი ლარის დევალვაციის ტემპთან შედარებით, ადგილობრივი წარმოების პროდუქციაზე ამ მიზეზით (ლარის დევალვაციის შედეგად) ფასები გაიზრდება უფრო ნაკლები ტემპით, მაშინ იმპორტულ საქონელზე მოთხოვნა შემცირდება, ხოლო სამამულო წარმოების საქონელზე პირიქით გაიზრდება, რაც ხელს შეუწყობს ქართული საქონელწარმოების აღორძინება-განვითარებას შედარებით გრძელვადიანი პერიოდისათვის. ხოლო თუკი დევალვაცია არ განხორციელდება, მაშინ სამამულო წარმოება არც არასოდეს გვექნება.

ლარის გაცვლითი კურსების შემცირებასა და სამამულო წარმოების აღორძინებას (მისი კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას, სავაჭრო ბალანსის გაუმჯობესებასა და ექსპორტის ზრდას) შორის კავშირის თვალსაზრისით ასევე საინტერესოა 1998 წელს განვითარებული მოვლენების შეფასება. 1998 წლის ბოლოსთვის ლარის დევალვაციას წესით უნდა გამოწვია სამამულო წარმოების კონკურენტუნარიანობისა და ეკონომიკური ზრდის ტემპის ამაღლება მომდევნო წლებში. სინამდვილეში კი აღნიშნულ პერიოდში ეკონომიკური ზრდის ტემპი მკვეთრად დაეცა. რა იყო ამის მიზეზი? ჩვენი აზრით ამის ერთერთი მიზეზია ის, რომ ეროვნული ბანკის მიერ ლარის დევალვაცია 1998 წლის ბოლოსთვის წარმოადგენდა დაგვიანებულ რეაქციას, ერთის მხრივ ფასების დონის ამაღლების მიმართ, რომელსაც ადგილი ჰქონდა საქართველოში

1996 წლის დასაწყისიდან, მეორეს მხრივ კი რუსეთის ეკონომიკაში 1998 წლის აგვისტოში განვითარებული პროცესების მიმართ, რომლის უპირველეს შედეგიც იყო რუსული რუბლის მკვეთრი გაუფასურება საგარეო ბაზარზე. ამ მოვლენამ თავის მხრივ გამოიწვია რუსული პროდუქციის გაიაფება და საბაჟო სამსახურის სრული დეზორგანიზაციის პირობებში კატასტროფული სახე მიიღო არალეგალური იმპორტული რუსული პროდუქციის მიერ ქართული ბაზრის შევიწროებამ. მკვეთრად შემცირდა რუსეთში ექსპორტირებული პროდუქციის ერთობლივი მოცულობაც. საქართველოს ხელისუფლებამ, სუბიექტური თუ ობიექტური მიზეზების გამო, ალლო სწრაფად ვერ აუღო აღნიშნულ პროცესს, რის შედეგადაც, საბოლოო ანგარიშით, დაზარალდა სამამულო წარმოება და განიავებულ იქნა უცხოური ვალუტის რეზერვებიც, რომელიც ძირითადად მსფ-ის სესხების საფუძველზე იყო ფორმირებული.

ამგვარად, 1999 წლისათვის ეკონომიკური ზრდის ტემპის 2,9 %-მდე, ხოლო 2000 წლისათვის 1,8 %-მდე შემცირების მიზეზი ლარის დოლარის მიმართ დევალვაცია კი არ იყო, რომელიც 1998 წლის ბოლოსთვის მნიშვნელოვანი დაგვიანებით განხორციელდა, არამედ ლარის აღნიშნული დაგვიანებული დევალვაცია, რასაც შედეგად მოჰყვა იაფი რუსული იმპორტის (იგივე ითქმის თურქული და სხვა იმპორტული პროდუქციის შესახებაც) მიერ ქართული ბაზრის დაპყრობა და რუსეთში ქართული ექსპორტის ერთობლივი მოცულობის (როგორც ლეგალურის, აგრეთვე არალეგალურის) შემცირება. ქართველმა მეწარმეებმა მთელი 4-5 წელი მოანდომეს შეცვლილ გარემო პირობებთან ადაპტირებას და დაკარგული პოზიციების დაბრუნებას. ე. ი. 1998-2002 წლებში სამამულო წარმოებაზე უარყოფითად იმოქმედა ეკონომიკური სივრცის მოშლამ და დემპინგური საქონლის კონტრაბანდის არნახულმა აყვავებამ.

ე.ი. მიუხედავად ლარის დევალვაციისა, სამამულო წარმოებამ ვერ შეძლო დაკარგული პოზიციების სწრაფი დაბრუნება. ეს გამოწვეული იყო იმით, რომ დევალვაციის წინა პერიოდში დაიკარგა როგორც ადგილობრივი, აგრეთვე საგარეო ბაზრების მნიშვნელოვანი სეგმენტები. ქართველმა მეწარმეებმა ვერ შეძლეს საქმიანობის თავიდან დაწყება და დაკარგული ბაზრების სწრაფი დაბრუნება. მიუხედავად ამისა, ლარის დევალვაციამ მნიშვნელოვანწილად გაანეიტრალა ქართულთან შედარებით რუსული (და სხვა ქვეყნების) პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ამაღლება, რამაც, ჩვენი აზრით, დადებითი შედეგები გამოიღო უფრო გრძელვადიანი პერიოდისათვის, კერძოდ 2003 წლიდან. ე. ი. 1998 წლისათვის ეროვნული ვალუტის დევალვაციამ სასურველი შედეგი მოგვცა მოგვიანებით, 2003 წლისათვის.

საქართველოში, ბოლო წლებში, ლარის ნომინალური და რეალური გაცვლითი კურსების ამაღლების მიუხედავად იზრდებოდა ექსპორტის მოცულობა (ექსპორტის ზრდა, ისევე როგორც მთელი ეკონომიკისა, ჩვენი აზრით

განპირობებული იყო კრიმინოგენური ვითარების გარკვეული გაჯანსაღებით, სამამულო წარმოების დაგვიანებული პოზიტიური რეაქციით 1998 წლის ბოლოსთვის განხორციელებული ლარის დევალვაციისადმი, საბაჟო სამსახურის საქმიანობაში ადმინისტრირების გაუმჯობესებით და ა. შ.). ამიტომ მიჩნეულ იქნა, რომ გაცვლითი კურსების ამაღლება არ ახდენს უარყოფით ზემოქმედებას სამამულო წარმოების კონკურენტუნარიანობაზე. მაგრამ ეს რომ ასე არ არის, ამაზე მიუთითებს ის, რომ უფრო სწრაფი ტემპებით გაიზარდა იმპორტი, რამაც გამოიწვია სამამულო წარმოების განვითარებისათვის აუცილებელი სასიცოცხლო სივრცის შეზღუდვა. ანუ, რეალური გაცვლითი კურსის ამაღლებამ იმპორტული პროდუქციის გაიაფებისა და წახალისების გზით დაბლა დასცა სამამულო პროდუქციის კონკურენტუნარიანობა, რამაც შედარებით გრძელვადიანი პერიოდისათვის, შესაბამისი პირობების ჩამოყალიბებისას, გარდაუვალი გახდა ეკონომიკური კრიზისის წარმოშობა და წარმოების დაცემა. შედეგად სახეზეა, ეროვნული ვალუტის გაძვირებამ, რასაც განსაკუთრებით ადგილი ჰქონდა 2004 წლიდან, უარყოფითი შედეგები მოიტანა მიმდინარე მომენტისათვის და მოიტანს უახლოესი წლების მანძილზეც.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, 2008 წლის ნოემბრის დასაწყისში განხორციელებული ლარის დევალვაცია არ უნდა მივიჩნიოთ მთავრობის მხრიდან რაიმე წინასწარგანზრახულ და სამამულო წარმოების ინტერესებით ნაკარნახევ ღონისძიებად. **დევალვაციის ძირითადი მიზეზი ბოლო წლებში ლარის ხელოვნური რევალვაციაა, რამაც ლოგიკურად წარმოშვა დევალვაციის ბუნებრივი უკუპროცესის გარდაუვლობა შესაბამის ხელსაყრელ პირობებში. ამიტომ იგი წარმოადგენს გარდაუვალ რეაქციას აგვისტოს ტრაგიკული მოვლენებისა და მსოფლიო საფინანსო-ეკონომიკური კრიზისის მიმართ.** ანუ, მოცემულ კონკრეტულ ეტაპზე ლარის დევალვაციის მიზეზი არა მიმოქცევაში არსებული ლარის მასის ზრდაა, არამედ დოლარის დეფიციტი, რომელიც გამოწვეულია პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებისა და ჩვენი თანამემამულეების გზავნილების შემცირებით, რომლის ჩანაცვლება უცხოური დონორების ფინანსური დახმარებებით ჯერჯერობით ვერ ხერხდება, რასაც უარყოფით შედეგებთან ერთად, გონივრული კომპლექსური ეკონომიკური პოლიტიკის განხორციელების შემთხვევაში შეუძლია პოზიტიური შედეგების მოტანაც, რადგან დევალვაციის პროცესს აუცილებლად მოჰყვება უცხოურთან შედარებით ქართული პროდუქციის გაიაფება და შესაბამისად, სამამულო პროდუქციისათვის სავაჭრო პირობების გაუმჯობესება.

საზოგადოებაში არსებობს ლარის შემდგომი დევალვაციის მოლოდინი. მოსახლეობა ელოდება, რომ მთავრობა დიდი ხნით ვერ შესძლებს ლარის არსებული კურსის შენარჩუნებას და იგი დღეს თუ ხვალ მკვეთრად დაეცემა. აღნიშნული განწყობა მსოფლიო საფინანსო-ეკონომიკური კრიზისის, ქვეყნის ეკონომიკაში არსებული პრობლემებისა და ლარის საგარეო კურსის

ჯერჯერობით მაინც არაბუნებრივად მაღალ დონეზე შენარჩუნების პირობებში ლოგიკურია.

მიმდინარე ეტაპზე არსებობს ლარის დევალვაციის სამი გზა:

- ა. ლარის საგარეო კურსის თანდათანობით, მცოცავი რეჟიმით შემცირება;
- ბ. ლარის საგარეო კურსის ერთჯერადი ნახტომისებური და მასშტაბური დევალვაცია;
- გ. ლარის საგარეო კურსის ნახტომისებური დევალვაციის განხორციელება რამდენიმე ეტაპად.

საქართველოში, სავალუტო პოლიტიკის მეშვეობით ლარის დოლართან მიმართებაში თანდათანობით, მცოცავი რეჟიმით გაუფასურება (რაც მიმდინარე მომენტში გულისხმობს ეროვნული ბანკის მიერ სავალუტო ბაზარზე შედარებით შეზღუდულ აქტივობას დოლარზე გაზრდილი მოთხოვნის საპასუხოდ), სახელმწიფო ხარჯებისა და საბანკო კრედიტების შემცირების პირობებში, არ გამოიწვევს ფასების დონის შესაბამისი ტემპით ამალვებას. იგი ძირითადად ზემოქმედებას მოახდენს იმპორტული საქონლის ფასზე, ხოლო სამამულო პროდუქციაზე ფასები ამალვდება შედარებით უმნიშვნელოდ, ვინაიდან შიდა სასაქონლო ბაზარი სავალუტო ბაზარზე მომხდარ ასეთ ცვლილებებს უპასუხებს როგორც ფასების, ასევე სამამულო პროდუქციის მიწოდების გადიდებით.

გაცვლითი კურსების რეგულირებისას, რა თქმა უნდა, გასათვალისწინებელია, რომ პუი-ისა და უცხოეთში დასაქმებული ჩვენი თანამემამულეების ფულადი გზავნილების მოცულობების შემცირება (მსოფლიოში მიმდინარე საფინანსო-ეკონომიკური კრიზისის შედეგად) განაპირობებს ლარზე მოთხოვნის შემცირებას, რაც თავის მხრივ შეამცირებს ნომინალური და რეალური გაცვლითი კურსებს. სულ რამდენიმე თვის წინ უცხოური ვალუტის ბაზარზე ლარზე მოთხოვნა იმდენად მნიშვნელოვანი იყო, რომ ნომინალური და რეალური გაცვლითი კურსების ამალვების პროცესი მიმდინარეობდა მიმოქცევაში მყოფი ლარის მასის ზრდისა და ფასების დონის ამალვების პირობებში, რაც ართულებდა გაცვლითი კურსების ცვლილებას სასურველი მიმართულებით.

გაცვლითი კურსებისა და ინფლაციის რეგულირებისას ძირითადი პრობლემაა, ინფლაციის ტემპის ეკონომიკურად მიზანშეწონილი დიაპაზონის შერჩევა. ჩვენთან, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ეკონომიკური პოლიტიკა მიმართულია იქითკენ, რომ ინფლაციის წლიურმა ტემპმა არ გადააჭარბოს დასაშვებ „ჯადოსნურ“ ერთნიშნა დონეს, ანუ მისი მაქსიმალური დასაშვები ზღვარი 10%-ზე ნაკლებია. თუმცა ეკონომიკური განვითარების მიმდინარე ეტაპის გათვალისწინებით, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ინფლაციის წლიური ტემპის დასაშვები დონე ამალვდეს 15-25 %-მდე.

ჩვენთან 2004-2007 წლებში ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპი აღინიშნება ინფლაციის შედარებით მაღალი დონისა (რეალურის და არა ოფიციალურის და შემცირებულის) და ლარის მაღალი ნომინალური და რეალური გაცვლითი კურსების პირობებში, რაც ცოტა არ იყოს შეუსაბამობაა. ამასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას, რომ ეკონომიკური ზრდის მაღალი ტემპები 2004-2006 წლებში, ჩვენი აზრით გარკვეულწილად წახალისებულია ინფლაციის აღნიშნული მაღალი ტემპებით, ანუ სახეზეა ინფლაციის წამახალისებელი ზემოქმედება.

საერთოდ უნდა ითქვას, რომ ეროვნული ვალუტის ნომინალური და რეალური გაცვლითი კურსების თანდათანობით შემცირების პოლიტიკა აუცილებლად მოგვცემდა დადებით შედეგებს შედარებით სტაბილურ მაკროეკონომიაში, რასაც ადგილი ჰქონდა 2008 წლის ზაფხულამდე. ეკონომიკური კრიზისის გაღრმავებისას, რასაც ადგილი აქვს ბოლო პერიოდში არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ მთელ მსოფლიოში, ეროვნული ვალუტის თანდათანობით, მცოცავი რეჟიმით დეველვაცია, ისევე როგორც რამდენიმე ეტაპად ლარის საგარეო კურსის ნახტომისებური გაუფასურების განხორციელება, რასაც ბოლო პერიოდში ახორციელებს საქართველოს მთავრობა, აუცილებლად გამოიწვევს ეროვნული ბანკის უცხოური ვალუტის რეზერვების მასშტაბურ შემცირებას და სამამულო წარმოების კონკურენტუნარიანობის დაბალ დონეზე გრძელვადიან შენარჩუნებას.

ლარის საგარეო კურსის ერთჯერადი, ნახტომისებური და მასშტაბური დეველვაციის შემთხვევაში თავიდან ავიცილებთ მისი თანდათანობითი დეველვაციით განპირობებულ ნეგატიურ შედეგებს. თუმცა, ამ შემთხვევაში, მოსალოდნელია ფასების დონის არსებითი ამაღლება და მოსახლეობის იმ ნაწილის ცხოვრების დონის მკვეთრი დაცემა, რომლებიც შემოსავლებს ღებულობენ ლარებში. შედარებით გრძელვადიანი პერიოდისათვის კი მოსალოდნელია ადგილობრივი წარმოების ადექვატური რეაქცია რეალური გაცვლითი კურსის შემცირებაზე და პროდუქციის გამოშვების მოცულობის ზრდა, რაც გამოიწვევს მოსახლეობის შემოსავლებისა და ცხოვრების დონის შესაბამის ამაღლებას.

ლარის საგარეო კურსის დეველვაციის მიზნით ეკონომიკური პოლიტიკის ზემოთ აღნიშნული ვარიანტები არ არის ადვილი განსახორციელებელი, მაგრამ ერთ-ერთი მათგანის განხორციელება აუცილებელია სამამულო წარმოების კონკურენტუნარიანობის ასამაღლებლად.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ოპტიმალური ფულად-საკრედიტო და სავალუტო პოლიტიკის გატარება, რომლის ფარგლებშიც ინფლაციის ტემპისა და სავალუტო კურსების რეგულირება მიმართული იქნება არა მხოლოდ მაკროეკონომიკური სტაბილიზაციის უზრუნველყოფად, არამედ აგრეთვე სამამულო წარმოების, უწინარეს ყოვლისა კი მატერიალური წარმოების სფეროების კონკურენტუნარიანობის ასამაღლებლად და ასაღორძინებლად, მოითხოვს

ძლიერი და დამოუკიდებელი ცენტრალური ბანკის არსებობას. ეროვნული ბანკის ფუნქციების შეკვეცა, მონეტარული პოლიტიკის სფეროში მისი როლის შესუსტება ამ სფეროში ყველაზე აბსურდული და გაუმართლებელი გადაწყვეტილებაა. უნდა გვახსოვდეს, რომ ეროვნული ბანკი (მიუხედავად მის მიერ დაშვებული შეცდომებისა, რომლებიც მნიშვნელოვანწილად გარე ფაქტორებითაც იყო გამოწვეული) და საერთოდ ორსაფეხურიანი საბანკო სისტემა დამოუკიდებელი საქართველოს მნიშვნელოვანი მონაპოვარია და მას გაფრთხილება სჭირდება. სათანადო საკანონმდებლო ბაზისა და სათანადო გარემოს (პოლიტიკური, ეკონომიკური, სოციალური) პირობებში ეროვნული ბანკი ქართული ეკონომიკური სივრცის ნორმალური ფუნქციონირების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი გარანტიაა.

და ბოლოს, მსოფლიო გამოცდილება ცხადყოფს, რომ ფინანსური კრიზისის დროს ეროვნული ვალუტის მყარი კურსის შენარჩუნებას ეწირება რეზერვების (ოქროს სტანდარტის პირობებში ოქროს, დღევანდელ პირობებში უცხოური ვალუტის) მნიშვნელოვანი მოცულობა, მაგრამ ამ გამოცდილებას საქმე საქმეზე რომ მიდგება ხშირად უგულვებელყოფენ. ასე მოხდა დიდი დეპრესიის საწყის ეტაპზე, როდესაც დიდი ბრიტანეთი ცდილობდა ფუტი სტერლინგის კურსის (ფუტი სტერლინგის ოქროში გამოხატული ფასი) უცვლელ დონეზე შენარჩუნებას. ამას შეეწირა მისი ოქროს მარაგების დიდი ნაწილი და დიდ ბრიტანეთს საბოლოოდ მაინც მოუწია უარის თქმა აღნიშნულ პოლიტიკაზე. ანალოგიურ პოლიტიკას ახორციელებდა აშშ-იც ბრეტონ-ვუდსის სისტემის ფუნქციონირების ბოლო პერიოდში, როდესაც ცდილობდა ოქროს მიმართ დოლარის მყარი კურსის შენარჩუნებას, რამაც თითქმის გაანახევრა მისი ოქროს მარაგები და მასაც მოუწია ოქროს მიმართ დოლარის ფიქსირებულ კურსზე ხელის ალება.

შორს რომ არ წავიდეთ, იგივე დაემართა საქართველოს ეროვნულ ბანკს 1998 წელს, რომელმაც უცხოური რეზერვების მნიშვნელოვანი ნაწილი შესწირა ლარის დოლართან მიმართებაში უცვლელი კურსის შენარჩუნებას და საბოლოოდ მიზანს მაინც ვერ მიაღწია. იგივე განმეორდა ბოლო პერიოდშიც, კერძოდ 2008 წლის სექტემბერ-ოქტომბრის თვეებში, როდესაც ეროვნულმა ბანკმა დაახლოებით 300 მილ. დოლარით შეითხელა ჯიბე ლარის კურსის შესანარჩუნებლად, მაგრამ მაინც არავითარი შედეგი. ანუ გამოცდილება ცხადყოფს, რომ როდესაც ესა თუ ის კურსი (მითუმეტეს ხელლოვნურად უკიდურესად დეფორმირებული) თუკი მეტისმეტად დაშორდება ბუნებრივ დონეს, მაშინ მისი შენარჩუნება უზარმაზარ ხარჯებთანაა დაკავშირებული და რაც მთავარია, მიზანი ყოველთვის მიუღწეველი რჩება.

როგორც ჩანს ასეთ დანახარჯებს ყველგან და ყოველთვის ვიდაცისთვის მოგება მოაქვს. ალბათ იმ წრეებისათვის, რომლებიც ასეთ პოლიტიკაზე პასუხისმგებელნი არიან, ან მასზე ზეგავლენა შეუძლიათ, შესაბამისად მისი

შედეგები წინასწარ იციან და ამიტომაც დგამენ ასეთ ნაბიჯებს. ანუ, სრულიად შესაძლებელია, რომ წინასწარგანზრახული პოლიტიკის შედეგად 300 მილიონი დოლარიდან გარკვეული ნაწილი იაფ ფასებში ვილაცის ჯიბეში წინასწარგამიზნულად იყოს დალექილი, ანუ ვილაცამ დღეს არსებულ კურსთან შედარებით დოლარები შეიძინა ბევრად იაფად.

ლარის დევალვაცია გარდაუვალი იყო და უახლოეს მომავალშიც გარდაუვალია მისი შემდგომი გაუფასურება, წინააღმდეგ შემთხვევაში მისი სტაბილური კურსის შენარჩუნებას შეეწირება როგორც ეროვნული ბანკის განკარგულებაში დღეს არსებული უცხოური ვალუტის რეზერვები, აგრეთვე საერთაშორისო უცხოელი დონორების მიერ უახლოეს მომავალში გაწეული ფინანსური დახმარების უდიდესი ნაწილი, ასევე კვლავ, ისევე როგორც დღემდე, დაზარალდება სამამულო წარმოებაც. საკითხავი ისაა, საბოლოოდ რა გზას აირჩევს ხელისუფლება: ხანგრძლივ და მტკივნეულ თანდათანობითი დევალვაციის პროცესს (მტკივნეულს სამამულო წარმოების კონკურენტუნარიანობის დაბალ დონეზე შენარჩუნებისა და ეროვნული ბანკის უცხოური ვალუტის რეზერვების შემცირების თვალსაზრისით. ამ შემთხვევაში დიდი მნიშვნელობა არა აქვს დევალვაცია თანდათანობით, მცოცავი რეჟიმით განხორციელდება, თუ რამდენიმე ეტაპად ნახტომისებური შემცირებით), თუ მასშტაბურ და ერთჯერად ნახტომისებურ დევალვაციას, რაც არანაკლებ მტკივნეული იქნება მოსახლეობის დიდი ნაწილის ცხოვრების პირობების გაუარესების თვალსაზრისით, მაგრამ იგი შესაძლებელს გახდის წამყვანი უცხოური ვალუტების მიმართ ლარის ბუნებრივი თანაფარდობის შედარებით სწრაფ ფორმირებას და სამამულო პროდუქციისათვის სავაჭრო პირობების შესაბამის გაუმჯობესებას.

DEMNA KVARACKHELIA

DEVALVATION OF LARI – WHICH IS THE MEIN CONDITION TO REGENERATE THE REAL PART OF NATIONAL PRODUCTION

There is considered the positive and negative results of monetaru-kredit and currence politic, ofter the period of macroeconomical stabilization in Georgia. Also, it's mentioned the mein causes of Lari's devaluation beggining the november of 2008 y. According tu the Financial-economical crisis in Georgia and also in world generallu it proved that the devaluation of Lari is intransitive and the objective nessesaritu in the nearest period.

ბადრი ბიორბიძე

საგადასახადო დაბეგვრის განვითარების ტენდენციები ევროკავშირის ქვეყნებში

ევროკავშირის ისტორიულად ყველაზე დიდმა გაფართოებამ, როდესაც 2004 წლის პირველ მაისს ახალი ქვეყნები იქნა მიღებული, დიდი დისკუსია გამოიწვია შიდაევროპულ დაბეგვრის კონკურენციაში. საგადასახადო კონკურენცია ზოგადად შემოსავალთან დაკავშირებულ გადასახადებთან დიდ როლს თამაშობს, თუმცა იგი უფრო ძლიერია საწარმოთა დაბეგვრასთან დაკავშირებით. ევროკავშირის ყველაზე ახალმა გაფართოებამ ის დებატები გამოაცოცხლა, რომელიც 90-იან წლებში ნაკლებად ინტენსიურად არსებობდა პოლიტიკურ დონეზე, კერძოდ, საწარმოთა საგადასახადო კონკურენციის საზიანო ეფექტებთან დაკავშირებით.

საშუალო გადასახადების სიდიდე ევროკავშირის ძველ 15 ქვეყანაში ოთხ ისეთ მნიშვნელოვან გადასახადში, როგორცაა საშემოსავლო, მოგების, დღგ და სოციალური, უფრო მაღალია ვიდრე ევროკავშირის დანარჩენ 8 ქვეყანაში (როგორცაა ესტონეთი, ლატვია, ლიტვა, პოლონეთი, სლოვაკეთი, სლოვენია, ჩეხეთი, უნგრეთი). განსხვავება ორივე ჯგუფს შორის ყველაზე დიდია საშემოსავლო გადასახადის მიხედვით, დაახლოებით 15 პროცენტული პუნქტი და 9 პროცენტული პუნქტი მოგების გადასახადში.¹ ამასთან თითქმის არ არსებობს განსხვავება დღგ-სა და სოციალური დაზღვევის გადასახადში ქვეყნების ამ ორ ჯგუფს შორის.

აღსანიშნავია, რომ საშემოსავლო გადასახადის ტარიფები ყველა ძველ და ახალი ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპული ქვეყნების ნახევარში ძირითადად პროგრესული ტიპისაა. ასეთივე ტიპისაა ხშირ შემთხვევაში მეძველდრეობისა და ჩუქების, ასევე ქონების გადასახადები. ევროკავშირის ქვეყნებში, ქონებრივი გადასახადები, რომლებიც ძლიერად ტვირთავენ ქონებას, ინტენსიურად არიან გამოყენებულნი. ევროკავშირის ქვეყნებს შორის საგადასახადო კონკურენცია განსაკუთრებით აწვება კაპიტალის დაბეგვრას. ეს პირველ რიგში ეხება შემოსავლის დაბეგვრას, ასევე საწარმოების დაბეგვრას მოგების გადასახადის ფარგლებში.

მაშინ როდესაც, 1985 წელს ევროკავშირის 15 ქვეყანაში საშუალოდ საშემოსავლო დაბეგვრის უმაღლესი ოდენობა 65%-ს შეადგენდა, 2008

¹ E. Hödl. Aspekte einer europäischen Wirtschaftsordnung. Marburg, 2008, გვ. 56.

წელს იგი 47,1%-მდე დავიდა.¹ მხოლოდ 1998 წლიდან 2008 წლამდე ეს სიდიდე 5 პროცენტული მაჩვენებლით შემცირდა.² შემცირებადი ტენდენცია დაფიქსირებული ასევე ახალ წევრ ქვეყნებში, სადაც საშემოსავლო გადასახადის სიდიდე 2001-დან 2008 წლამდე 4 პროცენტული მაჩვენებლით შემცირდა და 2008 წელს საშუალოდ 31,9% შეადგინა.³

აღსანიშნავია, რომ ევროკავშირის ყველა ქვეყანაში სამუშაო შემოსავალი უფრო მეტად არის დაბეგრული, ვიდრე კაპიტალის შემოსავალი. 2004 წელს სამუშაო შემოსავლის საშემოსავლო დაბეგვრა ევროკავშირის 15 ქვეყანაში საშუალოდ 48%-ის შეადგენდა, მაშინ როდესაც კაპიტალის შემოსავალი საშუალოდ 31,5%-ით იბეგრებოდა.⁴ საგადასახადო კონკურენცია საწარმოთა დაბეგვრის სფეროში ყველაზე ნათლად მანიფესტირებს მოგების გადასახადის შემცირებაში. მოგების გადასახადის ოდენობა საშუალოდ 1982-სა და 2008 წლებს შორის 8 საპროცენტო მაჩვენებლით, ევროკავშირის ახალ ქვეყნებში კი 11 საპროცენტო მაჩვენებლით შემცირდა.⁵

დასკვნის სახით, შეიძლება ითქვას, რომ ევროკავშირში არსებობს ემპირიული მითითებები იმაზე, რომ საწარმოთა დაბეგვრის კონკურენცია მნიშვნელობას კარგავს. მომავლისათვის გათვალისწინებულ უნდა იქნეს ევროპის სასამართლოს ფაქტორი, რომლის პირველად მიზანს წარმოადგენს ევროპის შიდა ბაზარზე კაპიტალის მობილურობისათვის დაბრკოლებების მოსპობა. ამ ბარიერებს მიეკუთვნებიან ეროვნული სახელმწიფოებრივი საგადასახადო წესები.

საბოლოოდ, არსებული განსხვავებები მოგების გადასახადის განაკვეთებში, გადამწყვეტ ლეტერმინანტებს წარმოადგენენ მოგების გადაქაჩვისა „ლიდალდაბეგრილი ქვეყნებიდან“ „ნაკლებდაბეგრილ ქვეყნებში“. მოგების ტრანსფერი იმ ქვეყნებიდან, რომლებშიც ძლიერად არიან დაბეგრილნი, მცირედ დაბეგრილ ქვეყნებში, არ ამცირებს მხოლოდ ევროკავშირის საერთო საგადასახადო მოცულობას, იგი ანაწილებს ასევე გადასახადთა საერთო ოდენობას მცირედ დაბეგრილი სახელმწიფოების სასარგებლოდ. დისკუსია იმის შესახებ, რამდენად მოითხოვს ინტეგრირებული ეკონომიკური სივრცე საწარმოთა დაბეგვრის ძლიერ კოორდინირებას ან საერთოდ ჰარმონიზირებას, არ არის ევროკავშირისათვის ახალი.

ევროკომისია 60-იანი და 90-იანი წლების დასაწყისში იწყებდა ჰარმონიზირების ინიციატივას, რომელთა მიზანიც იყო საერთო გამოთვლების საფუძვლების შემოღება და საშუალო საგადასახადო ოდენობების დადგენა. მას შემდეგ, რაც რუდინგ-კომიტეტის 1992 წლის შემოთავაზება, შემოღებული

¹ E. Hödl. Aspekte einer europäischen Wirtschaftsordnung, გვ. 78.

² E. Hödl. Aspekte einer europäischen Wirtschaftsordnung, გვ. 82.

³ E. Hödl. Aspekte einer europäischen Wirtschaftsordnung, გვ. 84.

⁴ E. Hödl. Aspekte einer europäischen Wirtschaftsordnung, გვ. 88-89.

⁵ E. Hödl. Aspekte einer europäischen Wirtschaftsordnung, გვ. 86-87.

ყოფილიყო ჰარმონიზირებული გამოთვლების საფუძველი და მოგების გადასახადი 30-დან 40 პროცენტამდე ოდენობით, ევროკავშირის უმეტესი ქვეყნების მიერ უარყოფილ იქნა.¹ ევროკომისიამ კონცენტრირება „უსამართლო“ კონკურენციის დამარცხებაზე მოახდინა. ყოველი შემთხვევისათვის წევრი სახელმწიფოები შეთანხმდნენ მოქმედების პრინციპებზე საწარმოების დაბეგვისათვის, რომლის შედეგადაც მთელი რიგი „უსამართლო“ საგადასახადო წესები იქნება გაუქმებული.

ყველაზე ახალი ჰარმონიზირების შემოთავაზება ევროკომისიის მიერ, მიზნად ისახავს საგადასახადო გამოთვლების საფუძვლების ერთიანობას, თუმცა ადგენენ, რომ მოგების გადასახადის ოდენობის დადგენა ეროვნული საგადასახადო სუვერენიტეტის ფარგლებში უნდა დარჩეს. საბოლოო ჯამში, კომისიისთვის პრიორიტეტული რჩება კაპიტალური ბაზრის დაბრკოლებების გადალახვა. ევროკომისია იკვლევს ჰარმონიზირების ორ კონცეფციას, რომლებიც საგადასახადო გამოთვლის საფუძვლებს ეხება და დიდი ხნის მანძილზე ცდილობს შეძლოს გამოთვლის საფუძვლების საერთო წესები, რომლებიც მოგების გამოთვლის წესებს შეცვლიდა.

გამოთვლის საფუძვლის ჰარმონიზირება ძირითადად დადებითად არის შესაფასებელი, რადგანაც იგი საგადასახადო ადმინისტრირებისათვის და გადახდავალდებული პირებისათვის ტრანსაქციის ხარჯებს ამცირებს. მოსალოდნელია, რომ განსხვავებების ნათელყოფა ეფექტურ საგადასახადო ოდენობებში გამოთვლის საფუძვლების ჰარმონიზირებით, გააძლიერებს დაწოლას ნომინალურ საგადასახადო ოდენობებზე. საბოლოოდ, შეიძლება ითქვას, რომ სანამ სახეზე გვაქვს ეკონომიკური განვითარების განსხვავებები ძველ და ახალ წევრ სახელმწიფოებს შორის, ევროპულ საწარმოთა დაბეგვის ჰარმონიზირება არ წარმოადგენს ეკონომიკურად მიზანშეწონილ ალტერნატივას. თუ ევროკავშირის ახალ ქვეყნებს მაღალი საშუალო გადასახადების შემოღებას აიძულებენ, მაშინ ისინი თავის აქტუალურ ეკონომიკურ სიტუაციაში მნიშვნელოვან კონკურენციის პარამეტრს დაკარგავენ, ამიტომ ორსაფეხურიანი საშუალო გადასახადის ოდენობის შემოღება მისაღები იქნებოდა, რელატიურად მაღალი დონით ძველი და რელატიურად დაბალი დონით ახალი წევრი ქვეყნებისათვის.

აღსანიშნავია რომ, ერთის მხრივ, ინტეგრირებული ეკონომიკური სივრცე მოითხოვს საერთო საგადასახადო ჩარჩო პირობებს საწარმოებისათვის და მეორეს მხრივ, საწარმოთა ერთიანი საგადასახადო სისტემა, არ უშვებს მოგების გადაქაჩვას სახელმწიფოებს შორის.

¹ A. Hiese. Einführung in die Wirtschaftspolitik. *Wilhelm Fink Verlag*. München, 2007, გვ. 57-58.

BADRI GIORGIDZE

**TAXATION AND TENDENCIES OF CHANGES
IN EU MEMBER COUNTRIES**

Historically the widest enlargement of EU, as on May 1, 2004 new countries were accepted in EU, became the subject of severe discussions in internal European taxation competition. Taxation competition plays an important role in taxes, related to general incomes, though it appears to be stronger in relation with taxation of industrial facilities. The latest enlargement of EU revived the debates, which were less intensive on political level in 90s, particularly, regarding the injurious effects on taxation competition of industrial facilities.

დ ა რ გ ო ბ რ ი ვ ი მ კ ო ნ ო მ ი კ ა

რეზიუმე

**აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის
განვითარების მნიშვნელობის მუდმივად
სტრუქტურულ-ფუნქციონალური ასპექტები**

აგროსამრეწველო კომპლექსის საბაზრო ინფრასტრუქტურის განვითარების მექანიზმები შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ქვეყნის საერთო სამეურნეო მექანიზმის სისტემის ერთ-ერთი ძირითადი ნაწილი. ამ პრობლემის ანალიზი მოიცავს მისი კვლევის ფუნქციონალურ და სტრუქტურულ ასპექტებს.

საბაზრო გარემოს ფორმირებამ განაპირობა ქვეყნის აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის ახალი (ადრე არსებულთან ერთად) სახეების გამოჩენა. ისეთების როგორიცაა: კომერციული, ინფორმაციული საფინანსო-საკრედიტო და სხვა, რომელთა გარეშე შეუძლებელია აგრარული წარმოების ეფექტური ფუნქციონირება საბაზრო ურთიერთობის პირობებში. ამასთან დაკავშირებით აგროსამრეწველო კომპლექსის საბაზრო ტიპის თანამედროვე გაგება გულისხმობს მის ფუნქციონალურ სტრუქტურაში შემდეგი ელემენტების გამოყოფას: საწარმოო, სოციალური, კომერციული, საფინანსო-საკრედიტო, ინფორმაციულ და ინსტიტუციური ინფრასტრუქტურას.¹

აგროსამრეწველო კომპლექსის ინტეგრალური ინფრასტრუქტურის განვითარებას შესწევს უნარი შეასრულოს მოცემული სისტემის მოდერნიზაციის საქმეში „დიდი ბიზნის“ როლი, როცა ქვეყანაში არსებობს შესაბამისი ეკონომიკური პოლიტიკა და მასში გაწერილია განვითარების პრიორიტეტები შემდეგი მიმართულებებით: სასოფლო-სამეურნეო წარმოების დაჩქარების ღონისძიებები, ტექნიკის, ტექნოლოგიების, ინფრასტრუქტურის განვითარების, ფასების პოლიტიკის სრულყოფასა და ინსტიტუციური სტრუქტურის გაუმჯობესების გზით; სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციაზე შიდა მოთხოვნებისა და სოფლის კომპლექსური განვითარებით.

არსებულ სიტუაციაში აქცენტის გადატანა სასოფლო-სამეურნეო წარმოებიდან ინფრასტრუქტურის განვითარებაზე განპირობებულია იმით, რომ ამ უკანასკნელის თანამედროვე მდგომარეობა ზღუდავს მწარმოებლების ეკონი-

¹ А. А. Дубенский, Т. Т.Клиновский, Н. В. Дубенский. Инфраструктура рынка. Институт экономики РАН. М., 1998, გვ.18-24.

მიკურ შესაძლებლობებს და მათ მისაწვდომობას რესურსებისადმი, ამუხრუჭებს აგროსამრეწველო წარმოების განვითარებას (პროდუქციის გასაღებას, ტექნიკის მიწოდებას, საწარმოო-ტექნიკურ მომსახურებას და ა.შ.), აგრეთვე სოციალურ სფეროს. ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ქვეყნების გამოცდილება ცხადყოფს იმაზე, რომ რეფორმები ვერ აღწევენ სასურველ შედეგებს თუ არ მოხდება შესაბამისი გარდაქმნები სოფლის მეურნეობის ინფრასტრუქტურული მომსახურეობის სფეროში, რომელიც არაგულირებს წარმოებას, ინსტიტუტებს, სახელმწიფო მხარდაჭერას და ფასებს, როგორც რესურსებზე, ასევე შესასყიდ პროდუქციაზე.

აგროსამრეწველო ინფრასტრუქტურა ერთდროულად წარმოადგენს ეკონომიკურ სისტემის ელემენტს. ეკონომიკური სისტემის ყოველ ტიპს შეესაბამება თავისი ინფრასტრუქტურა, რომელიც ყალიბდება მეურნეობრიობის განვითარების გარკვეულ ისტორიულ ეტაპზე, როგორც სტრუქტურული ცვლილებებისა და საზოგადოებრივი განვითარების ობიექტური შედეგი. საზოგადოებრივი შრომის განაწილება, რომლის დროსაც შრომითი საქმიანობის ცალკეული სახეები იწყებენ დამოუკიდებლად ფუნქციონირებას, როგორც წარმოების სპეციალიზირებული ერთეულები. ეს პროცესი ობიექტურად ბადებს სპეციალიზირებული საქმიანობის შედეგების გაცვლის აუცილებლობას. ინფრასტრუქტურა არის, ერთის მხრივ, სტრუქტურის შექმნის შედეგი, მეორეს მხრივ გამოდის, როგორც ეკონომიკური სისტემა და უზრუნველყოფს შრომითი საქმიანობის სხვადასხვა სახეების ურთიერთდამოკიდებულებას. აქედან გამომდინარე, ინფრასტრუქტურის ტიპი მიზანშეწონილია განხილულ იქნას, როგორც სამეურნეო სისტემის განვითარების ისტორიული ტიპის შედეგი. აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის განვითარების მექანიზმის სპეციფიკა განისაზღვრება მისი ინტეგრალური სტრუქტურით, რაც გულისხმობს მექანიზმის სისტემის არსებობას და მოიცავს: საწარმოო, სოციალური ინფრასტრუქტურისა და სხვა ზემოთ ჩამოთვლილი ინფრასტრუქტურული ელემენტების მექანიზმებს. აგროსამრეწველო კომპლექსის ინტეგრალური მექანიზმის თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ ის წარმოადგენს მთლიანად ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ინფრასტრუქტურის უმნიშვნელოვანეს ნაწილს, რომლის ფუნქციონირება შესაძლებელია მხოლოდ სახელმწიფოს მდგრადი ხელშეწყობის პირობებში. თუ ეს დებულება მისაღებია, მაშინ ყველა ქვეყნის აგრარული პოლიტიკის განხორციელების აუცილებელ პირობას წარმოადგენს სახელმწიფოს აქტიური მონაწილეობა როგორც სუბიექტისა აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების მექანიზმის ფორმირებაში და მისი ელემენტების ფუნქციონირების ძირითად მიმართულებების რეგულირებაში.¹

¹ Г. В. Тимофеева. Развитие интегральной инфраструктуры АПК России: Тенденции и механизмы. Волгоград, 2005, с.249-254.

გარდამავალი ეკონომიკის პირობებში, როცა სოფლის მეორეობის დარგი ჯერ კიდევ არ გახდა მიმზიდველი კერძო კაპიტალისთვის, აგროსამრეწველო სფეროების საბაზრო ინფრასტრუქტურის ელემენტების შექმნა უმეტესწილად უნდა ხორციელდებოდეს ცენტრალური, რეგიონული და ადგილობრივი ბიუჯეტების საშუალებით. ამავდროულად, აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების მხარდაჭერა არ უნდა შემოიფარგლებოდეს მხოლოდ ექსტრემალურ პირობებში სახელმწიფო დახმარებით, მას უნდა ჰქონდეს პერმანენტული ხასიათი და იყოს მიმართული ინსტიტუტებისა და რეგულირების მექანიზმების შესაქმნელად, რომლებიც საბოლოო ჯამში უზრუნველყოფენ საქმიანი ინფორმაციის მიღების სასურველ პირობებს, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის რეალიზაციის, გადამუშავების, სამეცნიერო-სასწავლო სისტემების, აგრარული საწარმოებისათვის ხელსაყრელი საკრედიტო და ფინანსური მომსახურების ფორმების ჩამოყალიბებას.

ინფრასტრუქტურის განვითარების ფუნქციონალური ანალიზის ასპექტი გულისხმობს მისი სპეციფიკის განსაზღვრას, ინტეგრალური ფუნქციებისა და დიფერენცირებული ამოცანების სუბიექტების სუბორდინაცია და კოორდინაციას, შიდა და გარე გარემოს ურთიერთქმედებაში წინააღმდეგობების შესწავლას. აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების მექანიზმის მიზნები დეტერმინირებულია საზოგადოებაში მოქმედი კანონებით, საზოგადოებრივი წარმოების განვითარების ობიექტური ტენდენციებით, კერძოდ, აგრარული წარმოებით, საზოგადოებრივ-სოციალური სტრუქტურით და გარე ფაქტორებით, მაგრამ მექანიზმის ელემენტებთან მიმართებაში მიზნები გავლენას ახდენენ მის სტრუქტურაზე და მიმართულებებზე. მიზანი, რომელიც აერთიანებს მექანიზმის ცალკეულ რგოლებს მთლიანობაში ამ სისტემას ანიჭებს განვითარების წინსვლით ხასიათს. აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის განვითარების ერთერთ უნიშვნელოვნეს ელემენტს წარმოადგენს სამეურნეო სუბიექტების ინტერესები, რაც კომპლექსის ინფრასტრუქტურის გავითარების ცალკეულ სახეებია. ასეთ შემთხვევაში პრიორიტეტულია სუბიექტის ინფრასტრუქტურული მომსახურების საერთო ინტეგრალური ინტერესი, რომელის მიღწევა გულისხმობს დიფერენცირებული ინტერესების რეალიზაციას.

საბაზრო ურთიერთობის დამკვიდრებამ შეუქმნა საფუძველი საბაზრო ტიპის ინფრასტრუქტურის ჩამოყალიბებას, რომელიც შეესაბამება თანამედროვე მეურნეობრიობის ტიპს და ცალკეული ბაზრის ინფრასტრუქტურას (საქონლის, მომსახურების, წარმოების ფაქტორების). ასეთ შემთხვევაში სამეურნეო სისტემების კავშირების ფორმებს განსაზღვრავენ მეურნეობრიობის ტიპები და შესაბამისი ინფრასტრუქტურის სახეები. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ საბაზრო ეკონომიკაში საზოგადოებრივი წარმოების პროცესი ხორციელდება, როგორც კერძო (საბაზრო) ასევე საზოგადოებრივ (არასაბაზრო) სექტორებში. რაც გულისხმობს ინფრასტრუქტურებს შორის როგორც სა-

ბაზრო, ასევე არასაბაზრო ურთიერთქმედების ფორმების არსებობას. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ საბაზრო ტიპის ინფრასტრუქტურა შეიძლება მოიცავდეს არასაბაზრო ინფრასტრუქტურის ელემენტებს ისეთ შემთხვევაში, როცა ინფრასტრუქტურის სიკეთები მიწოდებიან მომხმარებლებს, როგორც საზოგადოებრივი კეთილდღეობა (სადაც ადგილი არა აქვს მეტოქეობას).

ინფრასტრუქტურის სისტემაში გარკვეული ადგილი უკავია საბაზრო ტიპის ინფრასტრუქტურას, რომელიც ხასიათდება ფუნქციონირების განსხვავებული პირობებით: საბაზრო და არასაბაზრო, რომლებიც თავის მხრივ კლასიფიცირდება მიწოდებული მომსახურების ფორმების მიხედვით – სასაქონლო და არასასაქონლო.

თანამედროვე აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის სისტემის შექმნის პირობას წარმოადგენენ ა) სასაქონლო ფულადი ურთიერთობა; ბ) ინფორმაციული ურთიერთობა; სასაქონლო ფორმა გულისხმობს საქონლისა და მომსახურების მიწოდებას ყიდვა-გაყიდვის კანონების საფუძველზე. ინფრასტრუქტურული სფეროს არასასაქონლო ურთიერთობები არ არის განპირობებული ფასებით და დაკავშირებულია საზოგადოებრივი სიკეთების წარმოებასთან (მიწოდებასთან), რომლებიც წარმოშობენ გარეშე ეფექტებს (სამეურნეო გზები, აგროქიმიური და ვეტერინარული მომსახურება და ა.შ.).

აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის სუბიექტებად გამოდიან სახელმწიფო, საწარმოებები და სხვა და სხვა ტიპების ინტეგრირებული სტრუქტურები, რომლებიც ფუნქციონირებენ აგროსამრეწველო კომპლექსში, მუნიციპალური ორგანოები და ასევე საოჯახო მეურნეობები. ინფრასტრუქტურული ურთიერთობების ობიექტებს წარმოადგენენ მომსახურება და კეთილდღეობა (მატერიალური და არამატერიალური, საზოგადო და კერძო), რომელთა მიწოდება და მოხმარება უზრუნველყოფს აგროსამრეწველო კომპლექსის სამეურნეო სუბიექტების განუწყვეტელ ფუნქციონირებას და სოფლის მოსახლეობის კეთილდღეობას.

აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების ინტეგრირებულ მიზანს წარმოადგენს კვლავწარმოების საერთო პროცესის უზრუნველყოფა და მისი განვითარება როგორც მთლიანად კომპლექსში, ასევე ცალკეული დარგების მიხედვით. მოცემული მიზნის კონკრეტიზაცია ხდება მექანიზმის გლობალური მიზნის დიფერენცირებულ ქვემიზნებში, რომლებიც ერთდროული მოქმედების პირობებში განსაზღვრავენ ინფრასტრუქტურული მექანიზმის მიმართულებას და ხსნიან ინტეგრირებული მიზნის შინაარსს. როგორც მთელი რიგი ქვეყნების გამოცდილება მოწმობს მიზნების იერარქია, მათი მნიშვნელობის შეფასება და რანჟირება ხორციელდება უმნიშვნელოვანესი ჯგუფური ინტერესების შესაბამისად და კონკრეტული მეურნეობრიობის პირობებისა და გამოცდილების გათვალისწინებით.

აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის განვითარების მექანიზმში ხორციელდება ინტეგრალური მიზნების კონკრეტიზაცია ინფრასტრუქტურის ფუნქციონალური სახეების მიხედვით (საწარმოო, სოციალური, კომერციული და ა.შ.), რადგან ეს იძლევა საშუალებას აიხსნას კვლავწარმოების საერთო პირობები, მათ შორის მომგებიანობა და რენტაბელობა, ფინანსური მდგრადობა და ა.შ. აგროსამრეწველო კომპლექსის საბაზრო ინფრასტრუქტურის მექანიზმის დიფერენცირებულ მიზნებს შეადგენენ:

- აგროსამრეწველო კომპლექსის ნივთობრივი ფაქტორების მდგრადი კვლავწარმოების უზრუნველყოფა (საწარმოო ინფრასტრუქტურა);
- სოფლის მშრომელების ცხოვრებისა და ნორმალური პირობების კვლავწარმოება (სოციალური ინფრასტრუქტურა);
- ფულადი და ფინანსური ნაკადების განუწყვეტელი პირობების შექმნა (საფინანსო-საკრედიტო ინფრასტრუქტურა);
- ბაზრების (ნელეულის, საქონლის, მომხმარებლების, კაპიტალის, ინფორმაციის, შრომისა და სხვა) ეფექტური ფუნქციონირების პირობების უზრუნველყოფა (საბაზრო ინფრასტრუქტურა);
- სამეურნეო სუბიექტებისათვის ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის პირობების შექმნა და ინფორმაციული ასიმეტრიის შემცირება (ინფორმაციული ინფრასტრუქტურა);

უნდა აღინიშნოს, რომ ზემოთ ჩამოყალიბებული დიფერენციალური მიზნების ფორმირება ვლინდება კონკრეტული სახის ინფრასტრუქტურის განვითარების მექანიზმში, რაც განსაზღვრავს აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის განვითარების სირთულეს, მათი ელემენტების ურთიერთგანპირობებულობას და მულტიპლიკაციური ეფექტის წარმოქმნის შესაძლებლობას, რომლის დროსაც რომელიმე ინტეგრალური დიფერენცირებული მიზნების რეალიზაცია იწვევს მრავალჯერად ეფექტს, რაც ვლინდება სხვა მიზნების რეალიზაციის შედეგად. ამ შემთხვევაში წამოიქმნება დინამიკის რაღაც მომენტი, როცა აგროსამრეწველო კომპლექსის მთელი ინფრასტრუქტურის განვითარება არის მისი შემადგენელი ელემენტების ინტეგრარული ურთიერთქმედების შედეგი, რაც გამომდინარეობს სისტემის თვისებიდან.

საბაზრო ურთიერთობების პირობების შესაბამისი ინფრასტრუქტურის ტიპოლოგია შეიძლება დადგინდეს ელემენტთა ერთობლიობით, რომლებიც ხსნიან აგროსამრეწველო კომპლექსის შინაარსს და განსაზღვრავენ მის ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანი ნიშან-თვისებებსა და სპეციფიკურ თავისებურებებს. მაგალითად, აგროქიმიური მომსახურეობის ფასიანი მიწოდება განსაზღვრავს სასაქონლო ფუნქციას, მაგრამ სოფლის მეურნეობის დეპრესიული მდგომარეობა და მიწის ნაყოფიერების შენარჩუნების აუცილებლობა განაპირობებენ აგროქიმიური მომსახურეობის გაწევას არა სასაქონლო ურთიერთობის საფუძველზე. პირველი, აგროსამრეწველო ინფრასტრუქტურა არის ქვეყნის შედარე-

ბით განყენებული ინფრასტრუქტურის ქვესისტემა, რომელიც წარმოადგენს ურთიერთდაკავშირებულ ელემენტთა ერთობლიობას (დარგებისა და საქმიანობის სახეებს, რომლებიც უზრუნველყოფენ ძირითადი წარმოებისა და სოფლის მოსახლეობის მომსახურებას, მწარმოებლიდან მომხმარებელამდე განუწყვეტელ საქონლის წინ წაწვეას და ა.შ., ქმნიან მდგრად ინტეგრალური თვისებებისა და კანონზომიერების მქონე მთლიანობას. ინფრასტრუქტურის სისტემაში მოცემული ელემენტების ორგანიზაციის ძირითად ფაქტორს წარმოადგენს განსაკუთრებული, დამხმარე - მომსახურებრივი და მათ მიერ განხორციელებული საქმიანობის თავისებურება, ეს სისტემა მიმართულია კვლავწარმოების საერთო პირობების უზრუნველყოფისაკენ და არა საკუთრივ მატერიალური პროდუქტის შექმნისაკენ. აგროსამრეწველო კომპლექსის შინაარსი ვლინდება მისი სუბიექტების ეკონომიკურ ურთიერთობებში, რომლებიც წარმოიქმნებიან მომსახურებებისა და კეთილდღეობების უზრუნველყოფის პროცესში. (მატერიალური, არამატერიალური, საზოგადოებრივი და კერძო), რომელთა მიწოდება და მონხმარება უზრუნველყოფს აგროსამრეწველო კომპლექსის სამეურნეო სუბიექტებისა და სოფლის მოსახლეობის სასიცოცხლო პირობების, მატერიალური, ფინანსური, შრომითი რესურსებისა და შემოსავლების განუწყვეტილ ფუნქციონირებას. მეორე, ინფრასტრუქტურა წარმოადგენს ერთერთ უმნიშვნელოვანეს კომპლექსის შემქნელ ელემენტს და ასრულებს ინტეგრალურ ფუნქციას (კომპლექსის ყველა სფეროებისა და ბლოკების ურთიერთდაკავშირებით). მესამე, აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურა ემსახურება კომპლექსის ყველა სფეროს, რომელშიაც უმთავრეს ბლოკს წარმოადგენს სოფლის მეურნეობა – განსაკუთრებული დარგი, რომელიც ეფუძნება მიწის გამოყენებას და დაკავირებულია ბუნებრივ კლიმატურ პირობებთან, მუშაობს ცოცხალ ორგანიზმებთან და ა. შ. სოფლის მეურნეობის წარმოების მითითებული თავისებურება განაპირობებს კომპლექსის ინფრასტრუქტურის სპეციფიკას და მისი პროდუქციის (მომსახურების) ხასიათს.

აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის კლასიფიკაციას საფუძვლად უდევს ისეთი კრიტერიუმები, როგორიცაა სისტემის ნიშან-თვისებები - ფუნქციონალური, სტრუქტურული და დინამიური, რაც იძლევა ინფრასტრუქტურის შემდეგი სახეებისა და ქვესახეების გამოყოფის საშუალებას:

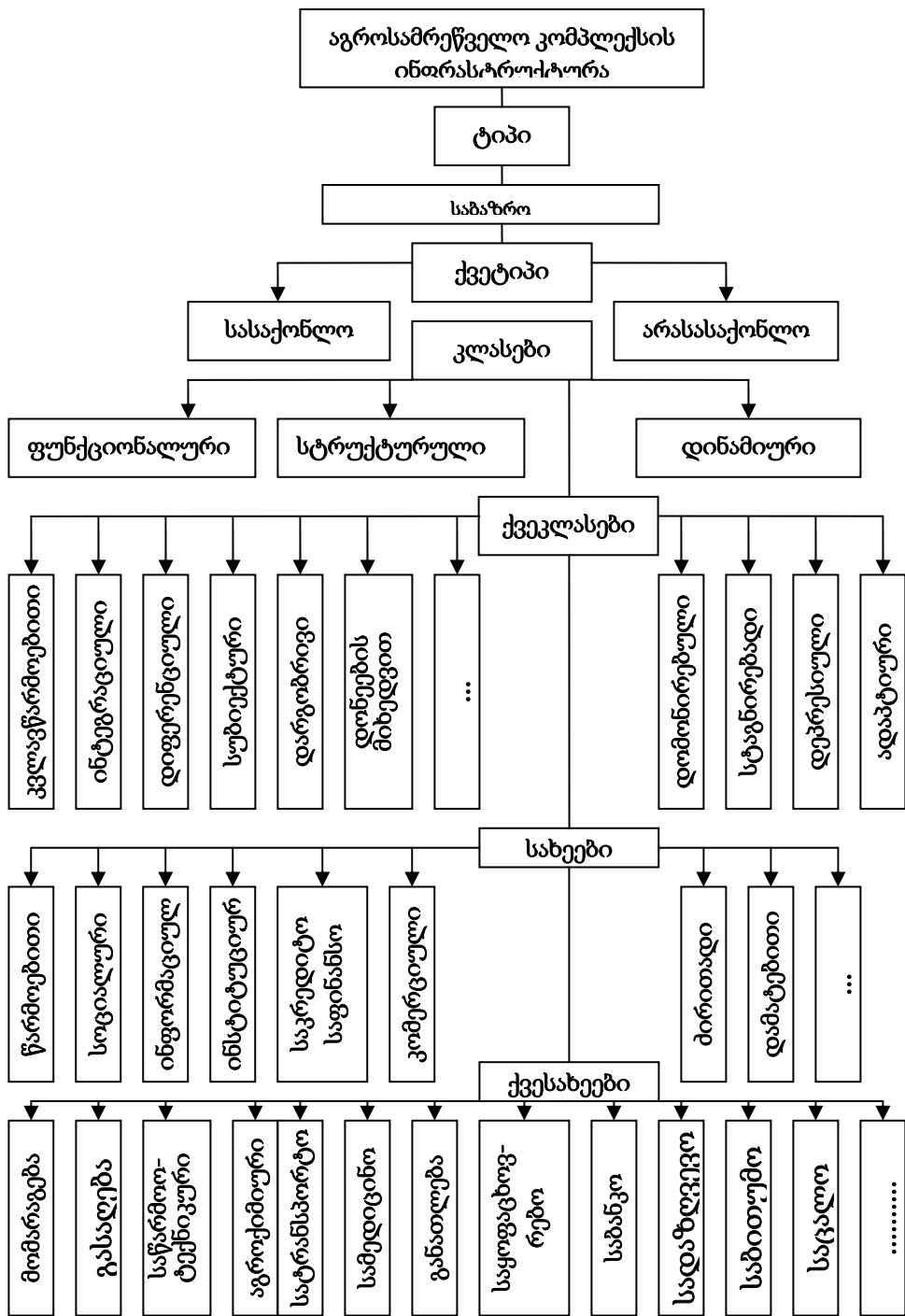
- ა) ფუნქციონირების მიხედვით: კვლავწარმოებითი, ინტეგრაციული, დიფერენციალური, სტაბილიზაციური და სოციალური, რაც ასახავს სისტემის გარკვეული ფუნქციების რეალიზაციას;
- ბ) სტრუქტურული: მომსახურების დარგების მიხედვით (სასოფლო-სამეურნეო, ვაჭრობა, ტრანსპორტი, შენახვა – დასაწყობება);
- გ) სუბიექტების (სახელმწიფო, კერძო) დონეების მიხედვით: (ლოკალური, რეგიონული, ეროვნული);

- დ) ინფრასტრუქტურის განვითარების დინამიკიდან გამომდინარე სიმ-წიფისა (განვითარებული, განვითარებადი, დეგრადირებადი);
- ე) მდგომარეობის ხარისხის მიხედვით: (დომინირებადი, სტაგნაცი-რებადი, დეპრესიული).

აგროსამრეწველო კომპლექსის სახეები აერთიანებენ უამრავი ფორმის მომსახურეობის სფეროებს, რომლებიც უზრუნველყოფენ წარმოების ძირითადი ფაქტორების კვლავწარმოების პირობების შექმნას (სოციალური ინფრასტრუქტურა; საწარმოო-ტექნოლოგიური; ინსტიტუციური; ინფორმაციული; საკრედიტო და საფინანსო; კომერციული და ა.შ.). ქვესახეების სიმრავლე განისაზღვრება ინფრასტრუქტურული საქმიანობით მიწოდებული მომსახურეობების მრავალსახეობებით.¹ აგროსამრეწველო ინტეგრული საბაზრო ინფრასტრუქტურის სრული შემადგენლობა მოყვანილი არის ნახ.1.

აგროსამრეწველო კომპლექსისი ფუნქციონირების „მიზნების ხის“ აგება იძლევა საშუალებას შეიქმნას ინფრასტრუქტურის განვითარების კონცეფცია, რომელშიაც აისახება მისი უმნიშველოვანესი პრიორიტეტები, გარდაქმნის მიმართულებები, ძირითადი სუბიექტები და გარკვეული

¹ Г. В. Тимофеева. Развитие интегральной инфраструктуры АПК России, გვ.310-315.

ნახ. 1. აპკ-ს ინფრასტრუქტურის ტიპოლოგია და კლასიფიკაცია

ამოცანების რეალიზაციის საშუალებები. კონცეფციის ძირითად ამოცანას წარმოადგენს არსებული და მოსალოდნელი მიზნების შეთანხმება, ამოცანებისა და პერსპექტივების შესაბამისობა საერთო მიზნებთან და სამეურნეო საქმიანობის მთელ სისტემასთან. კონცეფციის შემუშავების დროს მისი სუბიექტები განსაზღვრავენ მოვლენების განვითარების სასურველ სცენარს, ვადებს, ეტაპებს, მიზნების მიღწევის თანმიმდევრობას, აყალიბებენ კონცეფციის რეალიზაციის ალგორითმს, ანუ ქმნიან ინფრასტრუქტურის განვითარების პროგრამას. პროგრამაში ასევე აისახება ღონისძიებათა სისტემა, რომელიც შეთანხმებულია შინაარსის, ვადების, ინტრუმენტების, მოქმედების განხორციელების ფორმების მიხედვით და მიმართულია აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების კონცეფციაში განსაზღვრული ერთიანი მიზნის მიღწევისკენ.

პროგრამის შემუშავების დროს მექანიზმის სუბიექტი განსაზღვრავს აგრეთვე დასახული ამოცანების მიღწევის კონკრეტულ ღონისძიებებს, ანუ ქმნის ტრანსფორმაციის, ან მოდიფიკაციის და ინფრასტრუქტურული საქმიანობის ახალ ფორმებს. პროექტში განისაზღვრება გარდაქმნის რაოდენობრივი და ხარისხობრივი პარამეტრები, რომელთა შესრულება შესაძლოა მოწოდდეს დასახული მიზნის მიღწევას. მიზნების მიღწევის რაოდენობრივი პარამეტრები განსაზღვრავენ შემადგენლობას, სიდიდეს, ინფრასტრუქტურული საქმიანობის სახეების ხვედრით წილს. ხარისხობრივი პარამეტრები კი ითვალისწინებენ უპირატესობების სისიტემას, რომელიც იძლევა ინფრასტრუქტურული მომსახურებისადმი მოთხოვნილებების რანჟირების საშუალებას მათი ფასეულობების სკალის მიხედვით.

ქვეყნის აგრარული პოლიტიკის კონცეფციაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია აგროსამრეწველო კომპლექსის საბაზრო ინფრასტრუქტურის ფუნქციონირებისა და განვითარების მეცნიერულ საფუძვლებს, სადაც გაწერილი უნდა იყოს ეტაპების მიხედვით სახელმწიფოს განსაზღვრული როლი და ფუნქცია აგრარული სექტორის თვისობრივ განვითარებაში. პრობლემა ითხოვს კომპლექსურ გადაწყვეტას, რათა არ განმეორედეს არც ისე შორეული დროის პრაქტიკა, როცა აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის განვითარებას აკლდა კომპლექსურობა და ის ხასიათდებოდა დისბალანსური განვითარებით. შესაბამისად, იფანტებოდა ამ სფეროში დაბანდებული ფინანსური საშუალებები, მცირდებოდა უკუგება და მთლიანად მისი ეფექტურობის ღონე.

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ სისტემა და მათ შორის აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურა ითხოვს ისეთი პრინციპების დაცვას, როგორცაა: ადექვატურობა, კომპლექსურობა და ადაპტურობა. აგროსამრეწველო კომპლექსის საბაზრო ინფრასტრუქტურის ადექვატურობის პრინციპი გულისხმობს მექანიზმის შესაძლებლობის (როგორც მთლიანად, ასევე მისი ცალკეული ელემენტების მიხედვით) შესაბამისობას როგორც აგრარულ სფეროში საწარმოო ძალების განვითარებაში მიღწეულ ღონესთან, ასევე მოცე-

მულ მომენტში ქვეყნის განვითარების პირობებთან და აგრარული პოლიტიკის მიზნებთან. წესი რომელიც შეიძლება ჩამოყალიბდეს ადექვატურობის პრინციპის შესაბამისად მდგომარეობს შემდეგში: რაც უფრო სრულად პასუხობს სამეურნეო მექანიზმი ეკონომიკის განვითარების კონკრეტული განვითარების პირობებს, მით უფრო ეფექტურია მისი ზემოქმედება ეკონომიკის განვითარებაზე, მით უფრო სრულად გამოიყენება უპირატესობა და შესაძლებლობები. კომპლექსურობის პრინციპი გულისხმობს, რომ სამეურნეო მექანიზმის ყოველი ელემენტის ეფექტურობა იზრდება მისი ელემენტთა სისტემაში ჩართვის შედეგად და პირიქით, მკვეთრად მცირდება არაკომპლექსური გამოყენების შემთხვევაში. ადექვატურობისა და კომპლექსურობის პრინციპები ახასიათებენ სამეურნეო მექანიზმის შინაარსს. სხვა პრინციპებისგან განსხვავებით ადაპტაციის პრინციპი უჩვენებს როგორ უნდა ხდებოდეს სამეურნეო მექანიზმის სრულყოფა, მოწესრიგება და თავისებური აწყობა. ამ პრინციპს ეყრდნობა ლოკალური მექანიზმის მისადაგება და შეწყობა გლობალური მიზნების მისაღწევად გარე ფაქტორების ცვალებადობის პირობებში. ადაპტაციის პრინციპი გულისხმობს, რომ ეკონომიკური მექანიზმის შესაბამისი ელემენტები, ჩვენს შემთხვევაში, აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურა უნდა ფლობდეს საჭირო და საკმარის ინფორმაციას.

აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების მექანიზმი, რომელიც მიჰყვება განვითარების პროცესის ლოგიკას, ხასიათდება ურთიერთკავშირებით, წარმოშობის პროცესის დროის თანმიმდევრობით, საბაზრო ინფრასტრუქტურის აღმოცენებითა და ფუნქციონირებით (სიმწიფით), ჩამოყალიბებული სოციალურ-ეკონომიკური პირობებით, კორექციით, ფუნქციონირებად ინფრასტრუქტურაში ახალი რაოდენობრივი ცვლილებების დაგროვებით, რაც განაპირობებენ ახალი თვისების გამოჩენას და მაშასადამე განვითარების ახალ ციკლს (აღმოცენება, ჩამოყალიბება, ფუნქციონირება და ა.შ.). ამასთან დაკავშირებით აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების საბაზრო ინფრასტრუქტურის შემადგელობაში შეიძლება გამოიყოს შემდეგი ბლოკები: ახალი ტიპის დარგთაშორისო კავშირებისა და ურთიერთობების წინამძღვრების აღმოცენება; ინფრასტრუქტურის ახალი სახეების ჩამოყალიბება და მისი ფუნქციონალური სტრუქტურის ფორმირება; აგროსამრეწველო კომპლექსის ერთიან სისტემაში საბაზრო ინფრასტრუქტურის ფუნქციონირება განსაზღვრული მიზნების შესაბამისად; განვითარების კორექცია მუდმივი მონიტორინგის საფუძველზე; აგროსამრეწველო კომპლექსის საბაზრო ინფრასტრუქტურის სისტემაში არაადექვატური ელემენტების განაზღვრა ან აღმოფხვრა.

როცა ვაანალიზებთ აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის განვითარების მექანიზმს, ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, რომ ის ფლობს მისთვის დამახასიათებელ ფორმებსა და მეთოდებს, ეკონომიკურ სტიმულებსა და სამართლებრივ ნორმებს.

აგროსამრეწველო კომპლექსის საბაზრო ინფრასტრუქტურის განვითარების მექანიზმის ერთერთ მეთოდს წარმოადგენს პროგნოზირება და დაგეგმვა. პროგნოზირება არის მენციერულად დასაბუთებული წარმოდგენის სისტემა ინფრასტრუქტურის განვითარების შესაძლებელ პერსპექტიულ მიმართულებებზე, ვადებსა და დასახული მიზნების მიღწევის საშუალებებზე პროგნოზირებადი ფონის ხასიათის გათვალისწინებით. საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის პირობებში პროგნოზირების მნიშვნელობა მკვეთრად იზრდება, იგი გვევლინება აგროსამრეწველო კომპლექსის დაგეგმვისა და მართვის საწყის ეტაპად. პროგნოზირების განსაზღვრა ხდება სახელმწიფოს დონეზე. სახელმწიფო პროგნოზირება იძლევა არა მარტო ინფრასტრუქტურის განვითარების შემდგომი პერსპექტივის განჭვრეტის საშუალებას, არამედ წარმოადგენს ინფორმაციას დაინტერესებული სუბიექტებისათვის სახელმწიფოს განზრახვებზე პროგნოზირების ობიექტებთან მიმართებაში. პროგნოზირება აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის განვითარებას ანიჭებს მიზნმიმართულობას.

დაგეგმვა, როგორც აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარების მექანიზმის მეთოდი წარმოადგენს ობიექტის მომავალი მდგომარეობის ვარიანტების განსაზღვრის პროცესს მისი მიღწევის საშუალებებისა და ვადების დადგენით, რომელთა კონკრეტიზირება ხდება რიცხობრივ პარამეტრებში (მაჩვენებლები და ნორმატივები), რომლებიც წარმოადგენენ მიზანდასახული განვითარების ორიენტირებს. გეგმების შედგენა ხდება პროგნოზების საფუძველზე რამოდენიმე ვარიანტიდან ერთერთი ყველაზე უფრო მისაღების შერჩევით. აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის დაგეგმვა იძლევა ხშირად არათანხვედრი, ზოგჯერ კი ურთიერთსაწინააღმდეგო სახელმწიფო, რეგიონული და აგროსამრეწველო კომპლექსის სამეურნეო სუბიექტების ინტერესების გათვალისწინების საშუალებას.¹

დაგეგმვის ყველაზე უფრო გავრცელებულ მეთოდს წარმოადგენს პროგრამირება, რომელიც მოიცავს ქვეყნის, ცალკეული რეგიონების და აგრეთვე დარგთაშორისი კომპლექსების, კერძოდ აგროსამრეწველო დარგების განვითარების ქვეპროგრამების შემუშავებას. აღნიშნული პროგრამები შეიძლება იყოს ცენტრალური (ფედერალური), ცენტრალურ-რეგიონული, რეგიონული და აგრეთვე კომპლექსური, რომელიც მოიცავს სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების გადაწყვეტას. ქვეყნის აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის კრიზისული მდგომარეობა (ფაქტიურად მოშლა) და მისი მნიშვნელობა აგროსამრეწველო კომპლექსის აღორძინებაში განაპირობებს აგრარული წარმოებისა და მისი მონათესავე დარგების (სფეროების) კომპლექსური განვითარების მიზნობრივი პროგრამების შემუშავებას და მასში სპეცი-

¹ **Р. Харебава** и др. Становление рыночных отношений.: *Перемена*. Волгоград, 1999, გვ.79-85.

ალური ბლოკების გამოყოფას, რომელშიც გამოყოფილი იქნება ინფრასტრუქტურის ცალკეული სფეროების განვითარების ამოცანები და ღონისძიებები.

აგროსამრეწველო კომპლექსის საბაზრო ინფრასტრუქტურის განვითარებაში დიდი ადგილი უჭირავს რეგიონულ და ადგილობრივ ორგანოებს. აქედან გამომდინარე აქტუალური ხდება ღონეების მიხედვით შესაბამისი მექანიზმების ჩამოყალიბება, რომელიც იქნება მთლიანად ცენტრალური ხელისუფლების აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის განვითარების მექანიზმის შემადგენელი ნაწილი. თანამედროვე პირობებში მიზნობრივი რეგიონული პროგრამები სახელმწიფო პროგრამებზე დაყრდნობით ასრულებენ ახალ როლს ადგილობრივი ეკონომიკის მართვის, სახელმწიფოს კოლექტივებისა და ინდივიდუალური მუშაკების ინტერესებისა და ურთიერთობების რეგულირებაში, ტერიტორიების უმნიშვნელოვანესი სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების გადაწყვეტისათვის ძალისხმევის მობილიზებაში და ა.შ. მეურნეობრიობის და ტერიტორიული მართვის პროგრამულ-მიზნობრივი მეთოდები წარმოადგენენ სახელმწიფოს მხრიდან აგროსამრეწველო კომპლექსის განვითარებაში აქტიური ზეგავლენის საშუალებას.

სახელმწიფოს აქტიური ჩარევა აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის განვითარებაში განსაკუთრებით ძლიერდება ისეთ სიტუაციაში, როცა მასში შემავალი დარგებისა და სფეროების განვითარება ხორციელდება არა ღირეულებით, არამედ სამეურნეო ხელშეკრულებებით, ეკონომიკურ სტიმულების გამოყენებით. ხშირ შემთხვევაში ღონისძიებები, რომელიც დაკავშირებულია აგროსამრეწველო კომპლექსის მთელი რიგი ელემენტების განვითარების თავისებურებასთან ითხოვს სახელმწიფოს მიერ დიფერენცირებული პროგრამების შემუშავებას ინფრასტრუქტურის ისეთი დარგების ასაღორძინებლად, როგორცაა: საწარმოო და სოციალური ინფრასტრუქტურა (გზები, ენერჯო მომარაგება, სასწავლო-კულტურული დაწესებულებები და ა.შ.). რაც შეეხება ინფრასტრუქტურის ისეთ ელემენტებს, როგორცაა: კომერციული, ფინანსურ-საკრედიტო, ინფორმაციული და სხვა, მათ განვითარებაში საკმაოდ მნიშვნელოვანია კერძო კაპიტალის როლი, რომელიც არ გამოირჩევა სახელმწიფოს აქტიურ თანამონაწილეობას. ჩვენი ქვეყნის დღევანდელი სიტუაცია გვიჩვენებს, რომ სახელმწიფო ჩარევა აგროსამრეწველო კომპლექსის ინფრასტრუქტურის განვითარებაში თანდათან იზრდება. საკმაოდ აქტიურად მიმდინარეობს საწარმო და სოციალური ინფრასტრუქტურის აღორძინება და მათი თანამედროვე მოთხოვნებთან შესაბამისობაში მოყვანა, თუმცა შეზღუდული საბიუჯეტო რესურსები არ იძლევა სოფლისა და დაამუშავებული დარგების ინფრასტრუქტურის განვითარებაში სახელმწიფოს სასურველი ღონის მონაწილეობას.

ამრიგად, აგროსამრეწველო კომპლექსის საბაზრო ინფრასტრუქტურის მექანიზმის განვითარება ინტეგრირული მიზნების თვალსაზრისით გულისხ-

მობს აგროსამრეწველო კვალეწარმოების საერთო პირობებისა და მისი გან-
ვითარების უზრუნველყოფას. მოცემული მიზნის კონკრეტიზირება ხდება დი-
ფერენცირებული მიზნების მეშვეობით და წარმოადგენს აგრარული წარმოე-
ბის განვითარების კონცეფციისა და პროგრამების შემუშავების საფუძველს.

REVAZ KHAREBAVA

**AGRO INDUSTRIAL COMPLEX IN RASTRUCTURE
DEVELOPMENT MECHANISMS:
*FUNCTIONAL ASPECTS***

Based on the evaluation of the current state of infrastructure of agricultu-
ral production the article discusses the problems of modernization of rural in-
frastructure and rural production. Afterwards exploring the modern infrastru-
cture and the state in which it should be in modern economy. The necessity of
comprehensive approach to the solution of the problem is justified. Due to the
lack of systematization in the development of agricultural production complex
the effectiveness drops down considerably. Suggestions are given for the direc-
tions of the development of social and production infrastructure at the expense
of target budgeting program with the participation of private capital.

პასაჰირ ციმიცია

სასურსათო უსაფრთხოების ინდიკატორები საქართველოში

XXI საუკუნის დასაწყისისთვის საქართველოში სასურსათო უსაფრთხოების მიღწეული ღონე ნეგატიურია. წარსული განვითარების არაოპტიმალურმა და ხელოვნურმა პირობებმა, გარდამავალი ეტაპის სისტემურმა კრიზისებმა მნიშვნელოვნად შეამცირა სურსათისადმი მოსახლეობის ხელმისაწვდომობის, მისი საკმარისობის და წარმოების შესაძლებლობანი. ამასთანავე, ქვეყანაში სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფისთვის არსებობს პოზიტიური პირობებიც. ნაშრომში განხილულია სასურსათო უსაფრთხოების პარამეტრები, ძირითადი მუქარები, პრობლემის გადაჭრის უმთავრესი მიმართულებები.

საუკუნის ბოლოსთვის სასურსათო უსაფრთხოების პრობლემა ცალკეული ეკონომიკური სისტემისა და ლოკალური საზოგადოებრივი ღონიდან უკვე გლობალურ პარამეტრებზე გავიდა, რადგანაც მჭიდროდ უკავშირდება ენერჯის ახალი წყაროების გამოყენების, გარემოს დაცვის, უახლესი ბიოტექნოლოგიების დანერგვის პრობლემებს. ამავდროულად, სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება მოსახლეობის ცხოვრების ღონისა და ხარისხის ამაღლებისთვის სასტატო პირობების ფორმირებაში, რადგანაც ცალკეული ინდივიდებისთვის სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფა გულისხმობს იმ რაოდენობის, ასორტიმენტისა და ხარისხის კვების პროდუქტების მოპოვებისა და მონხმარების შესაძლებლობას, რომელიც აუცილებელია ადამიანის განვითარებისა და აქტიური ცხოვრების უზრუნველყოფისთვის.

სასურსათო უსაფრთხოება გულისხმობს ქვეყნის ეკონომიკისა და შესაბამისი ინსტიტუტების უნარს, უზრუნველყოს ეკოლოგიურად სუფთა სურსათის სტაბილური საკმარისობა და ხელმისაწვდომობა იმპორტისაგან დამოუკიდებლად, თვითუზრუნველყოფის გარკვეული ღონის პირობებში.

სასურსათო უსაფრთხოების მიღწეული ღონის დახასიათებისთვის იყენებენ სასურსათო უსაფრთხოების ინდიკატორთა მრავალფეროვან სისტემას, რომლებშიაც დიფერენცირებულია სურსათის ენერგეტიკული ფასეულობის, პროდუქტების ეკოლოგიურობის ხარისხის, ქვეყნის სურსათით თვითუზრუნველყოფის, იმპორტზე დამოკიდებულებისა და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ადგილობრივი მწარმოებლების დაცვის მაჩვენებლები. აქვე უნდა

აღინიშნოს, რომ საერთაშორისო სასურსათო უსაფრთხოების ორი ძირითადი მახასიათებელია ცნობილი. პირველი გულისხმობს მარცვლეულის გარდამავალი მარაგების მოცულობას. თუ მარცვლეულის მსოფლიო მარაგი მთელი მოხმარების 17%-ზე ზევითაა (ანუ 60 დღის მარაგზე მეტი) საერთაშორისო სასურსათო მდგომარეობა უსაფრთხოდ ითვლება. მეორე მანვენებელი მარცვლეულის წარმოების მონაცემებს მოიცავს მთლიანად და ერთ სულზე გაანგარიშებით. ზოგადად, ცალკეული ქვეყნების მიხედვით 1 სულზე იგი განსხვავებულია და 500–800 კგ-ის ფარგლებში მერყეობს.

FAO-ს კლასიფიკაციით ის პირები, რომლებიც იღებენ 1520 კკალორიას და ნაკლებს დღეში მიეკუთვნებიან მოშიშშილეთა კატეგორიას. 2150 კკალორიის მიღება დღეში ითვლება შიმშილობის ზღვრად¹. საქართველოს ჯანდაცვის და სოციალური უზრუნველყოფის სამინისტროს მონაცემებით საქართველოში დღე-ღამური კვების რაციონის ენერგეტიკული ფასეულობა მოხმარების რაციონალური ნორმების მიხედვით 2500 კკალორიას შეადგენს. ამასთანავე, მინიმალური სასურსათო კალათის ღირებულებიდან გამომდინარე 2000 წლიდან სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტში სიღარიბის ორი ზღვარი გაითვლება – ოფიციალური და გადასინჯული. ოფიციალური მინიმუმი მოიცავს შრომისუნარიანი მამაკაცის ეკვივალენტური მოზრდილის მინიმალური სამომხმარებლო კალათის ღირებულებას მიმდინარე ფასებში, რომელიც უზრუნველყოფს დღე-ღამის განმავლობაში მინიმუმ 2500 კკალორიის მიღებას. გადასინჯული მინიმუმის შემთხვევაში კი ერთ ეკვივალენტურ მოზრდილზე დღე-ღამეში 2200 კკალორიის მიღებაა გათვალისწინებული.²

საერთოდ ეკონომიკურ ლიტერატურაში ენერჯის მოხმარების თვალსაზრისით გამოყოფენ სიცოცხლისუნარიანობის სამ ღონეს:

- ოპტიმალური სიცოცხლისუნარიანობა. 2500-3500 კკალორიის დღიური მოხმარების პირობებში;
- არასრულყოფილი სიცოცხლისუნარიანობა. 1500-2500 კკალორიის დღიური მოხმარების პირობებში;
- კრიტიკული სიცოცხლისუნარიანობა. 1000-1500 კკალორიის დღიური მოხმარების პირობებში.³

აღნიშნულთან ერთად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება კვების პროდუქტებისათვის ნედლეულის მიღებიდან საბოლოო პროდუქციის რეალიზაციამდე ნებისმიერ ფაზაში ჯანმრთელობისათვის მავნე მოვლენების გამორიცხვას, სურ-

¹ პ. კოდუაშვილი. საქართველოს სასურსათო უსაფრთხოება: რეალობა და პროგნოზები. თბ., 2004, გვ.41; 47.

² სასურსათო უსაფრთხოების მდგომარეობა საქართველოში. – სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტი. თბ., 2002, ნომერბერი. გვ.35.

³ ნ. მოდებაძე, ზ. გარაყანიძე. სასურსათო უსაფრთხოების ზოგიერთი პრობლემა საქართველოში. თბ., 1998. გვ.11,18.

სათით თვითუზრუნველყოფის პოტენციური და არსებული ღონის ანალიზს, ადგილობრივ საქონელმწარმოებელთა დაცვის მსოფლიოში აპრობირებული და მიღებული ნორმების გამოყენებას. ამ საკითხში ზოგჯერ ორმაგი სტანდარტებიც შეიმჩნევა, როცა დეკლარირებულია თავისუფალი ვაჭრობა, პროტექციონიზმის მინიმალური პირობები, მაგრამ განვითარებული ქვეყნები აღნიშნულის შესრულებას თავს არიდებენ.

FAO-ს სასურსათო უზრუნველყოფის კონცეფციაში განასხვავებს სასურსათო დეფიციტის სამ ფორმას, რომელიც საფრთხეს უქმნის ეროვნულ სასურსათო უსაფრთხოებას. კერძოდ, შიმშილს, სურსათით ქრონიკულ დაუკმაყოფილებლობას და დაუბალანსებელ კვებას. ამჟამად ყველაზე მეტი მოშიმშილე ცხადია, განვითარებად ქვეყნებში ცხოვრობს, საიდანაც 57 % აზიის, 27% აფრიკის, 11% ლათინური ამერიკის და 5% ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნებშია. არსებული პროგნოზებით 2030 წლისთვის მსოფლიოს მოსახლეობა 8 მლრდ-ს გადააჭარბებს. ამ პერიოდისთვის განვითარებულ ქვეყნებში იგი გაიზრდება 13%-ით, განვითარებადში – 82%-ით. კერძოდ, აფრიკაში - 160%-ით, ლათინურ ამერიკაში - 77%-ით, აზიაში - 63%-ით. აბსოლუტურ სიდიდეებში ყველაზე მეტად მოსახლეობის რიცხოვნობა გაიზრდება აზიაში (1,89 მლრდ-ით), აფრიკაში (0,97 მლრდ-ით), ლათინურ ამერიკაში (0,33 მლრდ-ით)¹. თუ გავითვალისწინებთ, რომ დღეისთვის სურსათის უკმარისობა მისი საჭირო რაოდენობით წარმოების შეუძლებლობით კი არა, მის შესაძენად საჭირო შემოსავლების არ არსებობითაა განპირობებული, ცხადი ხდება, რომ პრობლემა შეიძლება გამწვავდეს, რადგანაც მოსახლეობის ზრდის ტენდენციით გამორჩეული ქვეყნები არ გამოირჩევიან შემოსავლების ზრდითაც.

საქართველო, რომელიც აგრარული ტრადიციების ქვეყანაა და გამოირჩევა აგრარული სექტორის განვითარებისთვის აუცილებელი გეოგრაფიული, ბუნებრივ-კლიმატური და შრომითი მონაცემებით, მზად უნდა შეხვდეს მსოფლიო ტენდენციების გამოწვევას, რომელიც საქართველოს აგროპროდუქციის ტრადიციული ბაზრების გვერდით ახალი ბაზრების ათვისების პერსპექტივებზე მიუთითებს. სამწუხაროდ, ამჟამად საქართველო მზად არ არის აღნიშნულ გამოწვევაზე საპასუხოდ. უფრო მეტიც, ქვეყანაში სასურსათო უსაფრთხოების პარამეტრები არადადამაკმაყოფილებელია. ქვეყანაში სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფისთვის კვლავაც განსაკუთრებულ მუქარებად რჩება: აგრარული სექტორის არაოპტიმალური დარგობრივი სტრუქტურა, მისი მაღალი წილი მშპ-ში; აგრარულ სექტორში შრომის მწარმოებლურობის დაბალი დონე; ადგილობრივი პროდუქციის დაბალკონკურენტურობა და

¹ Д. Давидянц. Продовольственная безопасность и коммерческие структуры (в условиях Российских реформ). М., 1999, გვ.83.

საგარეო ბაზრებზე გაღწევის სირთულე; სურსათისადმი ხელმისაწვდომობის, სურსათის საკმარისობისა და თვითუზრუნველყოფის დაბალი დონე; იმპორტირებული სასურსათო პროდუქციის ეკოლოგიურობის დაბალი ხარისხი; სასოფლო-სამეურნეო წარმოების ტექნიკური აღჭურვის დაბალი დონე; ქვეყნის მაღალი დამოკიდებულება სტრატეგიული სურსათის იმპორტზე.

სასურსათო უსაფრთხოების ინდიკატორების დახასიათებისას ვლინდება, რომ ქვეყანაში შექმნილია არასრულყოფილი სიცოცხლისუნარიანობისთვის დამახასიათებელი პირობები. კერძოდ, მიღებული სურსათის ენერგეტიკული ფასეულობის ანალიზისას სახეზეა უკიდურესად ნეგატიური პარამეტრები, ერთ სულზე კვების პროდუქტების წლიური მინიმალური მოხმარების ნორმისა და ფაქტიური მოხმარების ოფიციალური მონაცემების დისტრიბუცია გვიჩვენებს, რომ მათ შორის მთელი რიგი პროდუქტების მიხედვით ნეგატიური დისპროპორციებია (ცხრილი 1).

ამავდროულად, წარმოდგენილი მაჩვენებლები მრავალმხრივი დასკვნების გაკეთების საშუალებასაც იძლევა. კერძოდ, პურისა და პურპროდუქტების მოხმარების წლიური მინიმალური ნორმის 166 კგ-ის ნაცვლად ფაქტიური მოხმარება 152 კგ-ით შემოიფარგლება. რეალურად ცხადია, ეს უკანასკნელი მნიშვნელოვნად მაღალია. ასევე საეჭვოა, რძისა და რძის პროდუქტების, ხორცისა და ხორცის პროდუქტების, ბოსტნეულის, ხილის მოხმარების ოფიციალური მაჩვენებლები. როგორც ოფიციალური მონაცემებიდან ჩანს, მოხმარების მინიმალურ ფიზიოლოგიურ ნორმისგან ჩამორჩენით ხასიათდება პურისა და პურპროდუქტების (1,1-ჯერ), რძისა და რძის პროდუქტების (1,8-ჯერ), ხორცისა და ხორცის პროდუქტების (4-ჯერ), თევზისა და თევზის პროდუქტების (2,8-ჯერ), ბოსტნეულის (1,6-ჯერ), ლობიოს (2,4-ჯერ), ხილის (1,8-ჯერ), კვერცხის (2,5-ჯერ), ჩაის, ყავისა და კაკაოს (1,4-ჯერ) მოხმარების პარამეტრები. მინიმალურ ფიზიოლოგიურ ნორმას ემთხვევა მარილის, ხოლო აჭარბებს კარტოფილის (1,02-ჯერ), შაქრის (1,4-ჯერ), ზეთის და ცხიმის (1,02-ჯერ), მარგარინის (1,25-ჯერ) მოხმარების მაჩვენებლები.

**სურსათის წლიური მოხმარების მინიმალური ფიზიოლოგიური ნორმა
და ფაქტიური მოხმარება საქართველოში¹**

*შრომისუნარიანი მამაკაცის ეკვივალენტურ მოზრდილზე
გაანგარიშებით*

ცხრილი 1.

№	დასახელება	I	წლიური მოხმარება ერთ სულზე (კგ)		
			2000	2003	2006
1	პური და პურპოდუქტები	166	156,1	149,4	150,4
2	რძე და რძის პროდუქტები	141	93,7	83,3	78,6
3	ხორცი და ხორცის პროდუქტები	55	19,5	17,6	14,9
4	თევზი და თევზის პროდუქტები	10	4,8	3,9	3,6
5	ბოსტნეული	118	95,5	81	75,1
6	კარტოფილი	50	51	54	51
7	ლობიო	12	6,1	5,0	5,0
8	ხილი	61	51,0	46,2	34,1
9	კვერცხი (ცალი)	150	129	113	60
10	შაქარი	15	20,7	23,5	21,1
11	ზეთი და ცხიმი	12	13,9	12,3	12,2
12	მარგარინი	2	2,5	2,3	2,5
13	მარილი	5	5,0	5,0	5,0
14	ჩაი, ყავა, კაკაო	1	0,6	0,7	0,8
15	ღვინო (ლიტრი)	12	15,0	–	–

I – წლიური მოხმარების მინიმალური ფიზიოლოგიური ნორმა (კგ)

ჩვენი აზრით, რეალობაში აღნიშნული მაჩვენებლები უფრო პოზიტიურია. ამასთანავე, მოსახლეობის რაციონის სტრუქტურაში მნიშვნელოვან ადგილს იკავებს პური და პურპროდუქტები (50%-მდე). რაციონში ასევე ძირითადი წილი მოდის დაბალი ენერგეტიკული ფასეულობის სურსათზე, რომელზეც მომხმარებლის ბიუჯეტის მნიშვნელოვანი ნაწილი იხარჯება, მაგრამ მინიმალური ფიზიოლოგიური ნორმის ადეკვატური კალორიების მიღება მაინც ვერ ხერხდება. ცხადია, რომ სახეზეა მოსახლეობისთვის სურსათის

¹ ნ. მოდებაძე, ზ. გარაყანიძე. სასურსათო უსაფრთხოების ზოგიერთი პრობლემა საქართველოში. თბ., 1998, გვ. 23, 25, 26; საქართველოს სტატისტიკური წელიწადეული. თბ., 2006; საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სამინისტრო, სტატისტიკის დეპარტამენტი. თბ., 2007, გვ. 85. [www. Statistics. ge](http://www.Statistics.ge)

საკმარისობისა და ხელმისაწვდომობის დაბალი დონე. მონაცემები ადასტურებენ, რომ ყველა ინდივიდს როდი აქვს საკმარის რესურსები რათა შეიძინოს მისთვის საკმარის სურსათი. კერძოდ, 2005 წლისათვის ერთ სულზე თვითრმა შემოსავლებმა შეადგინა 92,3 ლარი (53\$), ხარჯებმა კი - 101,8 ლარი¹ (59\$), ე.ი. კვლავაც გრძელდება მოსახლეობის გადატაკების ტენდენცია, სიტუაცია, როცა ხარჯები ამეტიბენ შემოსავლებს.

რაც შეეხება მოხმარებული პროდუქციის ეკოლოგიურობის ხარისხს, აღსანიშნავია რომ ადგილობრივი პროდუქციის უკმარისობის პირობებში ქვეყანაში მასიურად შემოედინება უცხოური, ზოგ შემთხვევაში კონტრაბანდული, დაბალი ან სულაც საეჭვო ხარისხის სურსათი, რომელიც შორს მიმავალ საფრთხეს შეიცავს მოსახლეობისთვის.

სურსათის საკმარისობასთან და ხელმისაწვდომობასთან ერთად სასურსათო უსაფრთხოების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს პარამეტრად თვითუზრუნველყოფა გვევლინება. არსებული მონაცემებით ქვეყანაში პოზიტიური პარამეტრებია მიღწეული სიმინდით (100%), კარტოფილით (104%) თვითუზრუნველყოფის მხრივ, მაგრამ დანარჩენი კვების პროდუქტებით თვითუზრუნველყოფის პარამეტრები ნეგატიურია, განსაკუთრებით დაბალია თვითუზრუნველყოფის მაჩვენებლები სტრატეგიულ კვების პროდუქტებთან მიმართებაში – მარცვლეული (50%), ხორბალი (22%), ხორცი (78%).² ცხადია, რომ აღნიშნული პროდუქტებით თვითუზრუნველყოფაზე აქცენტირება კონტრეფექტიანი იქნება, კონკურენტ ქვეყნებში წარმოების მაღალი ტექნოლოგიური დონისა და სუბსიდირების მნიშვნელოვანი წილის გამო, ამასთანავე პარადოქსულია, თუ რატომ აქვს საქართველოს თვითუზრუნველყოფისა და სულზე მოხმარების ასეთი დაბალი მაჩვენებლები იმ პროდუქტებში, რომლების წარმოებაშიაც შეფარდებით უპირატესობას ფლობს (ხილი, ბოსტნეული), ასევე თევზისა და თევზის პროდუქტების, კვერცხის, ჩაის, ლობიოს მოხმარებაში. აღნიშნული კიდევ ერთხელ ადასტურებს მოსახლეობის შემოსავლების ზრდის, ფერმერთა საშუალო ფენის ჩამოყალიბების, ფერმერული კოოპერაციის სტიმულირების, აგრომეწარმეთა დაფინანსების ეფექტური პროგრამების განხორციელების აუცილებლობას.

თვითუზრუნველყოფის ასეთი დაბალი დონის ნეგატიურობას კიდევ უფრო ამძაფრებს იმპორტული სასურსათო საქონლის უმეტესწილად დაბალხარისხოვნება და ეკოლოგიურად არასაიმედოობა. მიუხედავად იმისა, რომ წესით ისინი სამაძულო საქონელს კონკურენციას ვერ უნდა უწევდნენ, რეალობაში საპირისპირო სურათი გვხვდება: ძირითადად დაბალი ფასების გამო, ისინი აქტიურად უშლიან ხელს სამაძულო პროდუქციის რეალიზაციას.

¹ www.statistics.ge

² www.statistics.ge

აღნიშნულ პრობლემას მჭიდროდ უკავშირდება ადგილობრივი მწარმოებლების იმპორტისაგან დაცვა. ცხადია, რომ ვმო-ში (WTO) გაწევრიანება გარკვეულწილად ზღუდავს განსახორციელებელ ღონისძიებათა არეალს და გამართლებულია ამ მიმართულებით უკანასკნელ პერიოდში საბაჟო ტარიფების შემცირების ღონისძიებები. ამავდროულად მანევრირების შესაძლებლობებიც არსებობს, შესაძლებელია განხორციელდეს ღონისძიებები, რომლებიც, უკვე საზღვრის გადმოკვეთის შემდეგ, ხელს შეუშლიან სამამულო პროდუქციის კონკურენტ, ამავდროულად მასზე დაბალხარისხოვანი პროდუქციის ღომინანტობას სამამულო ბაზარზე.

იმისათვის, რომ ქვეყანამ უახლოეს პერიოდში შეძლოს არსებული პოტენციალის გამოყენება და უპასუხოს თანამედროვე მსოფლიოს გამოწვევებს სასურსათო უსაფრთხოების სფეროში, ბოლო წლებში მნიშვნელოვანი პირობები შეიქმნა, რომელთაგან აღსანიშნავია: სტაბილური მაკროეკონომიკური გარემო; „ათასწლეულის გამოწვევა“ პროგრამის განხორციელების დაწყება; ახალი ტექნიკის შემოყვანის, საგზაო და სარწყავი ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაციის სამთავრობო პროგრამები. ამასთანავე, აუცილებელია სასურსათო უსაფრთხოების მისაღები ღონის უზრუნველსაყოფად აგრარული სექტორის განვითარებაში უმნიშვნელოვანეს ამოცანებად განისაზღვროს:

- აგრარული სექტორის ოპტიმალური დარგობრივი სტრუქტურის ფორმირებისადმი ხელშეწყობა;
- სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების ფორსირებული ზრდის კვალობაზე მშპ-ში მისი ხვედრითი წონის 7-9 %-მდე შემცირება;
- აგრარულ სექტორში შრომის მწარმოებლურობის მინიმუმ 2-ჯერ მაინც ამაღლება;
- სასურსათო პროდუქციის იმპორტის წილის შემცირება და ექსპორტის წილის მკვეთრი ზრდა.

KAKHABER TSIMINTIA

INDICATORS OF FOOD SECURITY IN GEORGIA

In the beginning of 21st century the achieved level of food security is negative. Non-optimal and artificial conditions of the past development, system crises significantly reduced food availability for population, food quantity adequacy and production opportunities. At the same time, there are some positive conditions for ensuring food security in the country as well. The work considers the parameters of food security, major threats; as the key directions for solving of this problem are considered the following: promotion of formation of agrarian sector optimal structure; against the background of accelerated growth agriculture production decrease of its specific weight to 7-9% in GDP; growth of productivity in the agrarian sector at least 2 times; decrease of the share of food products' import and drastic growth of the share of exports.

ირმა მოლაშხია

კვების მრეწველობის სანედლეულო პოტენციალის გამოყენების ეფექტიანობა

ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების დაჩქარება დაკავშირებულია წარმოების ეფექტიანობის ამაღლებაზე და ზრდაზე, კერძოდ, არსებული საწარმოო პოტენციალის უკუგების მაჩვენებლის გაუმჯობესებაზე, ეს ეხება აგრეთვე კვების მრეწველობასაც. იმისათვის, რომ კვების პროდუქციის წარმოებაში უზრუნველყოფილი იქნეს არსებული ძირითადი საწარმოო ფონდებითა და შრომითი და მატერიალური რესურსების მინიმალური დანახარჯებით წარმოებული პროდუქციის მოცულობის ზრდა და მათი ხარისხის ამაღლება, საჭიროა მოქმედებაში იქნეს მოყვანილი ყველა რეზერვი და შესაძლებლობა, რაც გააჩნია კვების საწარმოებს მოცემულ მომენტში.

სანედლეულო პოტენციალის გამოყენების მხრივ კვების მრეწველობის დარგები ორ დიდ ჯგუფად იყოფა: დარგები, რომლებიც გადაამუშავებენ სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულს (შაქარს, კრახმალს, სპირტს, საკონსერვო ნაწარმს, მცენარეულ ზეთს, პირველადი მეღვინეობის წარმოების პროდუქტებს და ა.შ.) და დარგები, რომლებიც გადაამუშავებენ სამრეწველო საკვებ ნედლეულს (საკონდიტრო ნაწარმს, პურ-ფუნთოშეუულს, ლუღსა და უაღკოპოლო სასმელებს, ლიქიორ-არაყს, კვების კონცენტრატებს, მეორადი მეღვინეობის წარმოების პროდუქტებს და ა.შ.).

კვების მრეწველობას საერთოდ განიხილავენ როგორც მაღალ მასალატეკად დარგს, ვინაიდან წარმოებული პროდუქციის დანახარჯებში მასალების (ნედლეულის) ღირებულება 85-90% შეადგენს. განსაკუთრებით მაღალი მასალატეკადობით ხასიათდება ხორცის (90%), ფქვილ-ბურღულეულის (94,6%), შაქრის (83,0%), ღვინის (90,0%), ჩაის (91,0%) და საკონსერვო (88,0%) მრეწველობა.¹ საბოლოო პროდუქტის მისაღებად ნედლეულის რაციონალურად გამოყენება ნიშნავს ხარჯის შემცირებას ერთეული პროდუქციის დამზადებაზე და ეკონომიკური ეფექტის ამაღლებას, კვების მრეწველობის გამოყენების ხარისხის შეფასებისას მთავარი ამოცანაა გაკეთდეს კვების პროდუქციის წარმოებაში მოხმარებული მასალების (ნედ-

¹ ეკონომიკის ინტენსიფიკაცია, თეორიისა და პრაქტიკის საკითხები, თბ., მეცნიერება, 1987, გვ. 130.

ლულის) ხარჯის ანალიზი. იმისათვის, რომ განვსაზღვროთ კვების მრეწველობისათვის აუცილებელი სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის დანახარჯების ღონე, მიზანშეწოლილია ინდივიდუალური და საერთო მაჩვენებლების გამოყენება. ინდივიდუალურ მაჩვენებლებს მიეკუთვნება ერთეულ პროდუქტიაზე დახარჯული ნედლეულის ხვედრითი წონა ნატურალურ გამოსახულებაში.

სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის გამოყენების ხარისხის ანალიზის დროს იყენებენ ნატურალურ და ღირებულებით მაჩვენებლებს. ნატურალურმა მაჩვენებლებმა უნდა ასახოს 1ტ. გადამუშავებული ნედლეულისაგან მიღებული პროდუქციის მოცულობა (შაქრის ფხვნილი, კრახმალი, მცენარეული ზეთი და აშ). ასეთი აღრიცხვა საშუალებას იძლევა გამოვლინდეს ძირითადი და მეორადი პროდუქციის წარმოებისას გამოყენებული სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის ხარისხი. მასალების (ნედლეულის) გამოყენების ეფექტიანობის მაჩვენებლებს კვების მრეწველობაში მიეკუთვნება ერთეული პროდუქციის წარმოებაზე მოხმარებული მასალის (ნედლეულის) ფასი, მასალის (ნედლეულის) ეკონომიის (გადახარჯვის) აბსოლუტური სიდიდე, მასალების ხვედრითი ხარჯის ინდექსი (იხ. ცხრ.1).

ცხრილი 1. მასალების (ნედლეულის) გამოყენების ეფექტიანობის მაჩვენებლები კვების მრეწველობაში (2003 – 2004 წ.წ.)

პროდუქციის დასახელება	წარმოებული პროდუქციის მოცულობა ნატურალურ გამოსახულებაში ($m_0; m_1$)		მოხმარებული მასალების (ნედლეულის) ფასი (ათასი ლარი) ($M_0; M_1$)		პროდუქციის ერთეულის წარმოებაზე მოხმარებული მასალის (ნედლეულის) ფასი(ლარი/კგ) ($P_0; P_1$)		მასალის ეკონომიის (გადახარჯვის) აბს. სიდიდე	მასალის ხვედრითი ხარჯის ინდექსი
	2003	2004	2003	2004	2003	2004		
ხორცი და ხორც-პროდუქტები, ტონა	900	1589	3165,1	5582,0	3,52	3,51	2428,2	1,76
თევზი, ტონა	10	47	17,0	287,4	1,70	6,11	62,9	4,70
ხილისა და ბოსტნეულის კონსერვები, მლნ.პირ.კილა	28,2	20,3	13775,2	16475,5	488,5	811,6	-3858,7	0,72

მცენარეული ზეთი, ტონა	106	118	38,8	29,6	0,37	0,25	4,86	1,12
რძე და რძის პროდუქტები, ტონა	5510	5545	11331,9	16154,1	2,05	2,91	35,4	1,003
ფქვილ-ბურღულეული, ტონა	72710	137536	31568,7	76496,0	0,43	0,56	27571,8	1,87
პური და პურ-ფუნთუშეულის ნაწარმი, ტონა	77000	100400	36849,2	39901,9	0,48	0,40	11342,8	1,30
საკონდიტრო ნაწარმი, ტონა	336	498	24,9	22,9	0,07	0,05	9,96	1,40
მაკარონის ნაწარმი, ტონა	542	738	462,7	661,7	0,85	0,90	164,6	1,36
შაქრის ფხვნილი, ტონა	91800	86900	63210,0	51738,9	0,69	0,60	-3249,0	0,95
ჩაი და ყავა, ტონა	683,4	668,3	7460,4	6607,6	10,92	9,89	-162,6	0,98
ალკოჰოლური სასმელი, ათასი დკლ.	259,6	659,6	5778,9	11216,7	22,3	17,00	8930,2	2,54
ღვინო, ათასი დკლ.	162,6	180,5	79724,2	89118,0	490,3	493,7	8774,9	1,11
ღუდი, მლნ დკლ.	2,8	4,8	16648,0	24974,5	5945,7	5203,0	11891,4	1,71
მინერალური წყლები, მლნ.ნახ. ლიტრი და უალკოჰოლო სასმელები, მლნ. დკლ.	144,9	172,5	70367,8	86211,6	485,6	499,8	13398,2	1,19
თამბაქოს ნაწარმი, მლრდ. ცალი ღერი	3,0	2,8	19125	25908	6375,1	9253,0	1275	0,93

როგორც ცხრილიდან ჩანს 2004 წელს ხილისა და ბოსტნეულის კონსერვების, შაქრის ფხვნილის, ჩაისა და ყავის, თამბაქოს ნაწარმის წარმოების

მიერ გამოშვებული პროდუქციის მთელ მოცულობაზე 2003 წელთან შედარებით შესაბამისად 28%-ით; 5%-ით; 2%-ით და 7%-ით ნაკლები ნედლეული დაიხარჯა; რის შედეგად ზემოთ აღნიშნული კვების მრეწველობის დარგების საწარმოებამ მიიღო ეკონომია ფულად გამოსახულებაში შესაბამისად: 3858.7; 3249; 162.6 და 1275.1 ათასი ლარის ოდენობით, ხოლო კვების მრეწველობის სხვა დანარჩენ დარგებში მოხდა მასალის (ნედლეულის) გადახარჯვა.

ცნობილია, რომ წარმოების პროცესში გამოიყოფა ნედლეულის, მასალებისა და სხვა რესურსების განსაზღვრული ნარჩენები. დანაკარგებისა და ნარჩენების რაოდენობა უშუალოდაა დამოკიდებული გამოყენებული ტექნიკისა და ტექნოლოგიის სრულყოფილების დონეზე. მაგალითად, ბიოტექნოლოგიის ფართოდ დანერგვა სოფლის მეურნეობაში უზრუნველყოფს სოფლის მეურნეობის კულტურების მოსავლიანობის მნიშვნელოვან ამაღლებას და მეცხოველეობის პროდუქტიულობის ზრდას. ბაქტერიული სასუქების გამოყენება ხელს უწყობს მცენარეების მიერ საკვები ნივთიერებების უკეთესად შეთვისებას და უზრუნველყოფს მოსავლიანობის ამაღლებას 15-35 პროცენტით. მიკრობიოლოგიური საშუალებების გამოყენება უსაფრთხოა ადამიანის, ცხოველებისა და გარემოსათვის, მაგრამ უზრუნველყოფს მავნებლების 90%-ით განადგურებას და 10-ჯერ ამცირებს ქიმიური პრეპარატების გამოყენებას. მაღლდება ბიოტექნოლოგიის როლი ნარჩენების უტილიზაციასა და ბუნებაში ეკოლოგიური წონასწორობის შენარჩუნებაში.¹

კვების პროდუქტების შევსების წყაროა მინდვრებსა და ფერმერულ მეურნეობებში პროდუქციის აღების, ტრანსპორტირების, შენახვისა და გადაამუშავების პროცესში დანაკარგების შემცირება. გარდამავალ პერიოდში აგრარული რეფორმის გატარება გულისხმობს სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწასა და სხვა საშუალებებზე კერძო საკუთრების დამკვიდრების, მიწაზე მეურნეობრიობის ძველი საწარმოო ორგანიზაციული ფორმების ახალი სამართლებრივ-ორგანიზაციული სტრუქტურებით ჩანაცვლებას, რასაც დიდი მნიშვნელობა აქვს როგორც საწარმოო-ეკონომიკური, ასევე სოციალური თვალსაზრისით. დღეისათვის საქართველოს სოფლის მეურნეობის სანედლეულო პოტენციალის 50%-ზე მეტი გამოუყენებელია. სტატისტიკის დეპარტამენტის მონაცემების მიხედვით 2004 წელს მიწის ფონდების საერთო ფართობი შეადგენდა 7628.4 ათას ჰექტარს, აქედან კერძო საკუთრებაში იყო 948.9 ათასი ჰექტარი, ანუ 13%, ხოლო სახელმწიფო საკუთრებაში სხვა დანარჩენი. დღეისათვის ფერმერული მეურნეობები განვითარების საწყის ეტაპზეა, რომლებიც ძირითადად საკუთარი ოჯახების მოთხოვნილებებს აკმაყოფილებენ.

ჩვენ ვეთანხმებით, სოფლის მეურნეობაში, საწარმოო რესურსების ეფექტურად გამოყენების საკითხებში, ქართველი მეცნიერების თ. თავიდაშვილის,

¹ ეკონომიკის ინტენსიფიკაცია, თეორიისა და პრაქტიკის საკითხები, თბ., გვ.130.

მ. იობაშვილის, კ. ლურწყაიას მოსაზრებებს¹: „აგრარულ სექტორში შევიდეს კაპიტალისტი მეწარმე, რომელიც შეძლებს იჯარით ან შესყიდვით დასაბუთებელი ფართობების გამასივებას, შეიტანს ტექნიკურ საშუალებებს და წარმართავს სასოფლო-სამეურნეო საწარმოებს საბაზრო მოთხოვნიდან გამომდინარე. ისინი აღნიშნავენ, რომ ინვესტიციების მოზიდვა, აგრეთვე ქვეყნის გეოპოლიტიკური მდებარეობა („აბრეშუმის გზა“ და სხვა) საშუალებას მოგვცემს განვავითაროთ სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოება (ეკოლოგიურად სუფთა, ბუნებრივი ნედლეულისაგან და ბუნებრივი მეთოდებით) როგორც ტურისტებისა და დამსვენებლებისათვის, ისე ელიტარული ქვეყნებისათვის.

კვლევამ გვიჩვენა, რომ სასოფლო-სამეურნეო ნედლეული კვების მრეწველობაში არასათანადოა გამოყენებული. საქართველოს ეკონომიკის სამინისტროს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემებით 2008 წლის I კვარტალში წინა წლის შესაბამის პერიოდთან შედარებით შემცირდა მეცხოველეობის პროდუქცია. კერძოდ, ხორცისა და რძის წარმოება (შესაბამისად 38 და 8%-ით) და გაიზარდა კვერცხის წარმოება-14%-ით, რაც 2007 წელს გავრცელებული ღორის დაავადებების და ფრინველის გრიპის მიერ მიყენებული ზიანის შედეგია, თუმცა 2008 წელს ფრინველის სულადობის მნიშვნელოვანი (14%-ით) წლიური ზრდა დაფიქსირდა, შესაბამისად გაიზარდა კვერცხის წარმოება.² უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში ხელსაყრელი ბუნებრივ-კლიმატური პირობებია შექმნილი მაღალხარისხოვანი ყველის წარმოების განვითარებისათვის. მთიან საძოვრებზე გამოკვებილი პირუტყვის რძისაგან მზადდება ყველა სახეობის, მათ შორის შვეიცარული ტიპის ყველი. მიუხედავად ამისა, დღეისათვის საქართველოში ყველის წარმოების მოცულობა 2004 წლის მონაცემებით 55.6 ტონას შეადგენს, რაც 1990-1995 წელთან შედარებით კატასტროფულად შემცირებულია, შესაბამისად 282-ჯერ და 8-ჯერ. ასევე სავალალო მდგომარეობაა თევზის წარმოების მხრივ.³

ხორბლის ფქვილის წარმოების დარგში საქართველოს მართლაც დიდი ტრადიციები და შესაძლებლობები გააჩნია. როგორც ცნობილია, ჯერ კიდევ უხსოვარი დროიდან ხდებოდა საქართველოში ხორბლის მოყვანა და მისი გადაამუშავება. დღეს კი ამ სფეროში 80-ზე მეტი სხვადასხვა საწარმო ფუნქციონირებს. 2008 წლის მონაცემებით საქართველოში ხორბლის იმპორტი

¹ თ. თაყიდაშვილი, მ. იობაშვილი, კ. ლურწყაია. სოფლის მეურნეობაში საწარმოო რესურსების ეფექტურად გამოყენების საკითხები. – *საქართველოს ეკონომიკა*, თბ., 2007, №11, გვ.63-66.

² სოფლის მეურნეობისა და ეკოლოგიის სტატისტიკის სამმართველო, სურსათის ბალანსები. *საქართველოს ეკონომიკის განვითარების სამინისტრო, სტატისტიკის დეპარტამენტი*, თბ., 2008, გვ.194-195.

³ სასურსათო უზრუნველყოფის მდგომარეობა საქართველოში. *საქართველოს ეკონომიკის განვითარების სამინისტრო, სტატისტიკის დეპარტამენტი*, თბ., 2008წ. იანვარი, გვ.194-195.

წინა წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით 11 პროცენტით შემცირდა. ამ შემცირების მიზეზად გვევლინება 2007 წელს საქართველოში ხორბლის უკეთესი (2006 წელთან შედარებით) მოსავალი და ხორბლის ფასის ზრდასთან დაკავშირებით მარაგების უფრო ინტენსიური გამოყენება.¹

2007 წლის სურსათის წინასწარი ბალანსების მიხედვით საქართველოს შემოაქვს თავისი ხორბლისა და მცენარეული ზეთების მოხმარების დაახლოებით ცხრა მეათედი, შაქრისა და ფრინველის ხორცის დაახლოებით ნახევარი და რძის პროდუქტების ერთი მეათედი. ხორბლით და მცენარეული ზეთით თვითუზრუნველყოფა მერყეობს და მნიშვნელოვანწილად შიდა წარმოებაზეა დამოკიდებული. სტაბილურად იზრდება კვერცხით თვითუზრუნველყოფა. გარკვეული ჩავარდნის შემდეგ ბოლო წლებში საგრძნობლად გაიზარდა ფრინველის ხორცით თვითუზრუნველყოფა საკმაოდ მაღალია სხვა ძირითადი სასურსათო პროდუქტებთან შედარებით ბოსტნეულის და ყურძნის თვითუზრუნველყოფა /იხ. ცხრ.2./²

ცხრილი2. თვითუზრუნველყოფის კოეფიციენტები ძირითადი სასურსათო პროდუქტებისათვის, % (2000-2007 წ.წ.)

წელი	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
ხორბალი (პურის ფქვილის ხორბალზე გადაანგარიშებით)	10	32	21	24	22	21	9	9
მცენარეული ზეთი	3	27	18	21	17	24	15	10
შაქარი	27	—	34	51	40	40	48	42
ხორცი	84	83	74	79	77	77	72	57
ფრინველის ხორცი	45	46	38	41	46	46	43	31
რძე და რძის პროდუქტები	66	70	70	71	73	75	82	89
კვერცხი	55	59	60	66	69	71	85	100
ბოსტნეული	100	99	99	100	97	95	79	75
ყურძენი	102	110	103	105	104	101	88	85

ამრიგად, სასურსათო ბაზარზე ადგილობრივი რესურსების ნაკლებობა წამგებიან პოზიციაში აყენებს საქართველოს კვების მრეწველობას და მას იმპორტულ რესურსებზე დამოკიდებულს ხდის, თუმცა არის გარკვეული პერსპექტივები ადგილობრივი სასოფლო-სამეურნეო ნედლეულის უკეთ გამოყენებისათვის. მაგალითად, ფირმა „ტონუსი“ უზრუნველყოფს თავისი

¹ www.statistics.ge
² www.statistics.ge

პროდუქციის მაღალ ხარისხს, რომელიც მიიღება თანამედროვე დანადგარებისა და ტექნოლოგიების წარმოებაში დანერგვით, საწარმოო პროცესებზე მკაცრი კონტროლით და რაც მთავარია, ყურძნის საუკეთესო ჯიშების, საუკეთესო სორტის ქართული ბაიზის და მწვანე ჩაის გადარჩევის შედეგად მიღებული ნელეულით.

IRMA MOLASHKHIA

**FOOD PRODUCTION POTENTIAL OF PLURAL RAW
MATERIAL'S EFFECTIVE UTILIZATION**

In this article is examined Georgian food products plural raw material at the present situation and its effective utilization. By the data of based of Statistics department of Ministry of Economic Development of Georgia (DS under MOED), Division of Agricultural and Ecology Statistics, and my own calculations is calculated materials (plural raw material) indexes for effective utilization. In this article is stated, that at the plural food stuffs local resources lack stand by unprofitable food products and import resources of Georgia it make depends, though there are legible perspectives for utilization of local plural raw material basis.

რ ე ბ ი ო ნ უ ლ ი მ კ ო ნ ო მ ი კ ა

ნინო ხარაბავა

**რეგიონების განვითარების საფინანსო და საბიუჯეტო
რეგულირება
მეთოდოლოგია, მეთოდები და შორეობები**

საბაზრო ეკონომიკური ურთიერთობის განვითარების ცენტრალურ პრობლემას წარმოადგენს ეკონომიკური ინტერესების რეალიზაცია. რადგან ეს უკანასკნელი წარმოადგენს ამ ურთიერთობის საფუძველს, რაც ნიშნავს იმას, რომ საბაზრო ურთიერთობებში მაქსიმალურად უნდა იყოს გათვალისწინებული საერთო ეკონომიკური ინტერესები. მიუხედავად ამისა, როგორც სამართლიანად აცხადებენ ეკონომიკური ინტერესების თეორიისა და პრაქტიკის მკვლევარები, პოლიტიკური სისტემის ტრანსფორმაციის პროცესში ხშირ შემთხვევაში ეკონომიკური ინტერესები დარჩნენ თეორიისა და სამეურნეო საქმიანობის ყურადღების გარეშე. ამას არ შეეძლო არ მოეხდინა უარყოფითი გავლენა საბაზრო ურთიერთობების განვითარების პროცესზე პოსტსოციალისტურ ქვეყნებში.¹

თანამედროვე პირობებში ეკონომიკური ინტერესებისა და მათი რეალიზაციის მექანიზმების პრობლემების კვლევა უნდა იყოს წამოწეული - როგორც საბაზრო ეკონომიკის ურთიერთობების განვითარების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანესი პრობლემა.

ეკონომიკური ინტერესები ქმნიან სამოქალაქო საზოგადოების ბაზისს და ასაზრდოებენ საზოგადოებრივ შეგნებას. საჭიროა დავაზუსტოთ, რომ პრობლემა არ მდგომარეობს რომელიმე რეალობის აღქმაში, რომელიც დაკავშირებულია საერთო ინტერესების არსებობასთან. ისინი, გვინდა თუ არ გვინდა, სინამდვილეში არსებობენ და ამავდროულად საკმაოდ დასუსტებულია დამაკავშირებელი ძაფები, რაც გამოწვეულია ტრანსფორმაციული ეკონომიკის პირობებში ჯგუფური ინტერესების აღზევებასთან.

წინამდებარე სტატიის მიზანი არ არის ეკონომიკური (მატერიალური) ინტერესების ღრმად განხილვა. ჩვენი ამოცანაა შევახსენოთ მკითხველს, რომ ეს პრობლემა დაკავშირებულია ინტერესთა ასიმეტრიის რეალურ არსე-

¹ Г. Я. Гершковичи. Регулирование экономических интересов Ростов на дону.: *луч*, 2002, გვ.160-167.

ბობასთან და მისი მნიშვნელობა ტერიტორიალური განვითარების რეგულირების პროცესში, სადაც ჯერჯერობით საკმაოდ წინააღმდეგობრივია საერთო სახლემწიფოებრივი რეგიონული, მუნიციპალური და კერძო ინტერესების განვითარება. ეროვნული, რეგიონული და მუნიციპალური ეკონომიური ურთიერთობები ქმნიან საერთო ინტერესების სისტემას, მათ სტრუქტურას და შინაარსს, რაც განპირობებულია ეკონომიკური ურთიერთობებისა და მოთხოვნების შესაბამისი პარამეტრებით. ამასთანავე ეკონომიკური ურთიერთობა წარმოადგენს ინტერესების სოციალურ საფუძველს, ხოლო მოთხოვნები კი მატერიალურს. საერთო ინტერესების ფარგლებში მზარდ მნიშვნელობას იძენს რეგიონული ინტერესები, რომლებსაც თანამედროვე საქართველოში ენიჭებათ სავსებით სხვა სტატუსი.¹

რეგიონები ხდებიან დარგთაშორისი კონკურენციის სუბიექტები და საერთაშორისო თანამშრომლობის (კონკურენციის) მონაწილეები, აქ მნიშვნელოვანია ის, რომ მიმდინარეობს რეგიონებისადმი ფართო პოლიტიური უფლებების მინიჭების პროცესი ისეთ საკითხებში, როგორცაა: სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების გადაწყვეტა და ერთდროულად ქვეყანაში ხელისუფლების ვერტიკალის შენარჩუნება, როგორც საერთო სახლემწიფოებრივი ინტერესების რეალიზაციის პრიორიტეტული პირობა. ამრიგად, საერთო, რეგიონული და მუნიციპალური ინტერესების ურთიერთქმედება უნდა მიმდინარეობდეს მათი ერთიანობის დარღვევის გარეშე. ბუნებრივია ეს არ ნიშნავს ყველა დონის ინტერესების სრულ თანხვედრას. ამასთანავე წინააღმდეგობები, რომლებითაც გაუღწეველია საერთო საზოგადოებრივი ინტერესები, ასევე არ იძლევიან საშუალებას ვიმსჯელოთ მათ ანტაგონისტურ შეუთავსებლობაზე. აქ საუბარი უნდა იყოს მხოლოდ ინტერესების ჰარმონიზაციაზე და განსაზღვრული ხარისხით მათ შეთანაწყობაზე. საერთო ინტერესების რეალიზაცია დაკავშირებულია იმაზე, თუ რა მოცულობით შეიძლება აისახოს რეგიონულ პოლიტიკაში ინტერესთა ერთობლიობა მათი ურთიერთქმედებისა და ურთიერთგანპირობებულობის შემთხვევაში. იმისათვის რომ მოიძებნოს ცენტრის, რეგიონის, მუნიციპალური წარმონაქმნების და კერძო ეკონომიკური ინტერესების რეალიზაციის ეფექტური მექანიზმები აუცილებელია მასში არსებული წინააღმდეგობების გამოვლენა, რომლებიც საბაზრო ეკონომიკის კანონების ზემოქმედების გამო იმყოფებიან მუდმივ მოძრაობაში. მიუხედავად იმისა, რომ ეკონომიკური ინერესები წარმოადგენენ ობიექტურ ეკონომიკურ კატეგორიას და არეგულირებენ საწარმოო ურთიერთობებს მათთვის დამახასიათებელი წინააღმდეგობები წარმოადგენენ სუბიექტების ურთიერთქმედების ფორმას, რომლის ლიკვიდაცია შეუძლებელია ერთერთი სუბიექტის თამაშიდან გასვლის გარეშე. აქედან შეიძ-

¹ **Н. Р. Харебава.** Межбюджетные отношения в механизме Выравнивания условий развития регионов. :ВолГУ, Волгоград, 2005, გვ.36-38.

ლება დავასკვნათ, წინააღმდეგობები, რომელებიც წარმოადგენენ ინტერესების თვისებას, ასევე ობიექტური მოვლენაა. მათი აღმოფხვრა შეუძლებელია, მაგრამ გონიერი მოქმედების შედეგად მათი შერბილება შესაძლებელია განსაზღვრულ მდგომარეობამდე და განსაზღვრულ სივრცეში და დროში.

ეროვნული ეკონომიკის წარმატება მსოფლიო კონკურენციაში მნიშვნელოვნად განისაზღვრება მისი რეგიონების კონკურენტუნარიანობის მდგომარეობით. ზემოთხსენებული პრობლემების დადებითად გადაწყვეტაში განსაკუთრებულ როლს ასრულებს ქვეყნის საბიუჯეტო სისტემა, რომლის ერთ-ერთი უნიშვნელოვანესი ამოცანაა რეგიონული განვითარების ეკონომიკური პირობების შედარებითი გამოთანაბრება და ეკონომიკური სუბიექტების ინტერესების დაკმაყოფილება.¹

ჩვენი ქვეყნის ტერიტორიების განვითარების პირობების ბიუჯეტთაშორისი რეგულირების არსებული პრობლემის ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ქვეყანაში რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების თეორიული საფუძვლები და პრაქტიკული მექანიზმი ჯერჯერობით არ არის ჩამოყალიბებული, რაც სხვა ფაქტორებთან ერთად აფერხებს რეგიონების ეკონომიკური განვითარების პირობების შედარებით გამოთანაბრებას. ასევე ქვეყანაში არ არსებობს რეგიონული განვითარების ტერიტორიების განვითარების მეცნიერულად დასაბუთებული კონცეფცია, რომელიც მორგებული იქნებოდა საქართველოს ტერიტორიების (რეგიონების) ბუნებრივ-გეოგრაფიულ და დემოგრაფიულ რეალობაზე და შექმნიდა რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პირობების შედარებით გამოთანაბრების თეორიულ საფუძვლებს. გარდა ამისა, უნდა აღვნიშნოდ, რომ ქვეყნის თანამედროვე მართვის სისტემა არ ითვალისწინებს პოლიტიკურ, ადმინისტრაციულ და ეკონომიკურ მართვის რეგიონულ მიდგომას: რეგიონული მართველობითი ორგანოებს განვითარების თანამედროვე ეტაპზე არ გააჩნიათ სრული უფლებამოსილება და პასუხისმგებლობა ადგილობრივი სოციალური და ეკონომიკური პრობლემების გადაწყვეტის საკითხებში. ადგილობრივი მართველობითი სისტემის ჩამოყალიბება საქართველოში იმყოფება ფორმირების სტადიაში და რის შედეგად დღევანდელ სიტუაციაში რეგიონულ ადმინისტრაციულ ორგანოებს და მუნიციპალიტეტებს ასევე არ გააჩნიათ რეალური ბერკეტები, რომ რაციონალურად გამოიყენონ ფინანსური რესურსები ტერიტორიული განვითარების პროცესში. ყოველივე ამის გამო, რეგიონალური განვითარების პროცესები ქვეყანაში ატარებენ ფრაგმენტულ ხასიათს.

კვლევის მოცემულ სფეროებში ყველა დასავლური თეორიების საერთო გამაერთიანებელ საწყისს წარმოადგენს რეგიონული პოლიტიკის ობიექტის

¹ Конкурентоспособность регионов. Теоретико-прикладные аспекты (под ред. Ю. Персого), Москва.: юнити, 2005г.

ერთიანი გაგება სხვადასხვა რეგიონებში მცხოვრები ადამიანების სასიცოცხლო პირობების უთანაბრობის მინიმუმამდე დაყვანა, როგორც სოციალური დაძაბულობის მოხსნის, ქვეყნისა და მისი სუბიექტების განვითარებაში სტაბილურობის უზრუნველყოფის პირობა. ქვეყანაში მმართველობითი გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში რეგიონული პოლიტიკის განხორციელების საშუალებების, ფორმებისა და მეთოდების არჩევა დამოკიდებულია იმაზე თუ რომელ ცნობილ ტერიტორიული განვითარების თეორიას მიენიჭება უპირატესობა და მორგებული იქნება ქვეყნის თავისებურებას.

დასავლეთის ქვეყნებში რეგიონული განვითარების ამოცანების გადაწყვეტის შემდეგმა თეორიებმა კპოვეს აღიარება.¹

1) **ზრდის ნეოკლასიკური თეორია**, რომლის მიხედვით რეგიონული ეკონომიკის ზრდის ტემპი განისაზღვრება კაპიტალის დაგროვებით, მზარდი შრომის რესურსების მიწოდებით და ტექნიკური პროგრესით. ამ სისტემის გამოყენებით საბაზრო მექანიზმის არასრულფასოვნების რეგულირება ხორციელდება ისეთი ინსტრუმენტებით, როგორიცაა ინვესტიციური და მიგრაციული სუბსიდიები, ფიზიკური ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება და სხვა.

2) **საექსპორტო ბაზის თეორია**, რომლის არსი მდგომარეობს იმაში, რომ რეგიონებში, სადაც პროდუქცია იწარმოება ნაკლები დანახარჯებით და ხასიათდება ექსპორტის მაღალი ხვედრითი წილით ეკონომიკური ზრდა განისაზღვრება წარმოების ფაქტორების მობილურობითა და მოქნილობით. ამასთანავე, წარმოების ფაქტორების სტიმულირება ხდება ისეთივე მეთოდებით, რომლებსაც სთავაზობს ნეოკლასიკური თეორია, იმ განსხვავებით, რომ საექსპორტო ბაზის თეორია მიზანშეწონილად თვლის სახელმწიფოს მხრიდან პირდაპირი რეგულირების აუცილებლობას;

3) **განლაგების თეორიის** მიხედვით, რეგიონული პოლიტიკის რეალიზაციის ძირითადი მეთოდია საწარმოო ძალების სწორი განლაგება. რისთვისაც რეკომენდირებულია სიმძიმის ძალის გადატანა ინვესტიციებზე ფიზიკურ ინფრასტრუქტურაში და ასევე არასაწარმოო სფეროში;

4) თანამედროვე დასავლეთის პტაქტიკაში, განსაკუთრებით საფრანგეთში ტერიტორიულ მართვაში რეკომენდირებულია ე.წ. ფ. პეროუს „**ზრდის პოლუსების**“ თეორიის გამოყენება.² ამ თეორიის არსი მდგომარეობს იმაში, რომ ის ხსნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების არსს, რომელიც სივრცეში ვლინდება როგორც „ზრდის პოლუსები“ და ახდენს ზეწოლას წარმოების ისეთ ფაქტორებზე, როგორიცაა კაპიტალი და საშუალო ძალა. ამ თეორიიდან გამომდინარე, ტერიტორიული განვითარება არ არის საყოველთაო პროცესი.

¹ **Н. Ларин.** Региональная политика в странах рыночной экономики. М.: Экономика, 1998, გვ.170-176.

² **Н. Ларин.** Региональная ..., გვ.125.

ის ვლინდება „წერტილებით“, რომლებიც განსხვავდებიან ინტენსიურობის ხასიათით. მოცემულ თეორიამ, რომელიც გახდა ტერიტორიული მართვის ფუნაგული მოდელის საფუძველი ჩაანაცვლა საწარმოო ძალების თანაბარი განლაგების ცნობილი კონცეფცია. თავისი არსით ზრდის პოლუსების თეორია გულისხმობს ტერიტორიული განვითარების პოლარიზაციას და აქტიურობის ზრდის სივრცობრივ კონცენტრაციას ერთდროულად, იწვევს დარგებსა და რეგიონებს შორის ჩამოყალიბებულ წონასწორობის რღვევას. ამრიგად, მოცემული თეორია პრაქტიკაში ამტკიცებს და ზრდის რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების უთანაბრობის მიზეზებსა და პირობებს. ბევრი მკვლევარი ამაში ხედავს რეგიონული სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების გადაწყვეტის მნიშვნელოვან მიმართულებას, ნაკლებად განვითარებულ რეგიონებში რეკომენდებულია „ზრდის პოლუსების“ თეორიიდან „ხელოვნურ ზრდის პოლუსებზე“ გადასვლა ერთგვარი „ხილების“ მეშვეობით იმ მიზნით, რომ განხორციელდეს ძლიერი ორგანიზაციული ზემოქმედება რეგიონის ეკონომიკის აღმავლობაზე და ამის შედეგად სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების შეფარდებითი გამოთანაბრება, რაც მნიშვნელოვნად განისაზღვრება ფინანსური რესურსების რეგიონებს შორის ეფექტური გადანაწილებით.

5) პოლუსების თეორიის საწინააღმდეგოს წარმოადგენს **კუმულატიური მიზეზების თეორია**, რომელიც ავლენს ეკონომიკური ზრდის უარყოფით ეფექტს. ამ თეორიის შესაბამისად ეკონომიკური განვითარება არის კუმულატიური პროცესი, რომელიც იწვევს განვითარებულ და ნაკლებად განვითარებულ რეგიონებს შორის სხვაობის ზრდას. ამავდროულად, ეს თეორია „ზრდის პოლუსების“ თეორიასთან ერთად დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს ჩამორჩენილ რეგიონებში სამრეწველო კომპლექსების შექმნას და განვითარებას, რადგან ასეთი პოლიტიკა ქმნის ტერიტორიების განვითარების საფუძველს;

6) **საქონლის წარმოების სასიცოცხლო ციკლის თეორია** გულისხმობს, რომ რეგიონული ეკონომიკური პოლიტიკა უნდა იყოს მიმართული ნაკლებად განვითარებულ რეგიონებში ინოვაციური საქმიანობისთვის ხელმშემწყობი პირობების შექმნისაკენ, პირველ რიგში, დიდ ქალაქებში (მაგალითად, საგანმანათლებლო-სამეცნიერო ცენტრების შექმნა და შემდგომში მისი გავრცელება პერიფერიებში).

ამასთან ერთად უნდა აღინიშნოს, რომ საბიუჯეტო ფედერალიზმის ქვეყნებში ყველა მოდელი აგებულია „რეგიონული სამართლიანობის“ მიღწევის პრიციპებზე. მათი ანალიზი გვიჩვენებს, რომ ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებში საბიუჯეტო-საგადასახადო პოლიტიკის, რეგიონების ტერიტორიალური განვითარების პირობების გამოთანაბრების, ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების ვერტიკალური და ჰორიზონტალური დისბალანსის აღმოფხვრის თვალსაზრისით სამ ყველაზე უფრო გავრცელებულ მიდგომას გამოყოფენ:

1) საბიუჯეტო სისტემით მხოლოდ ვერტიკალური დისბალანსის გამო-
თანაბრებას;

2) ტრანსფერტების მეშვეობით გამოთანაბრების კომპლექსური სისტემა;

3) ვერტიკალური და ჰორიზონტალური დისბალანსების გამოთანაბრე-
ბის ცალკეული მექანიზმების გამოყენება.¹

ამერიკისა და ევროკავშირის ქვეყნების გამოცდილების ანალიზი საკ-
მარის საფუძველს იძლევა დასკვნისათვის, რომ ქვეყნის ტერიტორიალური
განვითარების და მისი რეგიონების კონკურენტული ურთიერთმოქმედების
სუბიექტებად გადაქცევისათვის, სახელმწიფომ გამუდმებით უნდა იზრუნოს
რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პირობების შესაქმნე-
ლად. ამ თვალსაზრისით, სწორად მიგვაჩნია საქართველოს თანამედროვე
პოლიტიკა, რომელიც ბიუჯეტის შესაძლებლობიდან გამომდინარე საბიუჯე-
ტო-საგადასახადო და ფინანსური ბერკეტების მრავალსახეობის გამოყენე-
ბით ახდენს ტერიტორიული განვითარების რეგულირებას სხვადასხვა
ფორმით და შეთანაწყობით.²

თანამედროვე საქართველოში ფაქტიურად ჩამოყალიბებული სოცია-
ლურ-ეკონომიკური განვითარების დიფერენცირებული დონე, მის რეგიონებს
ინვესტიციებისთვის მეტად არამიმზიდველ და რეგიონთაშორისი კონკურენ-
ციაში არასრულფასოვან მონაწილედ აქცევს. რეგიონული განვითარების
პრობლემების დაძლევა რეგიონების მოსახლეობის უშუალო ძალისხმევითა
და საბაზრო ეკონომიკის თვითრეგულირებადი მექანიზმების სრულყოფით,
სახელმწიფოს საბიუჯეტო-საგადასახადო და ფინანსური სისტემის აქტიური
მონაწილეობის გარეშე ქვეყნის განვითარების თანამედროვე ეტაპზე შეუძლე-
ბელია. იმისათვის, რომ ჩამოყალიბდეს ქვეყნის რეგიონული განვითარების
პირობების მართვის შესაბამისი სისტემა უნდა მოხდეს ამ პროცესის ევო-
ლუციური განვითარება თანდათანობით და სხვადასხვა თეორიების და პრაქ-
ტიკის გამოყენების საფუძველზე. ამისათვის ფრიად მნიშვნელოვანია რეგიო-
ნალური განვითარების პროცესების მართვის სისტემის მეთოდოლოგიური და
მეთოდური ინსტრუმენტებით (საბიუჯეტო-საგადასახადო, ფინანსური და საკ-
რედიტო მექანიზმები) უზრუნველყოფა.

პრობლემის აქტუალობიდან გამომდინარე, უნდა გაძლიერდეს ცალკე-
ული რეგიონების ეკონომიკური და სამეცნიერო-ტექნოლოგიური პოტენცია-
ლის შედეგიანი კვლევა. ერთდროულად საჭიროა ამ პროცესის მეთოდოლოგი-
ური საფუძვლების ჩამოყალიბება, კრიტერიუმებისა და მაჩვენებლების განსაზღვ-
რა იმ მიზნით, რომ ზუსტად დადგინდეს რეგიონული დიფერენციაციის ობიექ-

¹ **Н. Ларин.** Региональная политика в странах рыночной экономики. М.: Экономика, 1998, გვ.210,211.

² **У. Изард.** методы регионального анализа. М.:Прогрес. 1996, გვ.291-296.

ტური და სუბიექტური მიზეზები. ყოველივე ეს წარმოადგენს სახელმწიფო ფინანსების და საბიუჯეტო რესურსების სწორი წარმართვის საფუძველს.

მნიშვნელოვან პრობლემას წარმოადგენს კრიტერიალური და შემფასებელი მაჩვენებლების შესარჩევად პრობლემურ-სიტუაციური მიდგომა, რაც გულისხმობს ყოველი ტაბიური პრობლემის დახასიათებას პარამეტრების მინიმუმით, რომელიც ამოგლეჯილია რეგიონული სიტუაციის საერთო კონტექსტიდან, მაგრამ ასეთი მიდგომა არამართო ამახინჯებს პრობლემის არსს, არამედ ხდის წინასწარ განწირულს მიღებულ შედეგებს, რომლებიც ყალიბდებიან შესაბამისი გამარტივებული ინფორმაციის საფუძველზე. ამიტომ საგულისხმოა მოსაზრება იმის შესახებ, რომ სხვადასხვა დონის რეგიონული სიტუაციის კონკრეტული ანალიზი უნდა ხორციელდებოდეს ცხადი რეგიონული ორიენტაციით. ეს მტკიცება არაა ახალი, რადგან ამის პრაქტიკა დიდი ხანია არსებობს მსოფლიოში. მსგავსი მიზეზებით არ შეიძლება გამოყენებულ იქნას რომელიმე ერთი მაჩვენებელი, უფრო ობიექტურ შედეგად მიგვიყვანს რეგიონული სიტუაციის კომპლექსური შეფასება. გამომდინარე იქიდან რომ რეგიონალური ინტერესები შეიძლება გამოხატულ იქნას ხელმისაწვდომი პარამეტრებით, შესაძლებელია ჩამოყალიბდეს რეგიონული ინტერესების ინდიკატორები: 1) მოსახლეობის, მისი ცალკეული ფენებისა და ჯგუფების წესისა და დონის შესაბამისობა სახელმწიფო და ადგილობრივ სტანდარტებთან, რომლებიც მოიცავენ სოციალური პოტენციალის მდგომარეობის განზოგადებულ დახასიათებას გამოხატული ყველა სასიცოცხლო კეთილდღეობის ჯამით, რომლებსაც მოსახლეობა ღებულობს უპირატესად საცხოვრებელი ადგილიდან და ადგილობრივ სტანდარტებთან იდენტურობის სიდიდით. 2) სიტუაციის რეგულირების რეგიონული საბიუჯეტო, საგადასახადო და სხვა ეკონომიური წყაროების არსებობა, რომლებიც ახასიათებენ ადგილობრივი ორგანოების შესაძლებლობებს ნაწილობრივ დააკმაყოფილონ მოსახლეობის მოთხოვნები საკუთარი საშუალებებით. 3) მოსახლეობის შრომითი პოტენციალის რეალური შესაძლებლობა (საწარმოო, ინტელექტუალური და სულიერი) ახასიათებს ინდივიდუალის დამოუკიდებლად და თვითდასაქმებით შესაბამისი მოთხოვნების დაკმაყოფილებას. 4) შიდა და რეგიონთაშორისო კავშირების ინფრასტრუქტურის ფუნქციონირება, რომელიც ახასიათებს ადგილობრივ შრომით რესურსების, საქონლის, კაპიტალის (რეგიონის შიგნით და მის გარეთ), აგრეთვე მოსახლეობის სოციალურ მობილურობას – თავისუფლების ინფრასტრუქტურის ხარისხს. 5) შესაბამისი ბუნებრივ რესურსული და ეკოლოგიური პოტენციალის არსებობა ასახავს 1-4 ამოცანების რეალიზაციის პირობებს: საზოგადოებრივ-პო-

ლიტიკური და ეთნიკური სიტუაციები ასევე ასახავენ 1-4 ამოცანების რეალიზაციის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ პირობებს.¹

საერთო რეგიონული სიტუაციის მდგომარეობის შეფასების მაჩვენებელთა სისტემაში, რომელიც ასახავს რეალურ ეკონომიკურ მდგომარეობას და რეგიონის ფინანსურ პოტენციალს, მთავარი მაჩვენებელი, რომელიც ახასიათებს რეგიონების ეკონომიკურ განვითარების დონეს ეყრდნობა ეროვნული ანგარიშების სისტემას და არის საერთო რეგიონული პროდუქტი (სრპ) განგარიშებული ერთ სულ მოსახლეზე მოქმედი ფასებით. ამავდროულად სრპს გაზომვა ერთ სულ მოსახლეზე მოქმედი საბაზრო ფასებით არ წარმოადგენს იდეალურ სოციალურ-ეკონომიკურ მაჩვენებელს, რადგან საბაზრო ფასები ერთი და იგივე სახის პროდუქტებზე და მომსახურებაზე, შრომის ანაზღაურებაზე და ა.შ. რეგიონის მიხედვით მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან. შედეგად ერთნაირი მოცულობის და ხარისხის მატერიალური დოვლათი (საცხოვრებელი ფართი, ელექტროენერგია და სხვა სახის მომსახურება, კვების პროდუქტები და ა.შ.) სხვადასხვა რეგიონებში საბაზრო ფასების მიხედვით მკვეთრად განსხვავდებიან. ყოველივე ამის გამო მეთოდურ ლიტერატურაში რეკომენდირებულია რეგიონული სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პირობების ზუსტი ასახვის მიზნით საერთაშორისო შედარებების მეთოდოლოგიის გამოყენება პარიტეტული ფასების მეშვეობით. შესაბამისი შესასწორებელი კოეფიციენტები ყოველი რეგიონის მიხედვით განისაზღვრება სასურსათო კალათის მიხედვით, თუმცა ასეთი ზუსტი მიდგომის ტექნოლოგიის შემუშავება მთელი რიგი ქვეყნებისათვის, მათი მასშტაბების არაერთგვაროვნობის გამო ნაკლებად შესაძლებელია. ერთერთი ამის მიზეზი შეიძლება იყოს ის, რომ არ არსებობს შესაბამისი ინფორმაცია რეგიონული პარიტეტების მყიდველობითუნარიანობის შესახებ, რაც საკმაოდ ართულებს რეალური სიტუაციის ასახვას რეგიონების მიხედვით.

კიდევ ერთი პრობლემა, რომელიც ეხება რეგიონული განსხვავებულობის კოეფიციენტების კორექტირებას არის ის, რომ მყიდველობითუნარიანი პარიტეტის ცნება გაანგარიშებული გამოყენებული შიდა საერთო პროდუქტის ან შიდა ეროვნული პროდუქტის მიხედვით გადაიტანება სრპ წარმოებულ პროდუქტიაზე, ანუ საერთო დამატებულ პროდუქტიაზე. ასეთი მიდგომა მისაღებია ქვეყნისათვის მთლიანად, მაგრამ არა რეგიონებისთვის, რადგან ადგილი აქვს წარმოებული და გამოყენებული სრპ გაიგივებას, რაც არ არის კორექტული.

რეგიონის მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის მეორე მნიშვნელოვან ინდიკატორს წარმოადგენს მოსახლეობის ცხოვრების დო-

¹ Н. Харебава. Межбюджетные отношения в механизме выравнивания условий развития регионов. Волгоград, 2005, გვ.58-65.

ნე. როგორც წესი, დაბალანსებულმა რეგიონულმა განვითარებამ უნდა უზრუნველყოს ცხოვრების დონის ხარისხი, რომელშიც ადამიანებს უწევთ ცხოვრება და საქმიანობა. სწორედ რომ ცხოვრების დონის ამაღლება არის ეკონომიკის ფუნქციონირების მიზანი, აქედან გამომდინარე ადამიანები მსჯელობენ ხელისუფლების სხვადასხვა დონის მიხედვით გატარებული პოლიტიკის ეფექტურობის შესახებ.

ცხოვრების დონის რეგიონთაშორისი შედარება არის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონის ცვლილებების ყველაზე რთული პრობლემა, რაც დაკავშირებულია საჭირო და საიმედო ინფორმაციის მოპოვებასთან (სტატისტიკური მონაცემების არსებობასთან და სიზუსტესთან). ოფიციალურ სტატისტიკაში დღემდე გამოიყენება საცხოვრებელი მინიმუმის, შემოსავლების და საშუალო ხელფასის მაჩვენებლები ერთ სულ მოსახლეზე და სხვა სოციალური მაჩვენებლები, რომლებსაც უდარებენ ერთმანეთს. მრავალი ქვეყნის პრაქტიკა ამტკიცებს, რომ ეს ინფორმაცია არ არის საკმარისი რეალური სურათის დასადგენად (მაგ, ბევრ რიგ დეპრესიულ რეგიონებში მოსახლეობის ნაწილი ყველაზე უფრო დაბალი სულადობრივი შემოსავლებით არ ხარჯავენ მათი შემოსავლების მნიშვნელოვან ნაწილს). ამის ახსნა შესაძლებელია იმით, რომ ფულის მასა, რომელიც არ რეგისტრირდება გახარჯვის მიხედვით გამოყენებას პოულობს ქვეყნის, რეგიონის და მუნიციპალიტეტების ჩრდილოვან ეკონომიკაში. აგრეთვე ხდება მათი გადანაწილება მსხვილ ქალაქებში, ნაწილობრივ კი ბრუნდება უცხოური ვალუტისა და საქონლის სახით. ეს და სხვა მსგავსი მაგალითები მიუთითებს იმაზე, რომ საჭიროა არაფორმალური საქმიანობის, ნატურალური შემოსავლების, არარეზიდენტების საქმიანობისა და ფულის მიგრაციის არღიციხვის მეთოდის სრულყოფა. არსებობს მოსაზრება, რომ მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფის რეალური მყიდველობითუნარიანობის განსაზღვრა საშუალო შემოსავლების მეშვეობით არ შეიძლება იყოს ცხოვრების დონის ინდიკატორი, იმიტომ რომ ის ვერ ასახავს მიღებული შემოსავლების რეალურ დონეს და არ იძლევა საშუალებას დადგინდეს ეროვნული შრომის ბაზრის მდგომარეობა, მაგალითად მოსახლეობის მეორადი დასაქმება. გარდა ამისა ცხოვრების დონის მაჩვენებელს არ შეუძლია შეასრულოს სოციალური ინდიკატორის როლი, მაშინ როცა ადგილი აქვს ცხოვრების დონის დიდ რეგიონულ განსხვავებას. ამასთან დაკავშირებით უფრო მიზანშეწონილია შეფარდებითი მაჩვენებლების სისტემის გამოყენება, ისეთების როგორიცაა: საშუალო სულადი შემოსავლის სასიცოცხლო მინიმუმი, მინიმალური და რაციონალური სამომხმარებლო ბიუჯეტი და სხვა. ასევე მნიშვნელოვანია მაჩვენებლები, რომლებიც ახასიათებენ სასიცოცხლო მინიმუმზე დაბალი შემოსავლის მქონე მოსახლეობის ნაწილს, შემოსავლების კონცენტრაციას მოსახლეობის სხვადასხვა ჯგუფებში, შემოსავლების შეფარდება და თვით ღარიბი და მდიდარი ადამიანების რაოდენობა.

ნაკლებად უზრუნველყოფილი მოსახლების კონტიგენტის გამოვლენისათვის ფართოდ გამოიყენება შემდეგი ნორმატივები: სასიცოცხლო მინიმუმების ბიუჯეტი (სმბ) და ოჯახის საშუალო სულადური შემოსავალი (სსშ). სასიცოცხლო მინიმუმების ბიუჯეტი ექვემდებარება გადასინჯვას ძირითად კვების პროდუქტებზე და არასასურსათო კვების პროდუქტებზე (მომსახურებაზე) ფასების ზრდის კვალობაზე. მთელ რიგ ქვეყნებში მოხდა მატერიალური დოვლათისა და მომსახურების სფეროში სტრუქტურული ცვლილებები. შეიცვალა მოსახლეობის დამოკიდებულება საკვებ პროდუქტებზე და არასასურსათო საქონელზე და მომსახურებაზე ფასების ცვლილების შესაბამისად. იმისათვის რომ სასიცოცხლო მინიმუმების ბიუჯეტი ასახავდეს მოსახლეობის ცხოვრების დონეს, საჭიროა სამომხმარებლო კალათაში მოხდეს ყოველდღიური მოხმარების საქონელის და პირადი საჭიროების ნივთების, კომუნალური მომსახურების, აგრეთვე მინიმალურად დასაშვები საყოფაცხოვრებო ნივთების გადანაწილება.¹

მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის (მსბ) სიდიდის შეფასება ხდება პირდაპირი გაანგარიშების მეთოდის გამოყენებით და არა პროცენტებით პროდუქტების ჩამონათვალთან მიმართებაში. სამომხმარებლო ბიუჯეტების სისტემის შევსება ხდება სოციალური ნორმატივებით, რომლებიც აუცილებელია რეგიონების მიმდინარე და პერსპექტიული ფინანსური ბალანსების, ცენტრალური და ადგილობრივი ბიუჯეტების სამეწარმეო საქმიანობის სახელმწიფო მხარდაჭერის, საწარმოო ძალების განვითარებისა და განლაგების მიზნობრივი სოციალური პროგრამებისა და სქემების შედგენისა და სხვა შემთხვევაში. მოცემული ნორმატივები ასახავენ სახელმწიფოს მიერ სოციალური გარანტიების უზრუნველყოფის დონეს სხვადასვა სფეროებში: საცხოვრებელი (ნორმატივები ერთ სულ მოსახლეზე), დასაქმების (უზრუნველყოფის პირობები და უმუშევრობის დახმარება), განათლება (ხანგრძლივობა და უფასო განათლების ხარისხი), ჯანდაცვა (უფასო სამედიცინო დახმარების ჩამონათვალი) და ა. შ.

ეკონომიკური ნორმატივები გავლენას ახდენენ სამეურნეო სუბიექტის ეკონომიკურ საქმიანობაზე. მას მიეკუთვნებიან გადასახადების სხვადასხვა ბიუჯეტში გადარიცხვის ნორმატივები, სარენტო გადასახადები, ტრანსფერები საბიუჯეტო სისტემაში და სხვა. ეკოლოგიური ნორმატივები მიმართულია იქეთკენ, რომ შემცირდეს გარე გარემოზე წარმოების უარყოფითი გავლენა, ამაღლდეს მოსახლეობის ცხოვრებისა და შრომის დონე.

აქვე საჭიროა შემდეგი პირობების კონსტატაცია, რაც გამოიხატება იმაში რომ რეგიონული სიტუაციის შეფასების სისტემა და მიღებული გადაწყვეტილების დასაბუთება უნდა ასახავდეს რეგიონული პრობლემის არსს და ითვალისწინებდეს ნამდვილად რეგიონულ და არა ვიწრო საწარმოო (ან

¹ **А. Г. Гранбер.** Региональная экономика. Новосибирск. академкнига, 2004, გვ.291-294.

დარგობრივ) ინტერესებს და განვითარების მიზნებს. ამავდროულად ანალიზისა და შეფასების საგანი უნდა იყოს არა ყველანაირი პრობლემური სიტუაციები, ისეთები, რომლებსაც გააჩნიათ საერთო რეგიონული მიზნები და შედეგები. გარდა ამისა, იმის გამო რომ კვლევის ობიექტის მასშტაბი და რეგიონული სიტუაციის დიფერენციალობა დასახლებული პუნქტებით, ქალაქებითა და სოფლებით არ იძლევა საშუალებას მიღებულ იქნას ობიექტური ინფორმაცია რეგიონში არსებული სოციალურ-ეკონომიკური სიტუაციის შესახებ, ამიტომ საჭიროა გამოიყოს რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური პირობების შედარებითი გამოთანაბრების პრობლემებიდან ცალკე შესწავლის და რეგულირების ობიექტად რეგიონების ანკლავები.

საქართველოს რეგიონების დიფერენციაციის ობიექტური მიზეზების, რეგიონების დისპროპორციული განვითარების ფაქტორების განსაზღვრა და რეგიონების საფინანსო-ეკონომიკური დამოუკიდებლობის პრობლემის შესწავლა, საბიუჯეტო ფედერალიზმის სისტემის სრულყოფა ქმნის იმის საფუძველს, რომ განისაზღვროს ცალკეული რეგიონის ადგილი და როლი ქვეყნის ეკონომიკური ზრდისა და საფინანსო სისტემის განვითარებაში. ამასთან ერთად, ეკონომიკური განვითარების პირობების გამოთანაბრების საფინანსო-საბიუჯეტო მექანიზმების უპირატესობიდან გამომდინარე უნდა დადგენილ იქნას საქართველოს რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების გამოთანაბრების ძირითადი პრიორიტეტები, საბიუჯეტო ფედერალიზმის ფინანსური ნაკადების ფორმირების და საფინანსო-ეკონომიკური დამოუკიდებლობის მეთოდოლოგიური ასპექტები.

რეგიონული განვითარების პროგრამების რეალიზაციის ეფექტიანობის მიღწევის მიზნით მათი ფორმირებისადმი მეთოდოლოგიური და მეთოდური მიდგომების კონცეფციები მოითხოვენ საბიუჯეტო ფედერალიზმის განვითარებას, საგადასახადო პოლიტიკის დახვეწის, რეგიონული პრობლემების პროგრამულ-მიზნობრივი დაფინანსების სრულყოფას, რეგიონული განვითარების დონის შეფასების კრიტერიუმებისა და მაჩვენებლების სისტემას და პოსტკონფლიქტურ რეგიონებში ტერიტორიული განვითარების პრობლემების პრიციპების ასახვას ქვეყნის საბიუჯეტო და საფინანსო პოლიტიკაში.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ეს პრობლემები ისეთი ქვეყნისთვის როგორცაა საქართველო, რომელიც საბაზრო ურთიერთობების განვითარების გარდამავალ ეტაპზე იმყოფება და ადამიანის სასიცოცხლო საქმიანობისა და განვითარების ღონეების მიხედვით მაღალკონტრასტული დიფერენციაციით ხასიათდება. აუცილებელია სახელმწიფოს აქტიური მონაწილეობა ქვეყნის ტერიტორიული განვითარების რეგულირების პროცესში საბიუჯეტო-საგადასახადო, საფინანსო და საკრედიტო მექანიზმების გამოყენებით, კერძოდ: საბიუჯეტო-საგადასახადო პოლიტიკის პერმანენტული განვითარება, რეგიონული ამოცანების გადაწყვეტის პროგრამულ-მიზნობრივი მეთოდების, ცენტ-

რალური, რეგიონული და ადგილობრივი თვითმართველობისა და კერძო კაპიტალის ინტერესების რეგულირების მეთოდების სრულყოფა. ეკონომიკური პირობების გამოთანაბრების საბიუჯეტო რეგულირების მოდელის შექმნა, ზემოთ ჩამოთვლილი და სხვა სახის მეთოდები მიმართული უნდა იყოს რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური პირობების გამოთანაბრებისაკენ, რომელიც იქნება წინაპირობა იმის, რომ შეიქმნას რეგიონებში საბაზრო ურთიერთობის საფუძველზე განვითარების პირობები და რეგიონები აქტიურად ჩაერთონ საშინაო და საგარეო საბაზრო ურთიერთობებში.

დასახული მიზნის მისაღწევად უნდა განხორციელდეს შემდეგი ამოცანები:

- რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პირობების რეგონთაშორისი და შიდა რეგიონული დიფერენციაციის თანამედროვე მდგომარეობის ანალიზი და შეფასება. და მის საფუძველზე რეგიონების კლასიფიკაცია დონორების და რეცეპიენტების კატეგორიებად;
- რეგიონული სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების შეფარდებითი ეკონომიკური პირობების გამოთანაბრების კრიტერიუმებისა და მაჩვენებლების სისტემატიური სრულყოფა და მათი ეფექტიანობის შეფასება;
- რეგიონების ინტერესების გათვალისწინებით საბიუჯეტო-საგადასახადო და ფინანსური პოლიტიკის ტრანსფორმაციის ტენდენციების ანალიზი და შედეგების პროგნოზირება;
- ცენტრის, რეგიონებისა და ადგილობრივი თვითმართველობის ინტერესთა წინააღმდეგობრიობის შერბილების მექანიზმების ფორმირება;
- თანადაფინანსებაზე აგებული მიზნობრივი პროგრამების ეფექტიანობის ამაღლებისათვის მეთოდოლოგიური და მეთოდური მიდგომების პერმანენტული სრულყოფა;
- რეგიონების ეკონომიკური განვითარების პირობების გამოთანაბრების სახელმწიფოებრივი და საბაზრო მექანიზმების რაციონალური შეთანაწყობა;
- რეგიონალური მართვის სრულყოფილი სისტემის ჩამოყალიბება, შესაბამისი სამართლებრივი და ეკონომიკური მექანიზმებით აღჭურვა იმისათვის, რომ რეგიონების განვითარებაში უშუალოდ იყოს დაინტერესებული რეგიონული ხელისუფლების ორგანოები, ადგილობრივი მართვის ორგანოები, მოსახლეობა და კერძო კაპიტალი.

მიუხედავად იმისა, რომ არსებობს რეგიონის ცნების ოცზე მეტი განმარტება, რომლებიც მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისგან, ისინი ერთიანდებიან და თავისი არსით აყალიბებენ 2 მიდგომას: ა) რეგიონი, როგორც ტერიტორია; ბ) რეგიონი, როგორც სოციალური კონსტრუქცია. რეგიონის გაგება, როგორც ტერიტორია გულისხმობს მის მართვას გარედან. რე-

გიონული მართვის ტრადიციულ ინსტრუმენტებად ითვლება: 1) ტრანსფერების განაწილება რეგიონებს შორის; 2) რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების გამოთანაბრება; 3) მსხვილ ინდუსტრიულ და სოციალურ პროექტებში სახელმწიფო კაპიტალური დაბანდება და ორგანიზებული მიგრაცია.¹

გარდამავალ პერიოდში ქვეყნის ეკონომიკური სტაბილურობა მნიშვნელოვან წილად საზოგადოების წევრების სოციალურ მდგრად მდგომარეობას განაპირობებს, რისი მიღწევაც შეუძლებელია უმუშევრობის და სიღარიბის დაძლევის, მოსახლეობის ცხოვრების დონის, ეკონომიკური ზრდისა და შრომის ნაყოფიერების დონის გარეშე. ამასთან ერთად, მნიშვნელოვანია ინფრასტრუქტურის დარგებისა და ობიექტურად არსებული საფინანსო-საკრედიტო მყარი მექანიზმების გააქტიურება.

რეგიონების ეკონომიკურ პოლიტიკაში განსაკუთრებული როლი ენიჭება ეკონომიურად აქტიური მოსახლეობის სამეწარმეო საქმიანობის ლიბერალური ბიზნეს გარემოს დამკვიდრებას და მცირე მეწარმეობის განვითარებას, რაც უზრუნველყოფს მათი სოციალური მნიშვნელობის პრობლემის გადაწყვეტას - ახალი სამუშაო ადგილების შექმნასა და არსებული შრომითი პოტენციალის ეფექტურად გამოყენების ხარისხის ამაღლებას.

სახელმწიფომ ბიუჯეტის შესაძლებლობიდან გამომდინარე, რეგიონების ასიმეტრიული განვითარების შერბილების პროცესში უნდა გამოიყენოს რიგი ქვეყნების პრაქტიკაში წარმატებული მეთოდური მიდგომები, რაც აამაღლებს მათ კონკურენტუნარიანობას ქვეყნის შიგნით და რეგიონები გახდებიან საერთაშორისო კონკურენციის სრულფასოვანი სუბიექტები.

¹ **Б. Зайдель.** Бюджетный федерализм: сравнительный анализ по странам – *Регион. Экономика и социология.* №2, 1999, გვ.14-18.

NINO KHAREBAVA

**BUDGETARY REGULATION OF REGIONAL DEVELOPMENT
*METHODOLOGY, FORMS AND APPROACHES***

This article discusses the problems of regional development of Georgia. The aims and objectives of the problems connect with the implementation of the economic interests of entities (central government, region, municipality, private capital) of the process. From this position the article analyzes the experience of regulation of conditions of regional development in Europe and USA and considers the existing methodological approaches to the problem. The regulatory system is discussed in detailed for evaluation of life conditions in different regions and an estimation was given to the process of regulation of conditions of regional development in Georgia, as well as approaches that used financial and budgetary limitation. Under conditions of imperfect governance and lack of experience of regional management the centralization of financial resources and their distribution becomes reasonable. Due to the fact that management of delegated expenditure authority in the regions are still cost effective and is not aligned with democratic principles

ჯანდრი ზარანდია

საბიუჯეტო პროცესის მართვა რეგიონულ და მუნიციპალურ დონეზე

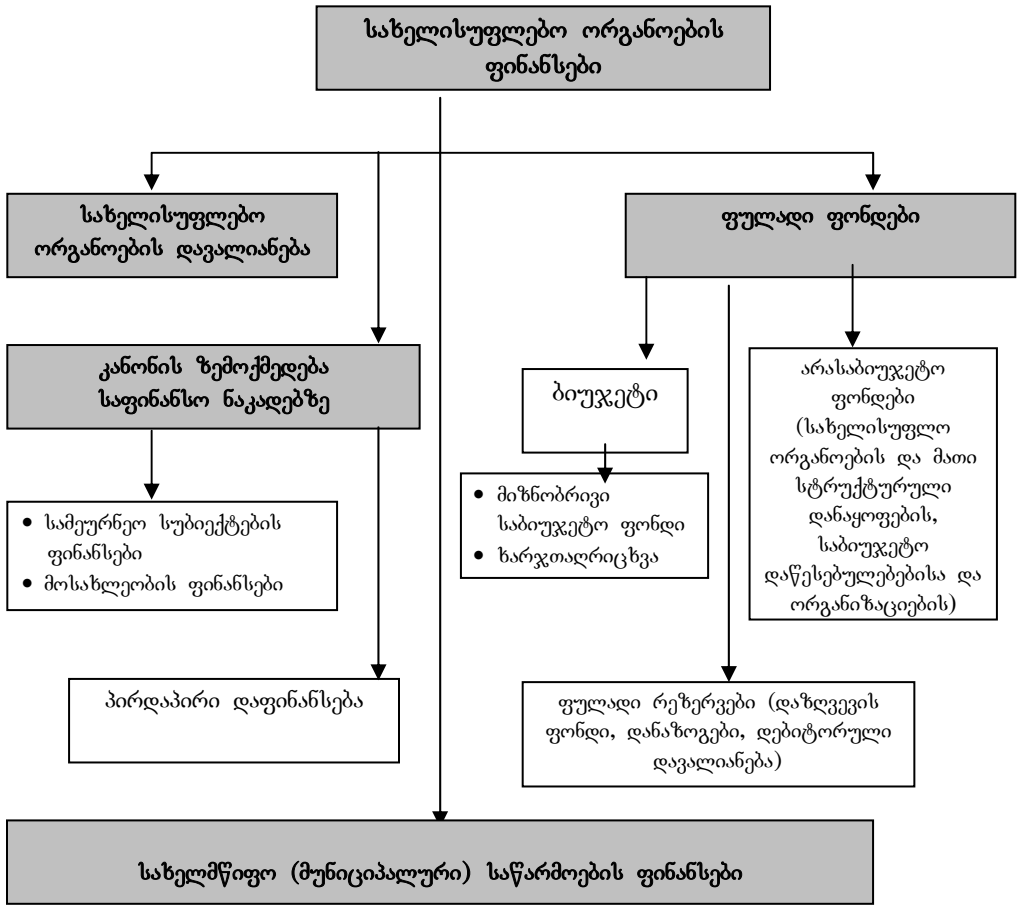
ნებისმიერი ადამიანი, რომელსაც აინტერესებს, თუ რა ხდება მის რეგიონში ან ქალაქში, აუცილებლად აწყდება საზოგადოებრივი, კერძოდ, რეგიონული და მუნიციპალური ფინანსების პრობლემას. უფრო მეტიც, ადამიანი თუნდაც არ იყოს დაინტერესებული აღნიშნული პრობლემით, მაინც ცხადია, რომ საზოგადოებრივი ფინანსების მდგომარეობა უშუალოდ ზემოქმედებს მის ყოველდღიურ ცხოვრებაზე.

ვფიქრობთ, რომ ნებისმიერი ადამიანი, ჩვეულებრივად, ვალდებულია ჰქონდეს გარკვეული წარმოდგენა თავის რეგიონში, ქალაქში საზოგადოებრივი ფინანსების, ბიუჯეტის მოწყობისა და საბიუჯეტო პროცესის შესახებ. უნდა იცოდეს არა მარტო თუ სად, როდის და როგორ მოითხოვოს ინფორმაცია, არამედ როგორ შეამოწმოს და გააანალიზოს იგი. შევეცდებით შეგიქმნათ მცირე წარმოდგენა საზოგადოებრივი ფინანსების, ბიუჯეტის მოწყობისა და საერთოდ საბიუჯეტო პროცესის მენეჯმენტის შესახებ რეგიონულ და მუნიციპალურ დონეზე.

უპირველეს ყოვლისა, უნდა გამოვყოთ ბიუჯეტის როლი და ადგილი საზოგადოებრივი ფინანსების სისტემაში. ამის გაკეთება კიდევ იმიტომ არის აუცილებელი, რომ საზოგადოებაში ბიუჯეტის შესახებ დამკვიდრებულია წარმოდგენა, როგორც რაღაც ერთიან საფუძველზე, რომელიც რეგიონული და მუნიციპალური ხელისუფლების ხელში იმყოფება. ეს რომ ასე არ არის, ამაზე ხელისუფლების ორგანოების ფინანსების სტრუქტურა მიგვითითებს (იხ. ნახ. 1)

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული მოწყობით ფედერალური ქვეყანა უნდა იყოს, მისი ფინანსური სისტემის პრინციპულ თავისებურებას ცენტრალური ფინანსური რესურსების და ფინანსური უფლებამოსილების ცენტრალიზაციის მაღალი ხარისხი წარმოადგენს¹, რაც გამოიხატება იმაში, რომ რეგიონული და მუნიციპალური ხელისუფლებები საკუთარი ტერიტორიების ყველა ფინანსურ ნაკადებს სრულად ვერ აკონტროლებენ (იხ. ნახ. 2).

¹ მ. ვანიშვილი, ი. ბადაგაძე. მუნიციპალური საბიუჯეტო სისტემა და ფინანსური მენეჯმენტი. თბ., 2005.

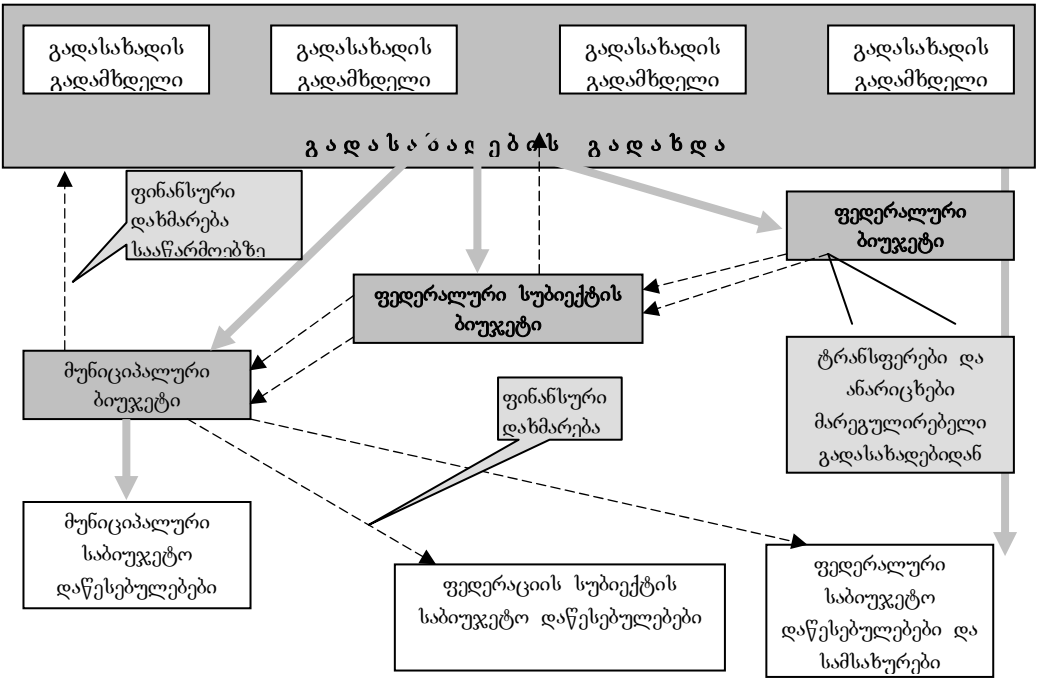

ნახ.1. სახელისუფლო ორგანოების ფინანსების სტრუქტურა.

საქართველოს პირობებში მნიშვნელოვან პრობლემას ხელისუფლების სხვადასხვა დონის ერთობლივი გაძღოლის საკითხების საკმაოდ დიდი ნუსხა და უფლებამოსილების საკითხებში შენარჩუნებული განუსაზღვრელობა წარმოადგენს. როგორც წესი, ხელისუფლებების ძირითადი დაპირისპირება წარმოიშობა არა ისეთ საკითხებზე, თუ რამდენი ფინანსური რესურსი და რა მიზნით იქნება მიმართული, არამედ, თუ კონკრეტულად ვინ განახორციელებს მის განკარგვას.

ამრიგად, ბიუჯეტი საზოგადოებრივი ფინანსების განსაზღვრულ, ამასთან მნიშვნელოვან ნაწილსაც შეადგენს. თავისთავად, ბიუჯეტი ერთდროულად პოლიტიკურ დოკუმენტს წარმოადგენს, რადგანაც იგი სხვადასხვა სოციალური, ეკონომიკური და პოლიტიკური ძალების, სხვადასხვა სუბიექტების, მათი ინტერესებისა და შეხედულებების შეჯახების შედეგებს განასახიერებს და საბოლოო ჯამში, მრავალრიცხოვანი კომპრომისების გამოხატულებაა. იგი, ასევე, იურიდიულ საბუთსაც წარმოადგენს, რამდენადაც მისი გა-

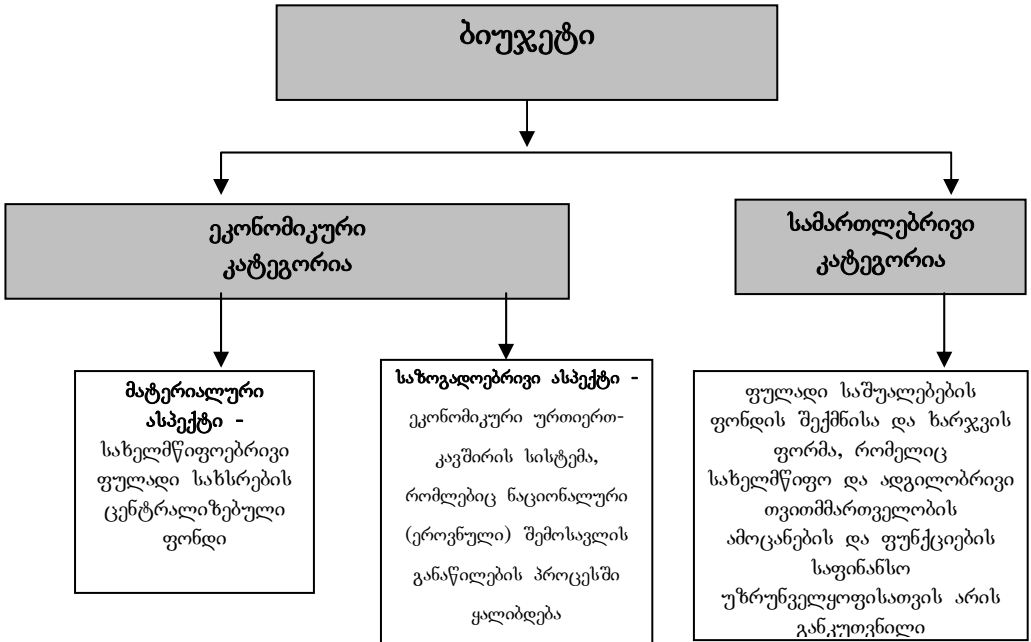
ფორმება კანონით ან ხელისუფლების წარმომადგენლობითი ორგანოს გადაწყვეტილებით ხორციელდება. ბიუჯეტი ფინანსური გეგმაც არის, რადგანაც იგი ხელისუფლების მხრიდან განსაზღვრული შემოსავლების შეგროვების მცდელობას და მათ განსაზღვრულ მიზნებზე მიმართვას ითვალისწინებს; ბიუჯეტი ასევე ორგანიზაციულ გეგმასაც წარმოადგენს, რამდენადაც ის ადმინისტრაციის სხვადასხვა ქვედანაყოფების მიერ საზოგადოებრივი სახსრების განაწილებასთან დაკავშირებით უფლებამოსილებასაც განსაზღვრავს; აგრეთვე იგი ინფორმაციული საბუთიცაა, რადგან მისი გამოქვეყნება აუცილებელ პირობას წარმოადგენს (სხვაგვარად მას იურიდიული ძალა არ ექნება) და ხელისუფლების მიზნების, პრიორიტეტებისა და სამომავლო მოქმედების შესახებ მონაცემებს შეიცავს.

ნახ. 2. რეგიონული და მუნიციპალური ფინანსების სტრუქტურა.

საბიუჯეტო დაგეგმვა ჩვენს ქვეყანაში საგადასახადო და საბიუჯეტო კოდექსების, რეგიონული კანონმდებლობის, რეგიონული და მუნიციპალური ნორმატიული აქტების, ფინანსთა სამინისტროს საუწყებო ინსტრუქციებისა და ფედერაციის სუბიექტების საფინანსო დეპარტამენტების (კომიტეტების, სამინისტროების) ანალოგიური ინსტრუქციების საფუძველზე ხორციელდება. აღნიშნული აქტების ანალიზი და მათი პრაქტიკაში რეალიზაცია კიდევ უფრო რელიეფურად აშუქებს საბიუჯეტო სფეროში ფაქტიური ცენტრალიზაციის პრობლემას.

ბიუჯეტი, როგორც ეკონომიკური კატეგორია, წარმოადგენს ფულადი სახსრების ცენტრალიზებულ ფონდს, რომელიც სახელმწიფო ხარჯების გაწვევის მიზნით არის შექმნილი (ნახ. 3).

ნახ.3. ბიუჯეტის ეკონომიკური და სამართლებრივი კატეგორიების სტრუქტურა.

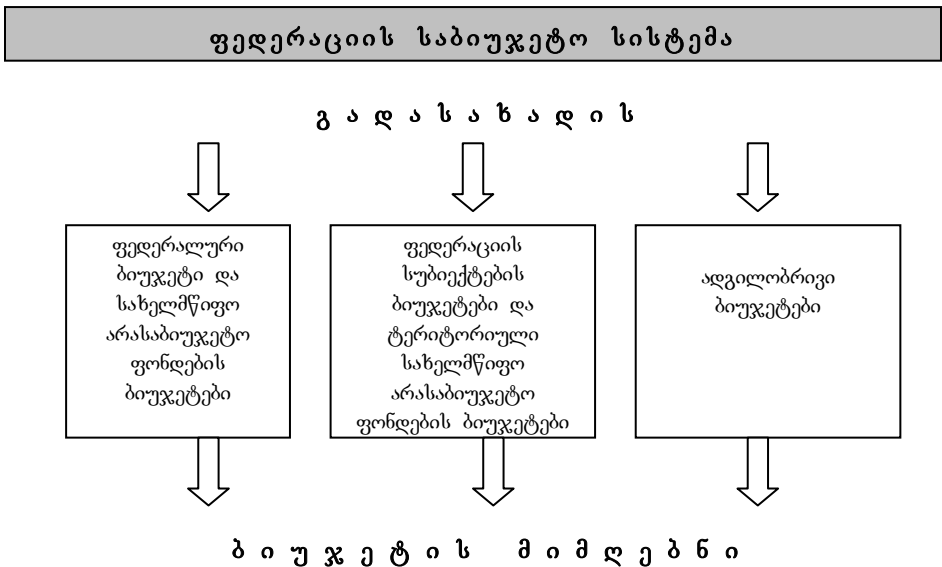
ბიუჯეტი, როგორც სამართლებრივი კატეგორია ფულადი სახსრების ფონდის წარმოშობისა და განხარჯვის ფორმას წარმოადგენს, რომელიც სახელმწიფოს და ადგილობრივი თვითმმართველობის ამოცანებისა და ფუნქციების ფინანსური უზრუნველყოფისათვის არის განკუთვნილი. მოცემულ განსაზღვრებაში შემდეგი ნიშან-თვისებების გამოყოფა არის შესაძლებელი:

1. ბიუჯეტი – არის ფულადი სახსრების საერთო სახელმწიფოებრივი, ცენტრალიზებული ფონდი, რომელიც სახელმწიფოებრივი ხარჯების გაწვევის მიზნით იქმნება;
2. ბიუჯეტი – არის სახელმწიფოს ფინანსური გეგმა, რომელშიც დამდეგი წლის შემოსავლები და ხარჯებია მითითებული;
3. ბიუჯეტი – არის სახელმწიფოს ძირითადი ფინანსური გეგმა, რომლის საფუძველზეც და შესრულების მიზნითაც მიიღება დანარჩენი საფინანსო გეგმები.

საბიუჯეტო სისტემა თავისთავად წარმოადგენს ბიუჯეტის სამი დონის ერთობლიობას როგორებიცაა:

- პირველი დონე – ფედერალური ბიუჯეტი და სახელმწიფო არასაბიუჯეტო ფონდების ბიუჯეტები;
- მეორე დონე – ფედერაციის სუბიექტების ბიუჯეტები და სახელმწიფო ტერიტორიული არასაბიუჯეტო ფონდების ბიუჯეტები;
- მესამე დონე – ადგილობრივი ბიუჯეტები.

ამგვარად, საბიუჯეტო სისტემა თავისთავად წარმოადგენს ფედერალური ბიუჯეტის, ფედერაციის სუბიექტების ბიუჯეტებისა და ადგილობრივი ბიუჯეტების ერთობლიობას და ზემოაღნიშნული ბიუჯეტების ეკონომიკურ ურთიერთობებსა და იურიდიულ ნორმებზე არის დაფუძნებული (ნახ. 4).

ნახ. 4. ფედერაციის საბიუჯეტო სისტემა.

კონსოლიდირებული ბიუჯეტი – არის შესაბამის ტერიტორიაზე ყველა დონის ჯამური ბიუჯეტი, რომელიც პროგნოზირების, გაანგარიშებისა და ანალიზისათვის გამოიყენება. ფედერაციის კონსოლიდირებული ბიუჯეტი არის ფედერაციის სუბიექტების კონსოლიდირებული ბიუჯეტების და ფედერაციული ბიუჯეტების (კრებსითი) საბუთი, რომლებიც, თავის მხრივ, ფედერაციის ადმინისტრაციულად შემავალი ტერიტორიული სუბიექტების რეგიონული და ადგილობრივი ბიუჯეტების ნაერთს წარმოადგენენ.

ფედერაციის საბიუჯეტო სისტემის პრინციპებია:

- საბიუჯეტო სისტემის ერთიანობა;
- საბიუჯეტო სისტემის ყველა დონის ბიუჯეტებს შორის შემოსავლებისა და ხარჯების გამიჯვნა;
- ყველა დონის ბიუჯეტების დამოუკიდებლობა;

- ყველა ღონის ბიუჯეტებისა და სახელმწიფო არასაბიუჯეტო ფონდების ბიუჯეტების შემოსავლებისა და ხარჯების ასახვის სისრულე;
- ყველა სახის საბიუჯეტო ფონდების დაბალანსებულობა;
- საბიუჯეტო სახსრების ეფექტური და ეკონომიური გამოყენება;
- საბიუჯეტო სახსრების საერთო (ერთობლივი) დაფარვა;
- ღიაობა;
- ყველა ღონის ბიუჯეტის უტყუარობა;
- საბიუჯეტო სახსრების გამოყენების კუთვნილებითი და მიზნობრივი ხასიათი.

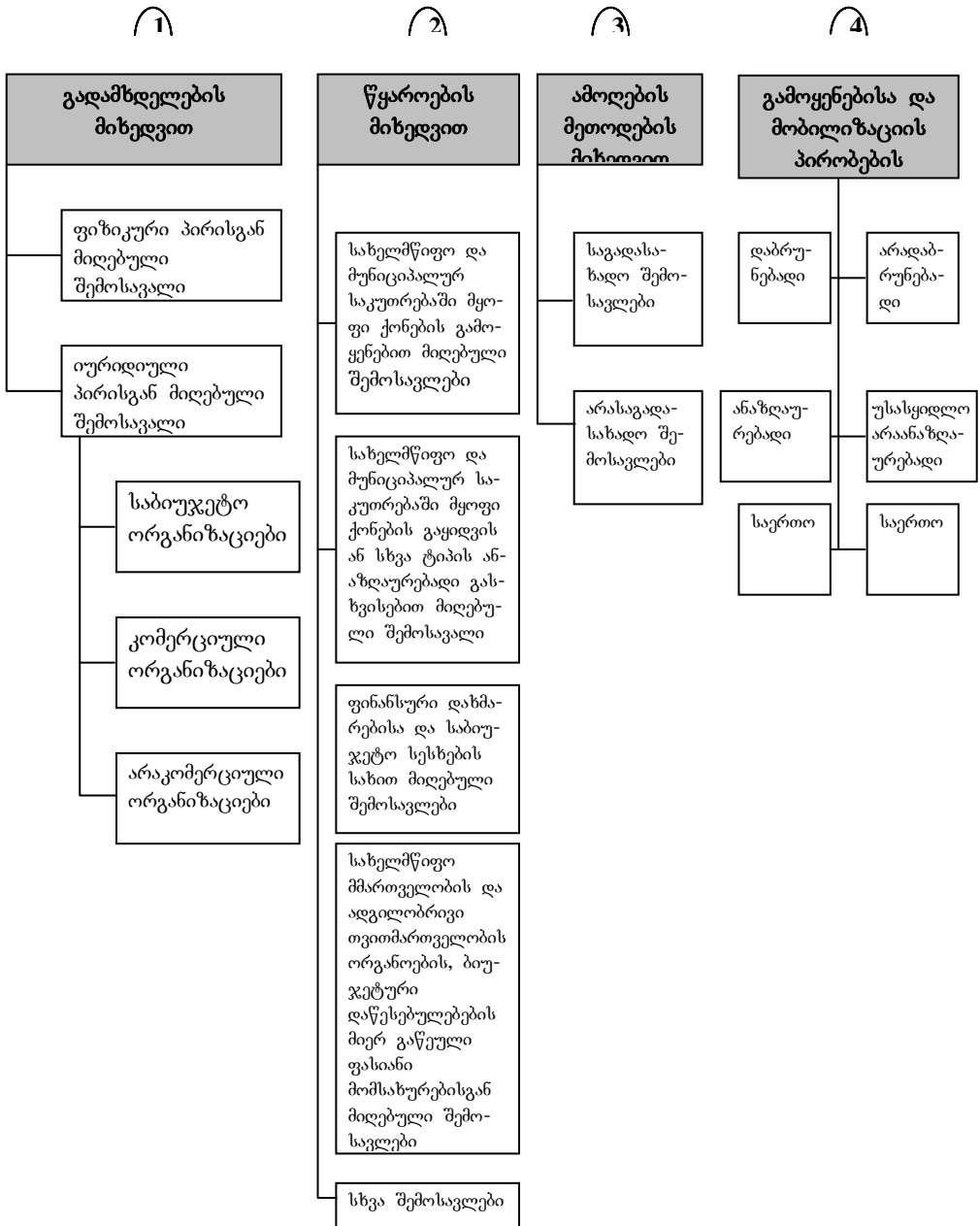
ყველა ღონის ბიუჯეტების შემოსავლებისა და ხარჯების დაჯგუფება ხორციელდება ისეთი სახით, რომელიც ბიუჯეტის მაჩვენებლების შედარების შესაძლებლობას უზრუნველყოფს. სისტემის ყველა ღონის ბიუჯეტების შემოსავლებისა და ხარჯების დაჯგუფებას საბიუჯეტო კლასიფიკაციას ვუწოდებთ, რომელშიც ფედერალურ დონეზე ჩაირთვება:

- ფედერაციის შემოსავლების კლასიფიკაცია;
- ფედერაციის ბიუჯეტის ხარჯების ფუნქციონალური კლასიფიკაცია;
- ფედერაციის ბიუჯეტის ხარჯების ეკონომიკური კლასიფიკაცია;
- ედერაციის ბიუჯეტების დეფიციტის შიდა დაფინანსების წყაროების კლასიფიკაცია;
- ფედერაციის ბიუჯეტების დეფიციტის გარე დაფინანსების წყაროების კლასიფიკაცია;
- ფედერაციის სახელმწიფოებრივი შიდა, ფედერაციის სუბიექტების, მუნიციპალური წარმონაქმნების, ვალების სახეების კლასიფიკაცია;
- ფედერაციის სახელმწიფოებრივი საგარეო ვალისა და აქტივების სახეების კლასიფიკაცია;
- ფედერაციული ბიუჯეტის ხარჯების საუწყებო კლასიფიკაცია;

ფედერაციის სუბიექტების დონეზე შეიძლება მიღებული იქნას ისეთი ნორმატიული აქტები, რომელთა მეშვეობითაც დადგინდება საბიუჯეტო კლასიფიკაციის პარამეტრების დიდი რაოდენობა.

ფედერალური ბიუჯეტის გარდა, ფულადი სახსრების სახელმწიფო ფონდები იქმნება მოქმედი კანონმდებლობით დადგენილი დანარიცხების საფუძველზე და განკუთვნილია მოქალაქეთა კონსტიტუციური უფლებების რეალიზაციისათვის. სახელმწიფო არასაბიუჯეტო ფონდი – არის ფულადი საშუალებების ფონდი, რომელიც ფედერალური ბიუჯეტისა და ფედერაციის სუბიექტების ბიუჯეტისაგან დამოუკიდებლად იქმნება, აქვს მიზნობრივი ხასიათი და იმართება სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების მიერ არასაბიუჯეტო სახელმწიფო ფონდების სახსრები იმყოფება ფედერალურ საკუთ-

ბიუჯეტის შემოსავლების სახეები

ნახ. 5. ბიუჯეტის შემოსავლების სახეები

რებაში, არ შედის ფედერაციის საბიუჯეტო სისტემის ნებისმიერი დონის ბიუჯეტების სისტემაში და არ ექვემდებარება ამოღებას.¹

სახელმწიფო არასაბიუჯეტო ფონდებს მიეკუთვნება:

- ფედერაციის საპენსიო ფონდი;
- ფედერაციის საპენსიო დაზღვევის ფონდი;
- სავალდებულო სამედიცინო დაზღვევის ფედერალური ფონდი;
- ფედერაციის დასაქმების სახელმწიფო ფონდი.

ბიუჯეტების ყველა დონის შემოსავლების მნიშვნელოვან წყაროს წარმოადგენს გადასახადები და მოსაკრებლები. გადასახადი – არის სავალდებულო, ინდივიდუალური, აუნაზღაურებადი გადახდა, რომლის ამოღება, დადგენილი წესით,² ხორციელდება ორგანიზაციებიდან (იურიდიული პირი) და ზიკური პირებიდან, მათ საკუთრებაში არსებული ქონებიდან, რომელიც მიღებულია სამეურნეო საქმიანობით ან ფულადი სახსრების ოპერაციული მართვის შედეგად, სახელმწიფოს ან მუნიციპალური წარმონაქმნების საქმიანობის ფინანსური უზრუნველყოფის მიზნით (ნახ. 5).

მოსაკრებელი – არის სავალდებულო შენატანი, რომელიც ორგანიზაციებიდან და ფიზიკური პირებიდან ამოიღება და რომლის გადახდა, გადამხდელების ინტერესებიდან გამომდინარე, წარმოადგენს სახელმწიფო ორგანოების, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების, სხვა რწმუნებული ორგანოების და თანამდებობრივი პირებისაგან იურიდიულად მნიშვნელოვანი მოქმედებების ჩატარების, მათ შორის განსაზღვრული უფლებების ან ნებართვის (ლიცენზიის) გაცემის ერთ-ერთ აუცილებელ პირობას.

საგადასახადო სისტემაში იგულისხმება გადასახადებისა და მოსაკრებლების, მათი ამოღების პრინციპებისა და პირობების, საგადასახადო განაკვეთებისა და გადასახადების, მოსაკრებლების ამოღების ორგანიზაციის ერთობლიობა. დადგენილი გადასახადები და მოსაკრებლები მიეკუთვნება ფედერალურებს და ისინი ქვეყნის მთელ ტერიტორიაზე სავალდებულო გადასახადს წარმოადგენენ. რეგიონულებად ითვლება ისეთი გადასახადები და მოსაკრებლები, რომლებიც ფედერაციის საგადასახადო კოდექსით არის დადგენილი და მოქმედებაში შედის ფედერაციის სუბიექტების კანონების შესაბამისად.

ადგილობრივი გადასახადები და მოსაკრებლები – ისეთი სახის გადასახადები და მოსაკრებლებია, რომლებიც ფედერაციის საგადასახადო კოდექსით ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების ნორმატიულ-სამართლებრივი აქტებით დგინდება და მოქმედებაში მოიყვანება.

გადასახადები იყოფა პირდაპირ და ირიბ გადასახადებად. პირდაპირი ეწოდება გადასახადებს, რომლის გადახდისას გადასახადის გადამხდელი

¹ **К. Баранова.** Бюджетный Федерализм и местное управление в Германии. М., 2000.

² **რ. კაკულია.** ფინანსების ზოგადი თეორია. თბ., 2001.

უშუალოდ შედის სახელმწიფო ორგანოებთან საგადასახადო-სამართლებრივ ურთიერთობაში, ანუ მათ შორის შუამავალი არ არის. ირიბ გადასახადებს მიეკუთვნება ისეთი გადასახადები, რომელთა ამოღებისას სამართალურითიერთობებში სამი სუბიექტი მონაწილეობს: ორი გადამხდელი - ფაქტიური და იურიდიული და სახელმწიფო ორგანო. ფაქტიურ გადამხდელად იგულისხმება მყიდველი, საქონლის, სამუშაოს, მომსახურების ფაქტიური მომხმარებელი. იურიდიული გადამხდელი – არის საქონლის მწარმოებელი ან გამყიდველი (სამუშაოს, მომსახურების). შესაბამისად, მოცემულ შემთხვევაში, გადასახადების გადახდა უშუალოდ საქონლის ფასის მეშვეობით ხორციელდება. ირიბ გადასახადებს მიეკუთვნება დამატებული ღირებულების გადასახადი, აქციები, საბაჟო მოსაკრებლები, გადასახადი გაყიდვებიდან.

მიზნობრივი გადასახადები - არის გადასახადი, რომელიც ბიუჯეტში წინასწარ განზრახული მიზნებისათვის შედის და მხოლოდ მათზე გაიხარჯება, მაგალითად გადასახადები საგზაო ფონდში.

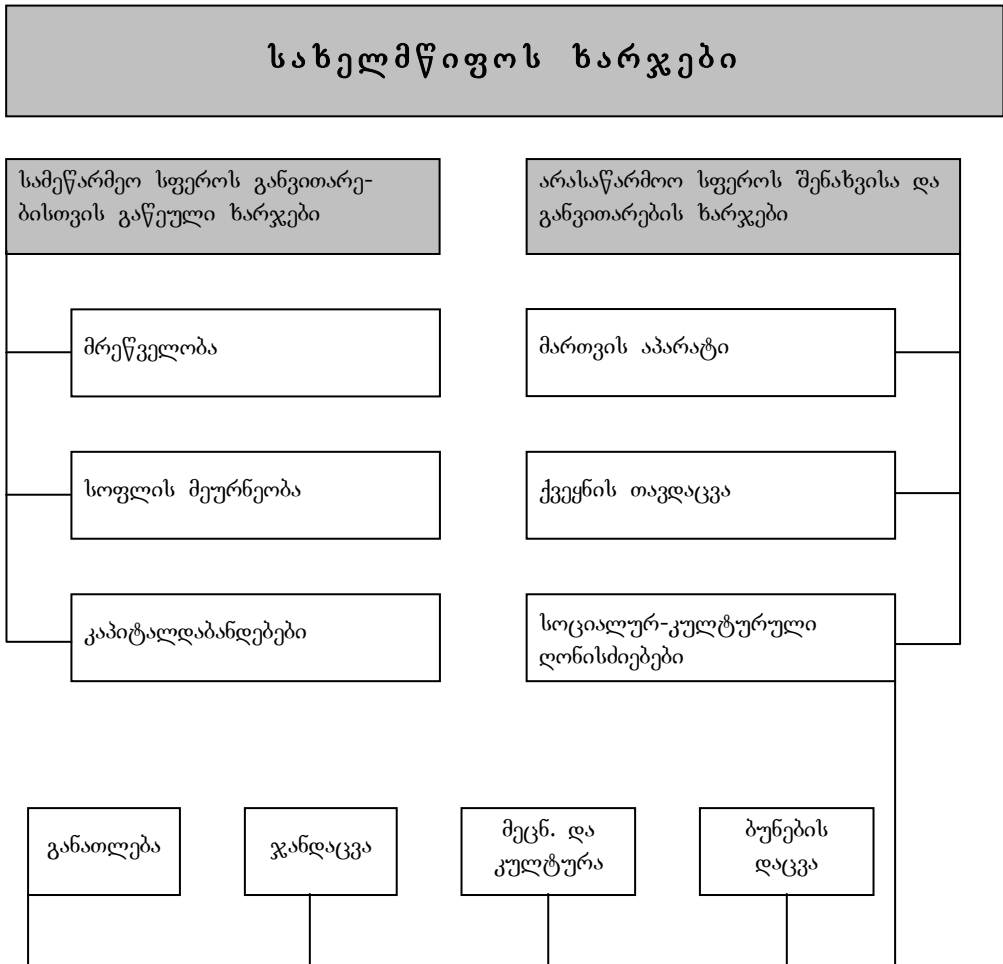
სახელმწიფოებრივი ხარჯები - არის სახელმწიფოს მიერ ცენტრალიზებული და დეცენტრალიზებული ფონდების გეგმაზომიერი გამოყენება.(ნახ. 6).

სახელმწიფოებრივი საბიუჯეტო პოლიტიკის გატარების, ქვეყნის ფედერალური ბიუჯეტის შესრულების პროცესში შემოსავლებისა და ხარჯების ეფექტიანად მართვის, სახელმწიფო პროგრამების დაფინანსებაში ოპერატიულობის ამაღლების, სახელმწიფო სახსრების შემოსულობაზე, მიზნობრივად და ეკონომიურად გამოყენებაზე კონტროლის მიზნით, ქვეყანაში შეიქმნა ფედერალური ხაზინის ორგანოები.

საბიუჯეტო პროცესი – არის სახელმწიფო ხელისუფლების ორგანოების, ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოებისა და საბიუჯეტო პროცესის სხვა დანარჩენი მონაწილეების სამართლის ნორმებით რეგლამენტირებული საქმიანობა, რომელიც მოიცავს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგნოზების, ნაერთი ფინანსური გეგმების, ყველა დონის ბიუჯეტების პროექტების, სახელმწიფო არასაბიუჯეტო ფონდების პროექტების შედგენასა და განხილვას, ყველა დონის ბიუჯეტების, სახელმწიფო არასაბიუჯეტო ფონდების დამტკიცებასა და შესრულებას, მათ შესრულებაზე კონტროლის განხორციელებას. საბიუჯეტო წლის ხანგრძლივობა განისაზღვრება 12 თვით (1 იანვრიდან 31 დეკემბრის ჩათვლით). აღნიშნულ საბიუჯეტო პროცესში ხელისუფლების აღმასრულებელი ორგანოები ადგენენ სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგნოზს, ნაერთ ფინანსურ გეგმას, ბიუჯეტის პროექტს, აღასრულებენ ბიუჯეტს და ახორციელებენ გამოყოფილი საბიუჯეტო ასიგნებების შესრულების კონტროლს.

ხელისუფლების წარმომადგენლობითი ორგანოების უფლებამოსილებას მიეკუთვნება შესაბამისი ბიუჯეტის პროექტების განხილვა, მისი დამტკიცება, შესრულებაზე კონტროლი და მის აღსრულებაზე ანგარიშგების დამტკიცება.

საბიუჯეტო პროცესის შემადგენელ ნაწილს საბიუჯეტო რეგულირება, ანუ საბიუჯეტო რესურსების სხვადასხვა დონის ბიუჯეტებს შორის გადანაწილება წარმოადგენს.

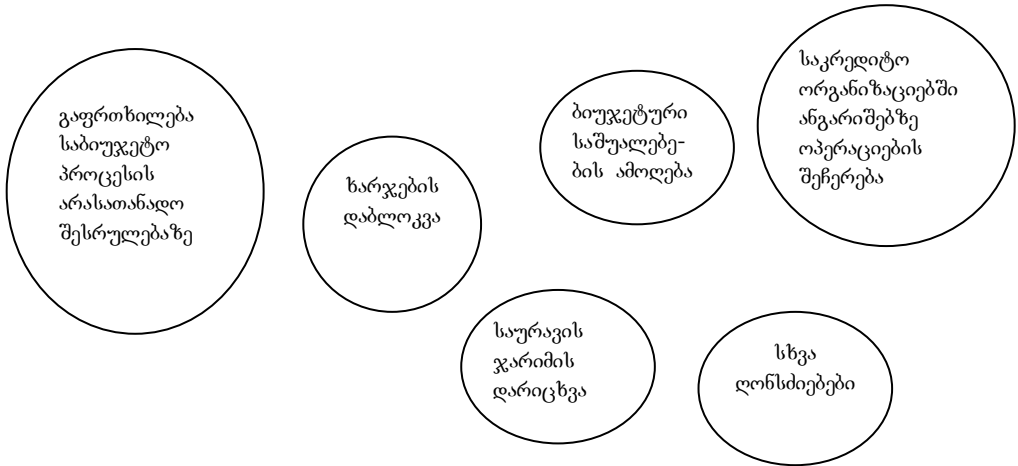
ნახ.ნ. სახელმწიფო ბიუჯეტის ხარჯების სტრუქტურა.

ყველა დონის ბიუჯეტების ურთიერთდაბალანსების მიღწევის მიზნით საბიუჯეტო რეგულირების სხვადასხვა მეთოდები გამოიყენება, როგორცაა:

- დამკვიდრებული შემოსავლები - შემოსავლები, რომლებიც შესაბამის ბიუჯეტში მთლიანად ან მყარად ფიქსირებული წილით დადგენილი თანამიმდევრობით შედის;
- მარეგულირებელი შემოსავლები - შემოსავლები, რომლებიც შემოსავლებისა და ხარჯების დაბალანსების მიზნით შედის შესაბამის ბიუჯეტში გადასახადებიდან პროცენტული ანარიცხების სა-

ხით ან სხვა გადასახადებიდან ნორმატივების მიხედვით, რომლებიც მომავალი საფინანსო წლისათვის დადგენილი წესით არის დამტკიცებული;

ბიუჯეტური კანონმდებლობის დამრღვევთა მიმართ მისაღები ღონისძიებები

ნახ. 7. ბიუჯეტური კანონმდებლობის დამრღვევთა მიმართ მისაღები ღონისძიებების სახეები.

ბიუჯეტის შესრულების მიზანს დამტკიცებული ბიუჯეტების – ფედერალურის, ფედერაციის სუბიექტების, ადგილობრივის – ფარგლებში შემოსავლების შემოსვლისა და ხარჯების დაფინანსების უზრუნველყოფა წარმოადგენს. ოპერატიული საბუთი, რომლის მეშვეობითაც ბიუჯეტის შესრულება ხორციელდება, არის შემოსავლებისა და ხარჯების კვარტალური გაწერა საბიუჯეტო კლასიფიკაციის ქვედანაყოფებსა და საბიუჯეტო ასიგნებების განმკარგულებლებზე.

ბიუჯეტის პროექტების შედგენისა და განხილვის, ბიუჯეტების დამტკიცების, ქვეყნის საბიუჯეტო სისტემის ყველა დონის ბიუჯეტის შესრულების, აღსრულებისა და კონტროლის საბიუჯეტო კოდექსის მიხედვით დადგენილი წესის შესაბამისად, ბიუჯეტის შეუსრულებლობა ან არასრულყოფილი შესრულება საბიუჯეტო კანონმდებლობის დარღვევად ითვლება და იგი დამრღვევების წინააღმდეგ სათანადო ზომების მიღებას ითვალისწინებს (ნახ. 7). ფედერაციის საბიუჯეტო კოდექსში შემდეგი სახის საბიუჯეტო დარღვევები არის დასახელებული:

- საბიუჯეტო სახსრების არამიზნობრივი გამოყენება;

- დაბრუნებადობის საფუძველზე მიღებული საბიუჯეტო სახსრების არდაბრუნება ან არადროული დაბრუნება;
- დაბრუნებადობის საფუძველზე მიღებული საბიუჯეტო სახსრების გამოყენებაზე პროცენტების არგადარიცხვა ან არადროული გადა-რიცხვა;
- ბიუჯეტების პროექტის შედგენისათვის, მათ აღსრულებაზე კონტ-როლისა და ზედამხედველობის განხორციელებისათვის საჭირო მონაცემების არწარმოდგენა ან არადროული წარმოდგენა;
- საბიუჯეტო სახსრების მიმღებისათვის კუთვნილი საბიუჯეტო სახსრების არგადარიცხვა ან დროულად არ ჩარიცხვა;
- საბიუჯეტო სახსრების მიმღებებამდე საბიუჯეტო ასიგნებებისა და საბიუჯეტო ვალდებულებების ლიმიტების შესახებ შეტყობინების არადროული გაგზავნა;
- საბიუჯეტო ინვესტიციების დადგენილი წესების დარღვევით მი-წოდება;
- ბიუჯეტის მიხედვით დამტკიცებული ხარჯების საბიუჯეტო განა-წილებასთან შეუსაბამობა;
- საბიუჯეტო ასიგნებებისა და საბიუჯეტო ვალდებულებების ლიმი-ტების შესახებ შეტყობინებების საბიუჯეტო გაწერასთან შეუსაბა-მობა;
- საბიუჯეტო სახსრების საბანკო დებოზიტებზე განთავსებაზე ან მათი ნდობითი მართვის სახით გადაცემაზე აკრძალვის დარღვევა;
- საბიუჯეტო ანგარიშებზე ჩასარიცხი თანხების გადასარიცხი საგა-დასახადო საბუთების არადროული შესრულება;
- ბიუჯეტის შემოსავლების ჩარიცხვის სავალდებულობის დაუცვე-ლობა;
- ხარჯების დაფინანსება დადგენილი ლიმიტის ზევით;
- საბიუჯეტო კრედიტების, სესხების მიწოდება დადგენილი წესის დარღვევით;
- დადასტურებული საბიუჯეტო ვალდებულებების მიხედვით გადახ-დების დროულად არგანხორციელება.

საბიუჯეტო კონტროლი – არის ფინანსურ-ეკონომიკური კონტროლის შემადგენელი ნაწილი, სახელმწიფო ორგანოების მიერ ქვეყნის, მისი სუბიექტებისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოების ფულადი ფონდების შექმნის, განაწილებისა და გამოყენების კანონიერების, მიზანშეწონილუ-ბის და ქმედებების ეფექტიანობის შემოწმებასთან დაკავშირებულ ღონისძიე-ბათა ერთობლიობა.

საკონტროლო ფუნქციები კანონით დაკისრებული აქვს საანგარიშო პალატას, ფედერაციის სუბიექტების ხელისუფლების ორგანოებისა და ხელისუფლების ადგილობრივი ორგანოების მიერ შექმნილ საკონტროლო-სააღრიცხვო ორგანოებს, საგადასახადო სამსახურს, საკანონმდებლო ხელისუფლების ორგანოებს, კომისიებს და სხვ.

ფედერაციაში, მის რეგიონებსა და მუნიციპალურ წარმონაქმნებში საზოგადოებრივი ფონდების, საბიუჯეტო მოწყობისა და საბიუჯეტო პროცესის ორგანიზაციის შესახებ საკითხების გათვითცნობიერება და ცოდნა ხელისუფლების ფუნქციონირების, უფლებამოსილებებისა და პასუხისმგებლობის განაწილების, ასევე, ბიუჯეტის, მისი პროექტებისა და ანგარიშგებების შესრულების ანალიზის, თვით საბიუჯეტო პროცესის უკეთესად გაგების შესაძლებლობას იძლევა, რამდენადაც შედეგი ბევრად არის დამოკიდებული მის ორგანიზაციაზე.

JANDRI ZARANDIA

MANAGEMENT OF BUDGETARY PROCESSES AT REGIONAL AND MUNICIPAL LEVELS UNDER FEDERALISM CIRCUMSTANCES

We think that each person as it is usual, is obliged to have the certain knowledge about the public finance, the organisations of the budget and budgetary processes in its city or area. He should know not only where, when and how to request the information but also how to check up and analyse it... We shall try to give you an idea about the public finance, the organisations of the budget and the management of budgetary processes at regional and municipal levels in general. First of all, we should define a role and a place of the budget in the system of the public finance. It is necessary to make it because of the opinion in a society about the budget that is a purse which regional and municipal bodies operate. That it is not so, about this fact indicates financial structures of governmental bodies. In spite of the fact that, Georgia should be the federal country according to the territorial administrative order, the basic feature of its financial system represents the central financial resources and a high level of centralisation of financial authorisation. It is expressed, in that that regional and municipal authority is not in a condition to operate all their financial streams in their own territories. In conditions of Georgia, the significant problem is represented considerably with the big list of questions of joint conducting different levels of authority and uncertainty in questions of authorisation. As a rule, the basic disagreement of the government arises not on such questions as, how many financial resources and for what reason it will be directed, but who definitely will execute its distribution.

ი ნ ვ ე ს ტ ი ც ი ე ბ ი ღ ა ი ნ ო ვ ა ც ი ა

ალექსანდრე სიჭინავა

**საინვესტიციო პროექტის დაფინანსების
შრომათა**

საინვესტიციო დაფინანსების ქვეშ ზოგადად იგულისხმება გამოყოფილი თანხების მკაცრი მიზნობრივი ხასიათი. საპროექტო დაფინანსება ძირითადად გამოიყენება იმ საინვესტიციო პროექტის დასაფინანსებლად, რომელიც დაკავშირებულია კაპიტალდაბანდებთან რეალურ და ფინანსურ აქტივებში. კერძოდ, იგი არის ე.წ. ინოვაციური პროექტების დაფინანსების უმთავრესი საშუალება. საპროექტო დაფინანსება შეიძლება იყოს როგორც შიგა, ისე გარე.¹

შიგა დაფინანსების უზრუნველყოფა მიიღწევა იმ საწარმოს თანხებიდან, რომელიც გეგმავს ამა თუ იმ საინვესტიციო პროექტის განხორციელებას, რაც შესაძლებელია საოპერაციო საქმიანობისაგან მიღებული შემოსავლებით, ჭარბი აქტივების გაყიდვითა და სხვ. როგორც წესი, შიგა საპროექტო დაფინანსების შესახებ გადაწყვეტილების მისაღებად საჭიროა ტექნიკურ-ეკონომიკური დასაბუთებისა და შიგა ბიზნეს-გეგმის შედგენა. უკანასკნელი ამ შემთხვევაში წარმოადგენს შესაბამისი პროექტის მოქმედებათა გეგმას, ანუ საინვესტიციო პროექტის რეალიზაციის ღონისძიებათა გეგმას.

საინვესტიციო პროექტის დაფინანსება შიგა წყაროებიდან მართლაც რომ საპროექტო გახდეს, ამისთვის საწარმოში იქმნება მექანიზმები. მათი ამოცანა ყოველი დასაწყები პროექტის ბიუჯეტის განზოგადებაა. ეს შეიძლება გაკეთდეს შემდეგნაირად: ესაა კონტროლის სისტემის გამართვა, სადაც დანახარჯების წყაროებად გამოიყენება არა საქმიანობის სახეობები (პროდუქციის გამოშვება) არამედ საინვესტიციო პროექტები; დასაწყებ პროექტებზე დროებითი საპროექტო ქვედანაყოფების შექმნა; პროექტზე სპეციალიზებული შვილობილი ფირმების გამოყოფა ან შექმნა, რომლებიც 100%-ით ეკუთვნიან დედა-კომპანიას და, რომელთა ბალანსები კონსოლიდირებულია დედასაწარმოს ბალანსთან (ამასთან ერთად, პროექტის ცალკეული ბიუჯეტის იდეა რეალიზდება იმდენად რადიკალურად, რომ პროექტის ბიუჯეტის საშემოსავლო ნაწილის როლს დასაწყისში ასრულებს შვილობილი ფირმის საწესდებო კაპიტალი, რომელიც მას ეძლევა დედა კომპანიის შიგა წყაროების ხარჯზე).

¹ ლ. გიტმანი, მ. ჯონკი, ჰ. ბირმანი, ს. შმიდტი. ინვესტირების საფუძვლები. თბ., 2000, გვ.15-17.

უფრო ფართო მნიშვნელობით, შიგა საპროექტო დაფინანსება შეიძლება გულისხმობდეს მკაცრ მიზნობრივ, პროექტის საჭიროებისათვის საწარმოს კუთვნილი აქტივების გამოყენებას, აგრეთვე გარკვეული საინვესტიციო პროექტის შესასრულებლად შექმნილი ასპროცენტური შვილობილი ფირმების საწესდებო კაპიტალებში ქონებრივ წილებს.

საგარეო საპროექტო დაფინანსებაში განასხვავებენ სასესხო და წილობრივ, აგრეთვე დაფინანსების შერეულ ფორმებს. საგარეო საპროექტო დაფინანსების განსაკუთრებულ სახესხვაობას შეიძლება წარმოადგენდეს საბიუჯეტო დაფინანსება, საპროექტო სუბსიდიების, სახელმწიფო გარანტიები-სა და მიზნობრივი საინვესტიციო საგადასახადო შეღავათების სახით.

სასესხო საპროექტო დაფინანსების მთავარი ფორმებია: საინვესტიციო საბანკო კრედიტი, სპეციალიზებული საინვესტიციო საკრედიტო ხაზის ჩათვლით; მიზნობრივი ობლიგაციური სესხები; დანადგარის დიზაინი, რომლის შექმნა გათვალისწინებულია პროექტის ბიზნეს-გეგმაში; პროექტისათვის აუცილებელი აქტივების შექმნა მათი ნაწილ-ნაწილ გადახდის გზით.

საინვესტიციო კრედიტი, როგორც მიზნობრივი საპროექტო დაფინანსების ფორმა, ხასიათდება შემდეგი თავისებურებებით: ჯერ ერთი, საინვესტიციო კრედიტი გრძელვადიანია. მისი ვადა შეჯერებულია დასაფინანსებელი საინვესტიციო პროექტის ანაზღაურების ვადასთან. მეორეც, მის მისაღებად აუცილებელია ბანკში წარდგენილ იქნეს საფუძვლიანად შემუშავებული საინვესტიციო პროექტის ბიზნეს-გეგმა, რომელიც უნდა იქნეს არა მარტო გაფორმებული საამისოდ დადგენილი ერთ-ერთი ფორმატის თანახმად (მაგ: PROJECT EXPLORER), არამედ გამაგრებული შესაბამისად ჩატარებული მარკეტინგული გამოკვლევებით, საბაზრო ფასებზე დაფუძნებული აუცილებელი კალკულაციებით, მოგებისა და ზარალის ფულადი ნაკადით, საინვესტიციო ანგარიშსწორებით დასაბუთებული. ამისათვის საჭიროა პროექტის ინიციატორის ხარჯზე ე.წ. Seed Capital-ის გამოყოფა. მისი ოდენობა შეიძლება შეადგენდეს (განსაკუთრებით დიდი კრედიტის მოთხოვნისას) მოთხოვნილი თანხის 5-6 %-ს. პროექტის ბიზნეს-გეგმა ექვემდებარება აგრეთვე დაცვას. ე.ი. კრედიტორთან ერთობლივ ანალიზს. არ არის აუცილებელი კრედიტორი იყოს სწორედ ამ პროფილის პროექტის სპეციალისტი. იგი უნდა დარწმუნდეს ბიზნეს-გეგმის გონივრულობაში.

საინვესტიციო კრედიტის მიღების გადამწყვეტი წინაპირობაა ბიზნეს-გეგმის პროექტის თაობაზე კრედიტორის დადებითი დასკვნა და, მაშასადამე, მისი რწმენა, რომ მსესხებელი უფლებამოსილია პროექტის მიხედვით ნორმალურად მოემსახუროს მიცემულ კრედიტს. ამასთან დაკავშირებით უნდა ვიქონიოთ მხედველობაში, რომ საინვესტიციო კრედიტისთვის, როგორც წესი, უნდა მივმართოთ ბანკებს ან სხვა საკრედიტო დაწესებულებებს, რომლებიც სპეციალიზებულია იმ დარგზე, რომელსაც პროექტი მიეკუთვნება,

სხვაგვარად ისინი ვერ შეძლებენ (და არც შეეცდებიან) ნამდვილად დეტალურად გაანალიზონ პროექტის თანახმად წარმოდგენილი ბიზნეს-გეგმა.

მოთხოვნილი კრედიტის გამო (გარდა იმისა, რომ კრედიტორისთვის მზადდება პროექტის ბიზნეს-გეგმა) წარმოდგენილი უნდა იქნეს ადეკვატური ქონებრივი უზრუნველყოფა, მესამე პირების თავდებობის, გარანტიების, ქონების დაგირავების სახით. ამასთან ერთად, ქონებრივი გირაოს საბაზრო ღირებულება, რომელიც შეფასებულია მსესხებლის ხარჯზე შესაბამისი ქონების ლიცენზირებული შემფასებლის მიერ, უნდა აღემატებოდეს კრედიტის თანხას, რადგან მსესხებლის მხრიდან ვალის არასათანადო მომსახურების შემთხვევაში კრედიტორი იძულებული იქნება სასწრაფოდ გაყიდოს დაგირავებული ქონება საბაზროზე უფრო დაბალი სალიკვიდაციო ღირებულებით (სწრაფი გაყიდვის ფასად), კრედიტის თანხაზე ქონებრივი უზრუნველყოფის საბაზრო (შეფასებითი) ღირებულების აუცილებელი გადაჭარბება დამოკიდებულია გირაოს სახით გაცემული აქტივების ლიკვიდურობის ხარისხზე და კრედიტორისთვის დაგირავებულ ქონებაზე საკუთრების უფლებებში შესვლის და მისი ფიზიკური განკარგვის პროცედურების სირთულეზე. უნდა შემოწმდეს ასევე, ხომ არ არის დასაგირავებლად შემოთავაზებული ქონება უკვე დაგირავებული. თუკი ის უკვე ნაწილობრივ დაგირავებულია „უფროსი“ გირაოთი, დამტკიცებული უნდა იქნეს, რომ ამ აქტივების იურიდიული და ფიზიკური გაყოფადობის ღირებულება და ხარისხი ისეთია, რომ ეს ქონება შეიძლება გახდეს „უმცროსი“ (უფრო მოგვიანებით) გირაოს საგანიც.

საინვესტიციო კრედიტის მიღება შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როცა კრედიტორი დარწმუნებულია, რომ მსესხებლის საფინანსო მდგომარეობა კეთილსაიმედო და შესაძლებლობას მისცემს მას ნორმალურად დააბრუნოს კრედიტის სახით მიღებული თანხა. საამისოდ მსესხებელმა კრედიტორს უნდა წარუდგინოს ამომწურავი სტანდარტული ინფორმაცია თავისი ფინანსური მდგომარეობის შესახებ (საბუღალტრო ბალანსი), აგრეთვე დაუდასტუროს მზადყოფნა, წარმოადგინოს ამის თაობაზე ნებისმიერი დამატებითი მონაცემი და გაუშვას წარმომადგენლები მსესხებლის ფინანსური მდგომარეობის გამოსაკვლევადა. უნდა აღინიშნოს შემდეგი: რაც უფრო გამჭვირვალეა ოპერაციები და ბალანსი, მით უფრო მეტი შანსი აქვს მსესხებელს, მიიღოს საინვესტიციო კრედიტი. თუ პროექტის ინიციატორის, მსესხებლის, ფინანსური მდგომარეობა იწვევს კრედიტორის ეჭვს საინვესტიციო კრედიტის მიღების შანსების გასაზრდელად შეიძლება საჭირო გახდეს ინიცირებული პროექტისათვის დამოუკიდებელი შვილობილი საწარმოს გამოყოფა ცალკეულ და ვალებისგან თავისუფალ ბალანსზე, რომელზეც შემოვა საკრედიტო სახსრები.

საინვესტიციო კრედიტის გამო საკრედიტო შეთანხმებაში ჩვეულებრივ იგულისხმება კონკრეტულ საინვესტიციო პროექტზე გამოყოფილი კრედიტორის მიერ ფულის მიზნობრივი ხარჯვის რომელიმე კონტროლის საკმაოდ

სანდო სპეციალური მექანიზმი. ასეთ მექანიზმად შესაძლოა აღმოჩნდეს კრედიტორ ბანკში განსაკუთრებული ანგარიშის გახსნა, სადაც მოთავსდება პროექტზე გამოყოფილი სახსრები და საიდანაც მათი მოხსნა შესაძლებელი იქნება მხოლოდ პროექტის ბიზნეს-გეგმაში გათვალისწინებული კაპიტალური და მიმდინარე (პროექტის საწყის პერიოდში) ხარჯების გადასახდელად (ზმირ შემთხვევაში შესაბამისი გადასახდელის დავალებებზე მეორე ხელმოწერის უფლების მინიჭების გზით).

საინვესტიციო კრედიტისათვის დამახასიათებელია, რომ მისი საშეღავათო პერიოდი (ე.ი. ის პერიოდი, როცა ჯერ კიდევ არ არის დაწყებული ვალის ძირითადი ნაწილის დაფარვის შეთანხმებული გრაფიკის შესრულება) შედარებით ხანგრძლივია. ეს აადვილებს კრედიტის მომსახურებას, თუმცა ზრდის მის ღირებულებას, რადგან რეგულარული საპროცენტო გადასახადი მუდმივად გამოიანგარიშება ვალის ჯერ კიდევ დაუფარავი თანხიდან.

საინვესტიციო საკრედიტო ხაზები საინვესტიციო კრედიტისაგან იმით განსხვავდება, რომ მსესხებელს უფლება ენიჭება მიიღოს ცალკეული კრედიტები (ტრანში) კაპიტალურ ხარჯებში აღნიშნული მიმდინარე მოთხოვნილებათა თანხებზე საკრედიტო ხაზის მოცულობის და პროექტის ირგვლივ ცალკეული კაპიტალური ხარჯების დაფინანსებაში მოთხოვნილების წარმოქმნის მიხედვით დროის განსაზღვრული ხანგრძლივი პერიოდის ფარგლებში. მსესხებლისთვის ეს ნიშნავს ეკონომიას საკრედიტო თანხების იმ საპროცენტო მომსახურებაზე, რომლებიც აღემატება პროექტის დაფინანსების მიმდინარე მოთხოვნილებებს. ერთდროული მსხვილი კრედიტის ნაცვლად, საკრედიტო ხაზის გამოყოფა კრედიტორს უადვილებს აუცილებელი საკრედიტო სესხების რეფინანსირებას (გვერდზე მათ მოძიებას) და ამცირებს საკრედიტო რისკს, რადგან ამ შემთხვევაში დროის თითოეულ ცალკე ადებულ მომენტში არ დაბრუნების საფრთხეს განიცდის სახსრების ნაკლები მოცულობა.

საკრედიტო ხაზზე, რომლის მიხედვითაც ამ ხაზის ხარჯზე გაიცემა ცალკეული ტრანშები, საპროცენტო განაკვეთი, როგორც წესი, არის მიბმული, მაგ: ცენტრალური ბანკის რეფინანსირება მიმდინარე განაკვეთზე.

საინვესტიციო საკრედიტო ხაზები შეიძლება გამოიყოს სხვადასხვა პირობებით: დროის სხვადასხვა მომენტში აღებული ყველა ტრანშის დაბრუნებისა და საპროცენტო მომსახურების ვადა მიეკუთვნება ერთიან მომენტს, რომელიც შეესაბამება, მაგ: საკრედიტო ხაზის მოქმედების კალენდარულ თარიღს; თითოეული ცალკეული ტრანშის დაბრუნებისა და საპროცენტო მომსახურების ვადა ნაკლებია, ვინემ საკრედიტო ხაზის შესახებ შეთანხმების მოქმედების ვადა (საკრედიტო ხაზი თავისი არსით მოკლე და საშუალოვადიანი მიზნობრივი კრედიტების თანამიმდევრობაა).

მიზნობრივი საობლიგაციო სესხები საინვესტიციო პროექტის საწარმოინიციატორის მიერ განსაკუთრებული გრძელვადიანი ობლიგაციების გამოშ-

ვებაა, რომელთა ბაზარზე განთავსების ხერხები მოხმარდება, როგორც ამას ჰპირდება საწარმო, მართლოდენ გამოცხადებული საინვესტიციო პროექტის დაფინანსებას.

მიზნობრივი საობლიგაციო სესხების იდეა საკმაოდ მარტივია: იმის მაგიერ, რომ საინვესტიციო კრედიტისათვის მიმართოთ ერთ კრედიტორს (ბანკს), შეიძლება სცადოთ, ასეთივე კრედიტი მიიღოთ მრავალი კრედიტორისგან, რომლებიც იქნებიან ისინი, ვინც შეიძენს განსახილველ ობლიგაციებს. ამავე დროს, საწარმო-მსესხებელი იძენს შემდეგ უპირატესობებს: ამგვარი კრედიტისათვის თითოეულ კრედიტორს ცალ-ცალკე არ უნდა წარუდგინოთ სპეციალური ქონებრივი უზრუნველყოფა, რადგან ეს არაატიპურია გრძელვადიანი ობლიგაციების გამოშვების პირობებისთვის. ობლიგაციების მფლობელთა მნიშვნელოვან ნაწილს თავიანთი ინტერესების დაცვის აუცილებლობის შექმნისას გაუჭირდება თავისი მოქმედებების კოორდინირება (შეიტანს რა, მაგალითად, სასამართლოში კონსოლიდირებულ სარჩელს მევალის ქონებაზე ყადაღის ან ნაწილის იძულებით გაყიდვაზე, რომელიც ვერ უზრუნველყოფს ობლიგაციების მიხედვით საპროცენტო გადასახდელს); არ არსებობს საინვესტიციო პროექტის ბიზნეს-გეგმის იმ ძვირადღირებული ვერსიის შემუშავების აუცილებლობა, რომლის წარდგენა საჭირო იქნება პროექტის კონსოლიდირებული კრედიტორისათვის. მიზნობრივი ობლიგაციების ემისიის პროსპექტში მოცემული იქნება პროექტის მხოლოდ საკმაოდ ზოგადი აღწერილობა, რომელიც, როგორც მაქსიმუმი, მხოლოდ პროექტის ტექნიკურ-ეკონომიკურ დასაბუთებაა; გამოშვებული ობლიგაციების თითოეულ პოტენციურ მყიდველს ცალ-ცალკე არ უნდა გააცნო შიგა საფინანსო ინფორმაცია იმაზე მეტად, რასაც შეიცავს ობლიგაციათა ემისიის პროსპექტი და თითოეულის წინაშე არ იქნება საჭირო ანგარიშის ჩაბარება პროექტის მიმდინარეობაზე; საინვესტიციო პროექტთან დაკავშირებით გართულებათა შემთხვევაში (რომლის შესახებაც შთაბეჭდილების შექმნა შესაძლებელია ხელოვნურადაც) საწარმო-ემიტენტს შეუძლია შეეცადოს მეორად ბაზარზე გამოისყიდოს საკუთარი ადრე უკვე განთავისუფლებული ობლიგაციები საკმაოდ ნაკლები თანხებით ამ ობლიგაციათა პირველადი განთავსებიდან მიღებულ ამონაგებთან შედარებით.

იმისათვის, რომ ჰქონდეს ესოდენ მნიშვნელოვანი შედეგათები პროექტის საწარმო-ინიციატორისადმი და მიზნობრივ ობლიგაციათა ემიტენტისადმი, განხილულ უნდა იქნეს ნდობის შემდეგი ფაქტორები: საფინანსო მდგომარეობის დადებით პერსპექტივათა ნაწილი; საინვესტიციო პროექტის დასაბუთებული და რაციონალური შიგა ბიზნეს-გეგმის შედგენის უნარი; საწარმო ნამდვილად დანიშნულებისამებრ დახარჯავს მიღებულ მიზნობრივ სასესხო სახსრებს.

დანადგარების ლიზინგი გულისხმობს,¹ რომ ის ჯერ აიღება არენდით, ხოლო შემდეგ შესაძლებელია გამოსყიდვა საარენდო ურთიერთობათა შეწყვეტის მომენტიდან დასაწყისი ნარჩენი ღირებულების ფასად. დანადგარების ლიზინგი ხშირად დაფინანსების უფრო ეფექტური ფორმაა, ვინემ დანადგარების შეძენა საკუთარი ან სასესხო სახსრების ხარჯზე. საინვესტიციო საქონლის (დანადგარების, უძრავი ქონების, არამატერიალური აქტივებისა და სხვა) შეძენა კრედიტით ასევე წარმოადგენს განსახილველი საინვესტიციო პროექტის მიზნობრივი სასესხო დაფინანსების ფორმას. ამგვარი ფორმა შეიძლება აღმოჩნდეს მეტად ეფექტიანი მაშინ, როდესაც აუცილებელი საინვესტიციო საქონლის შესაძენად აღებულია საბანკო მიზნობრივი საინვესტიციო კრედიტი. შესაძლოა, ამავე საინვესტიციო საქონლის (მაგ. დანადგარების) მომსახურების კრედიტით შეძენა. ეს დაზოგავს ტრანსაქციათა დანახარჯებს და დროს საინვესტიციო პროექტების წილობრივი დაფინანსება (განსაკუთრებით საინვესტიციო) შეიძლება განხორციელდეს ორი მთავარი ფორმით: აქციონერული საზოგადოების სახით არსებული საწარმოს აქციათა დამატებითი ემისია, რომელიც გამოცხადებულია კონკრეტული საინვესტიციო პროექტის დაფინანსების საჭიროებისათვის; საინვესტიციო პროექტის რეალიზაციისათვის ახლად შექმნილი სპეციალურად საწარმოს დაფუძნება, მასში თანადამფუძნებელთა მოზიდვა, რომლებსაც შეაქვთ ამ საწარმოს საწესდებო კაპიტალში ფულადი ან ქონებრივი წილი.

კონკრეტული საინვესტიციო პროექტის დაფინანსებისათვის გამოცხადებულ აქციათა დამატებითი ემისია პრაქტიკულად ხორციელდება საკმაოდ იშვიათად ან ხდება წარმატებული (სახსრების საკმაოდ მოცულობის მოზიდვის მნიშვნელობით). საბაზრო რეფორმების ადრეულ სტადიებზე შეინიშნებოდა გერგილიანად მოზიდული მნიშვნელოვანი თანხების მაგალითები.

საინვესტიციო პროექტების დაფინანსების ამგვარი ხერხის „ეგზოტიკურობის“ მიზეზებია: აღნიშნული დამატებითი ემისიის აქციათა შემქმნელთათვის არ არსებობს გარანტიები, რომ სინამდვილეში მათი ფული არ იქნება გამოყენებული სხვა მიზნებით; აუცილებელია როგორც ემიტენტი საწარმოს ფინანსური მდგომარეობის სარწმუნო მტკიცებულებანი, ისე მისი სრული საინფორმაციო გამჭვირვალობა; თანამედროვე აუდიტის მთავარი მიზანია არა აუდიტებულ აქციონერულ საზოგადოებათა ფინანსური მდგომარეობის ანალიზი, არამედ კონკრეტული საბუღალტრო აღრიცხვიანობის უტყუარობა; საწარმო ემიტენტი უნდა სარეგებლობდეს საზოგადოებრივი ნდობით. ამის უზრუნველყოფის საუკეთესო გზაა მის მიერ ადრე ჩატარებულ აქციათა წარმატებული პირველადი განთავსება და პრესტიჟულ საფინანსო ბირჟაზე მათი კვლირება;

¹ ლ. ქოქიაური, ნ. ბებიაშვილი. საინვესტიციო პროექტები. თეორია, ანალიზი, მართვა. თბ., 2009, გვ.156.

საწარმო ემიტენტი არ უნდა იყოს მეტისმეტად მრავალპროფილური. გამოცხადებული საინვესტიციო პროექტის პროფილი, როგორც წესი, უნდა შეესაბამებოდეს ემიტენტის სპეციალიზაციას. ეს გარემოება დაარწმუნებს ინვესტორებს, რომ მიზნობრივი დამატებითი ემისიის მეშვეობით მობილიზებული ფონდები ნამდვილად მიმართული იქნება დანიშნულებისამებრ და მოიტანს დივიდენდებს. საინვესტიციო პროექტის რეალიზაციისათვის ახლად შექმნილი სპეციალური საწარმოს დაფუძნება მასში თანადამფუძნებელთა მოზიდვის გზით წარმოადგენს საინვესტიციო პროექტების მიზნობრივი წილობრივი დაფინანსების ძალზედ პოპულარულ ხერხს (განსაკუთრებით საინოვაციოს). პროექტის მიზნობრივი წილობრივი დაფინანსება ამ შემთხვევაში გამოდის ამგვარ საწარმოთა საწესდებო კაპიტალში თანადამფუძნებელთა საწევროების ფორმით.

საინვესტიციო პროექტების წილობრივი დაფინანსება შიძლება განხორციელდეს ფულადი და ქონებრივი ანაზღაურების სახით. საპროექტო დაფინანსების ეს ფორმა დამახასიათებელია იმ შემთხვევებისათვის, როცა საინვესტიციო პროექტები ინიცირდება: კერძო მეწარმეთა მიერ, რომლებიც მოიზიდავენ საპარტნიორო კაპიტალს; მსხვილი მრავალპროფილიანი ფირმების მიერ; საფინანსო-კრედიტული საწარმოების მიერ, რომლებსაც სურთ გააუმჯობესონ თავიანთი საქმეები მოკლევადიანი ამოვებით (ანტიკრედიტული საინვესტიციო პროექტები) ეფექტური საინვესტიციო პროექტების განხორციელების ხარჯზე.

კერძო მეწარმეები, რომლებიც მოიზიდავენ საპარტნიორო კაპიტალს მათ მიერ ინიცირებულ საინვესტიციო პროექტში, ჩვეულებრივ, წარმოების თანადამფუძნებლებად იწვევენ გარეშე საწარმოებს (საინვესტიციო კომპანიების და ვინჩურული ფონდების ჩათვლით), განსაკუთრებით, ამ დარგის სოლიდურ საწარმოებს. ეს აიხსნება იმით რომ კერძო მეწარმეები ხშირად არიან რაიმე საიდუმლო ტექნოლოგიური (სამეცნიერო-ტექნიკური) ან კომერციული ნოუ-ჰაუს მატარებლები.

ამასთან ერთად, გათვალისწინებულ უნდა იქნეს, რომ რაც უფრო მეტად შეაქვთ პროექტის ინიციატორ-მეწარმეებს თავიანთი სახსრები საწესდებო კაპიტალში, მით უფრო ადვილდება საწესდებო კაპიტალში მნიშვნელოვანი სახსრების მოზიდვა გარედან. ეტყობა, ამაში აისახება ისიც, თუ როგორ შეაფასებენ ამგვარი ტიპის საწარმოს მოწვეული თანადამფუძნებლები, რამდენად მაღალი იქნება რწმენის ხარისხი, საკუთარ საქმიან იდეებში პროექტის ინიციატორთა მხრიდან. დაფუძნებულ საწარმოებზე თავისი კონტროლის შენარჩუნებისკენ ლტოლვა არსებითად ზღუდავს წილობრივი საპროექტო დაფინანსების მოზიდვის შესაძლებლობას. ხშირ შემთხვევაში საინვესტიციო პროექტების ინიციატორებს, რომლებსაც არ ჰყოფნით ფულადი სახსრები, სწორედ გარედან ფულადი სახსრების მოზიდვის გამო უწევთ დასთანხმდნენ საწარმოთა საწესდებო კაპიტალში მათი ქონებრივი ანაბრის შეუფასებლობას. ამგვარად, ისინი ხელს უწყობენ საწესდებო კაპიტალში იმ საგარეო

თანადამფუძნებელთა წილის აწევას, ვინც თანახმა არის შეიტანოს მასში ფულადი საწევროები.

ამგვარ სიტუაციებში შექმნილ საწარმოთა იურიდიულ ფორმას, ჩვეულებრივ, წარმოადგენს შეზღუდული პასუხისმგებლობის საზოგადოებები, რამდენადაც ბიზნესის წარმართვის ეს იურიდიული ფორმა შესაძლებლობას იძლევა, საწარმოს წესდებაში შეტანილ იქნეს პრაქტიკულად ნებისმიერი პირობები, რომლებიც დაიცავენ პროექტის ინიციატორთა უფლებებს. ამასთან ერთად, შპს აგრეთვე წარმოადგენს ბიზნესის წარმართვის იმ ფორმას, რომლის დაფუძნებისა და ლიკვიდაციის ფორმა მოითხოვს პროცედურებისა და დანახარჯების მინიმუმს. ის ნაკლებად ექვემდებარება სახელმწიფოსა და საზოგადოებრიობის რეგულირებასა და კონტროლს.

მსხვილი მრავალპროფილიანი ფირმები მოიზიდავენ მიზნობრივ წილობრივ დაფინანსებას საინვესტიციო (საინოვაციო) პროექტების განსახორციელებლად შექმნილ ახლად დაფუძნებულ შვილობილ საწარმოებში შემდეგი მიზნობრივი დანიშნულებისათვის: წარმოების გაფართოება და მომგებიანი პროდუქციის გასაღება, რომელიც გამოშვებულია რომელიმე სპეციალიზებული დივიზიონის (საამქროს, უბნის) მიერ, ფირმის შემადგენლობიდან მათი გამოყოფით დამოუკიდებელ შვილობილ აქციონერულ საზოგადოებად (დახურული) უცხო თანადამფუძნებელთა მოზიდვით, ასევე ეს ეხება იმ დივიზიონებში საწარმოების რეკონსტრუქციისა და ხელახალი აღჭურვის პროექტებს, ახალი ტექნოლოგიური პროცესების დანერგვას, რომლებიც განაპირობებენ პროდუქციის ხარისხის არსებითად ამაღლებას ან მისი თვითღირებულების შემცირებას. ესენია: აღნიშნული დივიზიონების ხელახალი სპეციალიზაცია; მისთვის პრინციპულად ახალი პროდუქციის ათვისება ახლად შექმნილი შვილობილი საწარმოებისთვის საჭირო ქონების გადაცემის მეშვეობით, რომელიც ხორციელდება დედა-ფირმის სხვადასხვა ქვედანაყოფიდან ზოგჯერ ამგვარად ახლად შექმნილ შვილობილ საწარმოებს უწოდებენ „საგარეო ვენჩურებს“.

საფინანსო კრიზისული საწარმოები, რომლებსაც სურთ მოკლევადიანი ამოგების ეფექტიანი პროექტის განხორციელების ხარჯზე თავიანთი საქმის გამოსწორება, იძულებული არიან მიმართონ წილობრივი საპროექტო დაფინანსების ამ ხერხს მათი როგორც იურიდიული პირების, მიმართ ნდობის უკმარისობის გამო, რომელთა შესახებ ცნობილია, რომ მათ აქვთ ან შესაძლოა შეექმნათ ვადაგადაცილებული საკრედიტო დავალიანება.

საფინანსო-კრიზისული საწარმოები ძალზე ფრთხილად უნდა მოეკიდონ წილობრივი საპროექტო დაფინანსების მოზიდვას ახლად შექმნილ შვილობილ საწარმოთა გამოყოფასა და დაფუძნებასთან დაკავშირებით. ჩვეულებრივ ეს გამოიხატება აუცილებლობით, შეუთანხმონ ამგვარი მოქმედებები მსხვილ კრედიტორებს, შესთავაზონ მათ, რომ ანტიკრიზისული საინვესტიციო პროექტების თანახმად გამოყოფილი (ახლად დაფუძნებული) საფინანსო-კრიზი-

სულ საწარმოთა შვილობილი ფირმების ბალანსზე გადაცემულ იქნა ამ საწარმოს არა მხოლოდ საკუთარი აქტივები, არამედ შესაბამისი კრედიტორების კუთვნილი საკრედიტო დავალიანების ნაწილიც.

იმისათვის, რათა დადგენილ იქნეს მკაცრი ეკვივალენტობა საფინანსო კრიზისული საწარმოს გამოსაყვანი აქტივების მოცულობათა და გამოყოფილი (დაფუნდებული) შვილობილი ფირმის ბალანსზე გადასაცემი საკრედიტო დავალიანებს შორის, ქონება, რომელიც შეიტანება ამ ფირმების საწესდებო კაპიტალებში, უნდა შეფასდეს იმგვარად, რომ სწორედ მისი შეფასებითი (დასაბუთებული საბაზრო) და სანაშთო ღირებულება უტოლდებოდეს შვილობილი ფირმებისათვის ერთდროულად გადასაცემი დედა-საწარმოს საკრედიტო დავალიანებათა ჯამს.

საპროექტო დაფინანსების შერეულ ფორმებს, პირველ ყოვლისა, მიეკუთვნება საინოვაციო კრედიტები; კონვერტირებად აქციათა მიზნობრივი დამატებითი ემისია (მათ შორის პრივილეგირებული); მიზნობრივ კონვერტირებად ობლიგაციათა გამოშვება.

საინოვაციო კრედიტი საპროექტო კრედიტის განსაკუთრებული ნაირსახეობაა, რომელიც გადაეცემა ახლად შექმნილ საწარმოს ახალი პროდუქციის ან ახალი ტექნოლოგიური პროცესის ასათვისებლად.

ინოვაციური კრედიტის განმასხვავებელი ნიშანია ის, რომ კრედიტორი საკრედიტო შეთანხმების პირობებით უფლებას იტოვებს ნებისმიერ შემთხვევაში მოახდინოს მსესხებელი საწარმოს წილობრივ მონაწილეობაში კრედიტის მიხედვით დაუფარავი ძირითადი ვალის თანხის კონვერტირება. ამასთან ერთად, კრედიტორის კუთვნილ აქციათა ფასი განისაზღვრება მისი საბაზრო ღირებულებით. იგი უნდა უტოლდებოდეს კონვერტირების მომენტისათვის დაუფარავი ვალის თანხას.

კრედიტორის მიერ ინოვაციური კრედიტის გაცემის აზრი ასეთია: კრედიტი გაიცემა ინოვაციური პროექტის ბიზნეს-გეგმის დაწვრილებითი ანალიზის შემდეგ, იმ გათვლით, რომ, თუ პროექტი წარმატების მომტანი იქნება, გარკვეული დროის გასვლის შემდეგ საწარმოს საბაზრო ღირებულების პროგნოზირებადი მკვეთრი ზრდის შედეგად მომგებიანი იქნება კრედიტის მიხედვით გაუსტუმრებელი ვალის კონვერტირება მნიშვნელოვანი წილობრივი მონაწილეობით საწარმოში, რომელიც ჯერ დიდი ფასის მქონე არ იქნება, მაგრამ ეგ ფასი სწრაფად გაიზრდება. მოსალოდნელია, რომ სავარაუდო შემოსავალი მსესხებელ საწარმოში წილობრივი მონაწილეობის გაზრდილი ღირებულების გაყიდვიდან სერიოზულად გადააჭარბებს საპროცენტო შემოსავლების თანხას კრედიტის გაუსტუმრებელი ნაწილის კონვერტირების გზით.

რადგანაც ინოვაციური კრედიტი, რომელიც აუცილებელია ახლად დაარსებული, პერსპექტიული საწარმოების საწყის ეტაპზე საქმიანობისათვის, შეიძლება იყოს შედარებით მცირე. მისი უმნიშვნელო გაუსტუმრებელი ნაწი-

ლიც ახალგაზრდა, მაგრამ წარმატებული საწარმოსათვის შეიძლება აღმოჩნდეს მასში იმდენად მნიშვნელოვანი მონაწილეობის საბაზრო ღირებულების ეკვივალენტური, რომ საწარმოში შესაბამისი წილის მიღება ფაქტობრივად მასზე კონტროლის დამყარების მიმანიშნებელი იქნება.

ინოვაციური კრედიტის გამცემის ძირითადი მოტივი ხშირად დაკავშირებულია მის გეგმებთან, მიიღოს კურსობრივი შემოსავალი მსესხებლის აქციების მიხედვით ან ხელში ჩაიგდოს კონტროლი წარმატებულად განვითარებად ახალგაზრდა ინოვაციურ საწარმოზე. რა თქმა უნდა, ეს იმას არ გამორიცხავს, რომ კრედიტორმა მოითხოვოს საგანგებო ქონებრივი უზრუნველყოფა ინოვაციური კრედიტის მიხედვით. თუმცა ამ შემთხვევაში აღნიშნული უზრუნველყოფა იქნება არა იმდენად მსესხებელი საწარმოს ქონება, რამდენადაც მესამე პირთა გარანტიები ან თავდებობა.

კონვერტირებადი აქციების დამატებითი მიზნობრივი ემისია გულისხმობს ისეთი აქციების განლაგებას, რომელიც შეიძლება გაიცვალოს მსესხებლის ობლიგაციებზე, რომელიც აქციებს უშვებს გასაზღვრული პროექტით თანხების მობილიზაციისათვის. ამ შემთხვევაში წინასწარ გაინსაზღვრება შემდეგი პირობები: დრო, რომელშიც მიზნობრივი ემისიის აქციები, შესაძლოა, წარმოდგენილი იყოს გასაცვლელად; თანხმდება ობლიგაციათა ვადები; განსაზღვრავენ გაცვლით თანაფარდობას კონვერტიზაციისთვის.

არსებობს მოსაზრება, რომ შერეული საპროექტო დაფინანსების ფორმას შეუძლია გააუმჯობესოს აქციათა მიზნობრივი დამატებითი ემისიის წარმატებით განთავსების შანსები, თუ მათი გამოშვების მომენტისათვის რაიმე სერიოზული პროექტის განსახორციელებლად არსებობს გაურკვეველი პირობები.

მიზნობრივი კონვერტირებადი ობლიგაციის გამოშვება თავისი პირობებით მსგავსია აქციათა დამატებითი მიზნობრივი ემისიისა, მაგრამ ამას აზრი აქვს იმ სიტუაციებში, როცა კონვერტირებად აქციებს სავარაუდოდ უკეთ ყიდიან, ვინემ ჩვეულებრივ მიზნობრივ ობლიგაციებს, რადგან ეს იძლევა შანსს, დაისაკუთროს ფასში ზრდადი აქციები (თუ საწარმო-ემიტენტის შესაბამისი მსხვილი საინვესტიციო პროექტი წარმატებით რეალიზდება) ან მოახდინოს მნიშვნელოვან აქციათა პაკეტის ხელში ჩაგდება. იგი შესაძლებლობას მოგვცემს, მონაწილეობა მივიღოთ საწარმოს მართვაში, რაც ეფექტური პროექტის წარმატებით განხორციელების შედეგად გახდა.

ALEXANDER SICHINA VA

FINANCT FORMS OF INVESTMENT PROJECT

In this work you'll meet the peculiarities of forming investment surrounding. Special attention is paid to the analyzing of the essence of investment project, to the financial guarantees of investment project. Mechanisms of managing real, financial and intellectual investments are clearly marked off; there also are basic directions of managing financial and investment risks of the enterprise. Special attention is paid to the investment policy and strategy, privately, analyzing of state economical policy, formation of investment policy and basic questions of investment strategy of the enterprise. Key problems of managing and analyzing of cash flows are widely discussed in this book, also their basic directions in the process of real and financial investment; also cash flows of commercial banks are learned.

მადონა გელაშვილი

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების როლი ეკონომიკის სტაბილიზაციაში

ბოლო წლების განმავლობაში საქართველოში საინვესტიციო კლიმატის გაუმჯობესების შესაბამისად გაიზარდა ინვესტიციების მოცულობა და განსაკუთრებით კი, შეიცვალა ინვესტიციების სტრუქტურა. უცხოურმა პირდაპირმა ინვესტიციებმა მთლიანი ინვესტიციების 47%-ი შეადგინა. (2005 წელს უცხოური პირდაპირი ინვესტიციები მთლიანი ინვესტიციების მხოლოდ 25%-ი იყო).¹

2006 წელს აბსოლუტურ მაჩვენებლებში უცხოურმა პირდაპირმა ინვესტიციებმა 1026 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც 128%-ით აღემატება წინა წლის მაჩვენებელს. უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების ძირითადი ნაკადი მოდიოდა დიდი ბრიტანეთიდან (17,7%), ყაზახეთიდან (14,8) და თურქეთიდან (12,4%). აშშ-ის წილი პირდაპირ ინვესტიციებში 6%-ს შეადგენდა, ხოლო რუსეთის წილი – 2,7%-ს.²

უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების ზრდა გაგრძელდა 2007 წლის განმავლობაშიც და პირველ კვარტალში შეადგენდა 286,3 მლნ. აშშ დოლარი. ეს მაჩვენებელი 1,96-ჯერ აღემატებოდა 2006 წლის შესაბამის მონაცემს. უცხოური ინვესტიციების მკვეთრი მატება ქვეყანაში ბიზნესგარემოს გაუმჯობესებით და პრივატიზაციის წარმატებული პროცესით იყო განპირობებული. გასული წლისათვის უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების ძირითადი ნაკადები შემოვიდა ძირითადად შემდეგი ქვეყნებიდან: დანიიდან (28,8%), თურქეთიდან (13,0%), ნიდერლანდებიდან (11,4%), ვირჯინიის კუნძულებიდან (9,0%), აშშ-დან (5,2%), რუსეთსა (5,0%) და აზერბაიჯანიდან (4,5%).³

უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების მკვეთრად მატება ერთ-ერთი ძირითადი ფაქტორი იყო, რომელიც ეროვნულ ვალუტაზე მაღალ მოთხოვნასა და სავალუტო ბაზარზე ლარის კურსის გამყარების იწვევდა. ასევე, ინვესტიციების შემოდინება შინამეურნეობებს მოხმარების ზრდის მაღალი ტემპის შენარჩუნების საშუალებას აძლევდა.

უცხოური ინვესტიციების ბუმის პარალელურად, ქვეყანაში მომხდარმა შიდაპოლიტიკურმა ცვლილებებმა გარკვეულად გაამძაფრა სავალუტო ბაზარ-

¹ საქართველოს ეროვნული ბანკი. წლიური ანგარიში. თბ., 2007, გვ.52

² საქართველოს ეროვნული ბანკი. წლიური ანგარიში. თბ., 2007, გვ.52

³ საქართველოს ეროვნული ბანკი. წლიური ანგარიში. თბ., 2007, გვ.52

ზე მოთხოვნა-მიწოდებას შორის უთანაბრობა და რამდენადმე შეასუსტა ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ინსტრუმენტების გამოყენების ეფექტიანობა. ახალი პოლიტიკური რეალობის ცვლილების, კორუფციის, კონტრაბანდის და უკანონო შემოსავლებთან ბრძოლის შესაბამისად მკვეთრად გამკაცრდა საგადასახადო ადმინისტრირება და გაიზარდა სახელმწიფო ბიუჯეტის როგორც საგადასახადო, ასევე არასაგადასახადო შემოსავლები, გაიზარდა ხარჯების მოცულობა. რამაც გაზარდა მოთხოვნა სამომხმარებლო ბაზარზე. მეორე მხრივ, კონტრაბანდული იმპორტის წინააღმდეგ გატარებულმა ღონისძიებებმა გარკვეული ბარიერები შეუქმნა უცხოური ვალუტის გაღივებას, რაც განაპირობებდა სავალუტო ბაზრის გაჯერებას.

ქვეყნაში ჭარბი უცხოური ვალუტის შემოდინების კიდევ ერთი წყარო იყო პრივატიზაციის ის ფართო პროცესები, რომლებიც განხორციელდა ქვეყანაში უკანასკნელ წლებში. პრივატიზაციის ხარჯზე ნაწილობრივ შეივსო ერთის მხრივ, საერთაშორისო რეზერვები, რაც ქვეყნის ეკონომიკის საგარეო შოკებისაგან დაცვის გარკვეულ გარანტიებს იძლეოდა, მეორე მხრივ, ამ გზით მიღებული სახსრების საბიუჯეტო არხებით მონეტარიზაციამ სერიოზული გავლენა მოახდინა ინფლაციურ პროცესებზე.¹

მკვეთრად აღმავალი ხასიათი გააჩნდა უცხოეთში მცხოვრები და იქ დასაქმებული ჩვენი თანამემამულეების მიერ ფულადი ტრანსფერების შემოსვლას საქართველოში. თუ 2000-2002 წლებში მარტო სწრაფი ფულადი გზავნილების სახით შემოსული მოცულობა მთლიანი შიდა პროდუქტის 2,5%-ს არ აჭარბებდა, 2003-2006 წლებში ეს მაჩვენებელი თითქმის გასამმაგდა. ეს პროცესები გაგრძელდა 2007 წლისთვისაც და პირველ ნახევარში საქართველოში გადმოირიცხა 352,8 მლნ. აშშ დოლარი. რუსეთის მცდელობას, შეეჩერებინა ფულადი გზავნილები მისი ტერიტორიიდან საქართველოში, შედეგი არ მოჰყოლია. საბანკო სისტემის გავლით ჩარიცხული თანხის თითქმის 2/3 რუსეთიდან შემოვიდა. მეორე ადგილზეა აშშ, საიდანაც გადმოირიცხა მთლიანი თანხის 14%-ი.²

უკანასკნელ წლებში, როდესაც საქართველოში შემოსული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მოცულობამ პიკს მიაღწია, მარტო სწრაფი ფულადი გზავნილების გზით შემოსული უცხოური ვალუტის მოცულობა პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების დაახლოებით 60%-ს შეადგენდა. ამავე დროს უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ფულადი ტრანსფერები მარტო სწრაფი გზავნილებით არ ხორციელდება, არამედ სულ უფრო ფართოდ გამოიყენება ინტერნეტი, ფოსტა, პლასტიკური ბარათები, ჩეკები და ა.შ. ამ გზით შემოსული თანხების მოცულობა გავლენას ახდენს ქვეყანაში მოხმარებაზე, ინვეს-

¹ რ. კრისტიანსენი. ინფლაციის შესახებ საქართველოში. – გაზ.: „რეზონანსი“ 01.09.2006.

² საქართველოს ეროვნული ბანკი. წლიური ანგარიში. თბ., 2007, გვ.52.

ტიციებზე, დანაზოგებისა და დოლარიზაციის დონეზე, რაც რაოდენობრივად ძნელი შესასწავლია.¹ ზემოთჩამოთვლილი მოვლენების ერთობლიობამ გამოიწვია მაკროეკონომიკური წონასწორობის დარღვევა, რამაც ეკონომიკური პროცესები ძნელად პროგნოზირებადი გახადა.

ამდენად, უცხოური პირდაპირი ინვესტიციების ზრდის პარალელურად დაიწყო დიდი თანხების შემოდინება ფულადი ტრანსფერტების სახით. ამას დაერთო ბიუჯეტის შემოსავლების, მათ შორის არასაგადასახადო შემოსავლების მატება, რასაც დოლარიზაციის მაღალი დონის პირობებში ადრე დაგროვილი დოლარის მასის ლარში მზარდი კონვერსია მოჰყვა. ყველაფერმა ამან გამოიწვია ჭარბი უცხოური ვალუტის მოძალბა. დაიწყო ლარის ნომინალური გაცვლითი კურსის თანმიმდევრული გამყარება. ასევე გამყარდა ლარის რეალური გაცვლითი კურსიც. ეს ფაქტობრივად „ჰოლანდიური დაავადების“ გამოვლინების სიმპტომი იყო. საბიუჯეტი ხარჯების მკვეთრი ზრდის კვალობაზე შიდა მოთხოვნის მატებასთან ერთად წარმოიშვა დისბალანსი საექსპორტო და არასაექსპორტო სექტორებს შორის, რაც წლიური ინფლაციისა და საგარეო სავაჭრო დეფიციტის სერიოზულ ზრდაში გამოიხატა.

„ჰოლანდიური დაავადების“ ქართული შტრიხები გაანალიზებულ იქნა ქართულ ეკონომიკურ ლიტერატურაშიც. პროფესორ ვლადიმერ პაპავას მოსაზრებით „ქართული დაავადება“ რიგი თავისებურებებით ხასიათდებოდა.² მისი აზრით იგი უკავშირდებოდა ბუნებრივი რესურსების ექსპორტს და განპირობებული იყო ძირითადად პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებისა და ფულადი ტრანსფერების საგრძნობლად მომატებული მოცულობით და ამავე დროს ქვეყანაში სახელმწიფოებრივი წესრიგის განმტკიცებით, რამაც ბიუჯეტის შემოსავლების ზრდა გამოიწვია. ამასთან ექსპორტის მოცულობის ზრდა არ აღინიშნებოდა, რადგან იგი ნაკლებად მგრძობიარე იყო რეალური ეფექტური გაცვლითი კურსის გამყარების მიმართ. საქართველოში საქონლის ექსპორტის თითქმის მეოთხედი მოდიოდა ნედლეულზე, რომლის უდიდეს ნაწილს ჯართი, თხილი და კაკალი, ფერადი ლითონების მადნები და კონცენტრატები შეადგენდა. უცხოეთში გატანილი პროდუქციის რეექსპორტს კი, წარმოადგენდა ხორბალი, ფქვილი, შაქარი, სამკურნალო საშუალებები და ავტომობილები.³

ოფიციალურად რეგისტრირებული საგარეო ვაჭრობის ბრუნვამ 2007 წლის მეორე კვარტალში 1507,2 მლნ. აშშ დოლარი შეადგინა, რაც გასული წლის ანალოგიური პერიოდის მაჩვენებელს 34%-ით აღემატებოდა, აქედან, ექსპორტის მოცულობა გაიზარდა 37%, ხოლო იმპორტისა – 33%-

¹ გ. პაპავა. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ავტორიტეტის დეველპაციის შესახებ. – გაზ.: „24 საათი“, 18.09.2006.

² გ. პაპავა. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ავტორიტეტის...

³ გ. პაპავა. საერთაშორისო სავალუტო ფონდის ავტორიტეტის...

ით.¹ შეიცვალა რიგითობა ძირითადი პარტნიორი ქვეყნების ათეულში, როგორც ექსპორტის, ისე იმპორტის მიხედვითაც. რუსეთის მხრიდან განხორციელებული ემბარგოს შედეგად, მან დათმო პოზიციები და პირველი ადგილიდან მესამეზე გადაინაცვლა. ძირითადი საიმპორტო ათეული 2007 წლის მეორე კვარტლის მონაცემების მიხედვით შემდეგია:

- იმპორტი სულ - 1183,8 მლნ. აშშ დოლარი; მათ შორის:
- თურქეთი - 167,5 მლნ. აშშ დოლარი;
- უკრაინა - 133,1 მლნ. აშშ დოლარი;
- რუსეთი - 129,6 მლნ. აშშ დოლარი;
- გერმანია - 92,6 მლნ. აშშ დოლარი;
- აზერბაიჯანი - 90,0 მლნ. აშშ დოლარი.
- არაბთა გაერთიანებული საემიროები - 45,5 მლნ. აშშ დოლარი;
- ჩინეთი - 45,2 მლნ. აშშ დოლარი;
- აშშ - 39,7 მლნ აშშ დოლარი;
- იტალია - 37,0 მლნ. აშშ დოლარი
- ბულგარეთი - 35,5 მლნ. აშშ დოლარი;
- დანარჩენი ქვეყნები - 368,1 მლნ. აშშ დოლარი.²

ძირითადი საექსპორტო ქვეყნის ადგილი, რუსეთის ემბარგოს დაწესების შემდეგ, სტაბილურად თურქეთმა დაიკავა. განსაკუთრებით შესამჩნევია ექსპორტის მოცულობის ზრდა გასული წლის მეორე კვარტალში, 2006 წლის ანალოგიური პერიოდთან შედარებით ექსპორტის ოდენობის ზრდამ შეადგინა 77%-ი.³

ძირითადი საექსპორტო ათეული 2007 წლის მეორე კვარტლის მონაცემების მიხედვით შემდეგია:

- ექსპორტის მოცულობა სულ - 323,4 მლნ. აშშ დოლარი; მათ შორის:
- თურქეთი - 48,3 მლნ. აშშ დოლარი;
- აზერბაიჯანი - 41,5 მლნ. აშშ დოლარი;
- აშშ - 23,6 მლნ. აშშ დოლარი;
- ბულგარეთი - 22,3 მლნ აშშ დოლარი;
- სომხეთი - 22,2 მლნ აშშ დოლარი;
- უკრაინა - 21,0 მლნ აშშ დოლარი;
- თურქმენეთი - 21,1 მლნ აშშ დოლარი;
- კანადა - 14,4 მლნ აშშ დოლარი;
- არაბთა გაერთიანებული საემიროები - 11,0 მლნ აშშ დოლარი;
- რუსეთი - 10,4 მლნ აშშ დოლარი;

¹ საქართველოს ეროვნული ბანკი. წლიური ანგარიში, გვ.31.

² საქართველოს ეროვნული ბანკი. წლიური ანგარიში, გვ.37.

³ საქართველოს ეროვნული ბანკი. წლიური ანგარიში, გვ.41.

-დანარჩენი ქვეყნების - 88,3 მლნ აშშ დოლარი.¹

გარკვეული ცვლილებებია ძირითადი პროდუქტების მხრივაც. ექსპორტის მოცულობის მიხედვით, პირველ ადგილზეა ფეროშენადნობი, შავი ლითონების ჯართმა მეორე ადგილზე გადაინაცვლა, ამ პროდუქტების ექსპორტი 50%-ით გაიზარდა 2006 წლის ანალოგიურ პერიოდთან შედარებით. ექსპორტში მესამე პოზიცია უჭირავს სპილენძის მადნებს – მთლიანი ექსპორტის 6,2%-ით, ხოლო მეოთხეზეა მსუბუქი ავტომობილები, რაც მთლიანად რეექსპორტმა განაპირობა.² ძირითადი საექსპორტო ათეულის მიღმა დარჩა ისეთი მნიშვნელოვანი საქონელი, როგორიცაა მინერალური წყლები, ყურძნის ნატურალური ღვინოები, შაქარი, კაკალი და თხილი, სპილენძისა და ალუმინის ჯართი.

რაც შეეხება იმპორტს, მის ზრდას განაპირობებს როგორც მისი გაიფება რეალური ეფექტური გაცვლითი კურსის გამყარების კვალობაზე, ისე პირდაპირ უცხოური ინვესტიციებთან დაკავშირებული მშენებლობისათვის საჭირო საქონლის იმპორტის აუცილებლობა. კვლავ პირველ ადგილზეა ნავთობისა და ნავთობპროდუქტების იმპორტი და 2007 წლის მეორე კვარტლისათვის 11%-ს გადააჭარბა, მეორე ადგილზე გადაიწია მსუბუქმა ავტომობილებმა, ხოლო ბუნებრივი აირის იმპორტმა მესამე ადგილზე გადაინაცვლა, მას რეგისტრირებული იმპორტის 5%-ზე ოდნავ მეტი უკავია. მნიშვნელოვნად არის გაზრდილი შავი ლითონის ნაწარმის იმპორტის მოცულობა, რაც მართლაც დაკავშირებულია საქართველოში სამშენებლო ბუმთან. ამ თავისებურებების გამო საქართველოში სახეზე გვაქვს წონასწორობის დარღვევა ტრადიციულ საექსპორტო და საიმპორტო სექტორებს შორის.

შეიძლება ითქვას, რომ „ჰოლანდიური დაავადების“ კლასიკური მოდელისაგან განსხვავებით, პირდაპირი უცხოური ინვესტიციებითა და საერთაშორისო დახმარებით გამოწვეული მაკროეკონომიკური დისპროპორციები ზოგადად შესაძლებელია დროებით ხასიათს ატარებდეს, რადგან თვით ეს ნაკადებიც დროებითი ხასიათისაა. საქართველოში ეკონომისტთა გარკვეული წრე მიიჩნევს, რომ ლარის შემდგომი გამყარება ქვეყანაში (ლარის კურსის გამყარება რომელიც აღინიშნა უკანასკნელი წლის განმავლობაში დღესაც გრძელდება) დაუმეგებელია, რადგანაც მას აუცილებლად მოჰყვება „ჰოლანდიური დაავადების“ გამწვავება და ინფლაციური ზეწოლის მიზეზი არა მხოლოდ ფულის მიწოდების ზრდაა ეროვნული ბანკის მიერ ჭარბი უცხოური ვალუტის შექმნის შედეგად, არამედ ფულის მიწოდების ზრდა ხარჯვითი პოლიტიკის შერბილების გამო. ამდენად, ამ შედეგების გათვალისწინებისა და მოქნილი პოლიტიკის გატარების გარეშე ქვეყანა მძიმე ეკონომიკურ

¹ საქართველოს ეროვნული ბანკი. წლიური ანგარიში, გვ.45.

² საქართველოს ეროვნული ბანკი. წლიური ანგარიში, გვ.47.

მდგომარეობაში შეიძლება აღმოჩნდეს. მარტო მონეტარული ინსტრუმენტების გამოყენება საკმარისი არ არის. უპირველეს ყოვლისა, საქმე გვაქვს არაკლასიკური გამოვლინების „ჰოლანდიურ დაავადებასთან“, აუცილებელია არსებობდეს მისი თავიდან აცილების თანმიმდევრული სტრატეგია, რაც არაერთ ქვეყანაში იქნა გამოცდილი და აპრობირებული. იგი გულისხმობს, მონეტარული, ფისკალური, გაცვითი კურსის, საბანკო და სავაჭრო პოლიტიკის კარმონიზაციასა და კოორდინირებას.¹

დღეისათვის ყველაზე მნიშვნელოვანი და აუცილებელია ინფლაციური პროცესების აღმოფხვრა და პრევენცია. ეს უპირველეს ყოვლისა ითვალისწინებს ფულის მიწოდების შემცირებას, რაც ეროვნული ბანკის მიერ საკუთარი ფასიანი ქაღალდების გამოშვებით შეიძლება იქნას მიღწეული. ეს თავისთავად განაპირობებს ქვეყანაში ფულადი ბაზრის განვითარებას. პარალელურად უნდა განხორციელდეს აგრეთვე, ბიუჯეტის ხარჯვითი ნაწილის სათანადო კონტროლი. ბიუჯეტის ხარჯების ოპტიმიზაციის არაერთი ქვეყნის მაგალითი არსებობს.² ფულის მიმოქცევაში შექმნილი ვითარებიდან გამომდინარე, ალბათ, მიზანშეწონილია ბიუჯეტის შემოსავლების გამოყენება საგარეო ვალდებულებების შემცირების ან სხვა მიზნებისათვის, რომლებიც ფულის მასის ზრდასთან არ იქნება დაკავშირებული. თუმცა აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ქვეყანაში არსებული სოციალური მდგომარეობა მოითხოვს ბიუჯეტის ხარჯების ზრდას ამ მიმართულებით, რაც სხვა მუხლების ცვლილების ხარჯზე უნდა განხორციელდეს. საკმაოდ რთული საკითხია ჩვენი აზრით, ეროვნული ვალუტის გამყარების საკითხი, რადგან პირუკუ შემთხვევაში მან შეიძლება ინფლაციის წახალისება გამოიწვიოს. ლარზე მოთხოვნის შემოცირებისა და უცხოური კაპიტალის შიდა სავალუტო ბაზარზე ზეწოლის შესუსტების ეფექტიანი საშუალება ეროვნული ბანკის ანგარიშების საფუძველზე არის ტექნოლოგიური იმპორტის წახალისება საბაჟო ტარიფების ლიბერალიზაციის გზით.

კაპიტალის ნაკადებიდან დაკავშირებული პოლიტიკის ძირითადი საკითხი მდგომარეობს იმაში, თუ რა ხარისხით უნდა დავუშვათ მისი შემოღობვა და რა ხარისხით შევზღუდოთ. არ შეიძლება საკითხი განხილულ იქნას მხოლოდ პოზიტიური კუთხით და არ გავითვალისწინოთ ფინანსურ სექტორზე მისი ზემოქმედების შესაძლო შედეგები. ექსპერტების თვალსაზრისით საინვესტიციო საქმიანობის გაზრდა აუცილებელია და იგი ძირითადად გაიზრდება უცხოური ინვესტიციების ხარჯზე. ამ ვარაუდს ამაგრებს „ინვესტიციების მხარდაჭერის შესახებ კანონში“ მოსალოდნელი ცვლილებები, რო-

¹ საქართველოს ეკონომიკური ტენდენციები. ეკონომიკური პოლიტიკისა და სამართლებრივი საკითხების ქართულ-ევროპულ საკონსულტაციო ცენტრი (GEPLAC), 2007.

² E. Z. Chkistine. Banck to Basics. – *Finance and Developments*, Volume 40, 2003.

მელსაც მთავრობა აქტიურად განიხილავს და სადაც გათვალისწინებულია უცხოელი ინვესტორებისათვის კიდევ უფრო მეტი შეღავათების დაწესება. ამ შემთხვევაში უნდა არსებობდეს ადეკვატური ინფრასტრუქტურა და მექანიზმები, რათა წახალისდეს დასაქმება, ეკოლოგიური უსაფრთხოება, ტექნოლოგიური სიახლეების იმპორტზე ორიენტირებული ინვესტიციები, რომელიც რაც მთავარია მოწოდებული იქნება საექსპორტო პოტენციალის ზრდისა და გამრავლებისაკენ. მონეტარული პოლიტიკისათვის მომგებიანი ნაბიჯია აგრეთვე ეროვნულ ვალუტაში დანაზოგების წახალისება, რაც შესაძლებელია მიღწეულ იქნას საპენსიო სისტემის რეფორმირებით, კერძოდ კი, კერძო საპენსიო ფონდების შექმნით. ასევე მნიშვნელოვანია ფასიანი ქაღალდების ბაზრის ჩამოყალიბება. ასეთი ინფრასტრუქტურა მინიმუმამდე დაიყვანს რისკებს გარეშე მხრიდან და აამაღლებს ადგილობრივი ინვესტორების მოტივაციას თავიანთი კაპიტალი დააბანდონ ეროვნულ ეკონომიკაში.

MADONA GELASHVILI

ROLE OF FOREIGN DIRECT INVESTMENT (FDI)

First of all, as a result of export of the natural resources increases income of the country in the foreign currency. If this last is used for growth of import, in that case currency flow is not directly reflected on the money intake and increasing of demand on the local goods. Though, unlimited growth of import is unjustified in itself. That's why growing incomes received from the export of natural resources are converted at the inner money-market into the national currency. If the rate of national currency exchange is fixed, then converting of foreign currency into the national currency demands increasing of money intake, which causes rise in local prices, and if it is (exchange rate) not fixed, then distortion of balance at the inner money-market between demand and intake will cause stabilization of the local exchange. In both cases, the real exchange rate of the national currency increases, which means that by the foreign currency unit we will buy much less goods and service at the consumer's market of the country, then it was possible earlier. Such circumstance decreases profitability of the traditional export, as export production, which became more expensive due to rise of the inner prices, becomes less competitive at the international market, which is followed by the development of the slump tendency of production in the tradable sector. At the same time emerges the so called „Resource Movement Effect“, when the capital and labour force in the non-tradable sector begin to move. And the normal movement of this process necessarily requires renewal and perfection of infrastructure of the mentioned sector, fulfilment of investments with the aim of retraining of workers, etc. If due to financial problems or / and inflexibility of managing infrastructure this is not possible, then unemployment and connected to it social cataclysms are inevitable. Therefore, the process of the „Holland Disease“ is much painful reality for any economy. It is known that the phenomena of the „Holland Disease“ in connected not only to discovery of natural recourses. Example of many countries shows that attraction of international financial assistance and direct foreign investments can have analogical result. It can be said, that in contrast to classical example of the „Holland Disease“ macroeconomic disproportions caused by the direct international financial and assistance foreign investments can bear temporality, as these flows in themselves are temporary. Besides, it should be said that without taking into consideration of their results and carrying out of flexible policy the country can find itself in difficult economic reality, coping with which would be very painful.

ბ ი ზ ნ ე ს ი ს ა ღ მ ი ნ ი ს ტ რ ი რ მ ბ ა

შოთა შაპურიშვილი

**საერთაშორისო კონკურენტუნარიანობის
ინოვაციური ასაქმებები**

სერთაშორისო კონკურენციაში ფორმები ლიდერობას სხვადასხვა ფაქტორის ზემოქმედებით, ერთმანეთისაგან განსხვავებული სტრატეგიების საფუძველზე აღწევენ. ასეთ წარმატებას მხოლოდ ერთი საერთო საფუძველი გააჩნია, რაც მათ ინოვაციურობაში გამოიხატება. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, კონკურენტუნარიანობის მიღწევა და შენარჩუნება წარმოუდგენელია საწარმოს და მისი პროდუქციის მუდმივი სრულყოფის გარეშე. თანამედროვე ეკონომიკურ ლიტერატურაში ინოვაციის მრავალი განსაზღვრება არსებობს. ინოვაცია – არის როგორც ტექნოლოგიური, ტექნიკური და მმართველობითი სიახლე, დაფუძნებული მეცნიერულ მიღწევებსა და მოწინავე გამოცდილებაზე, ასევე მატერიალიზებული და ბაზრის მიერ აღიარებული უახლესი სამეცნიერო იდეა. უფრო ფართო მიდგომით ესაა იდეების, კვლევების, ცდების ტრანსფორმაციის ნაყოფი, ახალი ან გაუმჯობესებული სამეცნიერო-ტექნიკური ან სოციალურ-ეკონომიკური შედეგები, რომელიც გამიზნულია ადამიანების პრაქტიკულ საქმიანობაში გამოსაყენებლად.¹ ინოვაციის აუცილებელი მახასიათებლებია სიახლე, საბაზრო მოთხოვნის დაკმაყოფილება და კომერციული მიზანშეწონილობა.

სიახლის თვალსაზრისით ინოვაციას მიეკუთვნება:

- ახალი ან გაუმჯობესებული საქონელი;
- ახალი ან გაუმჯობესებული ტექნოლოგიური პროცესი;
- წარმოების, ვაჭრობის, ფინანსების და სხვა საქმიანობის მართვის ახალი ფორმები.

ბაზრის მოთხოვნის დაკმაყოფილების თვალსაზრისით ინოვაცია შეიძლება იყოს:

- *ეკოლუციური*, რაც უკვე არსებული პროდუქტის მოდიფიცირებაში გამოიხატება და იქმნება ბაზრის უკვე ცნობილი მოთხოვნილებების საპასუხოდ. ეს არ გულისხმობს რაიმე უნიკალურ ტექნოლოგიურ ცვლილებებს, თუმცა მომხმარებლების მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების საუკეთესო საშუალებად ითვლება;

¹ www.innocentre.ru

- *რეკოლუციური*, მიმართული იმ მოთხოვნის დაკმაყოფილებაზე, რომელიც სიახლის გაჩენასთან ერთად წარმოიშვება. ასეთი ინოვაციები საკმაოდ იშვიათად და მოულოდნელად იბადება. ფაქტიურად ისინი ქმნიან ახალ ბაზარს.

მოსალოდნელი შემოსავლების და დანახარჯების შედარება ნებისმიერი ახალი იდეის რეალიზაციის ძირითადი კრიტერიუმია. სამეცნიერო-ტექნიკური სიახლე არ წარმოადგენს ინოვაციას, თუ მას არ მოაქვს ეკონომიკური ეფექტი მიღებული მოგების, საწარმოო დანახარჯების შემცირების, მწარმოებლურობის ამაღლების და ა.შ. სახით.

ინოვაციურ საფუძველზე კონკურენტუნარიანი წარმოების განვითარებას ხელს უწყობს მოწინავე ტექნოლოგიების გამოყენება და ფირმის საწარმოო ბაზის მოდერნიზაცია. ამ კონტექსტში აუცილებელია ხაზი გაესვას „ახალი ეკონომიკის“ დარგებს, როგორცაა აეროკოსმოსური, ფარმაცევტული, ასევე რადიო, სატელევიზიო და საკომუნიკაციო ტექნიკა, კომპიუტერული, ზუსტი სამედიცინო და ოპტიკური მოწყობილობები. უახლესი ტექნოლოგიების ბაზარზე ტრადიციულად ეკონომიკური განვითარების მაღალ საფეხურზე მყოფი ქვეყნების საწარმოები დომინირებენ – აშშ, იაპონია, დიდი ბრიტანეთი, გერმანია და საფრანგეთი. მსოფლიო ბაზრის ზოგიერთ სექტორზე მათ მნიშვნელოვან კონკურენტობას უწევენ სამხრეთ-აღმოსავლეთ აზიის ახალი ინდუსტრიული ქვეყნები – ჰონკონგი, მალაიზია, ტაივანი, სინგაპური და სამხრეთ კორეა (იხ. ცხრილი 1).

ცალკეული ქვეყნების პოზიცია მაღალტექნოლოგიური პროდუქციის მსოფლიო ბაზრებზე¹

ცხრილი 1.

პროდუქცია	ქვეყნის წილი მსოფლიო ბაზარზე %			
სატელეკომუნიკაციო და სანავიგაციო მოწყობილობები	აშშ 20	იაპონია 17	გერმანია 7	დიდი ბრიტანეთი 6
მიკროელექტრონიკა	აშშ 29	იაპონია 21	სამხრეთ კორეა 10	მალაიზია 8
საავიაციო და სარაკეტო-კოსმოსური პროდუქციის წარმოება	აშშ 40	საფრანგეთი 20	დიდი ბრიტანეთი 9	გერმანია 7
კომპიუტერები და მათი პროგრამული უზრუნველყოფა	აშშ 19	იაპონია 15	სინგაპური 12	ტაივანი 9,5

¹ *Внешнеэкономическая деятельность предприятия*. Под редакцией Л. Е. Стровского. М., 2007, გვ.703.

სამედიცინო მოწყობილობები	აშშ 27	გერმანია 15	იაპონია 10	ჰოლანდია 6
საწარმოო და სამეცნიერო მოწყობილობები და მასალები	აშშ 27,5	იაპონია 17,5	გერმანია 14	დიდი ბრიტანეთი 6

2001 წლიდან ევროკომისია ატარებს გამოკვლევას Innobarometer, რომლის მიზანია გაარკვიოს ინოვაციების როლი ევროპულ ბიზნესში. 2005 წელს გამოქვეყნებული უკანასკნელი ოთხი წლის შედეგები შემდეგნაირად გამოიყურება:

- ყოველი ხუთი საწარმოდან ოთხი გადიოდა ახალი ან მოდერნიზებული საქონლის ბაზარზე;
- იმ საწარმოთა ხვედრითმა წილმა, რომელიც მთელი კაპიტალდაბანდებების 51% ინოვაციებში მიმართავდა 14% შეადგინა;
- ათიდან მხოლოდ ერთ საწარმოს არ განუხორციელებია არანაირი ინვესტიცია ინოვაციებში;
- ყველაზე აქტიურ ინოვატორებს ექსპორტიორი და ახლად შექმნილი საწარმოები წარმოადგენენ;
- მენეჯერების 86% მიაჩნია, რომ მათ აქტიურ ინოვაციურ საქმიანობას აიძულებს ბაზარი, რომელზეც ისინი მოღვაწეობენ;
- მენეჯერების 90% მიიჩნევს, რომ მათმა საწარმოებმა უნდა განაგრძონ აქტიური ინვესტირება ინოვაციებში.

ბუნებრივია მენეჯერების ასეთი განწყობები აისახება მსოფლიოს წამყვანი ტრანსნაციონალური კორპორაციების მიერ სამეცნიერო-კვლევით და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოებზე გაწეულ დანახარჯებში (იხ. ცხრილი 2). აღნიშნულის მიუხედავად, სამეცნიერო-კვლევითი და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოების დაფინანსება უაღრესად აქტუალური პრობლემაა. ინოვაციურ პროცესებში ინვესტიციების მიზიდვა გართულებულია დაბანდებთა გრძელვადიანი ხასიათითა და პირველ ეტაპზე უკუგების არარსებობით, აგრეთვე იმის დიდი რისკით, რომ ინვესტიციები შეიძლება საერთოდ უშედეგო აღმოჩნდეს. ამ წინააღმდეგობათა დაძლევის მიზნით იზრდება ფირმების თანამშრომლობა ინოვაციური პროექტების ერთობლივი დაფინანსების კუთხით. ერთობლივი ძალისხმევით შექმნილია ისეთი სამეცნიერო ტექნოლოგიური ცენტრები, როგორებიცაა: AT&T კომპანიის Bell Labs-ი, IBM-ის Yorktown laboratories-ი, Xerox-ის, Macrosoft-ის და სხვა ფირმების კვლევითი ცენტრები.¹

¹ ლ. ყორღანაშვილი. ინტელექტუალური კაპიტალი და ტექნოლოგიების საერთაშორისო გადაცემა, თბ., 2004, გვ.18.

მსოფლიოს წამყვანი ტნკ-ების მიერ სამეცნიერო კვლევებსა და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოებზე გაწეული დანახარჯები¹
ცხრილი 2.

	საფირმო სახელწოდება	ბაზირების ქვეყანა	ინოვაციებზე გაწეული დანახარჯები (მლრდ. დოლარი)
1	DaimlerChrysler	გერმანია	7.2
2	Pfizer	აშშ	7.1
3	Ford Motor	აშშ	6.8
4	Toyota Motor	იაპონია	6.7
5	Siemens	გერმანია	6.4
6	General Motors	აშშ	6
7	Microsoft	აშშ	5.7
8	Matsushita Electric	იაპონია	5.5
9	IBM	აშშ	5.3
10	Volkswagen	გერმანია	5.2
11	GlaxoSmithKline	დიდი ბრიტანეთი	5
12	Sanofi-Aventis	საფრანგეთი	4.9
13	Nokia	ფინეთი	4.7
14	Jonson&Jonson	აშშ	4.6
15	Sony	იაპონია	4.5

მთლიანობაში ინოვატორ საწარმოთა საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის განვითარებაში შეიძლება გამოვყოთ სამი ძირითადი ეტაპი.

პირველ ეტაპზე საწარმოები ანხორციელებენ მზა პროდუქციის ექსპორტს, რომელშიც განივთებულია ტექნოლოგიური და სხვა სახის სიახლეები. მეცნიერებატევადი საქონლის ექსპორტი ბუნებრივია მოითხოვს დიდძალი ინვესტიციების დაბანდებას სამეცნიერო კვლევებსა და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოებში, თუმცა, მიუხედავად ამისა, თანამედროვე პირობებში ყველაზე რენტაბელურ საქმიანობად ითვლება. ამ დროს საწარმოს კონკურენტუნარიანობასთან ერთად იზრდება მისი ბაზირების ქვეყნის სამეცნიერო-ტექნოლოგიური პოტენციალი, სამუშაო ძალის კვალიფიკაცია, დასაქმება და მთლიანად ეროვნული შემოსავლი.

მეორე ეტაპზე ინოვაციური საქონლის წარმოება პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების საშუალებით საზღვარგარეთ იწეება. ეს ინოვატორ საწარმოს საშუალებას აძლევს დაზოგოს სატრანსპორტო დანახარჯები, გამოიყე-

¹ R&D spending. The Economist, print edition. 27.10.2005.

ნოს იაფი უცხოური სამუშაო ძალა, ნედლეული და აითვისოს მსოფლიო ბაზრის ახალი სეგმენტები. ბუნებრივია, არც მიმღები ქვეყანა ამით უკმაყოფილო, რადგან პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები მისთვის არის კაპიტალის დამატებითი წყარო, რომელიც ქვეყნის ტექნოლოგიური პროგრესის დაჩქარებას უზრუნველყოფს.

მესამე ეტაპზე ადგილი აქვს ტექნოლოგიების გაყიდვას საზღვარგარეთ. როგორც წესი ამ ეტაპზე ექსპორტიორისათვის ტექნოლოგია აღარ წარმოადგენს განსაკუთრებულ ინოვაციურ ფასეულობას. თუმცა, არსებობს მსოფლიო ბაზრის სეგმენტები, სადაც შესაძლებელია მათი გამოყენებით გარკვეული მოგების მიღება. მაგალითად, ის ტექნოლოგიები, რომელიც ეკონომიკური განვითარების მაღალ საფეხურზე მდგომ ქვეყნებში აღარ მიიჩნევა მოწინავედ, შედარებით ჩამორჩენილ სახელმწიფოებში შეიძლება მნიშვნელოვანი სიახლის მატარებელი და კომერციულად მიზანშეწონილი იყოს.

საგარეო ეკონომიკური საქმიანობის ეტაპების ცვლილების მიზეზი ნოვატორი საწარმოს მოგების მაქსიმიზაციის სურვილით შეიძლება აიხსნას. მოცემულმა სქემამ ფართო გავრცელება ჰპოვა ტრანსნაციონალური კორპორაციების ჩარჩოებში. როგორც წესი, ტრანსნაციონალური კორპორაციები იწყებენ ინოვაციური პროდუქციის ექსპორტირებით, შემდეგ მიმართავენ უცხოურ ფილიალებსა და ქალიშვილ კომპანიებში წარმოების ორგანიზებას, ხოლო ბოლოს ტექნოლოგიებს ლიცენზიების სახით გადასცემენ უცხოური ქვეყნების საწარმოებს.

ინოვაციური პროდუქტის კონკურენტული პოტენციალის სრულად ამოქმედებისათვის აუცილებელია საერთაშორისო მარკეტინგის მეთოდების გამოყენება. ახალი იდეის ან სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების შედეგის უცხოელი მყიდველის ძიებისას, მათი შესწავლა მიზანშეწონილია შემდეგი კრიტერიუმების მიხედვით:

- საწარმოს ინოვაციური პრიორიტეტები;
- ინოვაციების დანერგვის გამოცდილება;
- საწარმოს კონკურენტული პოზიცია ადგილობრივ და საერთაშორისო ბაზრებზე;
- ინოვატორთან სტრატეგიული პარტნიორობით დაინტერესების ხარისხი და ა.შ.

მაღალტექნოლოგიურ სექტორში მომუშავე ტრანსნაციონალური კორპორაციების გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ ინოვაციური პროდუქტის საგარეო ბაზარზე გატანის გადაწყვეტილების მიღებამდე, აუცილებელია მომხმარებლების სეგმენტაცია მათი სიახლეზე ადაპტაციისათვის საჭირო ღრის მიხედვით. ამ ნიშნით შეიძლება გამოვყოთ:

1. ნოვატორები (ბაზრის დაახლოებით 2,5%): მზად არიან წავიდნენ რისკზე და პირველებმა გასინჯონ ახალი საქონელი. მიუხედავად

იმისა, რომ მათი რიცხვი არც ისე ღიდა, მაინც ახარხებენ შეღარებით პასიური მომხმარებლების აცოლიებას;

2. ადრეული მიმდევრები (13,5%): პირველები ბაძავენ ნოვატორებს და ასრულებენ ლიდერების როლს, რომელთა აზრი მნიშვნელოვანია ახალი პროდუქციის ბაზართან შეგუებისას;
3. ადრეული უმრავლესობა (34%): დიდ წინდახედულებას იჩენენ ახალი საქონლის შეძენისას და იშვიათად გვევლინებიან ლიდერების როლში;
4. დაგვიანებული უმრავლესობა (34%): სკეპტიკურად არიან განწყობილნი ინოვაციების მიმართ და სიახლეებს მხოლოდ ეკონომიკური და სოციალური აუცილებლობიდან გამომდინარე ეგუებიან;
5. ინერტულები (16%): ტრადიციების მიმდევრები, სიფრთხილით ეკიდებიან ყველანაირ სიახლეს, ეგუებიან მხოლოდ მას შემდეგ, რაც ისინი უკვე ტრადიციად იქცევა.¹

ინოვაციური პროდუქციის ექსპორტისას ფირმამ ძალისხმევის კონცენტრირება უნდა მოახდინოს პირველ ორ სეგმენტზე, რომელიც რიცხობრივად მცირეა, მაგრამ მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს სიახლის მიმართ საზოგადოების დამოკიდებულების ფორმირებაზე. სწორედ აღნიშნული საბაზრო სეგმენტის თავისებურებებს უნდა ითვალისწინებდეს ახალი პროდუქტის პოზიცირების, ფასწარმოქმნის, დისტრიბუციის და სტიმულირების სტრატეგიები.

მსოფლიო ბაზარზე ინოვაციური პროდუქციის კონკურენტუნარიანობას განსაზღვრავს არა მხოლოდ მწარმოებელი ფირმის ძალისხმევა, არამედ სახელმწიფოებრივი მხარდაჭერაც, ის საქმიანი გარემო, რომელიც ინოვაციებისათვის იქმნება. სამეცნიერო კვლევებისა და საცდელ-საკონსტრუქტორო სამუშაოების პირდაპირი დაფინანსების (სახელმწიფო სამეცნიერო ლაბორატორიების ორგანიზება და ხელშეწყობა, მეცნიერების სუბსიდირება, სახელმწიფო დაკვეთები და ა.შ.) გარდა, სახელმწიფო ასრულებს მასტიმულირებელ როლს ინოვაციური აქტივობის აძაღლების საქმეში. ამისათვის ის მიმართავს შემდეგ ღონისძიებებს:

- საგადასახადო შეღავათების დაწესება;
- ინოვაციური საქმიანობის შეღავათიანი დაკრედიტება;
- მსხვილ სამეცნიერო-კვლევით პროექტებში წილობრივი მონაწილეობა;
- სამეცნიერო მოწყობილობების დაჩქარებული ამორტიზაციის ნორმების დაწესება;
- ინოვაციური საწარმოებისათვის და სამეცნიერო ინფრასტრუქტურის ორგანიზაციებისათვის მიწის ან სახელმწიფო საკუთრების სხვა ობიექტების უფასო ან შეღავათიანი პირობებით გადაცემა.

¹ П. Дойль. Менеджмент: стратегия и тактика. СПб.: Питер, 1999, გვ.291-292.

სტიმულირების ერთ-ერთი ყველაზე აღიარებული მეთოდია ინოვაციურად აქტიური საწარმოების დაბეგვრის სპეციალური რეჟიმის გამოყენება. მრავალ ქვეყანაში სამეცნიერო-კვლევით საქმიანობაზე გაწეული ხარჯების 100% ჩამოიწერება დაბეგვრას დაქვემდებარებული ბაზისა და კაპიტალდაბანდებათა ამორტიზაციის განსაზღვრისას. ხარჯების ჩამოწერის გარდა, ხშირად გამოიყენება საგადასახადო შეღავათები. მაგალითად, აშშ-ში სამეცნიერო-კვლევით სამუშაოებზე გაწეული ხარჯების 100% გამოიქვითება ფირმის დაბეგვრას დაქვემდებარებული შემოსავლიდან. ავსტრალიაში საგადასახადო შეღავათები შეადგენს 125%-ს და გამოირიცხება დასაბეგრი შემოსავლიდან იმ პირობით, რომ ეს დანახარჯები აღემატება 20000 ავსტრალიურ დოლარს წელიწადში. განვითარების მაღალ საფეხურზე მდგომი ქვეყნების უმრავლესობაში საგადასახადო შეღავათები 20% აღემატება. ფირმებს ეძლევათ საგადასახადო შეღავათები ინვესტიციებზე, თუ ისინი ახალი ტექნიკის, მოწყობილობების, ტექნოლოგიების დანერგვას ემსახურება.

ინოვაციური აქტივობის ამადლეებაში დიდი მნიშვნელობა აქვს სამეცნიერო-კვლევითი სამუშაოების სახელმწიფო მხარდაჭერის მოცულობას. მაგალითად, კერძო სექტორში სახელმწიფო მხარდაჭერის მოცულობის შეფარდება სამეცნიერო-კვლევით სამუშაოებზე გაწეულ საკუთარ ხარჯებთან აშშ-ში შეადგენს 24,8%-ს, საფრანგეთში – 22,4%-ს, დიდ ბრიტანეთში – 16,4%-ს, გერმანიაში – 11,9%-ს.¹

ამრიგად, საერთაშორისო კონკურენცია ინოვაციური პროდუქციის ბაზრებზე ორდონიან ხასიათს ატარებს. პირველი ღონე მოიცავს იმ სტრატეგიებს და მეთოდებს, რომელსაც მიმართავს ექსპორტიორი ფირმა მსოფლიო ბაზარზე კონკურენტუნარიანობის მიღწევისა და შენარჩუნებისათვის. მეორე ღონეზე გადამწყვეტია სახელმწიფო, რომელიც ანხორციელებს ადგილობრივი ინოვაციური საწარმოების პირდაპირ ან ირიბ მხარდაჭერას. ამ შემთხვევაში მეტოქეობენ სხვადასხვა ქვეყნის ტერიტორიაზე არსებული სამართლებრივი, ფინანსური, საგადასახადო, სამეცნიერო და საგანმანათლებლო სისტემები.

¹ OECD Science, Technology and Industry Outlook, 2005.

SHOTA SHABURISHVILI

INNOVATIVE ASPECTS OF THE INTERNATIONAL COMPETITIVENESS

Firms everywhere in the world, having achieved leadership in the international scales, use strategy which differ from each other. However, while everyone successful enterprises applies own strategy, deep principles of activity - character and evolution of all successful firms - appear in the basis identical. All of them achieve competitive advantages by means of an innovation. For realization of competitive potential of this or that innovative product in the world markets it is necessary not only efforts of firms - manufacturers, but also support on the part of the state, that business environment which is created by him. Thus, the international competition in the markets of innovative production has two-level character. Methods of direct competitive struggle are applied by firms - exporters. The states carry out direct or indirect support of the enterprises. In this case compete legislative, financial and tax systems, systems of a science and education.

ლარისა თაბალანძე

ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის მოდელები

დღეისათვის სოციალურმა პასუხისმგებლობამ ქველმოქმედების აყვავების, სოციალური უსამართლობის მიზეზების აღმოფხვრაზე გამიზნული პერიოდი და ბოლოს, კომერციულ, არაკომერციულ და სახელმწიფო სექტორებთან კონსტრუქციული თანამშრომლობის ხანა განვლო. საბოლოო ჯამში ტერმინ „ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის“ (ბსპ) ორი გაგება ჩამოყალიბდა: ამერიკული (სოციალური ფუნქციების უმეტესობას კორპორაციები საკუთარ თავზე იღებენ) და ევროპული (სახელმწიფოს დომინირებული როლით). შესაბამისად, ბსპ-ს ამერიკულ და ევროპულ მოდელებს განასხვავებენ.

ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა დიდი ხნის განმავლობაში წმინდა ამერიკულ მოვლენად ითვლებოდა. მართლაც, აშშ-ში ფილანტროპიისა და საზოგადოების სხვა ფენებისათვის ბიზნესის ნებაყოფლობითი დახმარების ტრადიციები ფართოდ იყო გავრცელებული ჯერ კიდევ XIX ს-ში (როკფელერის საჯარო ბიბლიოთეკები, კარნეგის „ინიციატივები“ და ა.შ.).

ამერიკული მეწარმეობის ბუნებიდან გამომდინარე, რომელიც სუბიექტთა მაქსიმალურ თავისუფლებას ემყარება, საზოგადოების მრავალი სფერო დღესაც თვითრეგულირებადია. ასე, შრომითი ურთიერთობები – „დაქირავებული – დამქირავებელი“ მხარეთა ორმხრივი ხელშეკრულების საგანს წარმოადგენს. ჯანდაცვაზე ამერიკელების უფლება მეტწილად სწორედ მოქალაქის არჩევანის უფლებას წარმოადგენს ამა თუ იმ სამედიცინო დაწესებულების მომსახურებით სარგებლობაზე (აქედანაა სამედიცინო დაზღვევის ნებაყოფლობითობა). სახელმწიფო რეგულირება ამ სფეროებში საზოგადოების წევრთა მხოლოდ საბაზისო, განუყოფელ უფლებებს შეეხება. შესაბამისად, კორპორაციების ყველა ინიციატივა ბსპ-ს სფეროში ნებაყოფლობითია.

აშშ-მ საზოგადოების მხარდასაჭერად ბიზნესის მონაწილეობის უამრავი მექანიზმი შეიმუშავა, როგორცაა: მრავალრიცხოვანი კორპორაციული ფონდი, რომელიც ბიზნესის ხარჯზე უამრავი სხვადასხვა სოციალური პრობლემის გადასაჭრელად არის გამიზნული. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ამერიკულ პროფესიულ განათლებას, ისე როგორც მსოფლიოს არც ერთ ქვეყანაში, კერძო სექტორი ასპონსორებს (ცხადია, გამოვრცხავთ იმ ქვეყნებს, სადაც განათლება, ჯანდაცვა და სოციალურად მნიშვნელოვან სფეროს სახელმწიფო აფინანსებს). ეს უკანასკნელი ნაწილობრივ აიხსნება იმით, რომ ბიზ-

ნესი დაინტერესებულია განათლების, საპენსიო და სადაზღვევო სფეროს და სხვა სოციალურად მნიშვნელოვანი პროგრამების ნებაყოფლობით დაფინანსებაში. კორპორაციების პასუხისმგებლობა საზოგადოების წინაშე წახალისებულია სახელმწიფოს მხრიდან გადასახადებზე შეღავათების დაწესებით.

აშშ-სთვის დამახასიათებელია სახელმწიფოს მინიმალური ჩარევა კერძო სექტორში. ამის მიუხედავად, ქვეყანა ცნობილია ბიზნესის სისტემატიური მონაწილეობით მრავალრიცხოვან არაკომერციულ პროექტში. ამის კლასიკური მაგალითია ბილი და მელინდა გეიტსის ფონდი (თითქმის 27 მლრდ დოლარი), რომელიც მოლიანად ფინანსდება ამ ოჯახის პირადი ქონებიდან, მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში განათლებისა და ჯანდაცვის სისტემის გასაუმჯობესებლად.¹

მიჩნეულია, რომ ბიზნესის სოციალურ პასუხისმგებლობის ამერიკული მოდელი ყველაზე მდიდარი ტრადიციების მატარებელია. ევროპულმა სისტემამ განვითარების ყველაზე მძლავრი იმპულსი უკანასკნელი 20-25 წლის მანძილზე მიიღო. ამერიკულ დოქტრინას კი, ევროპულისაგან განსხვავებით, უკანასკნელი 100 წლის მანძილზე რამდენადმე მნიშვნელოვანი ცვლილება არ განუცდია. აშშ-გან განსხვავებით, სადაც ბსპ თვით კორპორაციების მიერაა ინიცირებული, ევროპული კორპორაციების პასუხისმგებლობა საზოგადოების წინაშე გაცილებით შეზღუდულია. ის კორპორაციული ქმედება, რომელიც აშშ-ში ტრადიციულად განიხილება, როგორც ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობა (ე.ი. რომელიც ბიზნეს-სტრუქტურების ინიციატივით ტარდება), ევროპაში, როგორც წესი, შესაბამისი სახელმწიფოებრივი ნორმებით, სტანდარტებით და კანონებით რეგულირდება.

ბსპ მოდელის მიხედვით, რომელიც კომპანიების ეკონომიკურ, იურიდიულ, ეთიკურ პასუხისმგებლობას და მათ საქველმოქმედო საქმიანობას განიხილავს, შესაძლებელია ევროპული მოდელის ამერიკულისაგან შემდეგი განმასხვავებელი ნიშნების გამოყოფა:

- ეკონომიკური პასუხისმგებლობა ძირითადად ბიზნესის მომგებიანობის ასპექტზე და აქციონერების წინაშე კომპანიების პასუხისმგებლობაზეა აქცენტირებული (ტიპიური ამერიკული მიდგომა) ევროპელები ურთიერთობათა აღნიშნულ ჯგუფს აგრეთვე საწარმოთა მუშაკებსა და ადგილობრივი საზოგადოებრივი დაჯგუფებების წინაშე პასუხისმგებლობას მიაკუთვნებენ.
- იურიდიული პასუხისმგებლობა ევროპაში ნებისმიერი ფორმის სოციალური პასუხისმგებლობის ბაზას წარმოადგენს. ევროპული ბიზნესს სახელმწიფო მოიაზრებს როგორც ინსტიტუტს, რომელსაც სისრულეში მოჰყავს მოქმედების მიღებული წესები, მაშინ, როდესაც

¹ M. X. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. Основы менеджмента, М., 1992, გვ.262.

საც აშშ-ში მსგავსი სახელმწიფოებრივი რეგულირება აღიქმება როგორც პირადი თავისუფლების ხელყოფა.

- სოციალურ პრობლემათა უმეტესობა ევროპული კომპანიების მიერ ეთიკური პასუხისმგებლობის სფეროს განეკუთვნება. ევროპელები კერძო სექტორის მიმართ უნდობლობით გამოირჩევიან და სწორედ ამით აიხსნება ბიზნესის მიმართ საზოგადოების მხრიდან გაცილებით მეტი ყურადღება, ვიდრე სხვა რომელიმე ქვეყანაში, მაგალითად, ევროპელების დღის წესრიგშია ისეთი აქტუალური პრობლემები, როგორცაა ატომური ენერგეტიკის, ცხოველებზე სამედიცინო პრეპარატების გამოყენების, გენური ინჟინერიის საკითხები და ა.შ.
- ქველმოქმედება არცთუ ისე პოპულარულია ევროპაში, როგორც აშშ-ში. ეს უკანასკნელი საგადასახადო ტვირთის სიმძიმით აიხსნება, რომელიც ამერიკულ ანალოგებს ბევრად აღემატება. შედეგად, ევროპული კომპანიების ფილანტროპიულ აქციებში მონაწილეობა ძირითადად იურიდიულად განმტკიცებული მექანიზმებითაა განპირობებული.
- საფინანსო სექტორის გამახვილებული ყურადღება ბსპ-ს სფეროში პროექტების მიმართ (სოციალურად პასუხისმგებელი საინვესტიციო ფონდების რაოდენობის ზრდის ტენდენცია);
- დ/ბრიტანეთის ბიზნეს-განათლების სისტემა ევროპასთან შედარებით უპირატესობით სარგებლობს ბსპ-ს სფეროში სასწავლო კურსების რაოდენობისა და მრავალფეროვნების მიხედვით;
- ხელისუფლების მონაწილეობა ბსპ-ს განვითარებაში. ეს ვლინდება საგანმანათლებლო სექტორში კერძო საწარმოებთან პარტნიორობის შექმნაში, ბსპ-ს სფეროში პროექტების თანადაფინანსების გზით ინიციატივების ხელშეწყობაში, საგადასახადო შეღავათებში და ა.შ. სახელმწიფოსათვის ბსპ-ს მნიშვნელობაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ ამჟამად პრემიერის თანამდებობასთან შემოღებულია ბსპ-ს მინისტრის თანამდებობა.

უკანასკნელ პერიოდში ბსპ-ს ევროპული ვარიანტის აღსანიშნავად ახალი ტერმინიც კი გაჩნდა – სოციალური რეაგირების კორპორაციული უნარი. ბსპ-ს ევროპული მოდელის ერთ-ერთ ძირითად თავისებურებას მისი სახელმწიფოებრივი რეგულირება წარმოადგენს. ასე, ევროპის მრავალ ქვეყანაში სავალდებულო სამედიცინო დაზღვევა, მუშაკთა ჯანდაცვა, საპენსიო რეგულირება და მთელი რიგი სოციალურად მნიშვნელოვანი საკითხი კანონმდებლობითაა განმტკიცებული. გარდა ამისა, სამართალ-ურთიერთობები „დაქირავებული დამქირავებელი“ ევროპაში უფრო დეტალურადაა დარეგულირებული, ვიდრე აშშ-ში. მთლიანობაში ბსპ-ს მრავალი ასპექტის სახელმწიფოებრივი რეგულირება მნიშვნელოვნად აღემატება ჩრდილოამერიკულ სისტემას.

ევროპის ქვეყნებში ბსპ-ს კონცეფციის გამოყენებაში არსებული განსხვავებების მიუხედავად, მათ შორის გაცილებით მეტი მსგავსებაა ეს უწ. ყოვლისა, იმაში ვლინდება, რომ ევროპული პოლიტიკოსები დიდ მნიშვნელობას ბსპ-ს სხვადასხვა ინიციატივების ხელშეწყობას ანიჭებენ. რამდენიმე წლის უკან ბსპ ევროპული კომისიის მიერ განმარტებულ იქნა როგორც „კონცეფცია, რომლის ფარგლებში კომპანიები ნებაყოფლობით საწყისეზზე ერთიანდებიან სტეიკჰოლდერებთან¹ სოციალური პრობლემების გადასაწყვეტად და ბუნების დაცვითი ღონისძიებების რეალიზაციისათვის“.

ბსპ-ს ევროპულ მოდელში ბრიტანულ მოდელს გამოყოფენ, რომელიც როგორც ამერიკული, ისე ევროპული მოდელის ელემენტებს მოიცავს. ევროპულთან მას, უწ. ყოვლისა, სახელმწიფოს მხრიდან ბიზნესის აქტიური ხელშეწყობა აერთიანებს. ბრიტანეთი განთქმულია კარგად შემუშავებული სოცუზრუნველყოფისა და ჯანდაცვის სახელმწიფო სისტემით. იმავდროულად, ადგილი აქვს ბსპ-ს ამერიკულ ელემენტებს, რომელიც განსაკუთრებით მ. ტეტჩერის რეფორმის შემდეგ გამოვლინდა.

მოლიანობაში ბრიტანულ მოდელს შემდეგი ნიშნები ახასიათებს:

- ბსპ-ს სფეროში დამოუკიდებელი კონსალტინგის სექტორის ფართო განვითარება;
- საფინანსო სექტორის გამახვილებული ყურადღება ბსპ-ს სფეროში პროექტების მიმართ (სოციალურად პასუხისმგებელი საინვესტიციო ფონდების რაოდენობის ზრდის ტენდენცია);
- დ/ბრიტანეთის ბიზნეს-განათლების სისტემა ევროპასთან შედარებით უპირატესობით სარგებლობს ბსპ-ს სფეროში სასწავლო კურსების რაოდენობისა და მრავალფეროვნების მიხედვით;
- ხელისუფლების მონაწილეობა ბსპ-ს განვითარებაში. ეს ვლინდება საგანმანათლებლო სექტორში კერძო საწარმოებთან პარტნიორობის შექმნაში, ბსპ-ს სფეროში პროექტების თანადაფინანსების გზით ინიციატივების ხელშეწყობაში, საგადასახადო შეღავათებში და ა.შ. სახელმწიფოსათვის ბსპ-ს მნიშვნელობაზე მეტყველებს ის ფაქტიც, რომ ამჟამად პრემიერის თანამდებობასთან შემოღებულია ბსპ-ს მინისტრის თანამდებობა.

პრინციპული მომენტი საკუთრივ ბიზნესის მკაფიოდ გამოხატული ინიციატივიანობა ბსპ-ს სფეროში პროექტების შექმნაში, რაც არსებითად,

¹ ტერმინი „სტეიკჰოლდერი“ (stakeholder) ანუ „დაინტერესებული პირები“ პირველად გაჩნდა 1963წ. სტენფორდის კვლევითი ინსტიტუტის მექორანდუმში. იგულისხმება ის ჯგუფები, რომელთა ხელშეწყობის გარეშე ორგანიზაცია არსებობას წყვეტს (აქციონერები, მუშები, მყიდველები, მომწოდებლები, კრედიტორები, საზოგადოება და ა.შ.).

მთლიანად ეთანხმება ნებაყოფლობითობის პრინციპს. მთლიანობაში ბრიტანული მოდელის განვითარების პროცესი ნელ-ნელა მიმდინარეობს.

XIX საუკუნეში და XXს. 80-იან წლებამდე ბსპ-ს განვითარება ძირითადად ფილანტროპიის ფორმით მიმდინარეობდა (ცალკეულ ბიზნესმენტა ინიციატივები ადგილობრივი საზოგადოებრივი დაჯგუფებების, თანამშრომლების, მათი ოჯახების და ა.შ. ხელშეწყობის მიზნით).

გასული საუკუნის უკანასკნელი მეოთხედი ქვეყანაში სერიოზული ეკონომიკური პრობლემებით, უმუშევრობით და საზოგადოებრივი უწყესრიგობებითაც კი აღინიშნა. მსხვილმა ბიზნესმა გააცნობიერა, რომ ხელისუფლებას არც ფიზიკურად, არც ფინანსურად არ ძალუძს შექმნილ ვითარებასთან გამკლავება. საგადასახადო ტვირთის და შრომითი ურთიერთობების რეგულირების შესაძლო გამკაცრების შესახებ სამთავრობო გადაწყვეტილებების პასიური ლოდინის ნაცვლად, მსხვილი ბიზნესი ბსპ-ს დანერგვის აქტიურ ინიციატორად გვევლინება, რას ბსპ-ს პირველი ტალღის მაუწყებელი იყო. თავდაპირველად იგი ეროვნულ დონეზე სპეციალურ პროგრამათა ჯგუფის შექმნაში გამოიხატებოდა, რომლის აქტიური მონაწილეობით კორპორაციები ახალგაზრდების პროფესიული სწავლების შესაძლებლობებს ქმნიდნენ. სპეციალურ პროგრამათა ჯგუფები ატარებდნენ თემატურ კონფერენციებს, ურთიერთქმედებდნენ ცალკეულ კომპანიებთან, შეამავლად გამოდიოდნენ კონფლიქტური სიტუაციების წარმოქმნისას.

90-იანი წლები ბსპ-ს ორი მომდევნო ტალღით-საქონლის სოციალურად პასუხისმგებელი წარმოებით (მეორე ტალღა) და პერსონალის მიმართ პასუხისმგებელი დამოკიდებულებით (მესამე ტალღა) – აღინიშნა.

ამჟამად ბრიტანულ კომპანიათა უმრავლესობას თავიანთ სტრუქტურებში ბსპ-ს სპეციალური ქვედანაყოფები გააჩნია საკუთარი ბიუჯეტებით და წარმომადგენლობებით ღირექტორთა საბჭოს დონეზე. უმსხვილესი ნაციონალური კომპანიების 89%-ის ყოველწლიურ ფინანსურ ანგარიშს თან ერთვის სოციალური ანგარიშები.¹

ბრიტანული მთავრობის აქტიური როლი კომპანიების ხელშეწყობის პოლიტიკაში გამოიხატება, რომლებიც სოციალურ, ბუნებისდაცვით სფეროში და პერსონალთან ურთიერთობებისას თავიანთ საქმიანობას აშუქებენ. მთელი რიგი საკანონმდებლო აქტები კომპანიებისათვის დაბეგვრის შეღავათიან რეჟიმს აწესებს, რომლებიც თავიანთ ბიზნესს სოციალური პასუხისმგებლობის და საქმიანი ეთიკის პოზიციებიდან გამომდინარე წარმართავენ, განსაკუთრებით ენერჯის ეფექტიანი გამოყენების, წარმოების ნარჩენების მეორადი გადაამუშავების და ა.შ. საკითხებში.

¹ **Ф. Шамхалов.** Государство и экономика: Основы взаимодействия. *Экономика.* М., 2000, გვ.346.

უნდა აღნიშნოს, რომ ევროპაში რეგულარულად ტარდება ანალიტიკური გამოკვლევები ბსპ-ს სფეროში. უკანასკნელ პერიოდში რუსეთშიც შეინიშნება აღნიშნულ თემატიკაზე პუბლიკაციების მოზღვაება. რუსეთში ბიზნესის სოციალურ როლზე და ბსპ-ს ძირითად თავისებურებებზე ნათელ წარმოდგენას იძლევა 2003წ. გაერო-ს განვითარების პროგრამის მხარდაჭერით მენეჯერთა ასოციაციის მიერ ჩატარებული გამოკვლევა: „კორპორაციული სოციალური პასუხისმგებლობა: საზოგადოებრივი მოლოდინი“. ამავე ასოციაციის მიერ 2004წ. ნოემბერში მოსკოვში ჩატარდა საერთშაორისო კონფერენცია „ბიზნესის ახალი სოციალური როლის ძიებაში“.

საქართველოში, მიუხედავად იმისა, რომ მეწარმეობა სულ ახალაზნა ჩამოყალიბდა და ცივილიზებული ბიზნესის ფორმირებას ჯერ კიდევ დიდი დრო სჭირდება, ბიზნესის სოციალური პასუხისმგებლობის პრობლემატიკა სულ უფრო აქტუალური ხდება.

LARISA TAKALANDZE

THE BUSINESS MODELS OF SOCIAL RESPONSIBILITY

In the article is discussed business models of social responsibility and it's representative forms. Deferently from that fact in USA the social responsibility of companies is not limited in Europe. European companie's responsibility is greatly limited before thy cosiety. That corporation action, which is descused as business social responsibility in USA (i.e. which is healdid by the business structures) in Europe it's regulated by the proper national normes, standartes and by thy laws. In this article is exposed the main principles and differences of business social responsibilities of American and European models. There are many likness in expose of business social responsibilities, but the Britain model is separated, which include the elements of European and American model. And this type of model is shortly characterized too.

თეიმურაზ შენგელია

საბანკო ბიზნესის განვითარების ტენდენციები საქართველოში

ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების ერთ-ერთი ძირითადი გარანტორი არის ფინანსური სისტემის სტაბილურობა, რითაც ბევრად განისაზღვრება მთლიანობაში მაკროეკონომიკური სისტემის სტაბილიზაციის შესაძლებლობანი. ამ მხრივ აღსანიშნავია ის, რომ მიუხედავად საქართველოში უკანასკნელ პერიოდებში განვითარებული მოვლენებისა, რუსეთის აგრესიისა სუვერენული სახელმწიფოს მიმართ, ქვეყნის ფინანსური სისტემა და საბანკო სექტორი სტაბილური დინამიკით გამოირჩევა, თუმცა აღსანიშნავია ისიც, რომ გლობალური ფინანსური კრიზისი განსაზღვრავს მისი განვითარების ტენდენციებს.

საქართველოს საბანკო სექტორის ზრდის ტენდენცია 2007–2008 წლების განმავლობაშიც გრძელდებოდა. თუმცა ბოლო ორ თვეში საომარი მოქმედებების გამო, რისკის ფაქტორის ზრდამ მკვეთრად შეამცირა როგორც ბანკების, ისე კლიენტების აქტიურობა, რამაც მთლიანი სესხების ზრდის ტემპის კლება გამოიწვია. 2007 წლის 31 დეკემბერთან შედარებით 2008 წლის დეკემბრის მონაცემებით საბანკო სექტორის საკრედიტო პორტფელი 867,4 მლნ ლარით, 18,7 პროცენტით გაიზარდა. მთლიანად კომერციული ბანკების მიერ ქვეყნის ეკონომიკის დაკრედიტებამ 5503,6 მლნ ლარი შეადგინა.¹ მნიშვნელოვანია, რომ კომერციული ბანკების მიერ გაცემული სესხების ვადიანობის სტრუქტურის მიხედვით საანალიზო პერიოდში გრძელვადიანი სესხები 22,4% გაიზარდა. ამასთან, დაკრედიტების სტრუქტურაში გრძელვადიანი სესხებს დახლოებით 70,5%–იანი წილი უკავია და თითქმის მიმდინარე წლის დასაწყისში არსებულ დონეზეა.

გრძელვადიანი დაკრედიტების ასეთი პოზიცია ერთის მხრივ განპირობებულია კომერციული ბანკების მიერ ბაზარზე გრძელვადიანი დაკრედიტების სხვადასხვა პროდუქტების (როგორცაა იპოთეკური სესხები, ავტოსესხები და სხვა მსგავსი ტიპის დაკრედიტება) დანერგვით, მეორეს მხრივ სამეწარმეო სუბიექტების მხრიდან გრძელვადიან რესურსზე არსებული მოთხოვნის დაკმაყოფილებით. კომერციული ბანკების მხრიდან გრძელვადიანი დაკრედიტების მექანიზმის აქტიური გამოყენება, თავის მხრივ, გარკვეულწილად, წინა წლებთან შედარებით უცხოური საკრედიტო რესურსების მისაწვდომლო-

¹ საქართველოს ეროვნული ბანკის 2008 წლის ანგარიში. თბ. 2008. გვ.28.

ბამ და მათი მეტი მოცულობით მოზიდვის შესაძლებლობამ განაპირობა.¹ ფიზიკური პირების დაკრედიტების მოცულობა საანალიზო პერიოდში არსებითად, 42,3%-ით გაიზარდა. მოცემული მატება გამოწვეულია საბანკო ბაზარზე იპოთეკური დაკრედიტების დამკვიდრებით, ასევე უმნიშვნელოვანეს როლს თამაშობს დღეისათვის ბაზარზე არსებული მრავალფეროვანი პროდუქტები, რომლების სამომხმარებლო სესხების კატეგორიას განეკუთვნება. მათ შორის, განსაკუთრებით გაფართოვდა კომერციული ბანკების მიერ სხვადასხვა ტიპის სავაჭრო ობიექტებთან ერთობლივად განვადებების სისტემის გამოყენება. ასევე, აღსანიშნავია პლასტიკური ბარათების მეშვეობით ფიზიკური პირების მიერ სამომხმარებლო სესხების აღების ფართო შესაძლებლობები. ასევე, ქართულ საბანკო ბაზარზე გამოჩნდა ისეთი ტიპის პროდუქტები, როგორცაა საპენსიო სესხები, სტუდენტური სესხები (სწავლების დაკრედიტება) და ა. შ.

იურდიული პირების დაკრედიტება მხოლოდ საანგარიშო 2008 წელს 4,9%-ით გაიზარდა. აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ იურდიული პირების სესხების წილი მთლიან საბანკო სისტემაში მაისის თვიდან ნელ-ნელა კლებულობს და შეადგინა 58 პროცენტი, როცა წლის დასაწყისში შეადგენდა 66%-ს. 2008 წლის პირველ ნახევარში ეროვნული ვალუტით დაკრედიტების მატების ტემპმა 23,3% შეადგინა. შედეგად, სესხების დოლარიზაციის კოეფიციენტი შემცირდა და 67,3% შეადგინა. მიუხედავად სესხების დოლარიზაციის კლებისა, ეკონომიკის დაკრედიტების უდიდესი ნაწილი კვლავ უცხოური ვალუტით ხორციელდება. უცხოური ვალუტით გაცემული სესხების ოდენობა 16,6%-ით გაიზარდა. ვადაგადაცილებული დავალიანების წილი 2008 წლის 30 სექტემბრის მდგომარეობით 108%-ით გაიზარდა. ასეთი მკვეთრი ზრდა განსაკუთრებით სექტემბერ – ოქტომბერში დაფიქსირდა, რაც ქვეყანაში შექმნილმა საომარმა მდგომარეობამ გამოიწვია. ამ პერიოდისათვის ვადაგადაცილებული დავალიანება მთლიანი სესხების 2,9%-ი იყო. საპროცენტო განაკვეთები სესხებზე საანალიზო პერიოდში გაზრდილია 3,2 პროცენტით და შეადგინა 22,4 პროცენტი. ზრდა მოდის როგორც ეროვნულ ვალუტაში სესხების საპროცენტო განაკვეთებზე, ისე უცხოურ ვალუტაში პროცენტის მატებაზე. სადეპოზიტო ვალდებულებები 2008 წლის ცხრა თვეში 59,4 მლნ ლარით (ანუ 2,1%-ით) შემცირდა და 2769,2 მლნ ლარს გაუტოლდა. რაც აგვისტოს მოვლენებმა გამოიწვია (კლება საანგარიშო პერიოდის ბოლო ორ თვეში 261,2 მლნ ლარი იყო). აღნიშნული კლება მთლიანად უცხოურ ვალუტაში დენომინირებულ დეპოზიტებზე მოდის, რომელიც 140,5 მლნ ლარით შემცირდა და 1708,2 მლნ ლარი შეადგინა. თუმცა სადეპოზიტო ვალდებულებების ოდენობა ეროვნული ვალუტის გაცვლითი

¹ საქართველოს ეროვნული ბანკის 2008 წლის ანგარიში. თბ., 2008. გვ.30.

კურსის ცვლილების გათვალისწინებით გაზრდილია 54,3 მლნ დოლარით. აღნიშნული, თავის მხრივ, ძირითადად კერძო სექტორში მოზიდული დეპოზიტების კლებამ განაპირობა. ამასთან, ამავე პერიოდში, ეროვნულ ვალუტაში დეპოზიტები გაიზარდა 81,1 მლნ ლარით და 2008 წლის ბოლოსათვის ეროვნულ ვალუტაში განთავსებული დეპოზიტების მოცულობამ 1061,0 მლნ ლარი შეადგინა. სექტემბერში საბანკო სისტემის სადეპოზიტო ვალდებულებების ზრდის წლიურმა ტემპმა 0,5 % შეადგინა.¹

2007–2008 წლებში, სავალუტო და სალარე დეპოზიტების ზრდის ტემპებიდან გამომდინარე დეპოზიტების დოლარიზაციის მაჩვენებელი მცირდებოდა - 3,7 (2007 დეკ - 2008 სექტ) პროცენტული პუნქტით მოიკლო და მიმდინარე წლის სექტემბრის ბოლოსათვის 61,7 %-ს გაუტოლდა. საპროცენტო განაკვეთები დეპოზიტებზე საანგარიშო პერიოდში ძირითადად გაიზარდა (1,1 პროცენტით), მაგრამ მხოლოდ უცხოურ ვალუტაში დეპოზიტების საპროცენტო განაკვეთების ზრდის ხარჯზე, რომელიც გაიზარდა 1,1 პროცენტით და შეადგინა 9,3 პროცენტი. ხოლო ეროვნულ ვალუტაში დეპოზიტების საპროცენტო განაკვეთები შემცირდა 0,8 პროცენტით. 2007 წლის სექტემბრის თვესთან შედარებით საპროცენტო განაკვეთები გაზრდილია 1,5 პროცენტით.²

მიუხედავად იმისა, რომ ფინანსური სექტორი დინამიური განვითარებით გამოირჩევა ის ვერ გახდა სამეწარმეო ბიზნესის დაჩქარების წყარო. ფინანსური რესურსები, იმის მაგივრად, რომ გახდეს ეროვნული ეკონომიკის სტრუქტურული რეორგანიზაციის საფუძველი, უზრუნველყოს ნორმალური კვლავწარმოებითი პროცესი, გადავიდა სამეურნეო სუბიექტების შეზღუდული ჯგუფების ფინანსური ინტერესების დაცვაზე. საკითხის გადაწყვეტას ისიც ამწვავებს, რომ სახელმწიფოში ბოლომდე დაუცველია საკუთრებითი უფლებები. ფინანსური პოტენციალის და ფინანსური რესურსების პრობლემა უფრო მწვავედ დგას რეგიონულ დონეზე, სადაც კვლავაც განუვითარებელია საკრედიტო ინსტიტუტები, დაუზღვევლობის მექანიზმის სისუსტის გამო, ბანკები კვლავაც შეზღუდულად გასცემენ სასოფლო-სამეურნეო კრედიტებს, უგულვებელყოფილია საბაზრო სივრცის სხვადასხვა სეგმენტის მონაწილეთა შორის რეალური კონკურენციის შესაძლებლობანი. ამ პრობლემების გადაწყვეტა გახდება რეალური საწინდარი საბანკო სექტორის როლის ზრდისა მაროეკონომიკური სტაბილისაციის და ბიზნესის განვითარების საქმეში.

¹ საქართველოს სტატისტიკის დეპარტამენტის მასალები. თბ. 2008. გვ.18.

² *Financial crises: Characteristics and Indicators*. World Economic Outboc, 2008, May. გვ.48.

TEIMURAZ SHENGELIA

BENK BUSINESS DEVOLPMENT TENDENCIES IN GEORGIA

Despite financial sector in Georgia is characterised by dynamic Development, it cannot become the Main source accelerator of entrepreneurial Business. Instead of financial resources become the foundation of national economics structural reorganization, supports the process of dynamic development, it moved to the economy subject's financial interests' protection, which importantly damages the national economics, limits development of its tempos.

კობა ბასილია

კომერციული ბანკის ლიკვიდურობის და უმოსავლიანობის მართვის მეთოდები

კომერციული ბანკის ლიკვიდურობის გაგება ნიშნავს ბანკის შესაძლებლობას თავისდროულად და მთლიანად უზრუნველყოს ყველა კონტრაგენტის წინაშე თავისი ვადიანი და ფინანსური ვალდებულებების შესრულება. ეს უნდა განისაზღვრებოდეს ოპტიმალური განთავსებით და სახსრების მოცულობით ბალანსის აქტივებისა და პასივების მუხლების მიხედვით, ბანკის აქტიურ-პასიური ოპერაციების მართვის, ოპერატიული კონტროლის სისტემის და შესაბამისი ვადების გათვალისწინებით.

კომერციული ბანკის ლიკვიდურობის ერთ-ერთი მხარე ეს არის ნაღდი ფულადი სახსრების სახით მისი აქტივების გამოყენების შესაძლებლობა ან მათი სწრაფად გარდაქმნა ასეთ ფორმად. კომერციული ბანკი ითვლება ლიკვიდურად, თუ მისი ნაღდი ფულადი სახსრების და სხვა ლიკვიდური აქტივების ჯამი, ასევე შესაძლებლობა სხვა წყაროებიდან სახსრების სწრაფად მობილიზებისა საკმარისია ფინანსური და სავალო ვალდებულებების თავისდროულად დასაფარად. გარდა ამისა, ლიკვიდური რეზერვი აუცილებელია პრაქტიკულად ყველა არაპროგნოზირებადი ფინანსური საჭიროებების დასაკმაყოფილებლად: კრედიტებზე ხელსაყრელი გარიგების დასადავად ან ინვესტირებისათვის; კრედიტებზე სეზონური და გაუთვალისწინებელი რყევების კომპენსირებისათვის, ანაბრების მოულოდნელად გადინებისას სახსრების შესავსებად.

ბანკის ბალანსის ლიკვიდურობაზე მოქმედებს მისი აქტივების სტრუქტურა: რაც უფრო მეტია პირველი კლასის ლიკვიდური სახსრების წილი აქტივების საერთო ჯამში, მით მაღალია ბანკის ლიკვიდურობა. ბანკის აქტივები მათი ლიკვიდურობის ხარისხის მიხედვით შეიძლება დაყვით სამ ჯგუფად:¹

1. ლიკვიდური სახსრები, რომლებიც იმყოფებიან მზადყოფნაში, ან პირველხარისხოვანი ლიკვიდური სახსრები. მათ რიცხვშია სალარო, სახსრები საკორესპონდენტო ანგარიშზე, სახელმწიფო ფასიანი ქაღალდები;
2. ბანკის განკარგულებაში არსებული ლიკვიდური სახსრები, რომლებიც შეიძლება გარდაიქმნას ფულად სახსრებში. აქ ლაპარაკია

¹ Т. В. Никитина. Банковский менеджмент.-СПБ.: Питер, 2002, გვ.77.

კრედიტებზე და სხვა გადახდებზე ბანკის სასარგებლოდ უახლოესი 30 დღის განმავლობაში, პირობითად რეალიზებულ ფასიან ქაღალდებზე და სხვა ფასეულობებზე;

3. არალიკვიდური აქტივები – ეს არის ვადაგადაცილებული კრედიტები და არასაიმედო ვალები, ბანკის საკუთრებაში არსებული შენობები და ნაგებობები, რომლებიც მიეკუთვნება ძირითად ფონდებს.

საერთაშორისო საბანკო პრაქტიკაში აქტივების ყველაზე ლიკვიდურ ნაწილად ითვლება სალაროს ნაღდი ფული, რომლის ქვეშაც იგულისხმება არა მარტო სალაროს ფული, არამედ ფულადი სახსრები, რომლებიც იმყოფება ეროვნულ ბანკში საკრედიტო ინსტიტუტის საკორესპონდენტო ანგარიშზე. ნაკლებად ლიკვიდურია საბანკო ინვესტიციები გრძელვადიან ფასიან ქაღალდებში, ვინაიდან მათი რეალიზაცია მოკლე პერიოდში შესაძლებელი არ არის. გრძელვადიანი სესხები და დაბანდებები უძრავ ქონებაში განიხილება როგორც დაბალ ლიკვიდური აქტივები.

გარდა ამისა ბანკის ლიკვიდურობა დამოკიდებულია ცალკეული აქტიური ოპერაციების რისკის ხარისხზე: რაც უფრო მეტია ბანკის ბალანსში მაღალრისკიანი აქტივების წილი, მით დაბალია მისი ლიკვიდურობა. ასე პრაქტიკაში მიღებულია საიმედო აქტივებს მივაკუთვნოთ ნაღდი ფულადი სახსრები, ხოლო მაღალრისკიანებს - ბანკების გრძელვადიანი დაბანდებები.

ლიკვიდურობა ასევე დამოკიდებულია ბანკის ბალანსის პასივების სტრუქტურაზე. თუ მოთხოვნამდე ანაბრებზე მეანაბრებს აქვთ უფლება მოითხოვონ თავიანთი ფული ნებისმიერ მომენტში, ვადიანი ანაბრები იმყოფებიან ბანკის განკარგულებაში უფრო დიდი პერიოდის განმავლობაში და აქედან გამომდინარე თანაბარი პირობების შემთხვევაში მოთხოვნამდე ანაბრების ხვედრითი წილის ზრდა, ვადიანი ანაბრების შემცირება ამცირებს ბანკის ლიკვიდურობას. დეპოზიტების და სესხების საიმედოობა, რომლებსაც იღებს ბანკები სხვა საკრედიტო დაწესებულებებისგან ასევე ახდენს გავლენას ბალანსის ლიკვიდურობის დონეზე.

ბანკის ბალანსის ლიკვიდურობა ფასდება სპეციალური მაჩვენებლების გამოთვლით, რომლებიც ასახავენ აქტივების და პასივების თანაფარდობას, აქტივების სტრუქტურას. საერთაშორისო საბანკო პრაქტიკაში ყველაზე ხშირად ამ მიზნით გამოიყენება ლიკვიდურობის კოეფიციენტები. ეს უკანანასკნელები თავის მხრივ წარმოადგენენ საკრედიტო დაწესებულებების ბალანსის აქტივების სხვადასხვა მუხლების თანაფარდობას პასივების განსაზღვრულ მუხლებთან ან პირიქით პასივების - აქტივებთან.

ლიკვიდურობის მდგომარეობის მართვაში შეიძლება გამოიყოს ორი უკიდურესი მიმართულება: ერთი მათგანი - რეზერვებზე დაჟინებული კონტროლის პოლიტიკა. მისი დანიშნულებაა არ დაუშვას ბანკში ისეთი სახსრების არსებობა, რომლებსაც არ მოაქვს შემოსავალი. მეორე უკიდურესობა

არის რეზერვების მუდმივი ღონის დაცვა, რომელიც საკმარისია სავალდებულო რეზერვების ნორმების მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად და დეპოზიტების ზრდის პიკის დროს.

ლიკვიდურ სახსრებში მოთხოვნილების დასაგეგმად პირველ ამოცანად წარმოადგენს ნაღდი ფულით მართვა, ე.ი. სავალდებულო რეზერვების ღონის დაცვა და მონეტებისა და ბანკნოტების მარაგის უზრუნველყოფა, რომელიც საკმარისი იქნება კლიენტების მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ სამუშაო დღის განმავლობაში ბანკის სალაროში ნაღდი ფულის რაოდენობა მუდმივად იცვლება უამრავი გარიგების საფუძველზე. ეს დავალება იმდენად ძნელია, რამდენადაც საჭირო. თუ სალაროს არ მოაქვს შემოსავალი, მაშინ ბანკის ხელმძღვანელობის ამოცანა იქნება სალაროს მინიმალურად დასაშვებ დონეზე უზრუნველყოფა.

საბანკო საქმის მსოფლიო პრაქტიკაში ჯერ არ არის მოძებნილი ყოვლისმომცველი ფორმულა ან ნორმატივების კრებული, რომლებიც ცალსახად ზუსტად განსაზღვრავდნენ აუცილებელ ლიკვიდურ სახსრებში კომერციული ბანკების მოთხოვნილებას. ცალკეული ბანკის ლიკვიდურობის აუცილებელი თანხა დამოკიდებულია ანაბრებზე და კრედიტებზე მოთხოვნილებების საერთო თანხის რყევებზე. თავის მხრივ ეს რყევები დამოკიდებულია ამა თუ იმ ქვეყნის ეკონომიკის მდგომარეობაზე, სადაც მუდმივად ხდება ცვლილებები: პროგრამულ-მიზნობრივი, შემთხვევითი, სეზონური, ციკლური, გრძელვადიანი და სხვა.

პროგრამულ-მიზნობრივი მოვლენის მაგალითად შეიძლება მივიჩნიოთ ეკონომიკური პოლიტიკა, რომელიც ტარდება მეურნეობის ყველა სფეროში საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლის დროს, საბანკო, ფინანსური და ფულადსაკრედიტოს ჩათვლით.¹ შემთხვევითი ცვლილებები და მათი მასშტაბები ძნელად პროგნოზირებადია, ვინაიდან ისინი უპირობოდ ზემოქმედებენ კრედიტების მოთხოვნებისა და შენატანების დონეზე. შემთხვევითი მოვლენების მაგალითია გაფიცვები, ისეთი კატასტროფების შედეგები, როგორცაა: მიწისძვრა, წყალდიდობა, პანიკა ომის პერიოდში, აგრეთვე ზოგიერთი არაორდინარული ეკონომიკური და პოლიტიკური მოქმედებები.

სეზონური ცვლილებები პირდაპირაა დამოკიდებული სეზონების ცვლილებასთან, შემთხვევითისგან განსხვავდებიან იმით, რომ მეორდებიან ყოველწლიურად. ციკლური ცვლილებების განჭვრეტა კიდევ უფრო ძნელია, ვიდრე სეზონურის. საქმიანი აქტიურობის დაცემის პერიოდში შენატანებზე და კრედიტებზე მოთხოვნა მცირდება.

გრძელვადიანი რყევები ან ტენდენციები მოქმედებენ უფრო ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში, ვიდრე ცალკეული ეკონომიკური ციკლი. მათ შე-

¹ Т. В. Никитина. Банковский менеджмент. СПб.: Питер, 2002, გვ.79.

იძლება მოიცვან რამოდენიმე ციკლი და წარმოადგენენ ისეთი გრძელვადიანი და მოკლევადიანი ფაქტორების შედეგებს, როგორცაა ძვრები მოთხოვნილებაში, დანახვებში, საინვესტიციო პროცესში, მოსახლეობის რიცხოვნობაში, მუშა-მოსამსახურეთა რაოდენობაში, წარმოების ტექნიკურ დონეზე.

სავსებით ნათელია, რომ საბანკო ანაბრების დონეზე მოქმედებს ბევრი ეკონომიკური ფაქტორი, რომელთა დროსაც უკიდურესად აუცილებელია ლიკვიდურობის დაგეგმვა. ლიკვიდური რესურსების მოთხოვნილების გამოთვლაში ბანკი შეიძლება გამოვიდეს ამა თუ იმ პერიოდისთვის მოსალოდნელი კრედიტების და ანაბრების დონის ცვლილებიდან საბაზისო პერიოდის მონაცემებთან შედარებით. ლიკვიდურობის დინამიკაზე ან რეზერვების სიუხვეზე მოქმედებს სამი ფაქტორი:

1. ანაბრების შემცირებასთან ან გაზრდასთან დაკავშირებით სახსრების შექმნა ან გახარჯვა;
2. ინვესტიციების ან კრედიტების ზრდა ან შემცირება;
3. ანაბრების გაზრდით ან შემცირებით გამოწვეული სავალდებულო რეზერვების მოცულობის გაზრდა ან შემცირება.

მსხვილი ბანკები პროგნოზირებას ახორციელებენ ორი ძირითადი მეთოდით. ერთი მათ შორის გულისხმობს კრედიტებში მოთხოვნილების ანალიზს და ყველა წამყვანი კლიენტის ანაბრების მოსალოდნელი დონის ანალიზს. ამ მეთოდით საერთოდ სარგებლობენ კრედიტუნარიანობის შეფასების განყოფილების თანამშრომლები. ყველა ამზადებს პროგნოზს თავიანთი ანგარიშების ჯგუფის მიხედვით. პასუხისმგებლობას კოორდინაციაზე და პროგნოზური მაჩვენებლების შეჯამებაზე იღებს საგეგმო-ეკონომიკური სამსახური, კონტროლის განყოფილება, ხაზინის განყოფილება და თანამშრომელთა სპეციალური ჯგუფი.

მეორე მეთოდი კრედიტების და ანაბრების მოცულობის გამოთვლა – ქვეყნის ერთობლივი საინვესტიციო ფონდების გამოყენება და წყაროების პროგნოზირება. გამოთვლები წარმოებს ეკონომიკის სახელმწიფო და კერძო სექტორებისათვის, როგორც წესი პროგნოზირების ეკონომეტრიკული მეთოდების გამოყენებით. კერძო სექტორის მოთხოვნილებების შეფასება უდარდება სახსრების შემოდინების შეფასებას. მაშინ საბანკო კრედიტებში მთლიანი მოთხოვნილება შეიძლება განისაზღვროს, როგორც სახსრების მოთხოვნილებისა და მათ შემოდინებას შორის სხვაობა ისე, რომ კონკრეტულ ბანკს შეუძლია გამოთვალოს საკრედიტო ბაზარზე თავისი წილი. ეს მეთოდი ძირითადად გამოიყენება მსხვილი ბანკების მიერ, ვინაიდან მცირე ბანკებს როგორც წესი არ გააჩნიათ კვალიფიციური პერსონალი და ვერ სარგებლობენ პროგრამული უზრუნველყოფით ასეთი ძნელი გამოთვლების განსახორციელებლად.

ანაბრებისა და კრედიტების დონის პროგნოზირებისას ეს ბანკები ძირითადად ეყრდნობიან თავიანთ წარსულ გამოცდილებას. ანაბრებისა და კრედი-

ტების დონეში შესაძლო რყევების მასშტაბებმა ხშირად შეიძლება უკარნახოს რამოდენიმე წლის ან ეკონომიკური ციკლის პერიოდის საშუალო თვიური მონაცემების გრაფიკები და ცხრილები.

ამრიგად, ნათელია, რომ ბანკის ლიკვიდურობის დონეზე მოქმედებენ ბევრი ეკონომიკური და სხვა ფაქტორები, ამასთან დაკავშირებით ანგარიშსწორება, დაგეგმვა და მართვა ხდება კომერციული ბანკების საქმიანობის მნიშვნელოვან მიმართულებად.

ზემოთ აღნიშნული ფაქტორების საფუძველზე, რომლებიც აფორმირებენ კომერციული ბანკების ყოველდღიურ საქმიანობას, პოლიტიკას და სტრატეგიას ისტორიულად ისახებოდა, ვითარდებოდა და სრულყოფილ სახეს იღებდა საბანკო ლიკვიდურობის მართვის თეორია და პრაქტიკა.

KOBA BASILAIA

THE METHODS OF THE COMERCIAL BANK LIQUIDITY AND THE MANAGEMENT OF PROFITABLINESS

The Commercial Bank liquidity means bank ability to ensure completely an accomplishment of account and financial bills before all contractor. This must be determined by optimal placement and by volume of means according to the balance assets and liabilities' sheets, to foresee bank active and passive operations' handling, the operative control system and corresponding terms. The Commercial Bank is liquid, if its ready cash means and the sum of other liquid assets, also the ability to mobilize means (sources) fast (rapidly) is enough to conceal financial and demand bills in time. The Liquid reserve is also inevitable practically for satisfaction of all predicted financial necessities: for making profitable deal or for investment, for recompensing seasonal and unexpected reels on credits, for adding unexpected outflow of deposit means. The Big banks make prognosis with two main methods. The first means analyses of demand in credit and all impending level analyses of all main consumer deposits. This method are used by employees of the creditability estimate department. All make prognosis according to their account groups. The Planning-Economic Service, the Control Department, the Exchequer Department and Employees special group take responsibility on co-ordination and summarizing predicted indexes (showings). The second method is: calculating volume of credits and deposits, using state joint investment funds and predicting sources. The Calculations are made for state and private sectors of economic, as rule by using econometrical methods of prognosis. The Private sectors' demand estimation is compared to estimation of means inflow. Then whole demand in bank credits may be determined as difference between means demand and their inflow so, that a concrete bank can calculate its share on credit market. This method on the whole is used by big banks, in view the small banks as rule do not have skilled personnel (stuff) and can not use program ensure to make such difficult calculations.

მარინე ხუბუა

კომერციული ბანკების ფინანსური ანალიზის საინფორმაციო ბაზა

კომერციული ბანკები თავისი საქმიანობის სპეციფიკიდან გამომდინარე თავის განკარგულებაში კონცენტრაციას უკეთებენ დიდი რაოდენობის სხვადასხვა საქმიანობის ინფორმაციას, რომლებიც ეხება როგორც თვით ბანკების ფიუნქციონირებას, ისე მათ სამეურნეო და ფინანსურ სტრუქტურებს, სახელმწიფო ორგანოების ცალკეული რეგიონების ეკონომიკურ და სოციალურ ცხოვრებას, ეკონომიკური საქმიანობის სფეროს.

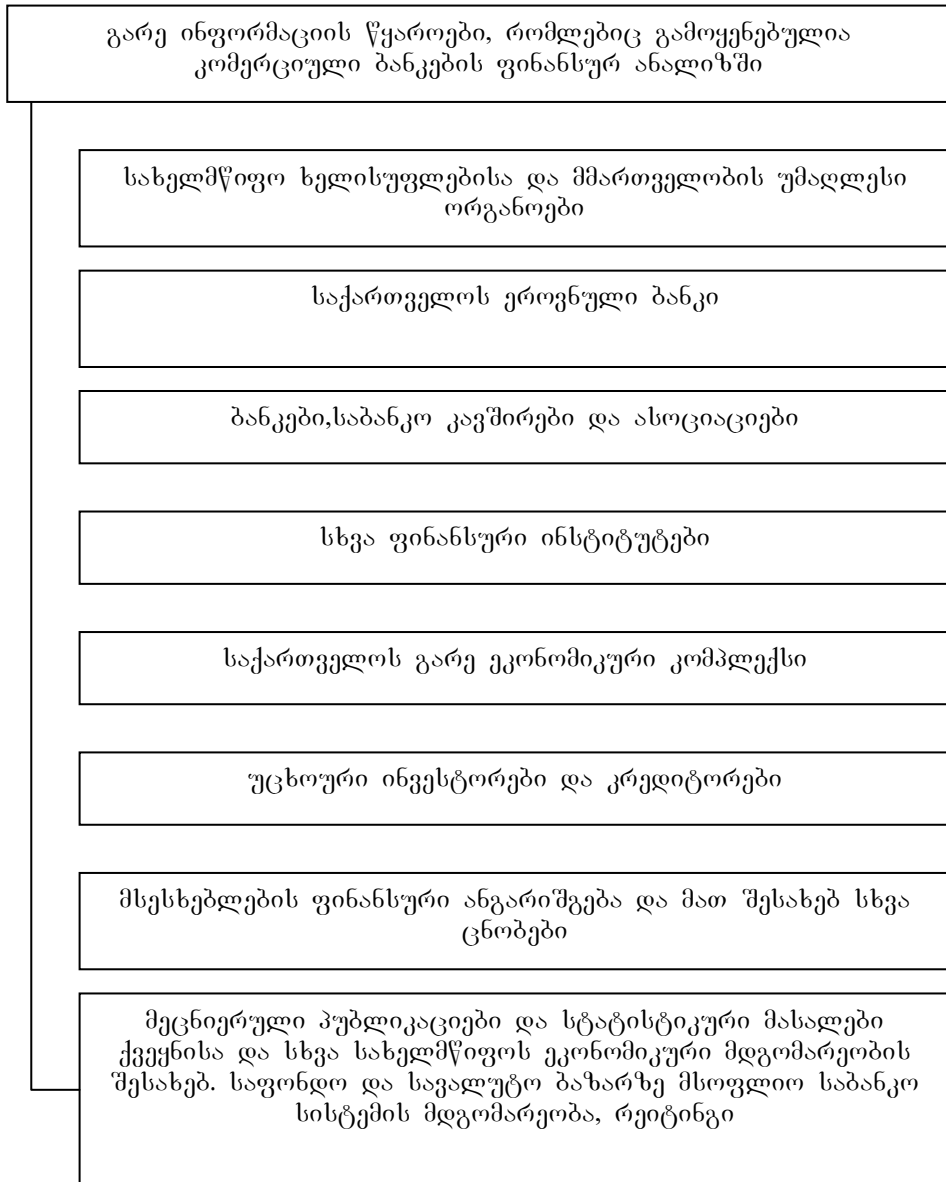
ფინანსური ანალიზი, როგორც პრაქტიკული მართველობითი საქმიანობის ერთ-ერთი ძირითადი სახე, წინ უსწრებს ფინანსური საკითხების ნებისმიერი გადაწყვეტილების მიღებას, შემდეგ კი აგროვებს და განაზოგადებს ინფორმაციას ბანკის საქმიანობისა და მის მართვის შედეგების ეფექტურობის შესახებ. კომერციულ ბანკში საინფორმაციო ბაზას წარმოადგენს ინფორმაციის მთელი სისტემა, რომელიც გამოყენებულია მის ფინანსურ მმართველობაში.

ზემოაღნიშნულის საფუძველზე ხორციელდება **კომერციული ბანკის საქმიანი და ფინანსური გარემოს ანალიზი**. (იხ. სქემა. 1.) კომერციული ბანკების მმართველობაში პოლიტიკური ხასიათის ინფორმაცია არანაკლებ მნიშვნელოვანია, ვიდრე ეკონომიკური. ამასთან სახელმწიფო ხელისუფლებისა და მმართველობის უმაღლესი ორგანოებისაგან მიღებული ინფორმაციის წყაროებს წარმოადგენენ: კანონები, წესდებები, დადგენილებები, განკარგულებები, გადაწყვეტილებები, სხვა ნორმატიული და საკანონმდებლო აქტები.

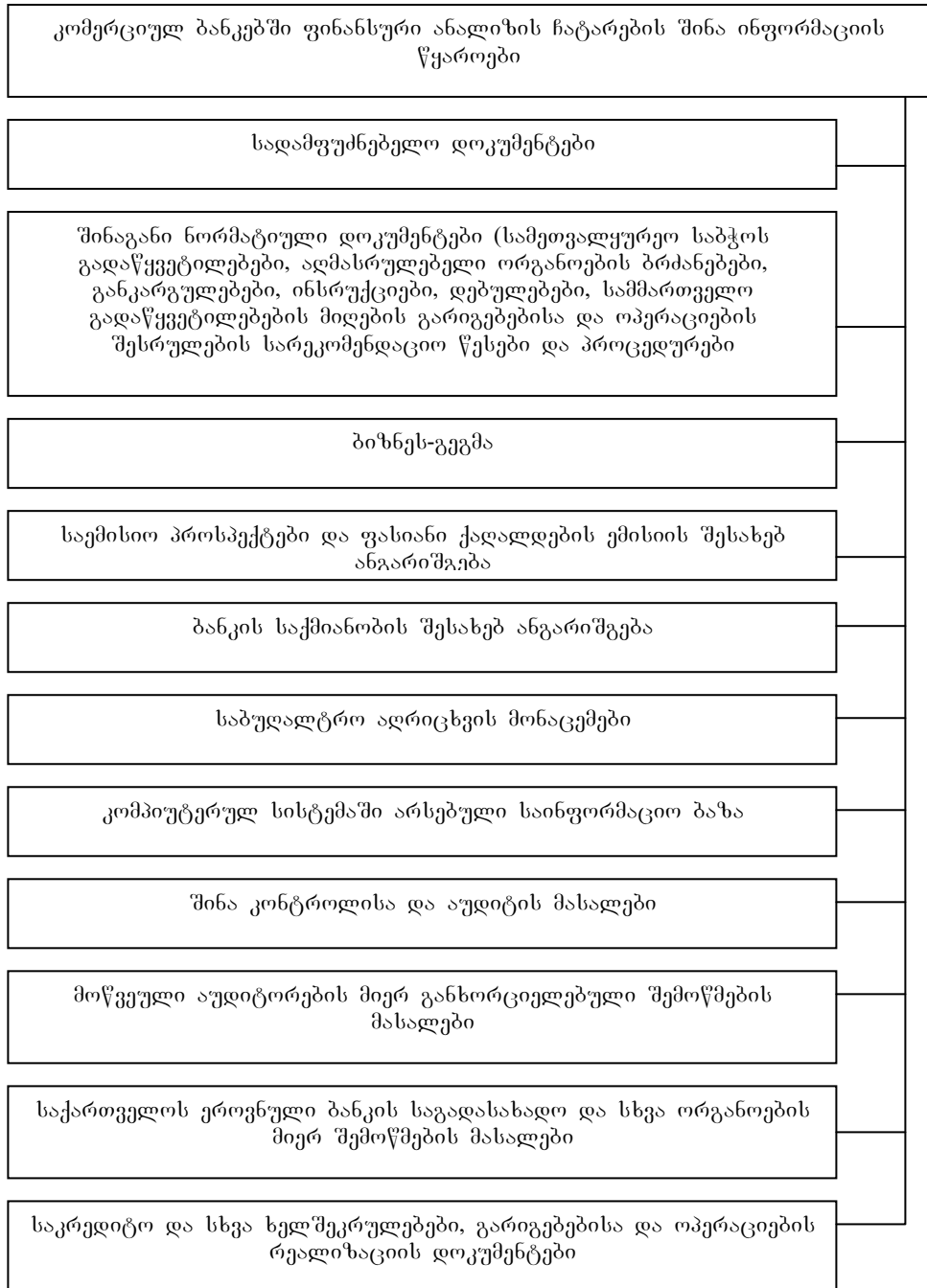
საკმაოდ მნიშვნელოვანია **საგარეო ეკონომიკური კომპლექსის** და საქართველოს კომერციული ბანკების ერთმანეთზე გავლენა. ამასთან ბანკები უნდა ფლობდნენ ინფორმაციას მთავრობის გარე ვაჭრობის სახელმწიფო რეგულირების და მხარდაჭერის, გარე ეკონომიკური პოლიტიკის; ცენტრალური სავალუტო ფონდების ჩამოყალიბების და გამოყენების წესების, ცენტრალიზირებული ექსპორტისა და იმპორტის ოპერაციების მოცულობის, შინა სავალუტო ვალის სიდიდის და სხვა საკითხების შესახებ.

საკრედიტო დაწესებულების ფინანსური მდგომარეობა პირდაპირ და უშუალოდაა დამოკიდებული მისი **კლიენტებისა და განსაკუთრებით მსესხებლების** ფინანსურ მდგომარეობაზე. ამიტომ ფინანსური ანგარიშგება და სხვა მონაცემები, რომლებიც ეხებიან ბანკების, კლიენტების კრედიტუნარიანობას, მიეკუთვნებიან ინფორმაციის მნიშვნელოვან წყაროთა რიცხვს.

კომერციულ ბანკებში ფინანსური ანალიზის ჩატარება
სქემა 1.

კომერციულ ბანკებში ფინანსური ანალიზის ჩასატარებელი შინა ინფორმაციის ძირითადი წყაროები. სქემა 2.

საინფორმაციო ანალიტიკური მასალების მნიშვნელოვან მოცულობას შეიცავენ ამჟამად საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ გამოქვეყნებული სხვადასხვა კრებულები, ამ გამოცემების ძირითადი დანიშნულებაა კომერციულ ბანკებს გაუწიოს დახმარება მათ ოპერატიულ ინფორმირებაში, ფინანსური მდგომარეობის ბაზარზე სიტუაციის და მათ მიერ საკუთარი ფინანსური მდგომარეობის შეფასებაში. მაგალითად, საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ გამოშვებული „მონეტარული და საბანკო სტატისტიკის ბიულეტენი“ აქვეყნებს ინფორმაციებს საქართველოს ფულად-საკრედიტო პოლიტიკის ძირითადი ასპექტების შესახებ, აგრეთვე კომერციული ბანკების საქმიანობის მნიშვნელოვან მაჩვენებლებს.

შინა ინფორმაციის წყაროები წარმოადგენენ ფინანსური ანალიზის საინფორმაციო ბაზის მთავარ შემადგენელ ნაწილს (იხ. სქემა. 2.)

კომერციული ბანკების საემისიო პროსპექტების მასალებიდან შეიძლება მივიღოთ მონაცემები მათი აქციონირების რაოდენობის, სამეთვალყურეო საბჭოს პერსონალური შემადგენლობის, ბანკის ფილიალების, განყოფილებების რაოდენობის, ბანკის ფინანსური მდგომარეობის შესახებ.

ფინანსური ინფორმაცია, რომელიც საჭიროა ბანკებში ანალიზის ჩასატარებლად (დღეს ხელმისაწვდომია აგრეთვე გარე მომხმარებლისათვისაც) მოცემულია ბანკის ანგარიშგებაში. ამასთან ფინანსური ანალიზის ძირითად საინფორმაციო წყაროს წარმოადგენენ ანალიზური აღრიცხვის, საბუღალტრო და ფინანსური ანგარიშგების მონაცემები.

ითვლება, რომ ბანკის ფუნქციონირების საიმედოობის, სიმყარის ანალიზი და კონტროლი ზედამხედველობის და რეგულირების განმახორციელებელი ორგანოს ამოცანას წარმოადგენს. თვით ბანკებმა კი, რომელთა საქმიანობის ძირითად მიზანს მისი მიმდინარე და მომავალი შემოსავლიანობის გაზრდა წარმოადგენს, საკმარისია, დაიცვან მარეგულირებელი ორგანოების მოთხოვნები და სწორად მართონ თავიანთი აქტივები, პასივები, საკუთარი სახსრები, რისკები. ამასთან ბანკის შინა კონტროლის ფუნქცია, რომლის ამოცანაა „შესაძლო დამხარჯავების გამოვლენა და უპატიოსნო საქციელისა და სახსრების ბოროტად გამოყენების თავიდან აცილებისათვის გარემოს შექმნა“¹ არაფრით არ უკავშირდება ბანკის საერთო ფინანსურ მდგომარეობას, რომლის სტაბილურობასაც ამ მიმართულებით მხარდაჭერა სჭირდება. საქართველოს კომერციული ბანკების უმეტესი ნაწილის თანამედროვე ავტომატიზაციის საშუალებებით აღჭურვილობის მაღალმა დონემ ბოლო წლებში ხელი შეუწყო ბანკების საოპერაციო დღის სრულ ავტომატიზაციას. მაგრამ პროგრამული პროდუქტების მრავალსახეობის დროსაც დღეს არ არსებობს

¹ Т. Р. Карлин. Анализ финансовых отчетов. Учебник-М. ИНФРА-М. 1998, გვ.191

პროგრამები არა მარტო კომერციულ ბანკებში კომპლექსური ანალიზის ჩასატარებლად, არამედ ცალკეული ანალიტიკური ამოცანებისათვის. ამის მთავარი მიზეზი მდგომარეობს კომერციული ბანკების მმართველობაში ფინანსური ანალიზის როლის შეუფასებლობით და როგორც შედეგი, ამ ამოცანების ავტომატიზირებული გადაწყვეტის მეთოდოლოგიური და მეთოდური უზრუნველყოფის არარსებობით.

MARINE KHUBUA

**ISSUES OF USE OF THE INFORMATION BASE IN THE PROCESS
OF FINANSICAL ANALYSIS IN THE COMERCIAL BENKS**

In the commercial banks the scopes of financial activities are quite wide and management is impossible without analysis. Function of analysis, as an instrument for financial forecast and modeling is realized in the process of study and evaluation of the bank's business plan. Financial analysis relies upon data of accounting and accountability, as well as upon other economic and financial information. In addition to analysis of the bank's own activities, analysis of the financial statements of clients, partners, debtors, as a significant element of joint activities, is a part of financial analysis.

ზურაბ ლიპარტია, ელისო ლანჩავა

**თანამედროვე მენეჯმენტის მენეჯერული პრინციპების
სოციალურ-ეკონომიკური ასპექტები**

*„სტრატეგიული მენეჯმენტი არ
არის ინსტრუქციების ნაერთი, ეს არის
ანალიზური აზროვნება და რესურსების
ეფექტიანი გამოყენება“*

პიტერ დრუკერი

მენეჯმენტი შეისწავლის ურთიერთობათა როგორც ეკონომიკურ (რომელიც მისი ძირითადი შინაარსობრივი ასპექტია), ასევე ფილოსოფიურ, სამართლებრივ, სოციალურ-ფსიქოლოგიურ, ეთიკურ და სხვა ასპექტებსაც. მენეჯმენტის ამოცანაა, ახსნას კანონზომიერებანი, რომელიც აღნიშნული ურთიერთობების პროცესში ვლინდება და ამის საფუძველზე დაამუშაოს კონკრეტული ამოცანის გადაწყვეტის ხერხები და მეთოდები. თუმცა, იგი მიზნად არ ისახავს „მზა რეცეპტების“ ფორმულირებას ნებისმიერი საწარმოო სიტუაციისათვის ოპტიმალურ გადაწყვეტილებათა შესამუშავებლად.

მენეჯმენტის სისტემა ოთხი ძირითადი ელემენტისაგან შედგება:

1. მენეჯმენტის თეორიისაგან;
2. მენეჯმენტის მეთოდებისაგან;
3. მენეჯმენტის ორგანიზაციისაგან;
4. მენეჯმენტის ტექნიკისა და ტექნოლოგიისაგან.

საგულისხმოა, რომ მეცნიერულ-მეთოდოლოგიურ ლიტერატურაში მართვის საკითხებთან დაკავშირებით არ არსებობს ტერმინ „მენეჯმენტის“ ერთიანი და ერთადერთი განმარტება. მართვისა და ორგანიზაციის სფეროში ერთ-ერთი წამყვანი თეორეტიკოსი პიტერ დრუკერი მართვას განსაზღვრავს როგორც „საქმიანობის განსაკუთრებულ სახეს, რომელიც არაორგანიზებულ ბრბოს აქცევს მიზანმიმართულ და მწარმოებლურ გუნდად“.¹ ცნობილი ამერიკელი პროფესორი მ. მესკონი მართვას ახასიათებს როგორც „დაგეგმვის, ორგანიზაციის, მოტივაციის და კონტროლის პროცესს, რომელიც აუცილებელია იმისთვის, რომ ფორმირებულ და მიღწეულ იქნას ორგანიზაციის მიზნები“.²

¹ П. Ф. Друкер. Задачи менеджмента в XXI веке. М.-С.Петербург-Киев, 2000, გვ.386.

² М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. Основы менеджмента. Пер. с англ. М., 1995, გვ.704.

გ. ჯონსი და ჯ. ჯორჯი აღნიშნავენ, რომ „მენეჯმენტი არის ორგანიზაციის რესურსების გამოყენების პროცესი, რაც გამოიხატება დაგეგმვის, ორგანიზების, გაძღოლისა და კონტროლის პროცესების გამოყენებით ორგანიზაციის მიზნების ყაირათიანად და ეფექტურად განხორციელებაში“.¹

მენეჯმენტის, როგორც მეცნიერების ძირითად ამოცანებს წარმოადგენს: მმართველობითი შრომის ბუნების ახსნა, მმართველობით პროცესებში მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების დადგენა, იმ პირობების გამოვლენა, როდესაც ადამიანების ერთობლივი შრომა ეფექტიანი აღმოჩნდება. სისტემატიზირებული მეცნიერული ცოდნის დაუფლება, რომელიც საშუალებას იძლევა დროულად და ხარისხიანად ვმართოთ ორგანიზაციის მიმდინარე საქმიანობა და პროგნოზირებულ იქნას ვითარების შესაძლო განვითარების ვარიანტები. შესაბამისად, შესაძლებელი იქნება ფუნქციონირების სტრატეგიისა და ტაქტიკის შემუშავება, რათა გონივრულად განხორციელდეს სუბიექტის დასახული მიზნები და ამოცანები.

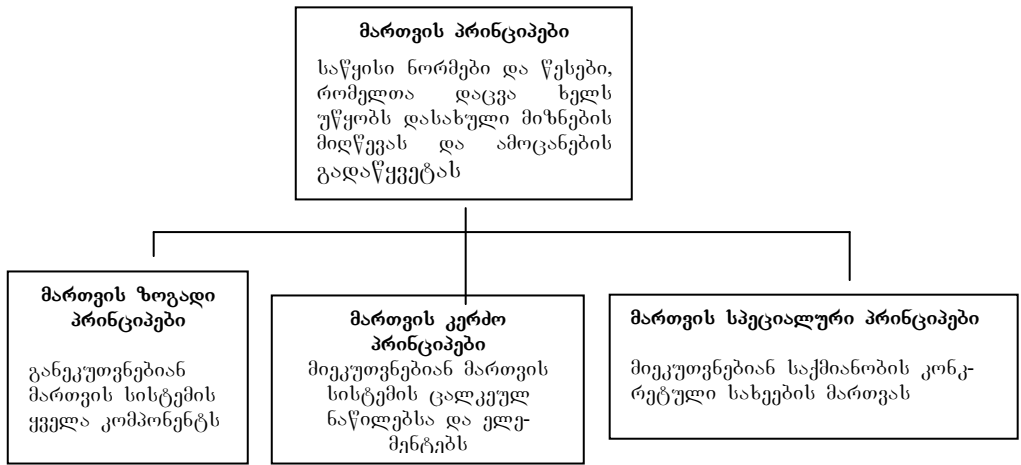
ამრიგად, მენეჯმენტი არის წარმოების (მომსახურების) მართვა საბაზრო ეკონომიკის პირობებში, რომელიც მოიცავს: ა) საწარმოს ორიენტაციას ბაზრის მოთხოვნებზე, მომხმარებელთა მოთხოვნებზე; ბ) მუდმივი მისწრაფებას წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ასამაღლებლად; გ) სამეურნეო დამოუკიდებლობას, რომელიც უზრუნველყოფს მმართველობითი გადაწყვეტილებების მიღების თავისუფლებას; დ) მიზნებისა და პროგრამების მუდმივ კორექტირებას საბაზრო კონიუნქტურის გათვალისწინებით; ე) მართვის ობიექტის მდგომარეობის შესახებ მაქსიმალურად სრული ინფორმაციის მიღება-გადამუშავებისათვის თანამედროვე საინფორმაციო ბაზის კომპიუტერული ტექნიკის გამოყენებით მოწყობას.

მართვის პრინციპები (ტერმინი „პრინციპი“ წარმოდგება ლათინური სიტყვისაგან (principium) – საფუძველი) ზოგადად შეიძლება განისაზღვროს, როგორც მართვის პროცესის მიმართ ამოსავალი ნორმები, წესები და კანონზომიერებები, რომელთა დაცვა ხელს უწყობს საზოგადოების წინაშე მდგარი მიზნების მიღწევასა და ამოცანების გადაწყვეტას.

საგულისხმოა რომ, თანამედროვე მენეჯმენტს არ გააჩნია მართვის ერთიანი და საყოველთაოდ აღიარებული პრინციპების ნაკრები. პრაქტიკულად ყოველ მკვლევარს, რომელიც სწავლობს მართვის პრობლემებს, ამ სფეროში თავისი მიდგომა გააჩნია.

ჩვენი აზრით, მართვის პრინციპების კლასიფიკაციის ყველაზე ოპტიმალურ სახედ უნდა მივიჩნიოთ მათი დაყოფა სამ ჯგუფად შემდეგი სქემის მიხედვით: (იხ. ნახ 1).

¹ რ. გარეთი, მ. ჯონსონი, მ. ჯენიფერი, მ. ჯორჯი. თანამედროვე მენეჯმენტის საფუძვლები. თბ., 2006, გვ. 350.

ნახ. 1 მართვის პრინციპების კლასიფიკაციის სქემა

როგორც ნახ. 1-ის ანალიზი უჩვენებს, მართვის ყველა არსებული პრინციპი იყოფა სამ ჯგუფად. პირველ ჯგუფს განეკუთვნება მართვის ზოგადი პრინციპები, რომლებიც ეხება მართვის მთლიან სისტემას; მეორე ჯგუფს განეკუთვნება მართვის პრინციპები, რომლებიც ეხებიან მართვის სისტემის ცალკეულ კომპონენტებს; მესამე ჯგუფს განეკუთვნება პრინციპები, რომლებიც ახდენენ საქმიანობის კონკრეტული სახეების მართვის რეგლამენტირებას.

ქვემოთ მიმოვიხილავთ მართვის იმ ძირითად პრინციპებს, რომლებიც მოიაზრებიან ზემოთ მითითებულ ჯგუფებში. მართვის ზოგადი პრინციპების სისტემაში ძირითად პრინციპად სამართლიანად შეიძლება მივიჩნიოთ მართვის მეცნიერულად დასაბუთების პრინციპი.

მენეჯმენტის მეორე პრინციპია მმართველობითი ამოცანების გადაწყვეტისადმი სისტემური მიდგომის პრინციპი., რომელსაც საფუძვლად უდევს სისტემური ანალიზი. იგი თავის თავში მოიცავს სისტემის ფუნქციონირების მიზნის ფორმულირებას, მასში შემავალი ელემენტების რაოდენობრივი და ხარისხობრივი შემაჯავრობის განსაზღვრას, ხოლო ოპტიმალური მართვის პრინციპი, დროისა და სახსრების მინიმალური დანახარჯებით, ადგენს მართვის მიზნების მიღწევის მოთხოვნებს.

ზემოაღნიშნულ პრინციპებთან მჭიდროდაა დაკავშირებული მართვის მოქნილობის პრინციპი, რომლის პრაქტიკული რეალიზაციაც შესაძლებლობას იძლევა უზრუნველყოფილი იქნას ორგანიზაციის დროული ადაპტაცია გარე სამყაროს შეცვლილი პირობებისადმი, ან მისი სწრაფი გარდაქმნა ფუნქციონირების ახალ მიზნებთან შესაბამისობაში.

მართვაში სოციალური ფაქტორების როლის გაზრდასთან ერთად პირველ პლანზე გადმოვიდა მართვის დემოკრატიზაციის პრინციპი, რომელიც

მოიცავს მესაკუთრეების, ხელმძღვანელების, შრომითი კოლექტივისა და ორგანიზაციის ცალკეული მუშაკების ინტერესების სამართლიან საფუძველზე დაკმაყოფილების მოთხოვნას.

ამრიგად, თანამედროვე ეტაპზე მართვის ზოგადი პრინციპების სისტემაში ძირითადი ადგილი უჭირავს მართვის მეცნიერული დასაბუთების პრინციპს, მმართველობითი ამოცანების გადაწყვეტისადმი სისტემური მიდგომის პრინციპს, აგრეთვე, მართვის ოპტიმალურობის, მოქნილობისა და დემოკრატიზაციის პრინციპებს. ადმინისტრირების თვალსაზრისით შეიძლება გამოვყოთ მართვის რეგლამენტაციისა და ფორმალიზაციის პრინციპები.

მართვის კერძო პრინციპებად განიხილება ის პრინციპები, რომლებიც განეკუთვნებიან მართვის სისტემის ცალკეულ ელემენტებს. სამეცნიერო ლიტერატურაში¹ მართვის კერძო პრინციპების ჯგუფში პირობითად გამოყოფენ ორ ქვეჯგუფს.

პირველ ქვეჯგუფში განიხილავენ დაგეგმვის, ორგანიზაციის, აღრიცხვის, კონტროლის, მარკეტინგული გამოკვლევებისა და ღონისძიებების ჩატარების პრინციპებს და ა. შ.

მეორე ქვეჯგუფს აკუთვნებენ მმართველობით პრინციპებს, რომლებიც დაკავშირებული არიან მართვის სოციალურ, ეკონომიკურ, ორგანიზაციულ-ტექნიკურ და, აგრეთვე, მართვის ღონებთან (სტრუქტურული ქვედანაყოფები, ორგანიზაცია, დარგი, ეროვნული ეკონომიკა).

მართვის კონკრეტული პრინციპებიდან უფრო დაწვრილებით მიმოვიხილავთ პრინციპებს, რომლებიც შედიან ზემოთ აღნიშნულ ქვეჯგუფებში.

პირველი ქვეჯგუფის პრინციპებს შორის გამოყოფენ პრიორიტეტის, შესაბამისობისა და ორგანიზაციის პროცესის ფორმირების პრინციპებს.

პრიორიტეტის პრინციპების შემადგენლობაში შედიან მიზნის პრიორიტეტის პრინციპები, ორგანიზაციების შექმნისას ფუნქციების პრიორიტეტი სტრუქტურაზე, მომქმედ საწარმოებში ფუნქციებზე სტრუქტურების პრიორიტეტი, სტრუქტურული ქვედანაყოფის შექმნისას მართვის სუბიექტის პრიორიტეტი მართვის ობიექტზე, მოქმედი ორგანიზაციისთვის მართვის ობიექტის პრიორიტეტი მართვის სუბიექტზე.

მიზნის პრიორიტეტის პრინციპი შემდგენაირად ყალიბდება: სისტემაში მიზანი – ამოცანა – ფუნქცია უმაღლესი პრიორიტეტი განეკუთვნება მიზანს, შემდეგ ამოცანას და ბოლოს კი ფუნქციას. ფუნქციების პრიორიტეტის პრინციპი სტრუქტურის მიმართ ორგანიზაციების შექმნისას შემდგენაირად

¹ გ. მაღაშხია. საქართველოს ეკონომიკა - საუკუნოვანი პანორამის შტრიხები. თბ., 2002. გვ.231; კ. ღურწყაია. ეკონომიკის პრინციპები, ლექციების კურსი. თბ., 2007, გვ.492.

რია: ახალი ორგანიზაციების პროექტირება და შექმნა, უპირველეს ყოვლისა, გამოწვეულია კონკრეტული ფუნქციების რეალიზაციის აუცილებლობით.

შესაბამისობის პრინციპებს განეკუთვნება დასახული მიზნების გამოყოფილ რესურსებთან შესაბამისობის, განმკარგულებლობისა და დაქვემდებარების შესაბამისობის, წარმოების ეფექტიანობისა და ეკონომიურობის, წარმოებისა და მართვის ცენტრალიზაციისა და დეცენტრალიზაციის ოპტიმალური შეხამების პრინციპები.

დასახული მიზნის გამოყოფილ რესურსებთან შესაბამისობის პრინციპი – თითოეულ მიზანს უნდა შეესაბამებოდეს ფინანსური, სანედლეულო, მატერიალური, ენერგეტიკული და ადამიანური რესურსების ნაკრები, რაც საშუალებას იძლევა უზრუნველყოფილ იქნეს მითითებული მიზნის მიღწევა.

განმკარგულებლობისა და დაქვემდებარების შესაბამისობის პრინციპი აცხადებს, რომ თითოეულ მუშაკს უნდა ჰყავდეს ერთი ხაზობრივი ხელმძღვანელი და ფუნქციონალური ხელმძღვანელების ნებისმიერი რაოდენობა.

წარმოების ეფექტიანობისა და ეკონომიურობის შესაბამისობის პრინციპი შეიძლება ფორმირებულ იქნეს როგორც ფუნქციონირების ეფექტიანობისა და ერთობლივ დანახარჯებს შორის შესაბამისობა. აღნიშნული პრინციპი ადგენს წესს, რომლის შესაბამისადაც ორგანიზაციის ნებისმიერი დამატებითი დანახარჯები გამართლებული უნდა იყოს მისი ფუნქციონირების მოსალოდნელი ან ფაქტიური ეფექტიანობის ამაღლებით.

წარმოებისა და მართვის ცენტრალიზაციისა და დეცენტრალიზაციის ოპტიმალური შეხამების პრინციპის შინაარსის ფორმულირებას შემდეგი სახე აქვს: უმცირესი და უმსხვილესი ორგანიზაციები ფუნქციონირებენ ბევრად უფრო ნაკლები ეფექტურობით, ვიდრე საშუალო ზომის ორგანიზაციები. სხვანაირად, ორგანიზაციის მოცულობა ოპტიმალურად უნდა შეესაბამებოდეს მის მიზნებსა და ამოცანებს, საქმიანობის ხასიათს, ბაზრის სპეციფიკას და ა. შ.

ორგანიზაციის პრინციპის აგება უნდა განხორციელდეს შემდეგი სქემით: ძალისხმევის უპირატესი მიმართვა დასახული მიზნის მისაღწევად, მართვადი და უმართავი ფაქტორების შესწავლისადმი კომპლექსური მიდგომით; პროცესის მიმდინარეობის ობიექტურობის უზრუნველყოფით; პროცესის ოპტიმალური და სრული საინფორმაციო უზრუნველყოფით; პროექტირებული პროცესების ყველა ეტაპის ოპერაციებისა და პროცედურის მკაცრი რეგლამენტაციით.

ორგანიზაციისა და მმართველობითი აღრიცხვის განხორციელების პრინციპებს განეკუთვნებიან: საწარმოს საქმიანობის უწყვეტობა, დაგეგმვისა და აღრიცხვისათვის ერთიანი განზომილების ერთეულების გამოყენება, მთლიანად საწარმოს საქმიანობის, ასევე მისი ცალკეული სტრუქტურული ქვედანაყოფების შედეგების ცალკე შეფასება, მემკვიდრეობითობა და მართვის მიზნებისათვის პირველადი და შუალედური ინფორმაციის მრავალჯერადი გამოყენება, ორგანიზაციის შიდა ანგარიშების მაჩვენებელთა სისტემის ფორმირება, რო-

გორც კომუნიკაციური კავშირის საფუძველი, დანახარჯებისა და მარაგების მართვის საბიჯეტო (სახარჯთაღრიცხვო) მეთოდის გამოყენება, სისრულე და ანალიტიკურობა, პერიოდულობა, რომლებიც ასახავს საწარმოს საწარმოო და კომერციულ ციკლებს, სააღრიცხვო პოლიტიკის შესაბამისად.

პერსონალის მართვის ფუნქციების ფუნქციონირების მიზნებთან ადეკვატურობის პრინციპს შემდეგ შინაარსი აქვს: პერსონალის მართვის ფუნქციების ფორმირება და ცვლილება უნდა ხორციელდებოდეს ორგანიზაციის ფუნქციონირების მიზნებთან და მოთხოვნებთან მკაცრ შესაბამისობაში.

სიტუაციის პრინციპით აუცილებელია კადრების შერჩევის პროცესში არა მხოლოდ დასანიშნი კანდიდატის დახასიათების შესაბამისობის გათვალისწინება კონკრეტული თანამდებობების მიმართ წაყენებული მოთხოვნისადმი, არამედ მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული შექმნილი კონკრეტული სიტუაცია.

დიდი მნიშვნელობა ენიჭება თავსებადობის პრინციპის დაცვას კადრების გარედან და შიგა როტაციით შერჩევისას. მოცემული პრინციპი იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ვაკანტური თანამდებობების შევსებისას ხელმძღვანელმა აუცილებლად უნდა გაითვალისწინოს რიგი თავისებურებანი.

დინამიზმის პრინციპი, მოითხოვს მობილურობისა და სტაბილურობის შეხამების აუცილებლობას. მობილურობა კადრების დაწინაურებისა და როტაციის ღონისძიებების დროული ჩატარების საშუალებას იძლევა გარე სფეროში მომხდარი ცვლილებებისა და თვით ორგანიზაციის მოთხოვნილებათა შესაბამისად. სტაბილურობა აუცილებელია გრძელვადიანი პროგრამების განხორციელებისათვის.

მართვის სპეციალურ პრინციპებად მიჩნეულია ის პრინციპები, რომლებიც მიეკუთვნებიან საქმიანობის კონკრეტულ სახეებს.

ამრიგად, ზემოთ ჩამოთვლილი პრინციპების საფუძველზე ხორციელდებოდა კონკრეტული მიდგომების შემუშავება სტრუქტურების ფორმირებისა და საწარმოო საქმიანობის მართვის პროცესების ორგანიზაციისათვის. სწორედ სახელმწიფოში მომხდარმა სოციალურ-ეკონომიკურმა გარდაქმნამ და პოლიტიკური წყობის შეცვლამ მოითხოვა წარმოების მართვის პრინციპის შინაარსში არსებითი ცვლილებების შეტანა.

თანამედროვე ეტაპზე წარმოების მართვის პრინციპების სისტემაში გამოვყოფთ სამ ძირითად ჯგუფს, როგორებიცაა: 1) ინვესტირება; 2) ტექნოლოგიების მართვა; 3) წარმოების ეფექტიანი მართვის სტრუქტურების შექმნა, რომელთა მახასიათებელი პრინციპებია:

1) ინვესტირება ნებისმიერი საწარმოო საქმიანობის ეფექტიანობის ამაღლების საფუძველია, რომელიც უნდა განხორციელდეს შემდეგი პრინციპების საფუძველზე: ორიენტაცია გრძელვადიან პერსპექტივებზე; საფონდო ბაზრის მიმდინარე მდგომარეობის შესახებ ობიექტური და სრული ინფორმაციისა და

მის განვითარების პერსპექტივების ინფორმაციის არსებობა; საინვესტიციო გარემოში ცვლილებებზე ადეკვატური და დროული რეაგირება და სხვ;

2) ტექნოლოგიების მართვის პრინციპები ორიენტირებულია ძირითადი საწარმოო ფონდების გამოყენების ეფექტიანობის ამაღლებაზე და ტექნოლოგიური პროცესების ოპტიმიზაციაზე საწარმოო ციკლის შემცირების, რესურსების ეკონომიისა და მატერიალური დანახარჯების შემცირების მიზნით. ამის გარდა, აუცილებელია აღინიშნოს, რომ ტექნოლოგიური პროცესების სრულყოფა არა მარტო წარმოების ეფექტიანობის მნიშვნელოვნად ამაღლების საშუალებას იძლევა, არამედ, უზრუნველყოფს აგრეთვე, წარმოებული პროდუქციის ხარისხის დონის ამაღლებას, რაც მას უფრო მეტად კონკურენტუნარიანს ხდის.

3) მართვის ეფექტური ორგანიზაციული სტრუქტურების შექმნის პრინციპებს განეკუთვნებიან: ორგანიზაციის პრიორიტეტული ორიენტაცია ბაზრის მოთხოვნებზე; ისეთი სტრუქტურული ქვედანაყოფების ფართოდ გამოყენება, რომლებიც შექმნილი არიან მიზნობრივი და არა ფუნქციონალური ნიშნის მიხედვით; მართვის დონეების მინიმალურად აუცილებელი რაოდენობა; ორგანიზაციის მუშაკებისათვის მასტიმულირებელი ინციატივების გამოვლინებისათვის აუცილებელი პირობების შექმნა.

შესაბამისად, წარმოების მართვის სისტემის მექანიზმების სრულყოფით შესაძლებელი გახდება ეკონომიკური სუბიექტის ორიენტაცია გრძელვადიან კონკურენტულ უპირატესობათა მიღწევაზე, მარკეტინგული გამოკვლევების განხორციელებაზე, ინოვაციურ საქმიანობაზე, რაც მიმართულია წარმოების დივერსიფიკაციაზე, პერსონალის რაციონალიზატორული საქმიანობის სტიმულირებაზე.

ცნობილია, რომ ნებისმიერი საწარმო ასრულებს საზოგადოების განვითარების მთავარ ეკონომიკურ ფუნქციას, რომელიც საქონლითა და მომსახურების საშუალებით მომხმარებელთა მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებაში მდგომარეობს. შესაბამისად, მენეჯმენტის ფუნქციები („ფუნქციო“ ლათინურიდან – საქმიანობას, მოვალეობას ნიშნავს) უზრუნველყოფენ წარმოების (მომსახურების) მართვის განსაზღვრულ, მიზანმიმართულ საქმიანობას, რომლებიც მართვის პროცესის ყველა ელემენტის ურთიერთგანპირობებულ და ურთიერთდამაკავშირებელ რგოლებს წარმოადგენენ.

მართვის პრინციპებისა და საწარმოო-ეკონომიკური პროცესების ლოგიკური თანმიმდევრობიდან გამომდინარე, მართვის ფუნქციები იყოფა მართვის საწარმოო, სამეცნიერო-ტექნიკური პროცესის, წარმოების მართვის, ეკონომიკური და ადამიანური რესურსების მენეჯმენტის ფუნქციებად.

მართვის ფუნქციების აღმოცენების ძირითად წინამძღვარს წარმოადგენს მმართველობითი შრომის ფუნქციონალური დაყოფა. როგორც აღვნიშნეთ, მკვლევართა უმეტესობა მენეჯმენტის ფუნქციებს ზოგად და სპეციალურ ფუნ-

ქციებად ყოფს. ამასთან, მენეჯმენტის ზოგად ფუნქციებად მიჩნეულია დაგეგმვის, ორგანიზების, კონტროლის ფუნქციები, რომლებიც ქმნიან მმართველობით ციკლს და ასახავენ მმართველობითი შრომის სპეციფიკას, ორგანიზაციის საქმიანობის სპეციფიკისა და ხასიათის მიუხედავად, ხოლო მართვის სპეციალურ ფუნქციებს მიეკუთვნება ფუნქციები, რომლებიც განისაზღვრებიან სამართავი ობიექტის საქმიანობის სპეციფიკით. მართვის ზოგადი და სპეციალური ფუნქციების გვერდით შეიძლება გამოვყოთ, აგრეთვე, შერეული ფუნქციები, როგორცაა მზა პროდუქციის გამოშვების დაგეგმვა, წარმოების მსვლელობის კონტროლი, პროდუქციის გასაღების ორგანიზაცია და სხვ.

მართვის საწარმოო ამოცანების დასმის, ფუნქციების განსაზღვრისა და მმართველობითი გადაწყვეტილებების მიღების ურთიერთკავშირის საკითხები ასახულია ცხრილ 1-ში, რომლის ანალიზი გვიჩვენებს წარმოების მართვის ფუნქციების ლოგიკურ თანმიმდევრობას, კერძოდ: ტექნიკური, მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგების, ტექნოლოგიური, შრომის ორგანიზაციის, მზა პროდუქციის რეალიზაციის, სატრანსპორტო და სამეურნეო მომსახურების ფუნქციებს. ეს ფუნქციები მოიცავენ საკუთრივ წარმოების პროცესს, წარმოებაში მონაწილე შემსრულებლის საქმიანობას, მასალების, ნედლეულისა და მზა პროდუქციის მოძრაობასა და მოხმარებას.

როგორც ცნობილია, ჩვენს ქვეყანაში საბაზრო ეკონომიკაზე გარდამავალ პერიოდში ჩამოყალიბდა სხვადასხვა ტიპისა და მასშტაბის საწარმოებები (ფირმები). მათი მართვის მექანიზმის ადაპტაციამ შერეული ეკონომიკის მოდელის მოთხოვნების ასპექტში მოითხოვა საწარმოს მართვის ფუნქციებისადმი ახლებური მიდგომა განვითარების სტრატეგიის, ოპერატიულ-საწარმოო დაგეგმვისა და კონტროლის დარგში, მართვის სამეურნეო პრაქტიკაში სტრატეგიული გეგმის ფორმირებისა და გამოყენების მექანიზმების სრულყოფის გზების ძიების აუცილებლობა.

როგორც უკვე აღინიშნა, ეკონომიკური ხასიათის ამოცანების გადაწყვეტისას მენეჯერი თვითონვე განსაზღვრავს საწარმოს ეკონომიკურ პოლიტიკას (სტრატეგიას) ტაქტიკას, როგორც საწარმოს შიგნით, ასევე მის გარე ეკონომიკურ სისტემასთან ურთიერთობაში. ამ ფუნქციების განხორციელებისთვის საჭიროა ისეთი ინფორმაცია, რომლის საფუძველზე შესაძლებელი იქნება ოპერატიულად იქნეს მიღებული გადაწყვეტილებანი წარმოების განვითარების სტრატეგიის, თანამონაწილე საწარმოებთან და სამსახურებთან სამეურნეო კავშირების დამყარების, საფინანსო დისციპლინის დაცვისა და სხვათა შესახებ. ეკონომიკური სუბიექტის სტრატეგიული დაგეგმვა, მისი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პროგნოზირება მოიცავს საწარმოო, შრომითი და ფინანსური რესურსების ეფექტიანი გამოყენების ოპტიმალური ვარიანტების ძიებასა და მართვას.

წარმოების (კორპორაციის) სტრატეგიის ფორმირების პრობლემები და მექანიზმი ფართოდ არის გაშუქებული დასავლეთის ქვეყნების ცნობილ მეცნიერთა გამოკვლევებში. კერძოდ, ი. ანსოფის, პ. დრუკერის, ტ. კონოს, ა. ჯ. სტრიკლენდის, არტურ ტომპსონის-უმცროსის, გარეთ რ. ჯონსის, ჯ. მ. ჯორჯის და სხვა ნაშრომებში, მაგრამ ჩვენს ქვეყანაში მათი მექანიკური გადმოტანა თანამედროვე გარდამავალ ეკონომიკურ პირობებში შეუძლებლად მიგვაჩნია, რადგანაც საწარმოების (ფირმების) საქმიანობაში სტრატეგიული დაგეგმვის ე.წ. „დასავლეთის“ ეკონომიკური მექანიზმი ადაპტირებულია უკვე ფორმირებულ საბაზრო ეკონომიკასთან მიმართებაში. ბუნებრივია, იგი ვერ იქნებოდა პოსტსოციალისტური ეკონომიკისადმი მისადაგებული.

მართვის საწარმოო ამოცანების დასმის, ფუნქციების განსაზღვრისა და მმართველობითი გადაწყვეტილებების მიღების ურთიერთკავშირი

ცხრილი 1.¹

მართვის საწარმოო ამოცანები	მართვის საწარმოო ფუნქციები	გადაწყვეტილებები
<p>წარმოების ტექნიკური აღჭურვა, შრომის ახალი საშუალებების დანერგვა, არსებული მოწყობილობების მოდერნიზაცია და მისი საშუალო მდგომარეობაში მზადყოფნა. საწარმოო შენობა-ნაგებობათა მოწყობა, მშენებლობა და რეკონსტრუქცია, წარმოების ენერგეტიკული ბაზის უზრუნველყოფა</p>	<p>მართვის ტექნიკური ფუნქციები.</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. საკონსტრუქტორული საქმიანობა; 2. სარემონტო მომსახურება; 3. საინსტრუმენტო მომსახურება; 4. კაპიტალური მშენებლობა, ენერგეტიკული მომსახურება. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ახალი სახის პროდუქციის ნიმუშების შექმნის გეგმა; 2. შრომის საშუალებათა განახლების პროექტი; 3. საწარმო ქვედანაყოფებისათვის ინსტრუმენტებზე მოთხოვნილების გრაფიკი; 4. კაპიტალური მშენებლობის გეგმა; 5. ენერჯის ხარჯვის გრაფიკი.
<p>განსაზღვრული ხარისხის მზა პროდუქციის მიღება შრომის საშუალებების შრომის საგნებზე რაციონალური ზემოქმედებისა და შრომის კოოპერირებისა და სპეციალიზაციის გაღრმავების გზით.</p>	<p>მართვის ტექნოლოგიური ფუნქციები:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. წარმოების ტექნოლოგიის განსაზღვრა; 2. ნორმირების ტექნოლოგიური პროცესის ორგანიზაცია; 3. მოცემული ხარისხის პროდუქციის წარმოებისათვის ტექნოლოგიური რეჟიმის დაცვაზე კონტროლი. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ტექნოლოგიური პროცესის ნორმატივების მიღება; 2. წარმოების პროცესის ტექნოლოგიური რუკის დამტკიცება; 3. დამზადებული პროდუქციის მიღებულ სტანდარტებთან შესაბამისობის შეფასება.

¹ სტრატეგიული დაგეგმვისა და მართვის თეორიების ფუძემდებელი რუსი წარმომადგენლის ამერიკელი მეცნიერი ი. ანსოფი მიუთითებს, რომ ფირმის სტრატეგიის შემუშავება გარდაუვალად მიმდინარეობს არასრული ინფორმაციის პირობებში, როცა შეუძლებელია გაითვალისწინოთ ყველა შესაძლო ალტერნატივა.

<p>როული საწარმოო კავშირების დამყარება-მოწესრიგება, კეთილსაიმედო სოციალურ-ფსიქოლოგიური კლიმატის შექმნა, შემსრულებელთა განაწილება საწარმოო ქვედანაყოფების მიხედვით, რითმულობის, სინქრონულობის უზრუნველყოფა ქვედანაყოფებსა და ცალკეულ შემსრულებელთა შორის, მუშაობის რაციონალური ილეთების შესწავლა. შრომის უსაფრთხოებისა და მაღალი საწარმოო კულტურის პირობების შექმნა.</p>	<p>შრომის ორგანიზაცია</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. შრომითი პროცესის ორგანიზაცია; 2. შრომის ანაზღაურების ორგანიზაცია; 3. საწარმოო ინსტრუქტაჟი; 4. შრომის ნორმალური ფსიქოფიზიოლოგიური და სანიტარულ-ჰიგიენური პირობების უზრუნველყოფა. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. საწარმოო უბნების, სამუშაო ადგილების მიხედვით სამუშაოთა გრაფიკის დამტკიცება; 2. შემსრულებლებზე თანრიგების მინიჭება; 3. შემსრულებელთა მუშაო-ბის პროცესის ქცევის წესების დამტკიცება; 4. შრომისა და დასვენების რეჟიმის განხილვა.
<p>წარმოების შესაბამისი მატერიალურ-ტექნიკური უზრუნველყოფა (მასალებით, ნედლეულით, საწვავით, შრომის საშუალებებით და ა. შ.) მზა პროდუქციის რეალიზაცია.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. წარმოების შეუფერხებელი მატერიალურ-ტექნიკური მომარაგება; 2. მზა პროდუქციის რეალიზაციის (გაყიდვის) ორგანიზაცია 	<ol style="list-style-type: none"> 1. მომწოდებლებსა და მომხმარებლებს შორის კავშირების შესახებ ღებულებათა მიღება; 2. მასალების, მოწყობილობათა და ა. შ. სამომხმარებლო (საბაზრო) ფასების ნორმატივების დამტკიცება.
<p>მასალების შემოზიდვა და გადაზიდვა. მათი შენახვა საწყოებში, შენობის სამუშაო მდგომარეობაში შენახვა.</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. სატრანსპორტო მეურნეობის ორგანიზაცია; 2. წარმოების სამეურნეო მომსახურება 	<ol style="list-style-type: none"> 1. სატრანსპორტო მარშრუტების, განრიგისა და ტრანსპორტზე მოთხენილების შემუშავება და დამტკიცება; 2. მასალების კომპლექტაციის, შენახვისა და გაცემის ღებულებათა მიღება.

იმ შემთხვევაში, თუ ფირმის გარესამყაროს ანალიზი უჩვენებს, რომ განვითარების ისტორიული ლოგიკის მეშვეობით (გრძელვადიანი დაგეგმვა ემყარება გარესამყაროს მოვლენების სავარაუდო, თანდათანობითი ლოგიკური განვითარების თეორიას) შეუძლებელია გარე სფეროს განვითარების ზუსტი პროგნოზირება, მაშინ უნდა იქნას გამოყენებული ფირმის სამომავლო განვითარების ახალი ლოგიკა. აქედან გამომდინარე, „ფირმის ტრადიციული საქმიანობის ძლიერი მხარეების გათვალისწინებით, ფირმის განვითარებას უზრუნველყოფს სტრატეგიული დაგეგმვა, რომელიც უნდა გაფართოვდეს სტრატეგიულ მენეჯმენტამდე, რომელსაც აქვს არსებობის უფლება და მისი სწორად გამოყენებისას მიიღწევა მნიშვნელოვანი შედეგები“, სამართლიანად ასკვნის ი. ანსოფი.¹

მიკროეკონომიკურ დონეზე სტრატეგიული დაგეგმვა ემყარება განსაზღვრულ ლოგიკას და მოიცავს შემდეგ პრინციპებს:

¹ **И. Ансофф.** Новая Корпоративная Стратегия. «Питер». Санкт-Петербург. 1999, გვ.416.

1. სტრატეგიული დაგეგმვის სუბიექტისათვის საგეგმო პერიოდში მიზნის (მიზნების სისტემის) განსაზღვრასა და ფორმირებას;
2. წინასაგეგმო პერიოდისათვის დაგეგმარების ობიექტის მიერ მიღწეული დონის, სტრუქტურის დაზუსტება და მისი განვითარების სასტარტო პარამეტრების ანალიზს;
3. სტრატეგიული დაგეგმარების შესაბამისი ობიექტების ფუნქციონირების შედეგებიდან გამომდინარე საზოგადოებრივი მოთხოვნის სტრუქტურისა და მოცულობების განსაზღვრას;
4. საგეგმო პერიოდში არსებული და შემდგომში შესაქმნელი საწარმოსათვის რესურსების სტრუქტურისა და მოცულობების გამოვლენას;
5. საწარმოო მოთხოვნებისა და რესურსების დაბალანსებას, შესაძლო წინააღმდეგობრივი მომენტების შეთანხმებას და მმართველობით გადაწყვეტილებათა მომზადებას სტრატეგიული პროგნოზირების, პროგრამებისა და გეგმების ფორმით.

საწარმოს განვითარების დაგეგმვა-პროგნოზირების მეთოდოლოგიური პრინციპების შემუშავება, ტექნიკურ-ეკონომიკური კვლევები უზრუნველყოფენ მეწარმეობითი საქმიანობისათვის აუცილებელი ინფორმაციების მოპოვებას და ბიზნეს-გეგმების (პროექტების) ფორმირებას. მართვის დონეებისა და სტრუქტურული ქვედანაყოფების თანაფარდობის პრინციპიდან გამომდინარე ორგანიზაციული სტრუქტურების ორ ტიპს გამოყოფენ, კერძოდ: ა) ტრადიციული, ანუ ბიუროკრატიული (გერმანული სოციოლოგის მაქს ვებერის კონცეფციით განსაზღვრული); ბ) ადაპტიური, ანუ ორგანული (ტ. ბერნსისა და სტალვერის – „ინოვაციების მართვის“ კონცეფციით განსაზღვრული).

მართვის სტრუქტურის ორ ტიპს შორის არსებული მნიშვნელოვანი განსხვავების შედარებითი ანალიზი მოცემულია ცხრილ 2-ში.

**მართვის ორგანიზაციული სტრუქტურების ტიპების
შედარებითი ანალიზი**

ცხრილი 2.

ბიუროკრატიული ტიპი	ორგანული ტიპი
მკაფიოდ განსაზღვრული იერარქია (ინდივიდუალის ან ჯგუფურის)	ლიდერების უწყვეტი ცვლა გადასაწყვეტ პრობლემებზე დამოკიდებულებით
მოვალეობების და უფლებების სისტემა	ნორმებისა და ფასეულობების სისტემა, რომელიც ფორმირდება განხილვებისა და შეფასებების პროცესში
თითოეული ამოცანის დაყოფა რიგ პროცედურებად	პრობლემის გადაწყვეტისადმი პროცესუალური მიდგომა

გაუცხოება ურთიერთდამოკიდებულებებში	თვითგანვითარების, თვითწარმოსახვის შესაძლებლობა
შრომითი მოვალეობების მკაცრი დაყოფა	სამუშაოებისა და ფუნქციების დროებითი მიმარება ინტეგრირებული საპროექტო ჯგუფებისადმი

მართვის ბიუროკრატიული სტრუქტურების ძირითად სახეებად გვევლინება ხაზობრივი, ფუნქციონალური, ხაზობრივ-ფუნქციონალური სტრუქტურები, ხოლო ორგანულს შეიძლება მივაკუთვნოთ პროგრამულ-მიზნობრივი, მატრიცული და მატრიცულ-საშტაბო ორგანიზაციული სტრუქტურები.

სიტუაციური მიდგომის თეორიისა და მართვის სისტემის ორგანიზაციის პრაქტიკიდან გამომდინარე მენეჯერების მიერ ორგანიზაციული სტრუქტურის ტიპის თუ ორგანიზების მეთოდის შერჩევას განაპირობებს შემდეგი ოთხი ფაქტორის არსებობა:

6. ორგანიზაციული გარემო;
7. ორგანიზაციის სტრატეგიის ტიპი;
8. ორგანიზაციის მიერ გამოყენებული ტექნოლოგია;
9. ორგანიზაციის ადამიანური რესურსების თავისებურებანი.

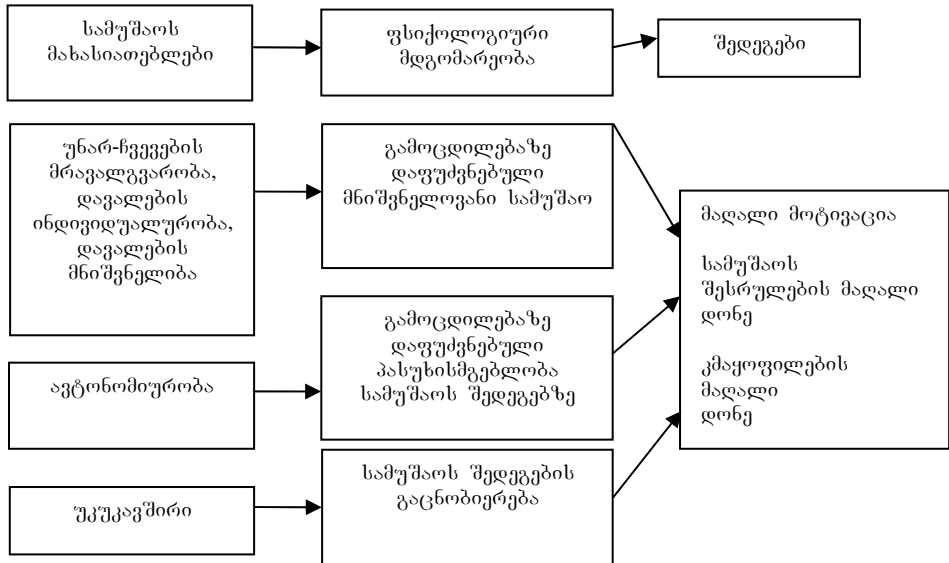
ამრიგად, ორგანიზაციული გარემო, სტრატეგია, ტექნოლოგია და ადამიანური რესურსები წარმოადგენენ ფაქტორებს, რომლებიც მენეჯერებმა უნდა გაითვალისწინონ ორგანიზაციისათვის საუკეთესო სტრუქტურის ჩამოსაყალიბებლად, სტრუქტურის დიზაინის ასაგებად.

ორგანიზაციული სტრუქტურის დიზაინის ჩამოყალიბება დამოკიდებულია მენეჯერის მიერ განხორციელებულ შემდეგ ორგანიზაციულ არჩევანზე. კერძოდ:

1. სამუშაოს დაჯგუფება დავალებებად და დავალების განაწილების არჩევანი;¹
2. სამუშაოს ფუნქციონალური და სტრუქტურული დაჯგუფების განსაზღვრა;
3. დანაყოფური ორგანიზაციული სტრუქტურების ფორმირება პროექტის გეოგრაფიისა და ბაზრის მიხედვით;

¹ სამუშაოს მახასიათებლების მოდელი განხილული აქვთ ჯ. ჰეკმანისა და გ. ოლდჰემის (ჯ. ჰეკმანისა და გ. ოლდჰემის Work Redesign-ის ადაპტირებული ვერსია), სადაც დეტალურად აღწერილია, თუ რა გზით შეუძლიათ მენეჯერებს გახადონ სამუშაო უფრო მოტივირებული და მასტიმულირებელი. ჰეკმანისა და ოლდჰემის მოდელის (იხ. ნახ. 2.) მიხედვით, ყოველ სამუშაოს აქვს ხუთი მახვენებელი: უნარ-ჩვევების მრავალფეროვნება, დავალების ინდივიდუალურობა, დავალების მნიშვნელობა, ავტონომიურობა, უკუკავშირი, რომლებიც განსაზღვრვენ რამდენად მასტიმულირებელია და თუ რა რეაქცია აქვთ თანამშრომლებს თავიანთ სამუშაოზე, რომელიც აისახება ისეთ მახვენებლებზე, როგორებიცაა, მაღალი მწარმოებლურობა და შესრულებული სამუშაოთი კმაყოფილება, სამუშაოზე არგამოცხადების და კადრების გადინების დაბალი მაჩვენებელი და სხვ;

4. მატრიცისა და პროექტის შემუშავების ჯგუფის სტრუქტურა;
5. ინტეგრაციული მექანიზმების გამოყენება.

ნახ. 2. სამუშაოს მახასიათებლების მოდელი.

ამრიგად, საქართველოს ეკონომიკური განვითარების მიმდინარე ეტაპზე, ეკონომიკური და სოციალური განვითარების რეფორმირების პირობებში აქტუალურ პრობლემად გვევლინება მიკროეკონომიკურ დონეზე მართვის ახალი ტიპის სოციალურ-ეკონომიკური სისტემის ჩამოყალიბება, რომელიც უზრუნველყოფს ეკონომიკური სუბიექტის – წარმოების (ფირმის) საერთო მიზნების განვითარებას.

ZURAB LIPARTIA, ELISO LANCHAVA

**SOCIOECONOMIC ASPECTS OF THE SCIENTIFIC
PRINCIPLES OF MODERN MANAGMENT**

Of the work- studies socioeconomic aspects of the scientific principles of modern management; role of modern principles and functions in the process of management of the enterprise (sector) in organizational-general and changing environment processes management and approaches of the proposed approaches to managerial decision-making in the conditions of economic risk; the proposals for formation of organizational architecture of strategies implementation; management of the control steps and organizational changes.

დავით ჯალაღონია

აღრიცხვა-ანგარიშების განვითარების მეტაკები

სააღრიცხვო საქმიანობის წარმოშობა და განვითარება უშუალოდ უკავშირდება ადამიანის სამეურნეო საქმიანობას. საწყის ეტაპად შეიძლება ჩაითვალოს პირველყოფილი ადამიანის მიერ სრულიად გაუთვითცნობიერებლად წარმოებული სააღრიცხვო საქმიანობა. პირველწყაროებით დასტურდება, რომ ამ პერიოდის სააღრიცხვო საქმიანობას არავითარი კავშირი არ ჰქონია დოკუმენტებთან და შესაბამისად სააღრიცხვო საქმიანობის განხორციელების წერილობით ფორმასთან. გ. გურგენიძე სამართლიანოდ მიუთითებს, რომ „აღრიცხვის თავდაპირველი ფორმები, დოკუმენტებსა და რეგისტრებში ფიქსირებას არ ექვემდებარებოდა, მას ზეპირი ხასიათი ჰქონდა“¹. აღრიცხვის ასეთი წესი უკავშირდებოდა პირველყოფილი ადამიანის მიერ განხორციელებულ დაკვირვებებს, დაკავშირებულს წლის დროთა ცვალებადობასთან, პლანეტების მოძრაობასთან, ცხოველების გადაადგილებასთან და ა.შ.

სააღრიცხვო საქმიანობის განვითარებას დიდი ბიძგი მისცა ადამიანის მიერ შრომის იარაღის დამზადებამ. ამ უკანასკნელმა თავის მხრივ ხელი შეუწყო ადამიანის მეტ შესაძლებლობას მოეპოვებინა მეტი კვების პროდუქტი და თანაც ეფიქრა გარკვეული მარაგის შექმნაზე. საკვები პროდუქტების მარაგის შექმნის აუცილებლობას განაპირობებდა პირველყოფილი ადამიანის ცხოვრების წესი. მამასაღმდე, უკვე ჩნდება სასაწყობო მეურნეობის წარმართვის აუცილებლობა. სასაწყობო მეურნეობის წარმართვა ევალებოდა ამ მიზნით სპეციალურად შერჩეულ ადამიანს, რომელსაც ძველ „ნატსილიკებში“, ანუ ამერიკის არქტიკის შედარებით კონსერვატორულ ნაწილში „ინხუმატიკს, ანუ ადამიანი, რომელიც ფიქრობს“² უწოდებდნენ.

თემის ცხოვრების წესის შეცვლა სააღრიცხვო საქმიანობის შემდგომ განვითარებას და შესაბამისად, ინფორმაციის მიღებისა და მისი ასახვის წესის გართულებას იწვევდა. არსებულ წყაროებზე დაყრდნობით შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მოგვიანებით აღრიცხვის ფუძემდებლის – ლ. ფაჩიოლის მიერ თავის ტრაქტატში „ტრაქტატი ანგარიშებზე და ჩანაწერებზე“ სამეურნეო ოპერაციების რეგისტრაციის მიზნით გამოყენებული რიცხვთა სისტემა

¹ თსუ ეკონომიკური ფაკულტეტის IX სამეც. სესიის თეზისები. თბ., 1965, გვ.27.

² Т. Н. Малькова. Древняя бухгалтерия:какой она была? გვ.7.

უკავშირდებოდა სწორედ მათემატიკაში გამოყენებულ თვლის სისტემებს. ასე მაგალითად, თვლის ერთ-ერთი სისტემის მიხედვით დაკვირვების ობიექტი შედგებოდა სამი ნაწილისაგან: ზემო, შუა და ქვემო, რამაც წარმოშვა ანგარიში შემდეგი საფუძვლებით 3,6,9.¹ რაც შეეხება ლ. ფაჩიოლის მიერ საალრიცხვო საქმიანობაში რიცხვების გამოყენებას და მის კავშირს თვლის სისტემებთან, შეიძლება მოვიყვანოთ შემდეგი მაგალითი: სალაროში ფულის მიღებით კაპიტალის ზრდის ოპერაცია ლ. ფაჩიოლის მიერ ფიქსირდებოდა ჩანაწერით: $1/2$ (ჩანაწერი განხორციელებულია წილადის ხაზის გარეშე) რაც ნიშნავდა იმას, რომ ოპერაციების აღრიცხვის მთავარი წიგნის პირველ ფურცელში (მთავარი წიგნი ინომრებოდა) იწერებოდა – „სალაროში ფულის მიღება“, ანუ „მიცემა“, (თანამედროვე გაგებით დებეტი) ხოლო მეორე ფურცელში – „კაპიტალის ზრდა“, ანუ „აქვს“, (თანამედროვე გაგებით – კრედიტი). აღსანიშნავია ის ფაქტი, რომ ამ პერიოდისათვის არ არსებობდა ანგარიშთა შიფრი. მისი შემოღება უკავშირდება ვოლფგანგ შვაიკერს. მას თავის წიგნში „ორმაგი ბუღალტერია“ (1549წ.) სამეურნეო ოპერაციების ასახვის მიზნით გამოყენებული აქვს სწორედ შიფრები.

სალარიცხვო საქმიანობის ამსახველი პირველი დოკუმენტები ჩნდება ძველ ეგვიპტეში და შუმერებში. ინფორმაციის ამსახველ პირველად დოკუმენტად შეიძლება ჩაითვალოს ხის ნაჭდევი. ამას ადასტურებს ფაქტი იმის შესახებ, რომ ძველ ეგვიპტეში, შუმერებში მევალესა და მოვალეს შორის განხორციელებულ სამეურნეო ოპერაციებში პირველადი დოკუმენტის როლს ასრულებდა ხეზე ამოჭრილი ნაჭდევი. შუაზე გატეხილი ხის ნაჭდევის ერთი ნაწილი ინახებოდა მევალესთან, მეორე კი გადაეცემოდა მოვალეს. ამ ნაწილების შეერთებით მიღებული მთელი ნაწილი ადასტურებდა ფაქტს განხორციელებული ოპერაციის შესახებ და გააჩნდა იურიდიული დოკუმენტის ძალა. სამეურნეო ოპერაციით წარმოშობილი ვალდებულების დაფარვის შემდეგ აღნიშნული ხის ნაჭდევი გაუქმებულად ითვლებოდა.

სალარიცხვო საქმიანობის განვითარების შესახებ უმნიშვნელოვანეს მასალას გვაწვდის შუმერული კულტურა. დღემდე შემონახულია შუმერული თიხის ფირფიტები, რომლებშიაც ასახულია პირველადი საალარიცხვო ინფორმაცია. აღრიცხვაში შუმერები იყენებდნენ არა მარტო მარტივ მათემატიკურ გამოთვლებს, არამედ პროპორციებს, განტოლებებს, პროგრესიას. შუმერების მიერ საალარიცხვო საქმიანობაში, ცალკეული ეკონომიკური ოპერაციების შედეგის გაანგარიშებისას, ასევე გამოიყენებოდა მარტივი და რთული პროცენტები. ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ დღევანდელ აღრიცხვაში აქტივებისა და ვალდებულებების დროითი ღირებულების განსაზღვრის საფუძველს, წარმოადგენს სწორედ რთული პროცენტის მექანიზმი.

¹ Т. Н. Малькова. Древняя бухгалтерия., გვ.10.

შუმერების სააღრიცხვო საქმიანობიდან განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს ინფორმაციის ამსახველი პირველადი დოკუმენტები. ასეთ დოკუმენტთა რიცხვს მიეკუთვნებოდა ე.წ. „ბულა“ (სიგელი) მოგვიანებით ის გამოიყენებოდა როგორც რომის პაპის სიგელი. სწორედ ბულაზე ხორციელდებოდა სამეურნეო ოპერაციების ასახვა. ამავე დოკუმენტზე მიუთითებს ა. რიფტინი, ვ. სტრუვეს რედაქციით საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის მიერ 1937 წელს გამოცემულ ნაშრომში – „*Старовавилонские юридические и административные документы в собраниях СССР*“.

მოგვიანებით, როდესაც ალექსანდრე მაკედონელმა ძვ.წ. III საუკუნეში დაიპყრო ეგვიპტე და ამ ტერიტორიაზე ათასობით ბერძენი დასახლდა, მოხდა აღმოსავლეთისა და საბერძნეთის ეკონომიკისა და კულტურის შერწყმა. მან მიიღო სახელწოდება ელინიზმი. ამან ახალი იმპულსი მისცა სააღრიცხვო საქმიანობის შემდგომ განვითარებას. ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ სწორედ აღრიცხვა-ანგარიშგების მონაცემების საშუალებით ხორციელდებოდა ბეგარის სახით მოზიდულ რესურსებზე კონტროლის განხორციელება.

ეკონომიკის განვითარება ელიზურ ეგვიპტეში მიმდინარეობდა თავისუფალი მიწის შესაკუთრებისა და მონების ექსპლუატაციის ხარჯზე. დაწესებული იყო სხვადასხვა სახის გადასახადები. გადასახადების გადახდა წარმოებდა როგორც ნატურით, ისე ფულად ფორმაში. როგორც თანამედროვე პირობებში, მაშინაც საგადასახადო ადმინისტრირება, ანუ კონტროლი გადასახადების გამონგარიშებაზე და გადახდაზე ხორციელდებოდა აღრიცხვის მეშვეობით. ეს ფაქტი თავისთავად მიუთითებს იმ გარემოებაზე, რომ აღრიცხვა-ანგარიშგება თანდათან იძენდა მართვის ფუნქციას და რომ იგი ამ დროისათვის გახდა ერთ-ერთი ძირითადი ინსტრუმენტი ამ ფუნქციის განსახორციელებლად.

ახ.წ. I-II საუკუნეში რომის იმპერიამ მიაღწია ძლიერების პიკს. მისი ძლიერება განაპირობებელი იყო ეკონომიკის აღმავლობით. ამ დროისათვის რომის იმპერიის სათავესთან ეტრუსკები იდგნენ. ეტრუსკები კარგად ერკვეოდნენ მიწის დამუშავების საკითხებში. ამაზე მეტყველებს ის ფაქტი, რომ მათ მიერ ძველი რომის ცენტრში (ძვ.წ. VI-ს) აგებული სადრენაჟო (საწრეთი) სისტემას დღესაც არ დაუკარგავს თავისი ფუნქცია.

სააღრიცხვო ინფორმაციას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა სასამართლო გარჩევების დროს. განსაკუთრებით აღსანიშნავია რომის სასამართლო კანონები. ჯერ კიდევ ძვ.წ. V საუკუნეში სპილენძის ფირფიტაზე ჩაწერილი იყო კანონი რომის სამართლის შესახებ. ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა კანონები საფინანსო სამართლის შესახებ. ეს კანონები არეგულირებდნენ სადავო საკითხებს. ცხადია, რომ საფინანსო სამართლის შესწავლა და აღსრულება შეუძლებელი იქნებოდა სააღრიცხვო ინფორმაციის გარეშე. ციკერონის მიერ აღწერილია შემთხვევები, როდესაც ამა თუ იმ დავის

გადაწყვეტაში მთავარ მტკიცებულებად გამოიყენებოდა ბულალტრულ წიგნებში არსებული ჩანაწერები.

საზოგადოების ევოლუციური განვითარება მოითხოვდა და თავის მხრივ სტიმულს აძლევდა სააღრიცხვო საქმიანობის შემდგომ განვითარებას. თუმცა ეჭვს გარეშეა, რომ თანამედროვე ბულალტრული აღრიცხვის პირველი ჩანასახი, რომელსაც ჩაეყარა საფუძველი XV საუკუნეში იტალიელი განმანათლებლისა და მოაზროვნის ლუკა ფაჩიოლის მიერ, სათავეს სწორედ ძველ ეგვიპტეში, შუმერებში, ძველ რომში და სხვა ანტიკური სახელმწიფოებში იღებს.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია სააღრიცხვო საქმიანობის ისტორიული კვლევა საქართველოში, რომლის საფუძვლებსაც გ. ჭანუყვადის აზრით, აღრიცხვის, ანალიზისა და კონტროლის საქმიანობის ერთ-ერთი ფუძემდებელი საქართველოში – გ. გურგენიძე ეძებს „ქართულ ხალხურ სიტყვიერებაში“.

საქართველოში სააღრიცხვო საქმიანობას ღრმა ისტორიული ფესვები აქვს. ამაზე მეტყველებს გრიგოლ ბაკურიანისძის მიერ შედგენილი „პეტრიწონის წესდება“. მასში აღწერილია სამონასტრო მეურნეობის თაოსნური გაძღოლისათვის საჭირო აღრიცხვა-ანგარიშგების ნორმატიული მასალების მთელი კომპლექსი. „პეტრიწონის წესდება“ – გ. გურგენიძის აზრით, – წარმოადგენს შუა საუკუნეების ქართული ანგარიშსწორება-ანგარიშმცოდნეობის ტრაქტატს, თვით გრიგოლ ბაკურიანისძეს კი თამამად თვლის „ქართულ ლუკა ფაჩიოლად, ოღონდ იმ განსხვავებით, რომ იგი მასზე ოთხი საუკუნით ადრე მოღვაწეობდა“.¹

აღრიცხვა-ანგარიშობის ამსახველი პირველი ხელნაწერი განეკუთვნება 1494 წელს. მას ეწოდება – „ტრაქტატი ანგარიშებზე და ჩანაწერებზე“. მისი ავტორი ლუკა ფაჩიოლი დაიბადა 1445წ. იტალიაში, პატარა ქალაქ ბორგო სან-სეპოლკროში. ეს იყო ხელოსნების ქალაქი, რომელსაც ერთი მხრიდან უვლიდა მდინარე – ტიბრი, ხოლო მეორე მხარეს გადმოყურებდა მთა – მონტე კაზალე. მთაზე ფრანცისკელი ბერების მიერ მე-13 საუკუნეში აგებული იქნა მონასტერი. ლუკა ფაჩიოლი იყო სწორედ ერთ-ერთი წარმომადგენელი ბერთა ახალი ორდენისა – ფრანცისკელებისა. პატარა ლუკას აღზრდაზე და განათლებაზე უდიდესი გავლენა მოახდინა მისმა ბიძამ დედის მხრიდან – ბენედეტომ, ალფონსო V-ის არმიის კაპიტანმა. მომავალი მათემატიკოსი და ბულალტერი სწავლას იწყებს მხატვარ პიერო დელა ფრანჩესკოს სახელოსნოში. სწორედ მასთან ეზიარა ლუკა ფაჩიოლი მათემატიკის საფუძვლებს. მისთვის, როგორც მისი მასწავლებლისათვის „...რიცხვი წარმოადგენდა ისეთ უნივერსალურ გასაღებს, რომელიც ერთდროულად

¹ გ. გურგენიძე. პეტრიწონის წესდება – შუა საუკუნეთა ქართული სამონასტრო აღრიცხვის დიდმნიშვნელოვანი ძეგლი. – *თსუ ეკონომიკური ფაკულტეტის X სამეცნიერო სესიის თეზისები*. თბ., 1966. გვ.39.

იძლეოდა სიმართლისა და სალამაზის აღქმის შესაძლებლობას.¹ 49 წლის ასაკში ლუკა ფაჩიოლი წერს წიგნს სახელწოდებით: „ერთობლიობა არითმეტიკისა, გეომეტრიისა და მოძღვრებისა პროპორციაზე და მიმართებოდა შესახებ.“ ამ გენიალური ნაშრომის ერთ-ერთი ნაწილი, რომელსაც თვითონ ლ. ფაჩიოლი ტრაქტუს უწოდებდა, ჰქონდა დამოუკიდებელი მნიშვნელობა. იგი აღნიშნავდა „სავაჭრო საქმიანობა საჭიროებს სრულ წესრიგს და ამიტომ მე გადავწყვიტე ნაშრომის წერის მიზანს გადავუხვიო და დავწერო განსაკუთრებული ტრაქტატი“.² ტრაქტატი შედგება 36 თავისაგან. მასში ბუღალტრული აღრიცხვისათვის აუცილებელი თანმიმდევრობით ასახულია აქტივების არსი და მნიშვნელობა, აღრიცხვის პირობები, აღრიცხვის პრინციპები.

ლუკა ფაჩიოლის მიხედვით, ყოველგვარი ბიზნესის დასაწყებად და სწორედ წარმართვისათვის აუცილებელია შემდეგი: ნაღდი ფული და სხვა ფასეულებები; სააღრიცხვო წიგნების სწორედ წარმართვა, ჩქარი ანგარიში და საკუთარი საქმის წარმართვა სათანადო წესით. ნაღდი ფული და სხვა ლიკვიდური აქტივები წარმოადგენს საწყისს, საფუძველს, ამოსავალ წერტილს ყოველგვარი სამეურნეო საქმიანობისა, თუმცა ლ. ფაჩიოლი არ გამოირიცხავს სავაჭრო საქმის დაწყებას ადამიანთა შორის არსებული კეთილი ნების, ნდობის, სიტყვის საფუძველზე და მიუთითებს, რომ ბევრ შემთხვევაში იტალიაში საკმარისი იყო ვაჭრის პატიოსანი სიტყვა ასეთი ურთიერთობების დასამკვიდრებლად.

საქმის სწორედ წარმართვისათვის აუცილებელია შესაბამისი სააღრიცხვო წიგნები (რეგისტრები). ასეთ წიგნებად ლ. ფაჩიოლი თავის ტრაქტატში ასახელებს სამს: მემორიალს, ჟურნალს და მთავარ წიგნს. მისი განმარტებით, მემორიალი წარმოადგენს წიგნს, რომელშიც ვაჭრის (თანამედროვე გაგებით ბიზნესმენის) მიერ ასახულია ყველა დიდი და მცირე საქმე, იმ თანმიმდევრობით, რომელი თანმიმდევრობითაც ისინი წარმოიშობიან დღიდან-დღემდე, საათიდან-საათამდე. მემორიალში, ყიდვა-გაყიდვასთან დაკავშირებული სამეურნეო ოპერაციები აღრიცხვის ელემენტების: სუბიექტის, ობიექტის, დროის და ადგილის გათვალისწინებით. სააღრიცხვო ჟურნალში კი საწარმოს საკუთრებაში არსებული უძრავი და მოძრავი ქონება ორი ძირითადი ტერმინის „დებიტორი“-ს და „კრედიტორი“-ს საშუალებით.

„დებიტორი“ და „კრედიტორი“ ნაწარმოებია დებეტისგან და კრედიტისგან. დებიტორია ის ვინც მიიღებს, ვისაც მიეცემა, ვისაც ჩვენი მართებს, ანუ ესაა მოვალე. კრედიტორია ის ვინც გასცემს, ვისგანაც ვღებულობთ, ვისიც ჩვენ გვმართებს, ანუ ესაა მევალე. თანამედროვე ბუღალტერიაში სამეურნეო ოპერაციების ანგარიშებში ჩაწერა ხდება „დებეტი“-სა და „კრედი-

¹ Я. Соколов. Лука Пачиоли, Трактат о счетах и записях. М., 1994, гл.17.

² Я. Соколов. Лука Пачиоли, Трактат о счетах и записях..., гл.19.

ტი“-ს მეშვეობით. დებეტი და კრედიტი წარმოსდგება ლათინური სიტყვებისაგან: „**debere**“ („მართებს“, მხოლოდითი რიცხვის მესამე პირის ზმნა – „მას მართებს“) და „**credere**“ („აქვს“ მხოლოდითი რიცხვის მესამე პირის ზმნა – „მას აქვს“). ლ. ფაჩიოლი თავის ისტორიული მნიშვნელობის ტრაქტატში დებეტისა და კრედიტის მნიშვნელობით ხმარობს სიტყვებს: **Del dare** (მიცემა) და **Del avere** (აქვს, ან უნდა ჰქონდეს) და აღნიშნავს რომ მთავარი წიგნის მეშვეობით არ შეიძლება ჩაიწეროს „მიცემა“-ში, ის რაც არაა ასახული „აქვს“-ში და პირიქით. რაც შეეხება ამ ტერმინების ბუღალტრულ მნიშვნელობას ის შემდეგში მდგომარეობს. ტერმინი „დებეტი“-თ აღინიშნება ბუღალტრული ანგარიშების მარცხენა მხარე, ხოლო „კრედიტი“-თ მარჯვენა. მაგალითად, იმის მაგივრად რომ ითქვას – აქტივების (მაგ. ფულადი საშუალებების) ზრდა უნდა ჩაიწეროს ბუღალტრული ანგარიშების მარცხენა მხარეს, ხოლო მათი შემცირება მარჯვენა მხარეს, ითქმება: აქტივების ზრდა ჩაიწერება დებეტში, ხოლო შემცირება – კრედიტში.

ცალკეული ქვეყნების ბუღალტრულ ტერმინოლოგიაში ამ ტერმინების სინონიმებად ერთნაირი მნიშვნელობის სხვადასხვა სიტყვები გამოიყენება. ასე მაგალითად, საფრანგეთში „დებეტი“-სა და „კრედიტი“-ს მნიშვნელობით იხმარება „**Doit**“ (მართებს) და „**voir**“ (აქვს); გერმანიაში „**Soll**“ (მართებს) და „**Haben**“ (აქვს, უნდა ჰქონდეს); ინგლისში „**Debtor**“ (დებიტორი, ანუ ვისაც მართებს) და „**kreditor**“ (კრედიტორი, ანუ ვისაც აქვს); რუსეთში „**Дебет**“-ი და „**Кредит**“-ი; ესპანეთში „**Debe**“ და „**Haver**“. საგულისხმოა, რომ საქართველოში იგივე მნიშვნელობით გამოყენებული „დებეტი“ და „კრედიტი“, როგორც ამას მართებულად მიუთითებს ა. ინწკირველი, რუსეთიდან უნდა იყოს შემოსული.¹

დებეტისა და კრედიტის მნიშვნელობა მხოლოდ ბუღალტრულ აღრიცხვაში მათი გამოყენებით როლი შემოიფარგლება. საკმარისია ითქვას, რომ ცნობილმა მწერალმა გუსტავ ფრეიშტაგმა (1816-1895) თავის ცნობილ რომანს, სადაც აღწერილია მეშჩანურ კეთილდღეობაზე აგებული ადამიანური ბედნიერების ნამდვილი, ჭეშმარიტი სახე, უწოდა „*დებეტი და კრედიტი*“. ლ. ფაჩიოლის უდიდესი დამსახურებაც კაცობრიობის წინაშე იმაში მდგომარეობს, რომ ტრაქტატში აღწერილი სააღრიცხვო საქმიანობის წარმართვის წესს და პრინციპებს დღესაც არ დაუკარგავს თავის მნიშვნელობა.

ცნობილმა გერმანელმა ფილოსოფოსმა ოსვალდ შპენგლერმა (1810-1936) ლუკა ფაჩიოლი კოლუმბთან და კოპერნიკთან ერთად დაასახელა საუკუნის ადამიანად, რომლებმაც შეცვალეს მსოფლიო. ჩვენ კი სამართლიანად შეგვიძლია მივანიშნოთ მის დიდ ისტორიულ ღვაწლზე, რომელიც მან შეიტანა აღრიცხვის განვითარების საქმეში.

¹ ა. ინწკირველი. საბუხჰალტრო აღრიცხვის თეორიის კურსი. თბ., 1947, გვ.27.

აღრიცხვის ძლიერი სკოლის ჩამოყალიბება საქართველოში უკავშირდება საბჭოურ პერიოდს. მისთვის დამახასიათებელი მეთოდოლოგია შეესაბამებოდა ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების გეგმიურ-ცენტრალიზებულ წყობას. შესაბამისად მისი როლი და მნიშვნელობა შემოიფარგლებოდა სახელმწიფო საკუთრების მოთხოვნათა ჩარჩოებით.

საქართველოში ბუღალტრული აღრიცხვის განვითარების შემდგომი ეტაპი უკავშირდება პერიოდს, როდესაც სახელმწიფო საკუთრების პარალელურად ჩამოყალიბდა საკუთრების სხვადასხვა ფორმები. ამასთან ერთად შეიქმნა პირობები ქვეყანა ჩართულიყო საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობებში. უცხოურმა კაპიტალმა თავისუფლად იწყო შემოდინება ქვეყანაში. სწორედ ამიტომ საჭირო გახდა შემუშავებულიყო არსებული ბიზნეს-გარემოს შესაბამისი აღრიცხვის თეორიული და „მეთოდოლოგიური საფუძვლები“. ამ საკითხის მოგვარების მიზნით 1998 წლიდან ფუნქციონირება დაიწყო საქართველოს პროფესიონალ ბუღალტერთა და აუდიტორთა ფედერაციამ (ბაფ-ი), რომელიც გაწევრიანდა 1973წ. 29 ივნისს ავსტრალიის, კანადის, საფრანგეთის, გერმანიის, იაპონიის, მექსიკის, ნიდერლანდების გაერთიანებული სამეფოს, ირლანდიის და აშშ-ს მიერ ჩამოყალიბებულ ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების კომიტეტში (ბასსკ-ი). კომიტეტის მიზანს წესდების მიხედვით წარმოადგენს ბუღალტრული აღრიცხვის საერთაშორისო სტანდარტების შემუშავება და გამოცემა. ამასთან, ბასსკ-ი მოწოდებულია ხელი შეუწყოს ფინანსური ანგარიშგების მომზადებისა და წარდგენის ერთიანი კონცეფციის ჩამოყალიბებას. შეიძლება ითქვას, რომ ასეთი კონცეფციის საფუძველზე შედგენილ ფინანსურ ანგარიშგებაში ასახულ ინფორმაციაზე დაყრდნობით მიღებული გადაწყვეტილება ყოველთვის იქნება ეფექტური და ორიენტირებული საუკეთესო შედეგზე.

DAVID JALAGONIA

THE DEVELOPMENT LEVELS OF ACCOUNTING

There is some articles which is closely related with producing and developing historical levels of accounting. According to the conclusion of author which is based on investigator labour and primary source is clear that accounting roots comes from Paleolithic period. Later, making labor tools advantaged to produce surplus products and the result was that accounting become improved. It's especially good to mention that accounting was greatly developed during the period of Renaissance. Exactly for this time, the first manuscript book "The treatise about accounts and records" was written by Italian instructor Luca Pacioli: It's very important that basic principles of this book is still actual. Also, in the end of that conclusion about the importance of the standards of the international accounting. In order to make perfect accounting affairs in Georgia it's necessary to create the national conception of accountancy which is oriented to the international standards.

ბიორგი ჯასია

თანამედროვე ლოგისტიკის თეორიისა და პრაქტიკის ზოგიერთი საკითხი

ლოგისტიკა, როგორც სამეურნეო-ეკონომიკური დარგი, სისტემა, მექანიზმი და სპეციფიკური საქმიანობა, სულ ეხლახან გახდა მეცნიერული კვლევის საგანი საზღვარგარეთ და საქართველოში. 2007წ. თბილისში გამოიცა პროფესორ თეიმურაზ შენგელიას სოლიდური მონოგრაფია „თანამედროვე ბიზნესის საფუძვლები“, სადაც XI თავი „მატერიალური რესურსების მართვა და ლოგისტიკა ბიზნესში“ მთლიანად მიეძღვნა ლოგისტიკას.

ტერმინი „ლოგისტიკა“ წარმოიშვა ძველი ბერძნული სიტყვიდან „ლოგოს“, რაც „სიტყვას“, „მოძღვრებას“, „წესრიგს“, „ლოგიკურ თანმიმდევრობას“, „კანონზომიერებას“, აგრეთვე „თვლას“ ნიშნავდა. ბიზანტიის იმპერიაში (X საუკუნე) „ლოგისტიკა“ მოიაზრებოდა, როგორც ჯარის (არმიის) მომარაგებისა და გადაადგილების ხელოვნება, საქმიანობა, და ჰყავდა თავისი ოფიციალური თანამდებობის პირები. ასე დაფუძნდა „სამხედრო ლოგისტიკა“, რომელმაც განვითარება ჰპოვა ჯერ ნაპოლეონის საინდენდანტო სამსახურში, ხოლო შემდეგ პირველ და, განსაკუთრებით, მეორე მსოფლიო ომის დროს რამდენიმე კონტინენტზე მოქმედ მოკავშირეთა არმიების მომარაგების პროცესში. ჩვენ ვეთანხმებით პროფესორ თ. შენგელიას, რომელიც წერს, რომ „სამხედრო ლოგისტიკა გულსხმობს ადამიანური რესურსების, ტექნიკის და სამხედრო აღჭურვილობის მიწოდების საშუალებებს და მეთოდებს. გასაგებია, რატომ წარმოიშვა ლოგისტიკა პირველად სამხედრო სფეროში. ეს მოტივირებული იყო იმით, რომ არმია წარმოადგენდა მკაცრად და მკაფიოდ ორგანიზებულ სტრუქტურას, რომელშიც ინდივიდუალური ინტერესები ექვემდებარება სტრუქტურის ინტერესებს. სამოქალაქო და სამრეწველო ლოგისტიკა წარმოიშვა მოგვიანებით და ის დაკავშირებულია ტვირთბრუნვისა და მგზავრთბრუნვის განაწილება-მართვასთან, ინფორმაციული ნაკადების მოძრაობასთან“.¹ პარალელურად XVIII საუკუნიდან ვითარდებოდა „ლოგისტიკის“ მეორე მიმართულება, როგორც „მათემატიკური ლოგიკა“, მაგრამ ამ საკითხს ჩვენ არ შევეხებით.

XXს. 70-80-იან წლებში ლოგისტიკის განვითარებამ ბევრად შეუწყო ხელი კომპიუტერულ ბუმს, რომელმაც, თავის მხრივ, უზრუნველყო ლოგის-

¹ თ. შენგელია. თანამედროვე ბიზნესის საფუძვლები. ნაწილი I. თბ., 2007, გვ.292.

ტიკის შემდგომი გავრცელება და განვითარება მსოფლიო მასშტაბით. საბაზრო ეკონომიკის ფორმირების-ჩამოყალიბების დროს 90-იან წლებში პოსტ-საბჭოურ სივრცეში, კერძოდ, საქართველოში დაიწყო ლოგისტიკის დანერგვა, უპირველეს ყოვლისა, მსხვილ კერძო კომპანიებსა და ფირმებში, რომლებიც ეწეოდნენ საქონლისა და ტვირთების გადაზიდვებს.

„ლოგისტიკის“ ცნების (ტერმინის) ზუსტი და საყოველთაოდ აღიარებული განმარტება დღეისათვის არ არსებობს. შეიძლება ვილაპარაკოთ ამ ცნების ფართო და ვიწრო გაგებაზე. ფართო გაგებით, ლოგისტიკა ნიშნავს სამეურნეო-ეკონომიკური საქმიანობის ოპტიმიზაციას, რაციონალიზაციას, – დანახარჯების შემცირების (ეკონომიის, მინიმალიზაციის) მიზნით. ასეთ ფართო კონტექსტში ბოლო წლებში თავს იჩენს ლოგისტიკის პრინციპების გამოყენება არა მარტო ეკონომიკაში, არამედ სოციალურ სფეროშიც (სოციალური ლოგისტიკა), პოლიტიკაში (პოლიტიკური ლოგისტიკა), მუნიციპალიტეტებში (მუნიციპალური ლოგისტიკა), პედაგოგიაში (პედაგოგიური ლოგისტიკა), ფსიქოლოგიაში (ფსიქოლოგიური ლოგისტიკა), მედიცინაში (სამედიცინო ლოგისტიკა), დემოგრაფიაში (დემოგრაფიული ლოგისტიკა) და სხვა. მსოფლიო ეკონომიკურმა კრიზისმა გაამწვავა ყველანაირი დანახარჯების შემცირების პრობლემა და წინა პლანზე დააყენა სწორედ ლოგისტიკის ასეთი ფართო გაგება.

მაგრამ არსებობს ლოგისტიკის ვიწრო გაგებაც, როდესაც ლოგისტიკის ზოგადი განმარტებიდან („ლოგისტიკა, როგორც საქონლის მოძრაობის პროცესში ინფორმაციული და მატერიალური ნაკადების მართვა“) გადავდივართ იმ კერძო, კონკრეტულ სახეობებზე, რომლებიც იგულისხმება იმ ზოგად განმარტებაში. მაშინ აღმოჩნდება ლოგისტიკის სხვადასხვა კონკრეტული სახეობა, მაგალითად:

1. სატრანსპორტო ლოგისტიკა.
2. საწყობის ლოგისტიკა.
3. კომერციული ლოგისტიკა.
4. ინფორმაციული ლოგისტიკა.
5. მარკეტინგული ლოგისტიკა.
6. შესყიდვების ლოგისტიკა.
7. გამანაწილებელი ლოგისტიკა.
8. საწარმოო ლოგისტიკა და სხვა

შევჩერდებით მხოლოდ სატრანსპორტო ლოგისტიკას, რომელიც წამყვანი დარგია და უკავშირდება ლოგისტიკის სხვა დარგებს, ვინაიდან მისი ძირითადი ამოცანაა საქონლის გადაზიდვა. ამაში შედის ტვირთგადაზიდვაზე დანახარჯების მინიმუმამდე დაყვანა (მინიმალიზაცია), ტვირთის გადაზიდვის ოპტიმალური მარშრუტების ძებნა, ექსპედიტორების არჩევა, ტვირთგადაზიდვაზე ხელშეკრულებებისა და კონტრაქტების სწორი დადება და გაფორმება,

საქონლის ყიდვა-გაყიდვა, საბაჟო პროცედურების გავლა, ტვირთების გაერთიანება, საწყობში შენახვა, ტვირთების გადამუშავება, რისკების დაზღვევა, სხვა საკითრების შეთანხმება და ა.შ.

სატრანსპორტო ლოგისტიკის ორგანიზაციის, სტრუქტურისა და ფუნქციების ჩამოთვლა ცხადყოფს, თუ რამდენად რთული და მრავალასპექტიანია მისი სისტემა. გამოვყოფთ მხოლოდ ორ ძირითად პრინციპს, რომლითაც ხელმძღვანელობს ლოგისტიკის მენეჯერი ყოველდღიურ მუშაობაში.

ვინაიდან ტვირთების გადაზიდვა ითხოვს დროს, ფულსა და ეკოლოგიურ რესურსებს, მათი ტრანსპორტირება აუცილებლად უნდა იყოს ეკონომიკურად გამართლებული, ე.ი. საქონელი მიტანილი უნდა იყოს დანიშნულ ადგილზე რაც შეიძლება უფრო სწრაფად, იაფად და გარემოსთვის ნაკლები ზიანით. ამიტომ სატრანსპორტო ლოგისტიკის მთავარი პრინციპია დანახარჯების ოპტიმიზაცია ჩამოთვლილი სამი მიმართულებით. ტრანსპორტზე ეს მიზანი შეიძლება მიღწეულ იქნას ტვირთგადაზიდვის მასშტაბების გადიდების ხარჯზე.

ეკონომია ტვირთგადაზიდვის მასშტაბების გადიდების ხარჯზე იმასთან არის დაკავშირებული, რომ რაც უფრო მსხვილია ტვირთი, მით უფრო ნაკლებია სატრანსპორტო დანახარჯები წონის თითო ერთეულზე. ასევე ტრანსპორტის უფრო მძლავრი სახეები – მატარებელი და გემი – უფრო იაფი ჯდება ტვირთის წონის თითო ერთეულზე გადაანგარიშების დროს, ვიდრე საავტომობილო და სახაერო ტრანსპორტი. ამ შემთხვევაში ეკონომია ჩნდება იმიტომ, რომ ადმინისტრაციული და საექსპლოატაციო დანახარჯები, საბუთების გაფორმება და ა.შ., რაც აუცილებლად და მუდმივად თან სდევს ტრანსპორტირებას და არ არის დამოკიდებული ტვირთის წონის სიდიდეზე, ნაწილდება მთელ ტვირთზე, და რაც უფრო მსხვილია იგი, მით უფრო ნაკლებია სატრანსპორტო დანახარჯები.

ეკონომიის ეს პრინციპი აუცილებლად უნდა იყოს გათვალისწინებული სატრანსპორტო მომსახურების სხვადასხვა ალტერნატიული სტრატეგიების შეფასებისა და არჩევის დროს. სწორედ ეს არის ლოგისტიკის მენეჯერის ყოველდღიური საზრუნავი, რა თქმა უნდა, მომხმარებლების სერვისის მაღალ დონეზე უზრუნველყოფის აუცილებელი პირობით. ზემოთქმულიდან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ლოგისტიკის როლი თანამედროვე სამეურნეო-ეკონომიკურ და საზოგადოების ფუნქციონირების სხვა მრავალ სფეროში წლიდან წლამდე იზრდება, მატულობს. პარადოქსულად ჟღერს, მაგრამ ფაქტია, რომ ლოგისტიკა, რომლის დანიშნულებაა დანახარჯების შემცირება-მინიმალიზაცია საწარმოო, სატრანსპორტო და სხვა დარგში, თვითონ ითხოვს თავისთვის მეტ და მეტ დანახარჯებს. ემყარება რა უცხოელ მეცნიერთა მონაცემებს, პროფესორი თ. შენგელია მოწმობს, რომ „დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში ჩატარებული გამოკვლევების საფუძველზე, გამოვლინდა, რომ ბიზნესში დროის 95% იხარჯება წარმოების მატერიალურ-ტექნიკური მომარა-

გების და გასაღების ფაქტორებზე. საქონლის წარმოება იკავებს მხოლოდ 2%-ს, ტრანსპორტირება 3%-ს“.

აშშ-ში მატერიალური რესურსების მარაგთა მოცულობა ევპ-ში შეადგენს ერთობლივი ეროვნული პროდუქტის 15%, შესაბამისად, დანახარჯები მატერიალურ-ტექნიკურ მომარაგებაზე და ტრანსპორტზე შეადგენს 11 და 7%-ს. დანახარჯები ლოგისტიკურ ოპერაციებზე შეადგენს ტრანსპორტზე 14%, საქონლის შენახვაზე – 21%, მატერიალურ დანახარჯებზე – 23%, ადმინისტრაციულ დანახარჯებზე – 15%.¹

გამოკვლევები, რომლებიც ჩატარდა დიდ ბრიტანეთში, გვიჩვენებს, რომ პროდუქციის ღირებულებაში 70 პროცენტი შეადგენს ლოგისტიკაზე დანახარჯები, აღნიშნულიდან გამომდინარე, მნიშვნელოვანი ხდება საკუთრივ ლოგისტიკაზე დანახარჯების შემცირება.

მაშასადამე, ლოგისტიკა, როგორც სამეცნიერო-პრაქტიკული მიმართულება, უფრო და უფრო აქტუალური ხდება საქართველოში საბაზრო ურთიერთობების დამყარებასთან ერთად. თუ წინა წლებში ლოგისტიკა ძირითადად ემსახურებოდა პროდუქციის თვითღირებულების შემცირებას, ახლა, გლობალური ეკონომიკური კრიზისის პირობებში, ლოგისტიკის მენეჯერის ამოცანაა პროდუქციის (საქონლის) გასაღება სატრანსპორტო და თვით ლოგისტიკური დანახარჯების შემცირების გზით.

GEORGE DJAKHAIA

CERTAIN ISSUES IN CONTEMPORARY LOGISTICS THEORY AND PRACTICE

Taking into account that there is no generally accepted, accurate understanding of the term „logistics“, the author of the article applies the term both in its wide and restricted sense. In its wide sense, logistics means optimization, rationalization of economic activities in order to reduce corresponding expenses. In its restricted sense logistics means the process of Managing material and information in accordance with the flow of goods. In this narrow sense the author considers transport logistics as the most important constituent of the logistics as a whole, and focuses on the basic principles for its successful operation.

¹ *Логистика в капиталистических странах*. М., ЦНИИТЭИЭМС, Серия 2, 2006.

ГЕОРГИЙ БЕРУЛАВА

ДЕТЕРМИНАНТЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ФИРМ В СТРАНАХ С ПЕРЕХОДНОЙ ЭКОНОМИКОЙ

Введение. Для разработки действенной политики направленной на повышение конкурентоспособности отечественной экономики, необходимо, прежде всего, понять причины неэффективности процесса экономического реформирования в Грузии. В этих целях особого внимания заслуживает изучение опыта других стран с переходной экономикой в решении проблемы повышения конкурентоспособности индивидуальных фирм. Целью данной работы является изучение факторов, оказывающих наиболее действенный эффект на конкурентоспособность фирмы. В частности, на основе имеющейся базы данных в работе была проведена эконометрическая оценка влияния внутренних и внешних детерминантов конкурентоспособности на эффективность деятельности индивидуальных компаний в странах с переходной экономикой. Полученные в ходе эконометрического анализа результаты, были использованы в разработке практических рекомендаций как для индивидуальных фирм, так и для государственных органов, и направленных на создание адекватных условий, необходимых для повышения конкурентоспособности отечественных предприятий.

Обзор литературы. На современном этапе, в научной литературе существуют различные подходы к определению понятия “конкурентоспособность.” В некоторых источниках данное понятие используется как синоним отличительной компетенции и отражает, главным образом, относительное превосходство фирмы в имеющихся ресурсах и навыках¹. Значительная часть работ в экономической литературе посвящена изучению конкурентоспособности в контексте международной торговли². Другой подход к определению данного понятия фокусируется на рыночно-позиционном превосходстве фирмы, в основе, которой лежат либо предоставление превосходящей ценности для покупателей, или обеспечение относительно небольших издержек, способствующих достижению фир-

¹ J. Barney. Firm Resources and Sustained Competitive Advantage. – *Journal of Management*, 17 (1) 1991, pp.771-792.

² S. Paul, V. L. Mote. Competitiveness of Exports: A Micro-Level Approach. – *The Economic Journal*, Vol. 80 (320), 1970, pp.895-909; J. Fagerberg International Competitiveness”, *The Economic Journal*, Vol. 98 (391), 1988, pp.355-374.

мой желаемых результатов деятельности. Этот подход был изначально сформирован Бэйном в рамках теории промышленной организации¹ и в последствии адаптирован к сфере стратегического менеджмента фирмы Майклом Портером.² Исходя из целей данного исследования, именно это научное направление будет использовано нами в качестве теоретической базы для эмпирического исследования конкурентоспособности фирм в странах с переходной экономикой.

В экономической литературе выделяют две следующие группы факторов влияющих на конкурентоспособность предприятий: внутрифирменные факторы и факторы бизнес среды. К первой группе относят форму собственности, политику реструктуризации, инновационные и маркетинговые стратегии фирмы. Вторая группа факторов включает переменные внешней среды фирмы, непосредственно влияющие на результаты деятельности фирмы: интенсивность конкуренции и структура рынка, доступность капитала и финансовых ресурсов, нормы права, регулирование бизнес среды, уровень развития инфраструктуры. Целый ряд эмпирических исследований был посвящен изучению влияния вышеуказанных факторов на конкурентоспособность или результаты деятельности фирмы в странах с переходной экономикой.

В своем исследовании деятельности предприятий в странах с переходной экономикой Карлин и др. изучали влияние формы собственности, «мягких» бюджетных ограничений, бизнес среды и конкуренции на результаты деятельности фирм³. В ходе исследования было установлено, что конкуренция оказывает важный и немонотонный эффект на рост продаж и производительность труда, а также на инновационную и реструктуризационную политику фирмы. Новые фирмы в этом исследовании имели лучшие показатели деятельности, тогда как форма собственности среди „старых” компаний не играла особой роли. Авторами данного исследования, были выявлены отрицательный эффект «мягких» бюджетных ограничений и положительное влияние бизнес среды на реструктуризацию и результаты деятельности фирмы.

¹ **J. S. Bain.** Relation of profit rate of Industry Concentration: American Manufacturing, 1936-1940. – *Quarterly Journal of Economics*, 65, 1951, pp. 293-324; **J. S. Bain,** *Industrial Organization*. 2-nd ed. John Wiley&Sons.New York, 1968.

² **M. Porter** (1980). *Competitive strategy*. (New York, N.Y: Free Press) Porter, Michael (1981). “The Contributions of Industrial Organization to Strategic Management”, *Academy of Management Review*, Vol.6, no. 4, pp.609-620. (p. 612) Porter, Michael (1985). *Competitive advantage*. (New York, N.Y: Free Press).

³ **W. Carlin, S. Fries, M. E. Schaffer and P. Seabright** (2001). “Competition and Enterprise Performance in Transition Economies: Evidence from a Cross-country Survey”, *CEPR*, discussion p.2840.

Конингс, исследуя влияние конкуренции на деятельность фирм в странах с переходной экономикой, установил, что долгосрочное конкурентное давление оказывает серьезное влияние на деятельность фирм в Венгрии и Словении, тогда как в Румынии более важное влияние на рост продаж оказывает краткосрочное конкурентное давление¹. В Венгрии и Словении “старые” предприятия показывали худшие результаты деятельности в сравнении с новыми.

Ангелучи и др. на основе изучения данных репрезентативной выборки фирм пришли к выводу, что в Польше внутреннее конкурентное давление и давление со стороны импорта оказывают положительное влияние на результаты деятельности фирмы независимо от ее формы собственности². В Болгарии и Румынии напротив импорт отрицательно влияет на деятельность местных фирм, тогда как более конкурентная рыночная структура ассоциируется с более высокой общей производительностью факторов. Результаты исследования свидетельствуют также о положительном влиянии приватизации на деятельность фирм и о преимуществе фирм с иностранным капиталом.

На основе панельных данных по украинским предприятиям за 1996-2000 гг. Андреева исследовала влияние типа собственности и конкурентной среды на работу предприятий³. Результаты анализа показали, что наибольший положительный эффект от приватизации достигается в компаниях, владельцами которых являются крупные внешние акционеры. В ходе эмпирического исследования также показано, что рыночная конкуренция не оказывает существенного влияния на результаты деятельности.

Н. Какулия на основе базы данных BEEPS Всемирного Банка, провела эконометрическую оценку влияния типа и концентрации собственности реструктуризационную политику и результаты деятельности в странах с переходной экономикой⁴. В ходе исследования было установлено, что новые предприятия и те предприятия, на которых собственность сконцентрирована в руках иностранных владельцев, имеют лучшие результаты деятельности. Инновационные стратегии, реструктуриза-

¹ **J. Konings** (1997). “Competition and Firm Performance in Transition Economies: Evidence from Firm Level Surveys in Slovenia, Hungary and Romania”, *CEPR*, discussion p. 770.

² **M. Angelucci, S Estrin, J. Konings and Z. Zólkiewski** (2001). “The Effect of Ownership and Competitive Pressure on Firm Performance in Transition countries: Micro Evidence from Bulgaria, Romania and Poland”, *CEPR*, discussion p. 2895.

³ **T. Andreyeva** (2003). “The Company Performance in Ukraine: What Governs its Success”, *EERC*, Working p. 03/01E.

⁴ **ნ. კაკულია**. პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ნეკროეკონომიკური შედეგები და მათი დაძლევის ძირითადი მიმართულებანი (საქართველოს მაგალითზე). ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარმოდგენილი დისერტაცია. თბ., 2006.

ция и бизнес среда, также оказывают положительное влияние на деятельность фирм.

Резюмируя, анализ результатов эмпирических исследований позволяет констатировать, что наиболее релевантными факторами для изучения конкурентоспособности предприятий в странах с переходной экономикой являются: структура рынка, инновационные и реструктуризационные стратегии фирмы, тип собственности.

Формулирование гипотез. Одним из наиболее действенных направлений завоевания конкурентного преимущества на рынке в модели Портера является стратегия дифференцирования, позволяющая фирме возводить барьеры на входе в отрасль и получать высокие прибыли. Дифференцирование в свою очередь предполагает постоянные инвестиции в маркетинг и инновацию. Именно эти два элемента согласно Друкеру являются наиболее важными факторами успеха на рынке¹. Роли инновационных стратегий в обеспечении конкурентоспособности фирмы посвящено также значительное число работ Шумпетера и других представителей Австрийской экономической школы².

Основным моментом в системе Шумпетера является предположение о предпринимателе, который “выводит” рынок из состояния равновесия. Реализация инновационных идей на практике, скажем, выход на рынок с новым товаром или внедрение нового технологического процесса позволяет предпринимателю завоевывать конкурентное преимущество на рынке и достигать высоких результатов деятельности. Необходимо отметить, что инновация подразумевает довольно широкий спектр деятельности.

По мнению Шумпетера суть предпринимательского открытия состоит в: “...реформе или революции методов производства, за счёт нововведений, или попросту говоря, за счёт неиспользованных технологических возможностей производства новых товаров или производства старых товаров новым способом, открывая новые пути снабжения сырьём или

¹ **P. F. Drucker** (1954). *The Practice of Management*, Harper, New York.

² **F. A. Hayek** (1937). “Economics and Knowledge”. *Economica*, 3, pp.33-54. **Hayek, F. A.** (1948). *The Meaning of Competition*. In *Individualism and economic order*, pp.92-106. Chicago; University of Chicago Press. **I. M. Kirzner** (1973) *Competition and Entrepreneurship*. Chicago: University of Chicago Press. **I. M. Kirzner** (1979) *Perception, Opportunity, and Profit*. Chicago: University of Chicago Press. **J. A. Schumpeter** (1934). *The Theory of Economic Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press. **J. A. Schumpeter** (1942). *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harpers and Row. **I. M. Kirzner** (1973) *Competition and Entrepreneurship*. Chicago: University of Chicago Press. **I. M. Kirzner** (1979) *Perception, Opportunity, and Profit*. Chicago: University of Chicago Press. **J. A. Schumpeter** (1934). *The Theory of Economic Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press. **J. A. Schumpeter** (1942). *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: Harpers and Row.

новые точки реализации продукции”¹. Иными словами, предпринимательское открытие является тем средством, при помощи которого фирма может завоевать конкурентное преимущество на рынке.

Таким образом, инновационные стратегии фирм, предусматривающие выпуск новых товаров, внедрение новых стандартов качества или реструктуризацию организации фирмы оказывают положительное влияние на результаты деятельности фирмы. Об этом свидетельствуют и результаты эмпирических исследований рассмотренных выше.

Другим немаловажным фактором способным повлиять на конкурентоспособность фирмы является структура рынка. Согласно выводам теории промышленной организации и модели Портера, чем выше рыночная власть фирмы и ниже зависимость фирмы от поставщиков, тем выше будут результаты ее деятельности. Однако влияние конкуренции на эффективность фирмы, как показывают результаты ряда исследований, носит немонотонный характер². Отсутствие конкурентов, равно как и большое их число отрицательно сказывается на результатах деятельности фирмы.

В рассмотренных выше работах качество бизнес среды и форма собственности оказывали существенное влияние на деятельность фирм в странах с переходной экономикой. В частности, было показано, что новые предприятия показывали лучшие показатели деятельности, тогда как государственные предприятия добивались наихудших результатов. Все вышесказанное позволяет нам сформулировать следующий ряд гипотез.

H1: Инновационная стратегия оказывает положительное влияние на результаты деятельности фирмы.

H2: Организационная реструктуризация оказывает положительное влияние на результаты деятельности фирмы.

H3: Новые предприятия будут иметь более высокие результаты деятельности в сравнение с приватизированными и государственными предприятиями.

H4: Приватизированные предприятия будут иметь более высокие результаты деятельности в сравнение с государственными предприятиями.

H5: Чем выше качество бизнес среды, тем более высокими будут результаты деятельности фирмы.

H6: Чем выше рыночная власть фирмы, тем более высокими будут результаты ее деятельности. H7: Чем ниже уровень зависимости фирмы от поставщиков, тем более высокими будут результаты ее деятельности.

¹ **J. A. Schumpeter** (1942). *Capitalism, Socialism and Democracy*. New York: *Harpers and Row*. p.132.

² **W. Carlin, M. E. Schaffer and P. Seabright** (2004). “A Minimum Rivalry: Evidence from in Transition Economies on the importance of Competition for Innovation and Growth”, William Davidson Institute, working paper №. 670.

Н8: Влияние конкуренции на результаты деятельности фирмы имеет немонотонный характер.

Анализ данных используемых в исследовании. Исходя из целей данного исследования, для проверки теоретических гипотез, была выбрана база данных, сформированная на основе результатов третьего раунда исследования бизнес среды и деятельности предприятий (BEEPS)¹. Данное исследование было осуществлено Всемирным Банком (WB) и Европейским банком реконструкции и развития (EBRD) в 2005 году и преследовало своей целью выявление воздействия государственной политики на развитие бизнеса в пост-социалистических странах. Эта база данных охватывает 9655 предприятий в 26 пост-социалистических странах и в Турции. Выборка исследования была подобрана таким образом, чтобы обеспечить ее репрезентативность для всей совокупности фирм по таким параметрам, как отраслевая принадлежность, размер, географическое расположение.

Описание эконометрической модели конкурентоспособности и ее оценка. Опираясь на теоретические предпосылки теории промышленной организации и модели Портера, а также на результаты эмпирических исследований в этой области, и в целях данного исследования мы формулируем эконометрическую модель для оценки конкурентоспособности следующим образом:

$y_1 = \alpha_0 + \alpha_1 * innov + \alpha_2 * restr + \alpha_3 * owner + \alpha_4 * comp + \alpha_5 * mp + \alpha_6 * sd + \alpha_7 * be + X * \alpha_8 + \varepsilon_1$ (1), где y_1 - показатель конкурентоспособности фирмы – рост продаж за последние три года – является дискретной переменной и отражает качественный аспект результатов деятельности фирмы. Переменной присваивается значение 1, если за последние три года объем продаж вырос и 0 в противном случае.

innov – индекс инновационной стратегии фирмы. Формируется при помощи факторного анализа на основе четырех бинарных переменных, отражающих факт осуществления фирмой одно из следующих мероприятий за последние три года: успешное внедрение нового товарного ассортимента; совершенствование существующего товарного ассортимента; приобретение лицензионного соглашения на новую продукцию; приобретение аккредитации нового стандарта качества (ISO 9000 и т.д.).

restr – показатель отражающий организационную реструктуризацию на предприятии за последние три года. Включает следующие четыре бинарных переменных: фирма не претерпела никаких изменений за последние три года (*rest_0*); в фирме произошло незначительное перераспределение ответственности и ресурсов между подразделениями (*restr_1*); в

¹ Более подробные данные о выборке можно найти на сайте: <http://www.ebrd.com/country/sector/econo/surveys/beeps.htm>

фирме произошло значительное перераспределение ответственности и ресурсов между подразделениями (*restr_2*); фирма в настоящее время имеет совершенно новую организационную структуру (*restr_3*).

Первый показатель будет использоваться в качестве контрастной переменной, остальные будут включены в регрессионное уравнение.

owner – показатель типа собственности. В данном исследовании используются три следующие категории: приватизированное предприятие (*privat*); государственное предприятие (*state*); частное новое предприятие (*new*). Аналогично первая переменная является контрастной, остальные включаются в регрессионное уравнение.

Следующие три переменные характеризуют рыночную структуру: конкуренцию, а также власть фирм при переговорах с покупателями и поставщиками.

comp – показатель интенсивности конкуренции. Описывается следующими тремя бинарными переменными: отсутствие конкурентов (*no_competitors*); от 1 до 3 конкурентов (*up to 3_competitors*); более 3 конкурентов (*3 and more_competitors*). Вторая переменная используется нами в качестве контрастной.

mp – показатель рыночной власти фирмы в переговорах с покупателями. Четыре ответа на вопрос о возможном поведении покупателя, если фирма повысит цену на свой основной товарный ассортимент на 10%, формируют следующие бинарные переменные, отражающие рыночную власть фирмы: покупатели продолжают покупать товар фирмы в тех же объемах (*mp_1*); покупатели продолжают покупать товар фирмы, но в несколько меньших объемах, чем раньше (*mp_2*); покупатели продолжают покупать товар фирмы, но в значительно меньших объемах, чем раньше (*mp_3*); большинство покупателей переключится на других поставщиков (*mp_4*).

sd – показатель рыночной власти фирмы в переговорах с поставщиками. Четыре ответа на вопрос о возможном поведении фирмы, если поставщик повысит цену на свой основной товарный ассортимент на 10%, формируют следующие бинарные переменные, отражающие зависимость фирмы перед поставщиком: фирма продолжит покупать товар у поставщика в тех же объемах (*sd_1*); фирма продолжит покупать товар у поставщика, но в несколько меньших объемах, чем раньше (*sd_2*); фирма продолжит покупать товар у поставщика, но в значительно меньших объемах, чем раньше (*sd_3*); фирма переключится на других поставщиков (*sd_4*).

be – индекс эффективности бизнес среды. Данный индекс формируется посредством факторного анализа на основе одиннадцати переменных, характеризующих уровень развития правовых институтов и доминирование норм права в обществе, уровень развития инфраструктуры, налоговое регулирование и доступность капитала: доступность капитала; стоимость капитала; телекоммуникации; электроэнергия; транспорт; налого-

вые ставки; налоговое администрирование; надежность судебной системы; коррупция; преступность; организованная преступность.

Каждая из вышеперечисленных переменных измеряется по четырех-бальной шкале. Эта шкала позволяет оценить серьезность проблемы, которую создает каждая из переменных, в контексте обеспечения роста предприятий. Оценка 1 дается, если тот или иной фактор деловой среды не представляет никаких проблем для предприятий, оценка 2- если проблемы незначительны, оценка три – если проблема умеренна, и оценка 4 - если проблема значительна.

X - набор контролируемых переменных, используемых для того чтобы не допустить фиктивную корреляцию между зависимой и независимыми переменными, возникающую вследствие их совместной корреляции с другой, отсутствующей в модели переменной. В нашей работе мы контролируем отрасль и размер фирмы. В частности: *industry* - бинарная переменная отражающая принадлежность фирмы к промышленной отрасли; *service* - бинарная переменная отражающая принадлежность фирмы к сфере услуг (используется для контраста); *small* – малые предприятия; *medium* – средние предприятия; *large* - крупные предприятия (используется для контраста).

Данная модель имеет ряд существенных отличий от моделей, используемых в существующих исследованиях¹. Во-первых, в настоящей работе используется дихотомическая зависимая переменная, что позволит с нашей точки зрения получить качественную оценку конкурентоспособности. Во-вторых, в нашу модель дополнительно включены такие независимые переменные, как организационная реструктуризация и зависимость от поставщиков. Обоснованием для включения первой переменной послужили результаты эмпирического исследования представленные в работе Какулия, а также значимость этой переменной для эффективности фирм в странах с переходной экономикой². Вторая переменная является одним из ключевых факторов структуры рынка в модели Портера и в теории промышленной организации, которые используются в данном исследовании в качестве основной теоретической базы. В-третьих, при построении индексов инновационной стратегии и бизнес климата, составляющие их пе-

¹ **W. Carlin, M. E. Schaffer and P. Seabright** (2004). “A Minimum Rivalry: Evidence from in Transition Economies on the importance of Competition for Innovation and Growth”, William Davidson Institute, working paper №. 670

W. Carlin, S. Fries, M. E. Schaffer and P. Seabright (2001). “Competition and Enterprise Performance in Transition Economies: Evidence from a Cross-country Survey”, *CEPR*, discussion paper №. 2840.

² **N. Kakulia** (2006). “postkomunisturi transformaciis nekroekonomikuri Sedegebi da maTi daZlevis ZiriTadi mimarTulebani (saqarTvelos magaliTze)“, ekonomikis mecnierebaTa kandidatis samecniero xarixxis mosapoveblad warmodgenili disertacia.

ременные не вполне совпадают. В-четвертых, в силу имеющихся отличий в характере зависимой переменной, в данной работе используются несколько иные методы эконометрической оценки.

Поскольку в нашем исследовании зависимая переменная является дискретной, то наиболее подходящей моделью для тестирования теоретических гипотез является, пробит (probit) модель. Серьезной проблемой при оценке данной модели может стать возможная эндогенность переменной *инновационные стратегии* вследствие взаимной причинно-следственной связи между этой переменной и зависимой переменной. В данном случае мы не можем использовать традиционный двух-шаговый метод наименьших квадратов, поскольку зависимая переменная в нашей модели является дискретной¹. В подобной ситуации, в качестве альтернативного пути можно рассматривать метод двух-шагового пробит анализа условно максимального правдоподобия (Two-Stage Conditional Maximum Likelihood Probit Analysis 2SCML), разработанного Риверсом и Вунгом². Этот подход позволяет нам решить проблему эндогенности.

Результаты эконометрической оценки приведены в таблицах 1 и 2. Начнем с рассмотрения первого этапа этой процедуры. Этот этап включает МНК регрессию, в которых зависимой переменной является инновационная стратегия (innov), а в качестве независимых выступают все остальные экзогенные факторы. Переменной исключенной из структурной модели и используемой для предсказания эндогенной переменной является давление со стороны рынка (pressure). В таблице 1 показаны результаты оценок для приведенной модели. Как видно из таблицы, показатель R-квадрат выше равен 0.160 а F-статистика значима на уровне $p < 0,01$. Как и ожидалось, инструментальная переменная оказывает положительное влияние соответственно на зависимую переменную. Это влияние статистически значимо на уровне $p < 0,01$. Результаты второго этапа 2SCML пробит модели представлены в таблице 2. Данная структурная модель используется для тестирования гипотез и наличия эндогенности.

Контроль на эндогенность является статистически значимым, поскольку коэффициент остатка, полученного на первом этапе этой процедуры θ , является значимым. Как и предполагалось инновационная стратегия, и организационная реструктуризация оказывают положительное влияние на рост продаж (на уровне значимости $p < 0.01$) подтверждая гипотезы H1 и H2. Мы не нашли подтверждение гипотезам H3 и H7, поскольку влияние

¹ **W. H.Green** (1993). *Econometric Analysis*. 2nd ed. Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, New Jersey.

² **D. Rivers and Q. Vuong** (1988). "Limited Information Estimators and Exogeneity Tests for Simultaneous Probit Models," *Journal of Econometrics*, 39, 347-366.

новых предприятия и зависимости от поставщика на результаты деятельности не оказались статистически значимыми. В подтверждении гипотезы Н6 влияние рыночной власти на рост продаж статистически значимо на уровне $p < 0.01$.

Как и предполагалось государственные предприятия функционируют гораздо хуже приватизированных фирм, а влияние конкуренции на функционирование фирмы носит немонотонный характер (гипотезы Н4 и Н8 подтверждаются на уровне значимости $p < 0.01$). Качество бизнес среды оказывает существенное положительное влияние на конкурентоспособность фирм (гипотеза Н5 подтверждается на уровне значимости $p < 0.05$)¹.

Таблица 1. Результаты первого этапа оценки 2SCML пробит модели (приведенная форма)

Зависимая переменная: Инновационная стратегия (<i>innov</i>)		
	Наименование переменной	Значение параметра
<i>Организационная реструктуризация</i>		
<i>restr_1</i>	в фирме произошло незначительное перераспределение ответственности и ресурсов между подразделениями	.516***
<i>restr_2</i>	в фирме произошло значительное перераспределение ответственности и ресурсов между подразделениями	.627***
<i>restr_3</i>	фирма в настоящее время имеет совершенно новую организационную структуру	.599***
<i>Тип собственности</i>		
<i>state</i>	государственное предприятие	-.212***
<i>new</i>	частное новое предприятие	-.020
<i>Интенсивность конкуренции</i>		
<i>no_competitors</i>	отсутствие конкурентов	-.088
<i>3and more_competitors</i>	более 3 конкурентов	-.048*
<i>Рыночная власть фирмы</i>		
<i>mp_1</i>	покупатели продолжают покупать товар фирмы в тех же объемах	.215***
<i>mp_2</i>	покупатели продолжают покупать товар фирмы, но в несколько меньших объемах, чем раньше	.169***
<i>mp_3</i>	покупатели продолжают покупать товар фирмы, но в значительно меньших объемах, чем раньше	.112***
<i>Зависимость от поставщиков</i>		
<i>sd_4</i>	фирма переключится на других поставщиков	-.001

¹ Для переменных бизнес среды используются обратные шкалы.

<i>sd_3</i>	фирма продолжит покупать товар у поставщика, но в значительно меньших объемах, чем раньше	-.065
<i>sd_2</i>	фирма продолжит покупать товар у поставщика, но в несколько меньших объемах, чем раньше	-.037
<i>be</i>	Бизнес среда	0.238**
<i>industry</i>	Промышленность	.242***
<i>small</i>	Малое предприятие	-.457***
<i>medium</i>	Среднее предприятие	-.187***
<i>pressure</i>	Давление со стороны рынка	.098***
	Константа	-.002
<i>R- квадрат</i>		.160
<i>Скорректированный R- квадрат</i>		.157
<i>F – статистика</i>		68.45***
<i>F – статистика (исключаемой переменной)</i>		92.64***
<i>Число наблюдений</i>		6485

***- статистически значимо на уровне $p < 0,01$; **- статистически значимо на уровне $p < 0,05$; *- статистически значимо на уровне $p < 0,1$.

Таблица 2. Результаты второго этапа оценки 2SCML пробит модели (пробит анализ)

Зависимая переменная: Рост продаж (y_1)		
	Наименование переменной	Значение параметра
<i>innov</i>	Инновационная стратегия	.289***
Организационная реструктуризация		
<i>restr_1</i>	в фирме произошло незначительное перераспределение ответственности и ресурсов между подразделениями	.692***
<i>restr_2</i>	в фирме произошло значительное перераспределение ответственности и ресурсов между подразделениями	.863***
<i>restr_3</i>	фирма в настоящее время имеет совершенно новую организационную структуру	.669***
Тип собственности		
<i>state</i>	государственное предприятие	-.375***
<i>new</i>	частное новое предприятие	.246
Интенсивность конкуренции		
<i>no_competitors</i>	отсутствие конкурентов	-.327***
<i>3and more_competitors</i>	более 3 конкурентов	-.089**
Рыночная власть фирмы		
<i>mp_1</i>	покупатели продолжают покупать товар фирмы в тех же объемах	.528***
<i>mp_2</i>	покупатели продолжают покупать товар фирмы, но в несколько меньших объемах, чем раньше	.392***
<i>mp_3</i>	покупатели продолжают покупать товар фирмы, но	.204***

	в значительно меньших объемах, чем раньше	
Зависимость от поставщиков		
<i>sd_4</i>	фирма переключится на других поставщиков	-.082
<i>sd_3</i>	фирма продолжит покупать товар у поставщика, но в значительно меньших объемах, чем раньше	-.125
<i>sd_2</i>	фирма продолжит покупать товар у поставщика, но в несколько меньших объемах, чем раньше	-.134
<i>be</i>	Бизнес среда	-0.039**
<i>industry</i>	Промышленность	.129**
<i>small</i>	Малое предприятие	-.588***
<i>medium</i>	Среднее предприятие	-.228***
ε_2	Остаток	-.655***
	Константа	.192**
<i>Псевдо - R- квадрат</i>		.087
<i>LR хи- квадрат</i>		771.6***
<i>Число наблюдений</i>		6485

***- статистически значимо на уровне $p < 0,01$; **- статистически значимо на уровне $p < 0,05$; *- статистически значимо на уровне $p < 0,1$.

Заключение. Что определяет конкурентоспособность фирм в странах с переходной экономикой? Почему одни фирмы или страны в целом являются более успешными, чем другие? Результаты проведенного нами исследования позволяют в некоторой степени дать ответы на поставленные вопросы. В работе был выявлен целый ряд внутрифирменных и внешних факторов, существенно влияющих на результаты деятельности предприятий.

Мы установили, что инновационные стратегии, предусматривающие в частности, выведение на рынок нового товарного ассортимента или усовершенствование уже существующего, внедрение общепринятых стандартов качества на предприятии оказывают серьезное влияние на конкурентоспособность фирмы. Не менее важным фактором, влияющим на результаты деятельности фирмы является организационная реструктуризация. Согласно результатам этого исследования, фирмы кардинально или существенно реструктуризовавшие организацию своей фирмы добивались более высоких результатов деятельности в сравнение с теми фирмами, в которых организационная структура оставалась неизменной.

В рамках исследования было также установлено, что государственные предприятия функционируют гораздо менее эффективно в сравнении с приватизированными. Рыночная власть, достигаемая за счет дифференциации и покупательской лояльности оказывают положительное влияние на рост продаж. В тоже время монополия оказывает негативное влияние на конкурентоспособность фирмы. Серьезный эффект на конкурентоспособность фирм, оказывает бизнес среда, включающая нормы права, разви-

тость инфраструктуры, доступность капитала и налоговое администрирование.

Опираясь на результаты, полученные в ходе этого исследования мы предлагаем рекомендации по повышению конкурентоспособности фирм. Эти рекомендации предназначены как для индивидуальных фирм, так и для государственных органов в целом. Для индивидуальных фирм в целях повышения их конкурентоспособности мы рекомендуем:

- активно претворять в жизнь инновационные стратегии, в том числе внедрять новые товары и услуги, технологии и стандарты качества;
- проводить эффективную политику организационной реструктуризации;
- направить усилия на завоевание покупательской лояльности и рыночной власти, за счет реализации стратегии дифференциации.

Для государственных органов в целях повышения экономических показателей в масштабах всей страны мы рекомендуем:

- проводить активную антимонопольную политику;
- направить усилия на улучшение бизнес климата, способного стимулировать рост фирм. В первую очередь это касается:
 - укрепления нормы права, борьбы с коррупцией, преступностью и повышение функционирования судебной системы;
 - повышения качества и надежности функционирования телекоммуникационной, транспортной и энергетической инфраструктуры;
 - обеспечения доступности и снижения стоимости финансовых ресурсов;
 - совершенствования системы налогового регулирования и администрирования;
- продолжить процесс приватизации государственных объектов.

Претворение в жизнь вышеуказанных мер позволит создать в нашей стране адекватные условия, необходимые для повышения конкурентоспособности отечественных фирм. Это в свою очередь является залогом успешности процесса экономического реформирования в Грузии.

GEORGE BERULAVA

THE DETERMINANTS OF FIRM'S COMPETITIVENESS IN TRANSITION ECONOMIES: ECONOMETRIC ANALYSIS

The main goal of this study is to determine the factors that may have significant influence on firm's competitiveness. In particular the following research questions were studied:

- What determines firm's competitiveness in transition economies?
- What determines success of one firms or countries as compared to others?

On the basis BEEPS data base the econometric study of the impact of internal and external factors on firm's competitiveness in transition economies was conducted. The main findings of the study are: the innovation strategies, including new product line launch or enhancement of the existing one, establishment of the quality control system, have a significant impact on firm's competitiveness. Organizational restructuring substantially influences firm's performance as well. It has been found that state enterprises are less efficient as compared to privatized ones. The market power gained through differentiation and customer loyalty has a positive impact on sale volumes. However the monopoly itself has a negative impact on firm's competitiveness. Business environment is the other factor that has effect on firm's performance and which includes: rule of law; infrastructure development level; access to capital; and system of tax administration. On the basis of this research the recommendations on the firm's competitiveness enhancement were elaborated both for government and businesses.

ელგუჯა კონჯარია

**აუდიტი, როგორც საფინანსო-ეკონომიკური კონტროლის
განხორციელების მქანნიზმი**

აუდიტი, როგორც სამეწარმეო საქმიანობა, წარმოადგენს მომსახურების სახეობას და მისი მიზანია ანაზღაურების საფუძველზე ხელი შეუწყოს ბუღალტრული აღრიცხვისა და ანგარიშგების ორგანიზაციას საერთაშორისო და ეროვნული სტანდარტების შესაბამისად, უზრუნველყოს დაკვეთის საწყისებზე აღრიცხვისა და ფინანსური ანგარიშები შემოწმება და კონტროლი, განხორციელოს საკონსულტაციო სამუშაოები ბუღალტრული აღრიცხვის, ფინანსების, საბანკო საქმეს, გადასახადების და სხვა ეკონომიკურ და სამართლებრივ საკითხებზე, ხელი შეუწყოს სახელმწიფოს და მესაკუთრის ინტერესების დაცვას. აუდიტის ძირითადი ამოცანაა საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობის კანონიერების, ბუღალტრული აღრიცხვის წარმოების დადგენილი სტანდარტებისადმი შესაბამისობის და ფინანსური ანგარიშების უტყუარობის შემოწმება, სამეურნეო სუბიექტების საფინანსო მდგომარეობის გადახდისუნარიანობის, ლიკვიდურობის და კრედიტის უზრუნველყოფის შესწავლა და იურიდიულ და ფიზიკურ პირებზე საფინანსო სააღრიცხვო საქმიანობაში ხელის შეწყობა. აუდიტის ჩატარების უფლება აქვთ აუდიტორებს, რომლებიც არიან მაღალკვალიფიციური სპეციალისტები აღრიცხვის, კონტროლისა და ანალიზის სფეროში (აქვთ შესაბამისი ლიცენზია და სერთიფიკატი). აუდიტორების ამოცანაა სამეურნეო სუბიექტების სამეურნეო-ფინანსური საქმიანობის შემოწმება, ანალიზი და სათანადო დასკვნა ექსპერტიზის გაკეთება.

დღეისათვის გამოკვეთილია აუდიტის ორი ფორმა: გარე და შიდა.

გარე აუდიტი ტარდება აუდიტორული ფირმის მიერ სახელმწიფო საგადასახადო ინსპექციასთან შეთანხმებით. მისი მიზანია სამეურნეო სუბიექტების საბუღალტრო აღრიცხვისა და საფინანსო ანგარიშგების უტყუარობის შემოწმება, საფინანსო სამეურნეო საქმიანობის ექსპერტიზის განხორციელება, მუშაობის გაუმჯობესების მიმართულებით რეკომენდაციების შემუშავება.

შიდა აუდიტი წარმოადგენს სამეურნეო სუბიექტის სამეურნეო ხარჯების მართვის ფორმას. მისი მიზანია დაადგინოს გასავლების სისწორე, მისი ნორმატივებიდან გადახრის მიზეზები, გამოავლინოს ფინანსური რეზერვები, სამეურნეო საქმიანობის ექსტენსიური და ინტენსიური ფაქტორები. ამრიგად, შიდა და გარე აუდიტის ძირითადი ამოცანაა აღრიცხვისა და ფინანსური ანგარიშგების უტყუარობის შემოწმება საერთაშორისო სტანდარტების დაცვით

და დასკვნის წარმოდგენა ბალანსის, ანგარიშებისა და წარმოების შემოსავლის რეალობის შესახებ. გარე აუდიტორული შემოწმება ხორციელდება სპეციალური აუდიტორული ფირმის მიერ წელიწადში ერთხელ, ხოლო შინა აუდიტი შტატის ან მოწვეული აუდიტორის მიერ არანაკლებ ორ წელიწადში.

საქართველოში ფინანსური ინსტიტუციონალიზმის ჩამოყალიბების გზაზე ერთ-ერთი პრიორიტეტული მიმართულებაა აუდიტორული საქმიანობა და მისი რეგულირების საკითხები; საჭიროა ქვეყანაში ჩამოყალიბდეს ისეთი საფინანსო სისტემა, რომელიც ხელს შეუწყობს საწარმოო სუბიექტების გამართულ საქმიანობას. აუდიტორული საქმიანობა საბაზრო ეკონომიკის მნიშვნელოვანი ელემენტია და მართვის დამოუკიდებელ ფუნქციად გვევლინება. კონტროლის მეშვეობით ხორციელდება სამეურნეო სუბიექტის ორგანიზაციული და მეთოდური უზრუნველყოფა, აგრეთვე მასთან დაკავშირებული მმართველობითი გადაწყვეტილების მიღება. ცენტრალიზებულად მართვადი ეკონომიკის პირობებში საფინანსო-სააღრიცხვო კონტროლი ძირითადად ორგანიზებული იყო უწყებრივ ჭრილში. ამასთან, კონტროლის ფუნქციებს ასრულებდა მრავალი სხვადასხვა სახელმწიფო და საზოგადოებრივი ორგანო, რომელთა არაკოორდინირებული შემოწმებების შედეგად კი არ უძვობესდებოდა სამეურნეო საქმიანობა, არამედ პირიქით, ღიდი ზიანი მოჰქონდა მთელი მეურნეობისათვის.

საბაზრო ურთიერთობათა დამკვიდრების კვალდაკვალ დაიწყო სამეურნეო საქმიანობის მაკონტროლებელი სისტემის ტრანსფორმაცია და საკმაოდ შეიზღუდა სახელმწიფო ორგანოების ჩარევა სამეურნეო სუბიექტების საფინანსო-სამეურნეო საქმიანობაში, მაგრამ სახელმწიფოსა და მეწარმეთა ინტერესებიდან გამომდინარე მოთხოვნა კონტროლზე დარჩა და სადღეისოდაც გრძელდება. აუდიტის წარმოქმნა განაპირობა საწარმოს ხელმძღვანელთა და კონკრეტულ საწარმოში თანხების დამბანდებელთა ინტერესების გაყოფამ. ამ უკანასკნელთ არ შეეძლოთ და არც სურდათ დაყრდნობოდნენ ისეთ ფინანსურ ინფორმაციას, რომელსაც მათ აწვდიდნენ საწარმოს ხელმძღვანელები და ბუღალტრები. საწარმოთა ხშირი გაკოტრებები, არსებითად ზრდიდა ფინანსური დაბანდებების რისკს. აქციონერებს სურდათ დარწმუნებული ყოფილიყვნენ რომ მათ არ ატყუებდნენ, რომ ადმინისტრაციის მიერ წარმოდგენილი ანგარიშები სრულად ასახავენ საწარმოს რეალურ ფინანსურ მდგომარეობას. ფინანსური ინფორმაციის სინამდვილისა და აღრიცხვიანობის სიზუსტის დასადგენად სპეციალურად იწვევდნენ და იწვევენ აუდიტორებს, რომელთა მიმართ მთავარი მოთხოვნა იყო და არის უზადო პატიოსნება და კეთილსინდისიერი დამოკიდებულება საქმისადმი.

1929-1933 წლების მსოფლიო ეკონომიკურმა კრიზისმა გაზარდა მოთხოვნილება ბუღალტერ-აუდიტორებზე, გაიზარდა აგრეთვე მოთხოვნა საუდიტორო შემოწმების ხარისხის მიმართაც. იმ დროს მკვეთრად გაიზარდა მოთხოვნა აუდიტორულ შემოწმებაზე. კრიზისის დამთავრების შემდეგ პრაქ-

ტიკულად ყველა ქვეყანა იწყებს აუცილებელ მოთხოვნას ფინანსურ ინფორმაციაზე, რომელიც შეიცავს წლიურ საბუღალტრო ანგარიშგებას და მის შემდგომ გამოქვეყნებას საჯაროდ. ყოველივე ეს კი უნდა ყოფილიყო აუდიტორის მიერ დამოწმებული. ასე რომ, აუდიტი გახდა მძლავრი იარაღი ფინანსური მაქინაციების წინააღმდეგ.

აუდიტორულ საქმიანობას დიდი ხნის ისტორია აქვს. ძველად დიდ ბრიტანეთში აუდიტს ქალაქებში საჯაროდ ატარებდნენ. მას მმართველი თანამდებობის პირები და მოქალაქეები ესწრებოდნენ. აუდიტი მთავრდებოდა აუდიტორის ანგარიშის მოსმენით, რომელსაც ხმამაღლა კითხულობდა ხაზინადარი. ანგარიშის მოსმენის პრაქტიკა დაინერგა იმასთან დაკავშირებით, რომ ძველ დროში მოსახლეობის უმცირესობა წერა-კითხვის უცოდინარი იყო. თვით ტერმინი „აუდიტი“ ლათინური სიტყვიდან მომდინარეობს და „მოსმენას“ ნიშნავს.¹

აუდიტის სამშობლოდ ითვლება ინგლისი, სადაც 1844წ. გამოვიდა კანონების სერია კომპანიებისათვის, რომლის თანახმადაც აქციონრები ვალდებული იყვნენ ყოველ წელიწადში ერთხელ მოეწვიათ სპეციალური მოხელე ბუღალტრული ანგარიშებისა და ანგარიშგების შესამოწმებლად.

„აუდიტის ძირითადი კონცეფციების დებულებები“, რომელიც 1973წ. გამოაქვეყნა ამერიკის ბუღალტერთა ასოციაციის აუდიტის ძირითად კონცეფციათა კომიტეტმა, მოცემულია აუდიტის ასეთი განმარტება: „აუდიტი ეწოდება ეკონომიკურ ქმედებათა და მოვლენათა შესახებ არსებული ცნობების ობიექტური შეკრებისა და შეფასების სისტემატურ პროცესს, იმ მიზნით, რომ განისაზღვროს დადგენილ კრიტერიუმებთან ამ მტკიცებების შესაბამისობის ხარისხი შემოწმების შედეგები და გადაეცეს დაინტერესებულ პირებს“.²

აუდიტი არ არის მხოლოდ კონტროლის მექანიზმი. აუდიტორული შემოწმება თანასწორად შეიძლება ჩაითვალოს კომერციული საქმიანობის წარმატების მიღწევად, რამეთუ კონსულტაციები რომლებიც განხორციელებულა ბიზნესის წარმართვის სპეციალისტების მიერ საბოლოო ჯამში კლიენტის ეკონომიკურ წარმატებას უზრუნველყოფს. ცნობილი ბრიტანელი მეცნიერი ა. ჰ. მილიჩემპი ფუნდამენტურ სახელმძღვანელოში „აუდიტი“ აყალიბებს აუდიტის ფუნდამენტურ პრინციპებს. ესენია:

- ა. პროფესიული სტატუსი: დამოუკიდებლობა, პატიოსნება, მიზანმიმართულება, სიმკაცრე, კომპენტენტურობა და ეთიკური ნორმებისა და კანონების გათვალისწინება;
- ბ. შეფასება თანდაყოლილი რისკის, კონტროლის რისკის, გაყალბებისა და შეცდომების რისკისა;

¹ მონტგომერი-აუდიტი. თბ., 1998, გვ.14.

² მონტგომერი-აუდიტი. თბ., 1998, გვ.8.

გ) ინფორმაციის მოპოვება: აუდიტორებს მიეწოდებათ სათანადო ინფორმაცია, მათ უფლება აქვთ ხელი მიუწვდეთ ყველა მონაცემზე, რაც მათ აუდიტისათვის სჭირდებათ.

საბაზრო ურთიერთობათა პირობებში აუდიტორული მომსახურეობა აუდიტორული დასკვნა, სამეწარმეო და კომერციული საქმიანობით დაკავებული სამეურნეო სუბიექტებისათვის დაახლოებით იგივე მნიშვნელობისაა, როგორც ექიმებისათვის რენტგენულ-გამომკვლევით აპარატურა, რომელთა მეშვეობითაც შესაძლებელი ხდება ცოცხალი ორგანიზმის (ადამიანის) ჯანსაღობისა და სიცოცხლისუნარიანობის დადგენა. აქედან გამომდინარე, დიდი აუდიტორული საქმიანობისა და აუდიტის განმახორციელებელი სუბიექტების პასუხისმგებლობა, როგორც სახელმწიფოს, ასევე აუდიტორული მომსახურებით მოსარგებლე სამეურნეო სუბიექტების წინაშე.

საქართველოს აუდიტორული საქმიანობის ძირითად საკანონმდებლო ბაზას შეადგენს 1995წ. 7 თებერვალს მიღებული საქართველოს კანონი „აუდიტორული საქმიანობის შესახებ“; რომელშიც 1997წ. 27 ივნისს 1999 წლის 30 აპრილს შეტანილ იქნა კანონში ცვლილებები №810 და №1916 კანონებით. აღნიშნულ კანონში გადმოცემულია აუდიტორული საქმიანობის ზოგადი პრინციპები. საქართველოს კანონი „აუდიტორული საქმიანობის შესახებ“ მიღებულ იქნა 1997წ. 7 თებერვალს. ყოველივე ამის შემდეგ კი აუდიტორულ ფირმებს მიეცათ ფართო ასპარეზი, მიუხედავად ამისა, ისინი მანამდეც ეწეოდნენ აღნიშნულ საქმიანობას.

კონტროლსა და აუდიტს აქვს კონკრეტული ფუნქციები, შინაარსი და ფორმები. კერძოდ, შეიძლება გამოვყოთ: ადმინისტრაციული, ტექნიკური, სამეურნეო, ფინანსური, აუდიტორული, ეკონომიკური კონტროლის ფორმები და სახეები. საბაზრო ურთიერთობაზე გარდამავალ ეტაპზე კონტროლის სუბიექტების ფორმირებას გარკვეული თავისებურებები გააჩნიათ. კონტროლის სუბიექტები კლასიფიცირდება შემდეგ ჭრილში: სახელმწიფო, საუწყებო და არასაუწყებო სამეურნეო-საფინანსო კონტროლი.

ფინანსური კონტროლი საქართველოში ხორციელდება კონტროლის პალატისა და ფინანსთა სამინისტროს მიერ. კონტროლის პალატა ანგარიშვალდებულია პარლამენტის წინაშე, ორგანიზაციულად და ფუნქციურად დამოუკიდებელი ორგანოა და ძირითადად ახორციელებს კონტროლს ქვეყნის ბიუჯეტის შემოსავალ-გასავლის შესრულებაზე.

ფინანსთა სამინისტრო და საგადასახადო ორგანოები წარმოადგენენ ხელისუფლების აღმასრულებელ ორგანოებს, რომლებიც ფუნქციონირებენ იმისათვის, რომ შეიმუშაონ და პრაქტიკულად განახორციელონ ქვეყნის საბიუჯეტო-საფინანსო პოლიტიკა, ხოლო ბიუჯეტში გადასახადების ამოღების სისტემის სისწორეს აკონტროლებენ საგადასახადო ორგანოები. კონტროლი ხორციელდება წინასწარი, მიმდინარე და შემდგომი კონტროლის სახით. წინასწარი

და მიმდინარე კონტროლის ფუნქციით ძირითადად დაინტერესებული არიან აუდიტორული ფირმები, ხოლო შემდგომი კონტროლით სახელმწიფო მაკონტროლებელი ორგანოები. უფრო ეფექტური წინასწარი და მიმდინარე კონტროლია, ამიტომ ოპერატიულობისა და მოქნილობის განმტკიცების მიზნით ფართოდ უნდა განვითარდეს აუდიტორული კონტროლის ფორმა.

აუდიტორული კონტროლი ვრცელდება: კერძო, კოოპერაციულ და სხვა საზოგადოებრივ საწარმოებზე, მათ გაერთიანებებზე, კორპორაციებზე, კომპანიებზე, ბანკებზე, საკრედიტო დაწესებულებებზე, ფინანსურ გაერთიანებებზე, ასოციაციებსა და კავშირებზე, ბირჟებსა და სხვადასხვა ფონდებზე. წინასწარი რევიზიებისაგან განსხვავებით აუდიტორული კონტროლის ფორმა ხორციელდება ხელშეკრულებით, რის მიხედვითაც აუდიტორები შემოწმებას ახორციელებენ მოქმედი კანონის საფუძველზე. დღეისათვის ნებისმიერ ეკონომიკურ სუბიექტს შეუძლია დადოს ხელშეკრულება აუდიტორულ ფირმასთან, რის საფუძველზეც კლიენტი მიიღებს დასკვნას საწარმოს საქმიანობის საფინანსო-ეკონომიკურ შედეგზე.

აუდიტი ფინანსური კონტროლის ერთ-ერთი ფორმაა, რომელიც ფართოდ გამოიყენებს ბუღალტრული აღრიცხვის, ეკონომიკური ანალიზის, სტატისტიკის და კვლევის სხვა მეთოდების ერთობლიობას, საქართველოში მოქმედი კანონის თანახმად გამოიყენება აღრიცხვისა და აუდიტის საერთაშორისო სტანდარტები. ფინანსური და აუდიტორიული კონტროლი მმართველობითი საქმიანობის ფუნქციას წარმოადგენს, რომელიც ხასიათდება შინაარსის ერთგვაროვნებით, მიზანმიმართულებით და განხორციელების ერთბაშობით. აუდიტორიულ მომსახურებას განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ეკონომიკური დისციპლინების სისტემაში. მის სფეროში შედის სამეურნეო-საფინანსო საქმიანობის კონტროლის მეთოდოლოგიისა და ორგანიზაციული საკითხების შესწავლა საბაზრო ეკონომიკის თავისებურებებთან მიმართებაში. აუდიტორული საქმიანობის ბაზას და დოკუმენტურ წყაროს პირველადი, ბუღალტრული და სხვა ეკონომიკურ-ფინანსური სტანდარტები წარმოადგენს, რომლებიც დაფუძნებულია ოპერაციების დამუშავების და რეგისტრაციის უწყვეტობის, ორმაგი სისტემით რეგისტრაციის, თავისდროულობის, ობიექტურობის და სხვა პრინციპებზე.

ფართო გაგებით, აუდიტი წარმოადგენს სპეციალურ ცოდნათა სისტემას საბაზრო ეკონომიკის სისტემაში ფუნქციონირებადი ეკონომიკური სუბიექტების სამეურნეო პროცესებისა და ფინანსური საქმიანობის კანონიერების, უწყვეტობისა და ეკონომიკური მიზანშეწონილობის შესწავლის პრინციპებისა და სხვა ეკონომიკური ინფორმაციის, აგრეთვე კონტროლის ობიექტების მდგომარეობის გამოკვლევის შესახებ. აუდიტის მეთოდს საფუძველად უღევს მოვლენათა კოლერაციული ურთიერთგანპირობებულობა რაოდენობრივობიდანდ თვისობრიობაში გადასვლის გზით. აუდიტორულ საქმიანობაში ფარ-

თოდ გამოიყენება აგრეთვე შედეგების თეორიის კატეგორიები და პრინციპები, კერძოდ: დაკვირვება, შედარება, ანალიზი და სინთეზი, დედუქცია და ინდუქცია. ამრიგად, აუდიტის მეთოდი შეიძლება წარმოვადგინოთ, როგორც გამოკვლევათა სპეციფიკური პრინციპების, ხერხებისა და საშუალებების ორგანულად დაკავშირებული ერთობლიობა, რომლებიც საადრიცხვო, ანგარიშგებითი და სხვა ეკონომიკური ინფორმაციის, აგრეთვე კონტროლის ობიექტის ფაქტიური მდგომარეობის გამოკვლევის მონაცემების საფუძველზე უზრუნველყოფენ სამეურნეო და ფინანსური ოპერაციების კანონიერების, უტყუარობის, მიზანშეწონილობის და ეკონომიკური ეფექტიანობის შესწავლას.

აუდიტორულ გამოკვლევათა მეთოდებისა და ხერხების კომპლექსური სისტემის შემუშავება ეფუძნება მეცნიერების მოწინავე მიღწევებს, რომელთა მეშვეობით შესაძლებელი ხდება ეკონომიკური სუბიექტების სამეურნეო-ფინანსური საქმიანობის და შედეგების შესახებ მონაცემთა დაჯგუფება განსაზღვრული დროისა და სივრცის მიხედვით, მათი რაოდენობრივ-თვისობრივი ცვლილებების დადგენა და ამ მაჩვენებელთა რეგულირებისა და უტყუარობის ხარისხის განსაზღვრა. აუდიტორულმა ფირმებმა და კორპორაციულმა გაერთიანებებმა თანდათანობით (ეტაპობრივად) უნდა დაიწყოთ გადასვლა სტანდარტების მოთხოვნათა შესაბამისად სწორედ ასეთი გზით შესაძლებელი იქნება ქართული აუდიტი რამდენადმე მიუახლოვდეს საერთაშორისო აუდიტის პარამეტრებს. ეს მოხდება მაშინ, როცა ქვეყნის ეკონომიკის დონე ადგილობრივი წარმოების განვითარებით მიუახლოვდება საერთაშორისო ეკონომიკის მოთხოვნებს. აუდიტორიულ საქმიანობაში დიდი მნიშვნელობა ენიჭება აუდიტორიული სამუშაოების ჩატარების ხარისხს. ჩვენი შეხედულებით, უნდა შეიქმნას აუდიტის რეგულირების ეკონომიკური მექანიზმი, რაც გულისხმობს უხარისხო აუდიტით მიყენებულ ზარალზე ჯარიმების სისტემის შემოღებას. ამას ხელი უნდა შეუწყოს აუდიტორიული სტანდარტების შემოღებამ, აუდიტორი უნდა ფლობდეს კომპიუტერულ გამოთვლით ტექნიკას და თავისუფლად ატარებს კომპიუტერულ აუდიტს. აუდიტორულ ორგანიზაციებში სრული და აქტიური ინფორმაციული ბაზის არსებობა ზრდის მის ავტორიტეტს კლიენტებს შორის. აუდიტორმა კლიენტები უნდა უზრუნველყოს მაღალი პროფესიონალური მომსახურებით, ჩატარებული მუშაობის ხარისხით და მუშაობის შედეგების ეფექტით, რაც მაღლა სწევს აუდიტორული ფირმის ავტორიტეტს. ამ მიმართულებით უნდა გადაწყდეს: ფირმის აუდიტორიული ბაზით სრულყოფის, გამოთვლითი სამუშაოების საიმედოობისა და თანამედროვეობის ტექნიკით შეიარაღების საკითხები.

საბაზრო ურთიერთობები აუდიტორულთან ერთად გულისხმობს სახელმწიფოთა საუწყებო კონტროლის გამოყენებას. სახელმწიფო ეროვნული ეკონომიკის მართვას ვერ განახორციელებს მართვის ფუნქციების (დაგეგმვის, აღრიცხვის, საწარმოთა საქმიანობის ანალიზის, საფინანსო და აუდიტორუ-

ლი კონტროლის) გარეშე. მათ არსს და შინაარსს საფუძვლად უდევს საკუთრების ფორმებზე დაფუძნებული საწარმოთა ორგანიზაციული ფორმები და სტრუქტურები.

ELGUJA KONJARIA

AUDIT- DEMOCRATIC FORM OF FINANCIAL-ECONOMIC CONTROL

Audits and its regulation is one of the prior directions in developing financial institution in Georgia. It is necessary to form such financial system that will help producers' correct occupation effectively. After getting independence, it was necessary for our country to establish independent control work in the process of forming marketing economics, which made it inevitable to have audit for getting financial information and stating the value of its reliability and quality. It will provide consumers with competent specialists' ideas, conclusion with arguments about the correctness of financial accounts and quality. As a result of normalization of our society, it is clear that audit work is unavoidable. Audit is adjusting to new system and so does marketing economics, though as all new activities, audit needs to improve the methodical and organizational form of conception to meet the requirements of marketing economics.

ღევი შონია

მარკეტინგი როგორც კომპანიის აქტივი და მისი შეფასების აქტუალური საკითხები

ფინანსური ანგარიშგების საერთაშორისო სტანდარტების მიხედვით, აქტივები განიმარტება როგორც რესურსები, რომლებსაც აკონტროლებს კომპანია გასული პერიოდის მოვლენების შედეგად და რომელთაგან იგი ელოდება ეკონომიკურ სარგებელს მომავალში. ფუნქციონირების ფორმის მიხედვით გამოყოფენ მატერიალურ (რომელთაც მატერიალურ-ნივთობრივი ფორმა გააჩნიათ), არამატერიალურ (რომელთაც მატერიალურ-ნივთობრივი ფორმა არ გააჩნიათ) და ფინანსურ (რომლებიც არსებობენ ფინანსური და ფულადი ინსტრუმენტების სახით) აქტივებს.

უდაოა ის, რომ უკანასკნელი რამოდენიმე ათეული წელია რაც შეიმჩნევა ფირმების აქტივების სტრუქტურაში არამატერიალური აქტივების ხვედრითი წილის ზრდის მყარი ტენდენცია. ბევრი მკვლევარი არამატერიალური აქტივების ხვედრითი წილის ზრდას უკავშირებს იმ სხვაობის მკვეთრ ზრდას, რაც შეიმჩნევა კომპანიის საბაზრო კაპიტალიზაციასა და აქტივების საბალანსო ღირებულებას შორის.¹

თუ საბაზრო კაპიტალიზაციაში გამოიხატება მატერიალური და არამატერიალური აქტივების საბაზრო ღირებულება, საბალანსო ანგარიშებში უპირატესად მხოლოდ მატერიალური აქტივებია გამოიხატული. აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ ბუღალტრული აღრიცხვის თანამედროვე სისტემებში არ არის გათვალისწინებული არამატერიალური აქტივების მრავალფეროვნება – (სხვადასხვანაირი არამატერიალური აქტივები), მათ შორის მარკეტინგულიც. არადა უნდა ითქვას, რომ სწორედ არამატერიალური აქტივები წარმოადგენენ მნიშვნელოვან კომპონენტს სხვადასხვა დარგის თანამედროვე კომპანიის საბაზრო კაპიტალიზაციაში.

არამატერიალური აქტივებისათვის მეტად მნიშვნელოვანია და ამავდროულად პრობლემატურიც, სხვადასხვა ობიექტების ამ კატეგორიის აქტივებისადმი მიკუთვნების საკითხი. დღეისათვის პრაქტიკაში თითქოსდა უმეტეს შემთხვევაში დამუშავებულია არამატერიალური აქტივების აღრიცხვის საკი-

¹ *Measuring and Leveraging your brand by David Haigh. Brand Finance ple (www. Brandfinance.com). 2000. May.*

თხი, მაგრამ ამავდროულად ხშირად იგი დისკუსიის საგანიც ხდება, განსაკუთრებით კი მაშინ, როდესაც ადგილი აქვს შეუსაბამობას საერთაშორისო სტანდარტებსა და ქვეყნის სააღრიცხვო სისტემას შორის.

უნდა ღინიშნოს, რომ თანამედროვე კომპანიის აქტივებს შორის განსაკუთრებული ადგილი მარკეტინგულ აქტივებს უკავიათ. როგორც უცხოური, ასევე ადგილობრივი პრაქტიკა მოწმობს იმას, რომ ფირმის მარკეტინგული აქტივები წარმოადგენენ უპირატესად არამატერიალურ აქტივებს.

პ. დოილი გამოყოფს და განმარტავს მარკეტინგული აქტივების ოთხ სახეს: „ფირმის მარკეტინგული უპირატესობა ბაზირდება მის შესაბამის აქტივებზე: მის მიერ ბაზრის ცოდნაზე, მის სავაჭრო მარკებზე, მისი მომხმარებლების ლოიალურობაზე და პარტნიორებთან სტრატეგიულ ურთიერთობებზე განაწილების არხებში. ყველაფერს ამას ჩვენ ვუწოდებთ კომპანიის საბაზრო ღირებულების მარკეტინგულ წყაროებს“.¹

ამერიკელი მკვლევარები პ. შრივასტავა და დ. ჟორჟ რაიბსტაინი გამოყოფენ სამ სტრატეგიულ მარკეტინგულ აქტივს: ბრენდებს, მომხმარებლებს და ურთიერთობებს არხებში.²

საკონსულტაციო ფირმა **Accenture** გეთავაზობს ფირმის მთლიანი რესურსების კლასიფიკაციაში მარკეტინგული აქტივების ადგილის საკუთარ ვარიანტს, რომელიც წარმოადგენილია შემდეგი ცხრილის სახით (ცხრ. 1).

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ჩვენი აზრით, მარკეტინგული აქტივების სტრუქტურისა და შესაძლებელია შემდეგნაირად მოხდეს:

1. კომპანიის მიერ ბაზრის ცოდნა;
2. კომპანიის სავაჭრო მარკები;
3. სამომხმარებლო ლოიალურობა;
4. კომპანიის სტრატეგიული ურთიერთობები პარტნიორებთან განაწილების არხებში;
5. ფორმალიზებული მარკეტინგული სტრატეგია.

ნებისმიერი კომპანიის მარკეტინგული აქტივების გამოვლენისას და შესწავლისას, პირველ რიგში, მეტად აუცილებელია იმის გათვალისწინება თუ რამდენადაა შესაძლებელი ამ აქტივების შემადგენლობების იდენტიფიკაცია (გამოყოფა, განშორება ერთმანეთისაგან). იდენტიფიკაციის შესაძლებლობის მრავალფეროვნებიდან გამომდინარე, შესაძლებელად მიგვაჩნია, მარკეტინგული აქტივების სტრუქტურის წარმოდგენა შემდეგნაირად: იხ. ცხრ. 2.

თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ მომავალში უცილებლად მეტი ყურადღება ექცეოდეს იქნება მარკეტინგის სფეროში ინვესტიციების ჩადების და

¹ П. Дойль. Маркетинг Ориентированный на стоймость. СПб. *Питер*. 2001. გვ.63.

² R. Srivastava, D. DJ. Reibstein. Metriks for Linking Marketing to financial Performanse //Working paper submitted to Marketing Science Institute. 2004. October 19. გვ.24.

კომპანიის ღირებულებაზე მისი ზეგავლენის საკითხებს, მაშინ აუცილებელია განვიხილოთ მარკეტინგული აქტივების (როგორც კომპანიის არამატერიალური აქტივების ერთ-ერთი ჯგუფის), შეფასებაში სხვადასხვა მიდგომების საკითხები.

ფირმის საქმიანობაში მარკეტინგის ფუნქციების რეალიზაციისათვის გამოყენებული რესურსები¹
ცხრილი. 1.

რესურსები	ინტელექტუალური კაპიტალის რესურსები		
	ურთიერთობითი	ორგანიზაციული	ადამიანისეული
მატერიალური	კლიენტური კონტრაქტები	* პროგრამული უზრუნველყოფა; * ფორმალიზებული პროცედურები; * პატენტები; * ბრენდები.	
არამატერიალური	* სამომხმარებლო ლოიალურობა * მომარაგების კონტრაქტების ხარისხი * ტენდერის უფლება * დიზაინის უფლება * ქსელები	* ორგანიზაციული რეპუტაცია * ბრენდის არსი (ძალა პრესტიჟი) * სამეცნიერო კვლევითი და ორგანიზაციული სამუშაოების მწარმოებლურობა * ნოუ-ჰაუ, შოუ-ჰაუ * საგულისხმო (გასათვლისწინებელი ცოდნა)	* სტრატეგიის განხორციელების უნარი * რეპუტაცია კადრებში (უმაღლესი ხელმძღვანელების კვალიფიკაცია და გამოცდილება)

პრაქტიკაში არამატერიალური აქტივების შეფასების შემდეგი მიდგომები გამოიყენება:

- ა) საბაზრო მიდგომა (არამატერიალური აქტივების შეფასების მიდგომა გაყიდვების შედარების საფუძველზე). საბაზრო მიდგომისას წარმოებს განსახილველი ობიექტის იმ ანალოგიურ არამატერიალურ აქტივებთან ან ინტერესებთან შედარება რომლებიც გაყიდული იყო ბაზარზე.

¹ j. j. ballow, G. Roos, R. Burgman, M. J. Molnar. A New Paradigm for Managing Shareholder Value. – *The Accenture Institute for High performance Business*. 2004.4 julu.

- ბ) შემოსავლებით მიდგომა (მიდგომა შემოსავლების კაპიტალიზაციის საფუძველზე). იგი გულისხმობს არამატერიალური აქტივის ან ინტერესის ღირებულების გაანგარიშებას, არამატერიალურ აქტივში მიმდინარე მომენტისათვის მოსალოდნელი სარგებლის ღირებულების დადგენით. პრაქტიკაში ამ მიდგომის ორი ყველაზე გავრცელებული მეთოდი არსებობს: შემოსავლის პირდაპირი კაპიტალიზაციისა და დისკონტირებული ფულადი მასის ღირებულების ანალიზის მეთოდი.
- გ. ხარჯებით მიდგომა, ხშირად ცნობილია „აღდგენის ხარჯების“ სახელით (ზოგჯერ ცნობილია როგორც მიდგომა კორექტირებული აქტივების საფუძველზე). მიდგომა კორექტირებული აქტივების საფუძველზე ეფუძვნება ჩანაცვლების პრინციპს, რაც იმაზე მიანიშნებს, რომ აქტივი არ ღირს იმაზე მეტი, ვიდრე ყველა მისი შემადგენელი ნაწილების ჩანაცვლების ხარჯები. ამ მიდგომის რეალიზაციისას გაანგარიშებული უნდა იქნას ხარჯები აქტივების შექმნის ყოველი ნაბიჯისათვის, შემქმნელების მოგების ჩათვლით.

მარკეტინგული აქტივების სტრუქტურა

ცხრილი 2.

მარკეტინგული აქტივები	მარკეტინგული აქტივების შემადგენლობა
1. ბაზრის ცოდნა	1.1. მონაცემთა ბაზა (მბ) მარკეტინგულ გარემოზე, მათ შორის: მბ მაკროდონეზე; მბ კონკურენტებზე მბ მყიდველებზე მბ ხარისხზე
	1.2. მომხმარებლის პროფილი, მათ შორის: მბ მომხმარებლებზე; მბ მომხმარებელთა სეგმენტების მიხედვით;
	1.3. მარკეტინგული გამოკვლევების შედეგები, მათ შორის: - სხვა ფირმების მარკეტინგული მიმოხილვა; - კომპანიის მიერ განხორციელებული კვლევები; - განახლების სიხშირის ინსტრუქციები.
	1.4. გამოვლენილი კონკურენტული უპირატესობები, მათ შორის დასაბუთებული და ფორმალიზებული უპირატესობები.
2. სავაჭრო მარკები	2.1. სასაქონლო ნიშნები
	2.2. სავაჭრო მარკები
	2.3. ბრენდები
	2.4. სავაჭრო მარკების ფორმალიზებული პორთფელი (სპექტრი)

3. სამომხმარებლო ლოიალურობა	3.1. ლოიალურობის ფორმალიზებული პროგრამა, მათ შორის: მბ მყიდველთა ქცევის ტენდენციებზე; მუდმივი კლიენტების წახალისების პროგრამა.
4. პარტნიორებთან სტრატეგიული ურთიერთობები განაწილების არხებში	4.1. არხების გატარების შესაძლებლობები და ფორმალიზებული სტრუქტურა; 4.2. საქონელმომძრაობისა და მარაგების (განაწილების არხების ობიექტები) დინებების ფორმალიზებული ლოგისტიკა 4.3. დისტრიბუტორებთან ურთიერთობების (განაწილების არხის სუბიექტები) ფორმალიზებული მართვა.
5. შემუშავებული და ფორმალიზებული მარკეტინგული სტრატეგიების რაოდენობა	5.1. შემუშავებული ფორმალიზებული ფუნქციონალური მარკეტინგული სტრატეგიების რაოდენობა. 5.2. შემუშავებული ოპერატიული მარკეტინგული სტრატეგიების რაოდენობა. 5.3. შემუშავებული მარკეტინგული სტანდარტებისა და მარკეტინგული დაგეგმვის, როგორც ბიზნესის დაგეგმვის ძირითადი შემადგენელის რაოდენობა

უნდა აღინიშნოს ასევე, რომ პრაქტიკაში მეტად რთულია სხვადასხვა მიდგომების გამოყენებით მიღებულ შედეგებზე შეთანხმების პროცესი. პირი რომელიც აწარმოებს შეფასებას, რა თქმა უნდა, ეყრდნობა თავის შეხედულებებს ამ საკითხებისადმი, მაგრამ ამასთან აუცილებელია გამოყენებული მეთოდების განმარტება და დასაბუთება.

ამერიკელი ეკონომისტის გ. სმიტის ნაშრომზე, რომელიც ეძღვნება არამატერიალური აქტივებისა და ინტელექტუალური საკუთრების ღირებულების შეფასებას,¹ დაყრდნობით შესაძლებელია არამატერიალური აქტივების შეფასებაში სხვადასხვა მიდგომების პრაქტიკული მნიშვნელობის მიზანშეწონილობის საკუთარი ვერსიის წარმოდგენა. იხ. ცხრ. 3.

ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტებისა და არამატერიალური აქტივების შეფასებაში სხვადასხვა მიდგომების მიზანშეწონილობა

ცხრილი 3.

ინტელექტუალურისაქმიანობის ობიექტებისა და არამატერიალური აქტივების სახეები	მიდგომების მიზანშეწონილობა		
	პირველ რიგში	მეორე რიგში	ნაკლებად გამოყენებადი
პატენტები და ტექნოლოგიები	შემოსავლებით	საბაზრო	ხარჯებით

¹ G. V. Smith, R. L. Parr. Valuation of Intellectual Property and Intangible Assets, Second edition, John Willey & Sons. N. Y., 1994.

სასაქონლო ნიშნები	შემოსავლებით	საბაზრო	ხარჯებით
შაავტორო უფლებების ობიექტები	შემოსავლებით	საბაზრო	ხარჯებით
კვალიფიცირებული სამუშაო ძალა	ხარჯებით	შემოსავლ ებით	საბაზრო
მენეჯმენტის საინფორმაციო პროგრამული უზრუნველყოფა (მაგ. მბ კლიენტებზე)	ხარჯებით	საბაზრო	შემოსავლე ბით
პროგრამული პროდუქტები	შემოსავლებით	საბაზრო	ხარჯებით
დისტრიბუციული ქსელები	ხარჯებით	შემოსავლე ბით	საბაზრო
საბაზო დეპოზიტები (Core deposits)	შემოსავლებით	საბაზრო	ხარჯებით
უფლება ფრანჩაიზინგზე	შემოსავლებით	საბაზრო	ხარჯებით
კორპორაციული პრაქტიკა და პროცედურები	ხარჯებით	შემოსავლე ბით	საბაზრო

ზემოთ მოცემული რეკომენდაციებიდან გამოძინარე და მარკეტინგული აქტივების ბუნებისა და სტრუქტურის (ცხრ.2.) გათვალისწინებით შესაძლებელია განისაზღვროს მარკეტინგული აქტივების შეფასებაში ამა თუ იმ მეთოდის გამოყენების მიზანშეწონილობა (ცხრ. 4).

**მარკეტინგული აქტივების შეფასებაში მიდგომების გამოყენების
მიზანშეწონილობა
ცხრილი 4.**

მარკეტინგული აქტივები	მარკეტინგული აქტივების შემადგენლობა	მიდგომების მიზანშეწონილობა		
		პირ ველ რიგ ში	მეო- რე რიგ ში	ნაკლ ებად გამოყ ენება დი
1. ბაზრის ცოდნა	1.1.მონაცემთა ბაზა მარკეტინგულ გარემოზე, მათ შორის: მბ მაკროდონეზე; მბ მყიდველებზე; მბ კონკურენტებზე; მბ ბაზრებზე.	ხარჯ ებით	საბაზ რო	შემო სავლ ებით
	1.2.მომხმარებელთა პორტფელი, მათ შორის მბ მომხმარებლებზე; მბ მომხმარებელთა სეგმენტებზე			

	1.3.მარკეტინგულიგამოკვლევებისშედეგი მათშორის:მომხრე ფირმების მარკეტინგული მიმოხილვა.კომპანიისმარკეტინგულიკვლევები ი:ინსტრუქციები განახლების სისშირეზე.			
	1.4.გამოვლენილი კონკურენტული უპირატესობები,			
2.სავაჭრო მარკები	2.1 სასაქონლო ნიშნები	შემოსავლებით	საბაზრო	ხარჯებით
	2.2 სავაჭრო მარკები			
	2.3. ბრენდები			
	2.4.სავაჭრო მარკების ფორმირებული პორთფელი			
3.სამომხმარებლო ლოიალურობა	3.1. ლოიალობის ფორმალიზებული პროგრამა, მათ შორის მუდმივი კლიენტების წახალისების პროგრამა და მზ მყიდველთა ქცევის ტენდენციებზე	შემოსავლებით	ხარჯებით	საბაზრო
4.სტრატეგიული ურთიერთობები პარტნიორებთან განაწილების არხებში	4.1 არხების ფორმალიზებული სტრუქტურა და გაშვების შესაძლებლობები	ხარჯებით	შემოსავლებით	საბაზრო
	4.2. საქონელმოძრაობის არხებისა და მარაგების ფორმალიზებული ლოგისტიკა			
	4.3.დისტრიბუტორებთან ურთიერთობების ფორმალიზებული მართვა			
5.შემუშავებული და ფორმალიზებული მარკეტინგული სტრატეგიები	5.1. შემუშავებული ფორმალიზებული ფუნქციონალური მარკეტინგული სტრატეგიების არსებობა	ხარჯებით	შემოსავლებით	საბაზრო
	5.2.შემუშავებული ოპერატიული მარკეტინგული სტრატეგიის არსებობა			
	5.3.შემუშავებული მარკეტინგული სტანდარტებისა და მარკეტინგული დაგეგმვის, როგორც ბიზნეს-გეგმის მთავარი შემადგენლის არსებობა			

უნდა აღინიშნოს, რომ არამატერიალური აქტივების შეფასების ზემოთაღნიშნული მიდგომების გამოყენებისას არსებობს განსაზღვრული სპეციფიკაც, კერძოდ, არამატერიალური და მათ შორის მარკეტინგული აქტივების შეფასებისას ყოველთვის არსებობს იმის შესაძლებლობა, რომ გამოვიყენოთ მხოლოდ ხარჯებით მიდგომა და განვსაზღვროთ ობიექტის საბაზრო ღირებულება. ასეთი შეფასება, აქტივის შექმნის ხარჯების შეფასების თვალსაზრისით, მიაჩნდება დიაპაზონის მხოლოდ ქვედა საზღვარზე და უნდა აღინიშნოს, რომ უმეტეს შემთხვევაში ასეთი შეფასების შედეგი ყოველთვის ადეკვატური შეიძლება არ აღმოჩნდეს ნამდვილ, არსებულ ღირებულებასთან.

ანუ ასეთი შეფასება მიაჩნდება მხოლოდ ამ დიაპაზონის იმ ქვედა საზღვარზე, რომელშიც დგინდება ღირებულების ძებნილი სიდიდე. ამ დიაპაზონის ზედა საზღვრის დადგენა შეიძლება განხორციელდეს მხოლოდ შეფა-

სების შემოსავლებით მიდგომის საფუძველზე. ასეთი მდგომარეობა პირველ რიგში სასაქონლო ნიშნებისა და ბრენდების შეფასებისათვის არის დამახასიათებელი, რასაც ინტელექტუალური საკუთრების შეფასებაში წამყვანი სპეციალისტების გამოცდილებაც მოწმობს.¹

შემოსავლებით შეფასების მიდგომის გამოყენება იგება საკუთრების ინვესტორულ მიმზიდველობაზე დაყრდნობით, რომელთაგან მომავალში მოსალოდნელია სრულიად განსაზღვრული (ობიექტის სავარაუდო გასაყიდ ფასთან შესაბამისი) სარგებლის მიღება. რამდენადაც საბაზრო ღირებულება, მისი განმარტების თანახმად, ყოველთვის გამოიხატება ფულად ექვივალენტში. ამ სარგებლის ქვეშ უნდა ვიგულისხმოთ უშუალოდ შესაფასებელი საკუთრების მფლობელისადმი მიმართული ფულადი სახსრების ღირება. ჭეხ მომენტი ძალიან არსებითია, რადგანაც როდესაც საქმე ეხება სასაქონლო ნიშნების ღირებულების შეფასების საკითხს, ხშირად დგება სხვადასხვა პროფესიული შეფასების რეიტინგული მეთოდების შეცვლის (ჩანაცვლების) საკითხიც.

შეფასების საბაზრო მიდგომა (რომლის ძირითად საძუშაო პროცედურას წარმოადგენს გაყიდვების შედარების მეთოდი), ინტელექტუალური საკუთრების ობიექტების შეფასებაში პრაქტიკულად არ გამოიყენება. ”ამ მეთოდის ძირითადი არსი მდგომარეობს საკუთრების საბაზრო ღირებულების განსაზღვრაში. იმისათვის რომ გავიგოთ თუ რატომ არ გამოიყენება პრაქტიკაში ეს მეთოდი, საკმარისია გავეცნოთ გაყიდვების საბაზრო მეთოდის გამოყენებისათვის აუცილებელ სამ პირობას:

- ანალოგიური დანიშნულებისა და შესადარი სარგებლიანობის მქონე ობიექტების გაყიდვების ფაქტების არსებობა;
- გაყიდვების ფასებზე და ასეთი გაყიდვების აქტების შესრულების არსებულ რეალურ პირობებზე ინფორმაციის მისაწვდომობა;
- ასეთივე ობიექტების განმასხვავებელი ნიშნებისა და მახასიათებლების მათივე ღირებულებაზე ზეგავლენის ხარისხზე ანალიტიკური ინფორმაციის არსებობა.

თუ არ არსებობს აუცილებელ მონაცემთა ბაზა, რომელიც უზრუნველყოფს მეორე და მესამე პირობის შესრულებას, საქმეს იქითკენ მივყავართ, რომ ხელმისაწვდომად ქცეული ინფორმაცია ინტელექტუალურ საკუთრებაზე, გამოიყენებული იქნება მხოლოდ როგორც სიგნალი (ორიენტაცია), და შეფასებაში ძებნილი საბაზრო ღირებულების შედეგობრივ მნიშვნელობაზე ზემოქმედების უნარის არ მქონე.

¹ G. V. Smith, R. L. Parr. Valuation of Intellectual Property and Intangible Assets, Second edition, N. Y., John Wiley & Sons, 1994.

ამიტომაც უმეტეს შემთხვევაში, როგორც საზღვარგარეთ, ასევე საქართველოში, მარკეტინგული აქტივების შეფასებისას, მხოლოდ შემოსავლებით მიდგომის მეთოდი გამოიყენება. ამის ძირითადი მიზეზი კი იმაში მდგომარეობს, რომ მარკეტინგული აქტივების შეფასებას სამი ძირითადი მიზანი გააჩნია: პირველი – ყიდვა-გაყიდვის აქტების, სხვადასხვა დაპირებების დასრულება და ა. შ.; მეორე – თუ კომპანიას გააჩნია აქტივების ღირებულების ფინანსურ და ბუღალტრულ ანგარიშებში შეტანის მიზეზი; მესამე – აქტივის, მათ შორის მასში ინვესტიციის მართვის ოპტიმიზაცია.

უნდა აღინიშნოს, რომ ღღემდე არცერთი ქართული კომპანია არ აქცევს არამატერიალური აქტივების, მათ შორის მარკეტინგულის, შეფასების ამ საკითხებს სათანადო ყურადღებას. აქტივების შეფასების მთელი პრაქტიკა ეყრდნობა ბრენდების შეფასებას.

უცხოელი სპეციალისტების გამოცდილების ანალიზი შესაძლებლობას გვაძლევს, რომ გამოვყოთ იმ აქტივების სამი „ჯგუფი“, რომლებიც საკმაოდ ხშირად როგორც ბრენდი ისე მოიხსენიება:

1. ლოგოტიპი და მასთან დაკავშირებული ვიზუალური ელემენტები, რაც ბრენდის შედარებით ვიწრო განმარტებას იძლევა. ისინი ფოკუსირდებიან ვიზუალური და ვერბალური ელემენტების იურიდიულ დაცვაზე, ერთი კომპანიის პროდუქტისა და მომსახურების სხვა კომპანიისაგან დიფერენციაციისათვის და ასტიმულირებენ ამ პროდუქტებსა და მომსახურებას. ძირითადი იურიდიული ელემენტები, რომლებსაც მოიცავს მოცემული განმარტება, ესაა – სახელწოდებები, სავაჭრო მარკები და სიმბოლოები. შეფასებას, რომელიც ეყრდნობა ასეთ განმარტებას, უფრო ზუსტი იქნებოდა თუ დავარქმევდით არა ბრენდის, არამედ სავაჭრო მარკების შეფასებას.
2. სავაჭრო მარკისა და მასთან ასოცირებულ ინტელექტუალურ საქმიანობაზე უფლებების კომპლექსური კრებული. ამ განმარტებით ცნება „ბრენდი“ შედარებით ფართოვდება რათა მეტი მოცულობით მოიცვას ინტელექტუალურ საქმიანობაზე უფლებები, ისეთები როგორცაა უფლება პროდუქტების დიზაინზე, საფირმო ტანისამოსზე, შეფუთვაზე, ფერებზე, სუნზე, ხმებზე, ლოგოტიპებზე, რეკლამისა და ტექსტების ვიზუალური ელემენტებზე.¹

¹ ზოგიერთი სპეციალისტი, თვით ბრენდის განმარტებაში დებს ინტელექტუალური საკუთრების უფლებასაც, რათა მოიცვას როგორც მატერიალური, ასევე არამატერიალური საკუთრების უფლება (მაგალითად, viski uinness-ის შემთხვევაში აქვე იდება ამ ვისკის რეცეპტიც და წარმოების ტექნოლოგიაც), ანუ ცნება „ბრენდი“ გაცილებით ფართოა, ვიდრე უბრალოდ ლოგოტიპი და მასთან დაკავშირებული ვიზუალური ელემენტები. ბრენდის ასეთი განმარტება ჩვეუ-

3. მთელი კომპანიის ან ორგანიზაციის ბრენდი. ძალიან ხშირად ვხვდებით ისეთ შემთხვევას, როდესაც ტერმინი „ბრენდი“ შეეხება მთელს ორგანიზაციას, რომლის შიგნითაც გამოიყენება კონკრეტული ლოგოტიპი და ვიზუალური ელემენტები, ასევე ვიზუალური და მარკეტინგული არამატერიალური აქტივებისა და მათთან დაკავშირებული რეპუტაციის შედარებით ფართო საერთო კრებული.

პრაქტიკაში გამოყენებული ბრენდების შეფასების მეთოდების აბსოლუტური უმრავლესობა შეიძლება გავაერთიანოთ სამ ძირითად მეთოდში:

1. საერთო ხარჯების მეთოდი. ეს მეთოდი ეფუძნება ბრენდის შექმნაზე და მის წინსვლაზე ყველა ხარჯების გაანგარიშებას. კერძოდ: ხარჯები კვლევებზე, მხატვრულ გადაწყვეტილებებზე და შეფუთვაზე, იურიდიულ რეგისტრაციაზე და დაცვაზე, რეკლამაზე, წინსვლაზე და საზოგადოებასთან კავშირზე. ამ მეთოდის უპირატესობა მდგომარეობს იმაში, რომ ხარჯები პრაქტიკულად ყოველთვის ცნობილია. ასევე ბრენდის შექმნაზე ხარჯები დოკუმენტალურად გაფორმებულია და შესაბამისად ცნობილია ის პერიოდები, რომელ პერიოდებშიც ისინი ხორციელდებოდა.¹
2. ნარჩენი ღირებულების ჩანაცვლების მეთოდი. ამ მეთოდის შესაბამისად საჭიროა კომპანიის საერთო საბაზრო ღირებულებიდან თანმიმდევრულად გამოირიცხოს მატერიალური და ფინანსური აქტივების ღირებულება და ასევე იმ სხვადასხვა არამატერიალური აქტივების ღირებულება, რომლებიც არ მიეკუთვნება ბრენდს. ნარჩენი ჩანაცვლება ბრენდს ღირებულების სახით. ეს მეთოდი შეიძლება აღიარებულ იქნეს როგორც საუკეთესოდ, მაგრამ მის სარეალიზაციოდ აუცილებელია ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად განისაზღვროს თვითონ კომპანიის, მატერიალური აქტივების, ასევე არამატერიალური აქტივების ზოგიერთი ნაწილის (პატენტები, ლიცენზიები და ა. შ.) ღირებულება.
3. დისკონტირებული დამატებითი ღირებულების მეთოდი. ამ შემთხვევაში განისაზღვრება სხვაობა ბრენდირებული საქონლის ფასებსა და ახლოს მდგომი იმ ანალოგი საქონლის ფასებს შორის, რომელიც ბრენდს არ წარმოადგენს. ამ სხვაობიდან იქითება

ღებრივ გაითვალისწინება მაშინ, როდესაც ჩვენ მხოლოდ მარკეტინგულ კონტექსტში ვლაპარაკობთ ბრენდის შეფასებაზე.

¹ ძირითადი ნაკლოვანება ამ მეთოდისა მდგომარეობს იმაში, რომ ნებისმიერი თანხის დახარჯვის შედეგად მივიღებთ ისეთ აქტივს, რომელიც ვერანაირად ვერ უზრუნველყოფს შემოსავლების გაზრდას ან ხარჯების შემცირებას, უფრო მეტიც, ზოგიერთ შემთხვევაში კი შეიძლება იგი ახდენდეს ხარჯების „გენეიებას“. ეს აქტივი ასევე გამოუსადეგარი შეიძლება გახდეს მიმოქცევისათვის ბაზარზე და განსაკუთრებით უარყოფითად იმოქმედოს კომპანიის კაპიტალიზაციაზე.

ბრენდის შექმნისა და წინსვლის ხარჯები და შედეგი მრავლდება გასაღების მოცემულ მოცულობაზე ბრენდის მთელი სასიოცხლო ციკლის განმავლობაში.

ბრენდის შეფასების ყველაზე ცნობილ მეთოდიკას მსოფლიოში წარმოადგენს კომპანია „Interbrand“-ის მეთოდი, რომელიც შესღებს 4-5 ეტაპისაგან: ბაზრის სეგმენტაცია; არამატერიალური აქტივებით გენერირებული შემოსავლების ფინანსური ანალიზი; ღირებულების არამატერიალური ფაქტორების ანალიზი, მათ შორის ბრენდის; მოთხოვნის ანალიზი; კონკურენტული ანალიზი, მათ შორის ბრენდის ძალების ანალიზი.¹ მსოფლიოს წამყვანი ბრენდების ამ მეთოდით შეფასებისას მიღებული შედეგები ყოველწლიურად ქვეყნდება ჟურნალ „Business Week“-ის მიერ. საუკეთესო ათეულის, ყველაზე „ძვირიანი“ ბრენდების 2005წ. მონაცემები მოცემულია ცხრილში, სადაც აგრეთვე ნახვენებია „The Financial Times“-ის მონაცემები ამ ბრენდების ღირებულების წილზე კომპანიის ღირებულებაში (ცხრ.5).

არსებობს აგრეთვე ბრენდების შეფასების ისეთი მეთოდები, რომლებშიაც გამოყენებულია ექსპერტული შეფასების ელემენტები. მაგალითად ა. დამოდარანი (Aswath Damodaran) ბრენდების შეფასებაში გვთავაზობს შედარებითი მიდგომის გამოყენებას სპეციალური მულტიპლიკატორების განმარტებით,² ასევე ბრენდების ღირებულების გაანგარიშების თავიანთი მეთოდიკები გააჩნიათ დასავლეთის ბევრ წამყვან აუდიროტიულ და შემაფასებელ ფირმებს.³

**კომპანიების ღირებულებისა და ბრენდების შეფასების
ურთიერთდამოკიდებულება
ცხრილი 5.**

ადგილი	ბრენდი	ბრენდის შეფასება მლნ. აშშ დოლარი	კომპანიის ღირებულების შეფასება მლნ. აშშ დოლარი	ბრენდის ღირებულების წილი კომპანიის ღირებულებაში %-ში
I	Coca-Cola	67525	100428	67,2
II	Microsoft	59941	262974	22,8
III	IBM	53376	165787	33,2
IV	GEGE	46996	382233	12,3
V	Intel	35588	144695	24,6
VI	Nokia	26452	72314	36,6
VII	Disney	26441	58503	45,2
VIII	McDonald's	26014	39613	65,7

¹ The value of the brand. Fundamentals of an economic evaluation

² А. Дамодаран. Инвестиционная оценка. М., 2004.

³ www.interbrand.com

IX	Toyota	24837	134324	20,1
X	Marlboro	21189	146731	14,4

უცილებელია იმის აღნიშვნა, რომ ყველა ზემოთ ნახსენები მეთოდიკები, როგორც წესი, გამოიყენება ბრენდების, (ამ ტერმინის ფართო გაგებით) შეფასებისათვის, მაშინ როცა მასში იგულისხმება ყველა მარკეტინგული აქტივი, შესაბამისად ეს მეთოდიკები ეფუძნება ან დამატებითი შემოსავლების დისკონტირებას, რომელსაც კომპანია ღებულობს ბრენდების ხარჯზე, ან „ნარჩენების“ პრინციპს, როდესაც კომპანიის ღირებულებიდან გამოიქვითება მატერიალური აქტივების ღირებულება და ა. შ.

უღაოა ის, რომ ამ მეთოდების კარგი ცოდნა ფირმებს გამოადგებათ არა მარტო აქტივების მაღალ ღონეზე შეფასებაში, არამედ მარკეტინგულ აქტივებში ჩადებული ინვესტიციების შეფასებაშიც და მართვაშიც.

DEVI SHONIA

MARKETING AS AN ASSET OF THE COMPANY

Nowadays, there is noticeable a tendency in the increase of the share of immaterial assets in the structure of contemporary firms' assets. Marketing assets which are primarily immaterial ones have a special place, among the assets of contemporary firms. That's why the organization process of immaterial assets and the method of approach to their estimation require significant attention. In our opinion the organization process of marketing assets may be implemented in the following way:

1. Market awareness by the company;
2. The company's trade marks;
3. Consumer's loyalty;
4. The company's strategic relations with the partners in the distribution channels;
5. Formalized marketing strategy.

In practice in order to estimate immaterial assets there are mostly used the following approaches:

1. Marketing;
2. With incomes;
3. With expenditures.

It should be indicated that Georgian companies don't pay relevant attention to the tasks of an estimation of immaterial assets, among them marketing ones. Their practice of assets estimation is based on brand estimation. The good knowledge of approach methods in estimation will be useful for firms not only for estimation of assets at a high level but also for estimation of investments put in marketing assets and for management of marketing assets.

დ ე მ ო გ რ ა ჯ ი ა

მერაბ ბეჟუა

**აფხაზეთის მოსახლეობის დინამიკა და
ეროვნული შემადგენლობა
(1926-1989)**

მოსახლეობის დინამიკის, სტრუქტურის და აღწარმოების პრობლემები ყოველთვის იყო და არის მეცნიერულ კვლევათა ყურადღების ცენტრში. თავისთავად გასაგებია, რომ მოსახლეობის დინამიკისა და სტრუქტურის ოპტიმალური მახასიათებლების მიღწევა ნებისმიერი ქვეყნის უმთავრესი ამოცანაა. აქედან გამომდინარე, პრაქტიკულად ყველა მაღალგანვითარებული, ცივილიზებული ქვეყანა საგანგებო ღონისძიებებს და სპეციალურ პროგრამებს შეიმუშავებს მოსახლეობის აღწარმოების ოპტიმიზაციისათვის, მოსახლეობის, როგორც საზოგადოების საწარმოო ძალების ზრდისათვის.

ქვეყნისა თუ რეგიონის მოსახლეობის დინამიკა მრავალი ურთიერთდაკავშირებული და არაერთგანზომილებიანი ფაქტორითაა განპირობებული. რასაკვირველია, მოსახლეობის დინამიკის მაჩვენებლებს, უპირველეს ყოვლისა, ბუნებრივი და მექანიკური მოძრაობის მახასიათებლები განსაზღვრავენ, მაგრამ ამ პროცესებზე ასევე მეტად ანგარიშგასაწევ ზეგავლენას ახდენენ სოციალურ-ეკონომიკური ფაქტორები, ბუნებრივი პირობები, მაკრო და მიკრო ღონის ფაქტორები და მოვლენები.

აფხაზეთის მოსახლეობის დინამიკა მეტად თავისებური კანონზომიერებებით ხასიათდება. სწორედ ამიტომ აფხაზეთის მოსახლეობის დინამიკის, სტრუქტურის, ტერიტორიული განლაგების საკითხების ღრმა შესწავლას უდიდესი თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა ენიჭება. აფხაზეთის მოსახლეობის დინამიკის ძირითადი მახასიათებლები წარმოდგენილია №1 ცხრილში. როგორც წარმოდგენილი ინფორმაცია გვიჩვენებს, აფხაზეთის მოსახლეობის ზრდის ტემპები ჩვენს საუკუნეში საკმაოდ მაღალი იყო. საკმარისია ითქვას, რომ რეგიონის მოსახლეობის გაორმაგებას მხოლოდ 40 წელი დასჭირდა, რაც ერთ-ერთი ყველაზე მაღალი მაჩვენებელია საქართველოს რეგიონების მიხედვით. თუ 1926 წლის მონაცემებით, აფხაზეთის მოსახლეობა 211,7 ათასს შეადგენდა, 1965 წლისათვის ამ მაჩვენებელმა 451 ათასს კაცს გადააჭარბა.

აფხაზეთში მოსახლეობის ზრდის განსაკუთრებით მაღალი მაჩვენებლები სწორედ 1926-1959 წლებში ფიქსირდება. ამ პერიოდში მაღალი იყო მოსახლეობის ბუნებრივი მატების მახასიათებლები, მაგრამ რეგიონის მოსახლეობის ინტენსიურ ზრდაზე არანაკლები ზეგავლენა მოახდინა მიგრაციამაც, საქართველოს ფარგლებს გარედან მოსახლეობის მასიურმა ჩამოსახლებამ. აფხაზეთის მოსახლეობის ჩამოსახლება ხორციელდება XIX საუკუნის ბოლოსაც და ჩვენი საუკუნის 60-იან, 70-იან წლებშიც, მაგრამ ვიმეორებთ, რომ ეს პროცესი განსაკუთრებით 1926-1959 წლებში იყო გამორჩეულად ინტენსიური.¹

**აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის მოსახლეობის
რიცხოვნობის დინამიკა (1926-1989)**

ცხრილი 1.

	მოსახლეობის რიცხოვნება	მათ შორის		პროცენტობით მთელ მოსახლეობასთან		ზრდა წინა პერიოდთან
	(ათასი კაცი)	ქალაქის	სოფლის	ქალაქის	სოფლის	
1926	211.7	2.2	179.5	15.2	84.8	—
1939	311.9	88.1	223.8	28.2	71.8	147.3
1950	315.4	116.0	199.4	36.8	63.2	101.1
1955	368.3	137.5	230.8	37.3	62.7	116.8
1959	404.7	149.7	255.0	37.0	63.0	109.9
1960	414.2	154.4	259.8	37.3	62.7	102.3
1965	451.0	187.4	263.6	41.6	58.4	108.9
1970	487.0	215.1	271.9	44.2	55.8	108.0
1975	496.4	222.9	273.5	44.9	55.1	101.9
1979	505.4	238.5	266.9	47.2	52.8	101.8
1980	506.5	239.5	267.0	47.3	52.7	100.2
1985	522.8	249.6	273.2	47.6	52.2	103.2
1989	535.6	256.3	279.3	47.9	52.1	102.4
1990	437.5	257.3	280.2	47.9	52.1	100.4

ცხრილი შედგენილია საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემების საფუძველზე

იმის გამო, რომ 1959-1989 წლებში, აფხაზეთის მოსახლეობის ზრდაზე მიგრაციული პროცესების გავლენა შესუსტდა, რეგიონის მოსახლეობის ზრდის ტემპებიც შემცირდა. ამას ბუნებრივი მატების მკვეთრი შემცირებაც დაერთო – შობადობის შემცირებისა და მოკვდაობის ზრდის შედეგად. ამ პერიოდში რეგიონის მოსახლეობის საშუალო წლიური მატების ტემპი 3,9%-მდე შემცირდა, მაშინ როდესაც 1926-1959 წლებში ეს მაჩვენებლები 6,2%-ს

¹ ვ. ჯაოშვილი. „საქართველოს მოსახლეობა“. თბ. 1996წ.

შეადგენდა. ყველაფრის მიუხედავად აფხაზეთის მოსახლეობის მატების ტემპი მაინც ერთ-ერთი ყველაზე მაღალი იყო საქართველოს რეგიონებს შორის.

XX საუკუნის 30-იანი წლებიდან აფხაზეთში შეიმჩნევა ურბანიზაციის პროცესის დაჩქარება – თუ 1926 წლის მონაცემებით აფხაზეთის ქალაქის მოსახლეობა რეგიონის მთლიანი მოსახლეობის მხოლოდ 15,2%-ს შეადგენდა. 1939 წლისათვის ამ მაჩვენებელმა 28%-ს გადააჭარბა. ამ პერიოდში უკვე ძალიან მაღალი ტემპებით იზრდებოდა ქალაქ სოხუმისა და ტყვარჩელის მოსახლეობა, რაც განპირობებული იყო ამ ქალაქებში სამრეწველო საწარმოთა ამოქმედებით და საერთოდ, რეგიონში ინდუსტრიული სფეროს წინმსწრები განვითარებით.

აფხაზეთის ქალაქის მოსახლეობის ხვედრითი წილის ამდღეობა განსაკუთრებით თვალში საცემია 1959-1989 წლების პერიოდში. ამ წლების განმავლობაში ქალაქის მოსახლეობის ხვედრითი წილი 10,6% გაიზარდა – 37,3%-დან 47,9%-მდე. უნდა აღინიშნოს ის, რომ ქალაქის მოსახლეობა იზრდებოდა არა მხოლოდ ქალაქების – სოხუმისა და ტყვარჩელის, არამედ საშუალო და მცირე ქალაქების ხარჯზეც. განსაკუთრებით მაღალი ტემპებით იზრდებოდა ამ პერიოდში გაგრის, გულრიფშის, ოჩამჩირის, გალის მოსახლეობა. ასევე მაღალი ტემპებით ვითარდებოდა მცირე საქალაქო დასახლებების – განთიადის, ახალი ათონის, მიუსერას, ბიჭვინთის მოსახლეობა. თუ იმასაც გავითვალისწინებთ, რომ აფხაზეთის ქალაქის მოსახლეობა არამხოლოდ საკუთარი სოფლების ხარჯზე, არამედ ქვეყნის გარედან შემოსული მოსახლეობის ხარჯზეც იზრდებოდა, დავრწმუნდებით, რომ აფხაზეთის ქალაქის მოსახლეობის ზრდის წყაროები მართლაც სოლიდური იყო. და მაინც, აფხაზეთის ქალაქის მოსახლეობა XX საუკუნის 80-იანი წლების ბოლოსათვისაც კი ვერ გასცდა 50% ზღვარს, რითაც ეს რეგიონი გამორჩეულად იკავებდა საქართველოში.¹

იმის მიუხედავად რომ, აფხაზეთის ქალაქის მოსახლეობა ასეთი გამორჩეული ტემპებით იზრდებოდა, რეგიონის სოფელმაც შეინარჩუნა მნიშვნელოვანი შრომითი პოტენციალი. საკმარისია ითქვას, რომ მთელი საანალიზო პერიოდის განმავლობაში აფხაზეთის სოფლის მოსახლეობა აბსოლუტურად იზრდებოდა. შესაბამის პერიოდში საქართველოს სოფლის მოსახლეობა სტაბილური იყო.

მეტად განსხვავებული იყო მოსახლეობის დინამიკის მაჩვენებლები აფხაზეთის შიგა რეგიონების მიხედვით. 1959-1989 წლებში ძალზე მაღალი ტემპებით იზრდებოდა ქ. სოხუმის, სოხუმის რაიონისა და გაგრის ზონის მოსახლეობა. ამ პროცესზე გავლენა მოახდინა დასახელებულ რაიონებში საკურორტო-რეკრეაციული რესურსების ათვისებამ და ამ ტიპის დაწესებულებათა

¹ ვ. ჯაოშვილი. *საქართველოს მოსახლეობა*. თბ., 1996წ.

ქსელის ინტენსიურმა ზრდამ. მოსახლეობის ზრდის საშუალო მაჩვენებლებით ხასიათდებოდნენ გალისა და გულრიფშის რაიონები, ოჩამჩირისა და გუდაუთის რაიონებში კი აშკარად გამოიკვეთა მოსახლეობის ზრდის ტემპების შემცირება. 60-იან წლებში ქ. ტყვარჩელში უკვე ფაქტიურად შეწყდა ქვანახშირის მოპოვება, რის გამოც პარალიზებული აღმოჩნდა ამ დარგის მომსახურე მთელი პერსონალი. ქ. ტყვარჩელის მაღაროში დასაქმებულთაგან ბევრი იყო საქართველოს ფარგლებს გარედან ჩამოსული მუშა და სპეციალისტი, რომლებმაც შახტების გაჩერების შემდეგ მიაშურეს რუსეთს და ყოფილი საბჭოთა კავშირის სხვა რეგიონებს. ანალოგიური პროცესები გუდაუთის რაიონშიც შეიმჩნეოდა. შემცირდა რაიონის საწარმოო პოტენციალი, გაჩერდა მსუბუქი და კვების მრეწველობის რამდენიმე საწარმო, რასაც მოყვა სამუშაო ძალის გადინება ქ. სოხუმში, გაგრის ზონის დასახლებებში და რუსეთში.

მოსახლეობის დინამიკის კანონზომიერებათა შესწავლისას სათანადო ადგილი უნდა მიენიოს მამაკაცებისა და ქალების დინამიკის თავისებურებებს. აფხაზეთის მოსახლეობის სქესობრივი სტრუქტურა და დინამიკის მაჩვენებლები. ამ პერიოდში თანაფარდობა ქალებსა და მამაკაცებს შორის 1:0.9 შეადგენდა, მაგრამ 80-იანი წლებისათვის აშკარად გამოჩნდა სქესობრივი დისპროპორციის დაძლევის ტენდენცია. 1989 წლის მოსახლეობის აღწერის მასალების მიხედვით სქესობრივი თანაფარდობა აფხაზეთში გაუთანაბრდა საქართველოს ანალოგიურ მახასიათებელს.

მოსახლეობის დინამიკის ტენდენციების შეფასებისას გამორჩეული მნიშვნელობა ენიჭება მოსახლეობის ცალკეული კატეგორიების დინამიკის კანონზომიერებებს. ამ მხრივ საზოგადოებისათვის განსაკუთრებით აქტუალურია დინამიკის თავისებურებათა შესწავლა მოსახლეობის შემდეგი კატეგორიების მიხედვით: 0-15 წწ ასაკის მოსახლეობა (მოზარდებში), მოსახლეობა შრომისუნარიან ასაკში, საპენსიო ასაკის მოსახლეობა. ეს მაჩვენებლები სრულ წარმოდგენას გვაძლევენ შრომითი პოტენციალის მასშტაბებსა და სტრუქტურაზე.

აფხაზეთის მოსახლეობის დინამიკისა და სტრუქტურის მახასიათებლები ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით წარმოდგენილია №2 ცხრილში.

წარმოდგენილი ინფორმაცია გვიჩვენებს, რომ აფხაზეთში ბოლო წლების განმავლობაში 0-15 წწ ასაკის მოსახლეობა ფაქტიურად აღარ მატულობს. ეს უნდა დაგუკავშიროთ შობადობის შემცირებას როგორც 80-იან წლებში, ისე 70-იანი წლების მეორე ნახევრისათვის. რაც შეეხება მოსახლეობას შრომისუნარიან ასაკში, მისი მატების მაჩვენებლები საკმაოდ მაღალია, თუმცა მნიშვნელოვნად ჩამორჩება საპენსიო ასაკის მოსახლეობის ზრდის მაჩვენებლებს. შედეგად, იზრდება შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის დატვირთვის მაჩვენებელი, რაც უარყოფითად აისახება მოსახლეობის ცხოვრების დონის მაჩვენებლებში.

**აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის მუდმივი მოსახლეობის რიცხოვნობა
სქესისა და ცალკეული ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით
(პროცენტობით მთელ მოსახლეობასთან)**

ცხრილი 2.

	1980	1985	1990
მოსახლეობის რიცხოვნება სულ:	100.0	100.0	100.0
მათ შორის ასაკში:			
0-15	27.2	26.1	25.3
შრომისუნარიანი	57.2	57.1	56.4
შრომისუნარიანზე უფროსი	15.6	16.8	18.3
მამაკაცები – სულ	100.0	100.0	100.0
მათ შორის ასაკში:			
0-15	29.7	28.3	27.1
შრომისუნარიანი	61.3	62.4	61.2
შრომისუნარიანზე უფროსი	9.0	9.3	11.3
ქალები – სულ	100.0	100.0	100.0
მათ შორის ასაკში:			
0-15	25.1	24.2	23.6
შრომისუნარიანი	53.7	52.4	52.1
შრომისუნარიანზე უფროსი	21.2	23.4	24.3

აფხაზეთის მოსახლეობის დინამიკის ზოგად კანონზომიერებათა ანალიზი გვიჩვენებს, რომ 1959-1989 წლებში რეგიონში ამ მხრივ დამაკმაყოფილებელი მდგომარეობა იყო. მოსახლეობა, მისი შრომისუნარიანი ნაწილი, ყველა რეგიონის მიხედვით იზრდება, როგორც ქალაქის, ისე სოფლის მოსახლეობა იზარჩუნებს მნიშვნელოვან ადამიანურ და შრომით პოტენციალს. შეიძლება ითქვას, რომ აფხაზეთი 80-იანი წლების მეორე ნახევრისათვის საქართველოს ერთ-ერთ ყველაზე პერსპექტიული რეგიონი იყო ადამიანური რესურსების პოტენციალისა და განვითარების თვალსაზრისით. საანალიზო პერიოდში ასევე იცვლებოდა აფხაზეთის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა.

XIX ს. შუა წლებიდან დაწყებულმა აფხაზი მოსახლეობის თურქეთში ემიგრაციამ გამოიწვია აფხაზეთის აბსოლუტური რაოდენობის მკვეთრი შემცირება. შემდგომშიც აფხაზეთის გაძლიერებულმა კოლონიზაციამ დიდად განაპირობა აფხაზების ხვედრითი წილის შემდგომი შემცირება და არამკვიდრი მოსახლეობის (სომხები, რუსები, ბერძნები და ა.შ.) ხვედრითი წილის მნიშვნელოვანი ამაღლება. შეიძლება ხაზგასმით ითქვას, რომ ეს პროცესები გეგმაზომიერად ხორციელდებოდა, შედეგად, აფხაზეთის ეროვნული შემადგენლობა უკვე XIX ს. ბოლოსათვის მრავალფეროვანი იყო.¹ აფხაზეთის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა ჩვენი საუკუნის განმავლობაშიც სხვადასხვა მანი-

¹ ა. თოთაძე. *აფხაზეთის მოსახლეობა*. თბ., 1994წ.

პულაციების ობიექტს წარმოადგენდა. აფხაზეთის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის ცვლილებების ტენდენციები 1959-1989 წლებში წარმოდგენილია №3 ცხრილში. ეს პერიოდი მართლაც ყველაზე რთული იყო რეგიონის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის თვალსაზრისით.

როგორც წარმოდგენილი ცხრილი გვიჩვენებს, საანალიზო პერიოდში აშკარად შეიმჩნება აფხაზთა და ქართველთა ხვედრითი წილის ამალგება რეგიონის მთლიან მოსახლეობაში. კერძოდ, თუ 1959 წლის მდგომარეობით აფხაზები მოსახლეობის 15,1% შეადგენენ, 1989 წლისათვის ეს მაჩვენებელი 17,9%-მდე გაიზარდა. ქართველი მოსახლეობისათვის ეს მაჩვენებლები შესაბამისად შეადგინა 39,1%-ს და 45,7%-ს. იმავე პერიოდში პრაქტიკულად ყველა დანარჩენ ეროვნებათა ხვედრითი წილი მნიშვნელოვნად შემცირდა. რუსების ხვედრითი წილი 21,4%-დან 14,3%-მდე შემცირდა, სომხებისა – 15,9% – დან 14,6% – მდე, ებრაელებისა – 1,2%-დან 0,3% - მდე. ამ მხრივ ერთადერთი გამონაკლისს ბერძნები წარმოადგენენ, რომელთა ხვედრითი წილი აფხაზეთის მთლიან მოსახლეობაში 2,2%-დან 2,8%-მდე გაიზარდა.

**აფხაზეთის მოსახლეობის ეროვნული სტრუქტურა
ცხრილი 3.**

ეროვნება	absolutურ გამოსახულებაში			ხვედრითი წილი (%-ში)		
	1959	1970	1989	1959	1970	1989
აფხაზი	61158	77276	93267	15,1	15,9	17,8
ქართველი	158350	199595	239872	39,1	41,0	45,7
რუსი	87080	92889	74914	21,4	19,1	14,3
სომეხი	64212	74850	76541	15,9	15,4	14,6
ბერძენი	9202	13114	14664	2,2	2,7	2,8
ებრაელი	4810	4372	1752	1,2	0,9	0,3
ოსი	1260	1214	1165	0,3	0,2	0,2
აზერბაიჯანი	410	443	517	0,1	0,1	0,1
სულ	404710	486959	525061	100	100	100

**ცხრილი შედგენილია მოსახლეობის 1959, 1970 და 1989 წლების
აღწერების ოფიციალური მონაცემების გამოყენებით.**

სხვადასხვა ეროვნების მოსახლეობა არათანაბრადაა განაწილებული ავტონომიური რესპუბლიკის ტერიტორიაზე. ამ საკითხის დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობის გამო ვრცლად წარმოვადგენთ ცალკეულ ტერიტორიულ ერთეულთა ეროვნული შემადგენლობის ძირითად მახასიათებლებს.

1989წ. მოსახლეობის აღწერის მონაცემებით ქ. სოხუმში 119,2 ათასი კაცი ცხოვრობდა. მოსახლეობის 12,5%-ს აფხაზები შეადგენს, 41,5%-ს ქარ-

თველები, 21,6%-ს რუსები, 10,3%-ს სომხები, 6,2%-ს ბერძნები, 3,3%-ს უკრაინელები და ა. შ.

იმავე პერიოდში ქ. გაგრაში 24,1 ათასი კაცი ცხოვრობდა, აქედან რუსების ხვედრითი წილი – 30,5%-ს შეადგენდა, ქართველებისა – 28,1%-ს, სომხებისა – 19,4%-ს, აფხაზებისა – 11,2%-ს. აღსანიშნავია, რომ გაგრის ზონაში შემავალი დაბა განთიადის მოსახლეობის 43,1%-ს სომხები შეადგენდნენ, 20,2%-ს – ქართველები, 25,1%-ს – რუსები და მხოლოდ 2,7%-ს – აფხაზები. ანალოგიური მდგომარეობა იყო დაბა ბიჭვინთაც, სადაც აფხაზი მოსახლეობის ხვედრითი წილი მხოლოდ 16,0%-ს შეადგენდა. რუსების ხვედრითი წილი ბიჭვინთის მოსახლეობის საერთო რაოდენობაში 41%-ს აჭარბებდა, ქართველებისა – 23,3%-ს, სომხებისა – 5,3%-ს.

ქ. გულაუთის მოსახლეობა 14,9 ათასს შეადგენდა. მოსახლეობის 48,0%-ს აფხაზები შეადგენდნენ, 21,2%-ს – რუსები, 13,1-ს ქართველები. რაც შეეხება დაბა ახალ ათონს, აქ მოსახლეობის უდიდეს ნაწილს 44,0%-ს რუსები შეადგენდნენ, 23,1%-ს – აფხაზები, 16,7%-ს სომხები. ქართველთა ხვედრითი წილი დაბა ახალ ათონში მხოლოდ 7,6%-ს შეადგენდა. დაბა მიუსერაში მოსახლეობის 47,4%-ს აფხაზები შეადგენენ, 34,0%-ს რუსები, 6,3%-ს ქართველები.

დაბა გულრიფშის მოსახლეობა 10,7 ათასს აღემატებოდა. მოსახლეობის 38,4%-ს ქართველები შეადგენდნენ, 36,4%-ს – რუსები, 9,6%-ს – სომხები და მხოლოდ 4,1%-ს აფხაზები.

ქ. ოჩამჩირის მოსახლეობა 20,1 ათასს შეადგენდა. ქართველთა ხვედრითი წილი მოსახლეობის საერთო რიცხოვნობაში 58,2%-ს შეადგენდა, აფხაზებისა 18,2%-ს, რუსებისა – 14,7%-ს, სომხებისა – 3,3%-ს. ქალაქ ტყვარჩელის მოსახლეობა იმავე პერიოდში 21,7 ათასს უტოლდებოდა. ქალაქის მოსახლეობის 42,3%-ს აფხაზები შეადგენდნენ, 24,4-ს ქართველები – 24,5%-ს – რუსები, 3,6%-ს – უკრაინელები, 15%-ს – სომხები.

ქალაქ გალის მოსახლეობა 15,8 ათასს შეადგენდა. მისი მოსახლეობის 93,3%-ს ქართველები შეადგენდნენ, 3,2%-ს – რუსები და მხოლოდ 0,6%-ს აფხაზები.

აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში სულ 512 სოფელია, რომელთაგან 482-ია დასახლებული. დასახლებული სოფლებიდან აფხაზი ეროვნება ჭარბობს 140 სოფელში, ქართველი მოსახლეობა – 171 სოფელში, სომეხი – 71 სოფელში, რუსი – 6 სოფელში, ბერძენი – 4 სოფელში.

გაგრის საქალაქო საბჭოში შემოდის 11 სასოფლო საბჭო და 47 სოფელი. აქედან 4 სოფელში ქართველები ჭარბობენ, 22-ში სომხები, 1-ში რუსები, დანარჩენ სოფლებში მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა უფრო მრავალფეროვანია.

გულაუთის რაიონში 20 სასოფლო საბჭო და 109 სოფელია. აქედან 70 სოფელში აფხაზი ეროვნების მოსახლეობა ჭარბობს, 14-ში – სომეხი მოსახლეობა, 1-ში – ქართველი მოსახლეობა. დანარჩენ სასოფლო დასახლებაში არც ერთ ეროვნების ხვედრითი წილი არ აჭარბებს მოსახლეობის საერთო რაოდენობის 50%-ს.

გულრიფშის რაიონში 12 სასოფლო საბჭო და 92 სოფელია. აქედან 43 სოფელში უმრავლესობას ქართველი მოსახლეობა შეადგენს, 17-ში სომეხი მოსახლეობა. დანარჩენ სოფლებში მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა უფრო რთული და არაერთგვაროვანია.

ოჩამჩირის რაიონში 27 სასოფლო საბჭო და 113 სოფელია. აფხაზი მოსახლეობა ჭარბობს 69 სოფელში, ქართველი მოსახლეობა – 22 სოფელში, სომეხი მოსახლეობა – 7 სოფელში.

სოხუმის რაიონში შედის 11 სასოფლო საბჭო და 60 სოფელი. 15 სოფელში ქართველი მოსახლეობა ჭარბობს, 11-ში სომეხი მოსახლეობა, 5-ში – რუსები, 4-ში – ბერძნები და მხოლოდ 1-ში – აფხაზები.

გალის რაიონში 24 სასოფლო საბჭო და 91 სოფელია. ქართველი მოსახლეობა ჭარბობს 86 სოფელში.¹

როგორც წარმოდგენილი მონაცემები გვიჩვენებენ, აფხაზეთის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა მთლიანად რეგიონის და მისი ცალკეული დასახლებული პუნქტების მიხედვით უაღრესად არაერთგვაროვანია. პრაქტიკულად ყოველ დასახლებულ პუნქტში მოსახლეობა მრავალფეროვანია, რაც საკმაოდ სერიოზულ პრობლემებს აყენებს სოციალურ-ეკონომიკური და დემოგრაფიული თვალსაზრისით.

¹ ა. თოთაძე. აფხაზეთის მოსახლეობა. თბ., 1994.

MERAB GEJUA

DYNAMICS AND NATIONAL STRUCTURE OF THE POPULATION OF ABKHAZIA

Rates of growth of the population of researched region in our century were rather high. It is enough to specify, it was needed only 40 years for doubling the population. Especially high rates of growth of the population were in 1926-1959. It is necessary to note, that it has been caused by high rates of natural movement of the population, and intensive migratory processes (high density of visitors arrived in region from abroad). Since 1930s, mainly in 1959 -1989^{ГГ}, rates of urbanization of the population, rose (in particular, from 37,3 up to 47,9 %) in Abkhazia. The analysis of dynamics of the population of Abkhazia in the same years show, that in the second half 1980s (from the point of view of potential labour resources), Abkhazia represented one of the most prospective regions of Georgia. Materials testify, that dynamics of the population is in close connection not only with parameters of natural and mechanical movement of the population, but also with the process of moving. This process first of all is caused by the features of an environment, in particular of the relief. It is notable, that the most density populated is the area located at 200m above sea level, basically coastal areas of Abkhazia. In the national structure of the population the following tendency is distinctly traced: during the analyzed period densities of the Georgians alone (from 39,1 up to 45,7 %) and of the Abkhazians (from 15,1 up to 17,9 %) has increased, and the densities of other ethnic groups, in particular Russians, Armenians, Jews, were considerably reduced. The consequences of the military-political conflict had catastrophic influence on number and ethnic structure of the population in Abkhazia. By various estimations, the population of Abkhazia (according to January 1997^Г. data) was reduced by more than 388 thousand person, i.e. by 72,7%. Number of the ethnic Georgians (according to 1992-1997 data) has decreased by 201430 person, or by 82,2%, and the Abkhazians has increased almost by 19%. Despite the fact that a part of the Abkhazians in comparison with the previous period increased more than twice, their numbers has decreased more than by 40 thousand persons.

ანზორ სასვაამ

აღამ სმიტიის დემოგრაფიული უმეღულეზები

მიმდინარე, 2008 წელს 285 წელი შესრულდა ცნობილი შოტლანდიელი ეკონომისტის ადამ სმიტიის (1723-1790) დაბადებიდან. ამ თარიღის აღსანიშნავად მიზანშეწონილად ჩავთვალეთ ქართველი მკითხველისათვის შეგვეხსენებინა კლასიკური პოლიტეკონომიის (ეკონომიკური თეორიის) ერთ-ერთი ფუძემდებლის, ადამ სმიტიის ნაკლებად ცნობილი შეხედულებები დემოგრაფიულ საკითხებზე, მით უფრო, რომ ქართულად ა. სმიტიის უმთავრესი ეკონომიკური ნაშრომის: „გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ“, მხოლოდ პირველი ტომია გამოცემული 1938 წელს ფ. გოგიჩაიშვილისეული თარგმანით და ქართველ მკითხველს დღემდე არა აქვს ამ წიგნის მშობლიურ ენაზე ბოლომდე წაკითხვის შესაძლებლობა.

დემოგრაფიის ისტორიიდან ცნობილია, რომ ცოდნის დამოუკიდებელ დარგად ჩამოყალიბებამდე დემოგრაფიული (დემოლოგიური) აზრის განვითარება სხვადასხვა ეპოქაში სხვადასხვა მეცნიერებათა ფარგლებში მიმდინარეობდა, რადგანაც თავისი აქტუალობის გამო, დემოგრაფიული თემატიკა ყოველთვის იწვევდა საზოგადოებრივი აზრის აქტიურ ინტერესს.

დემოგრაფიულ საკითხებზე წერდნენ ჯერ კიდევ ანტიკური ხანის ფილოსოფოსები, ხოლო შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული კი, დემოგრაფიული აზრის განვითარება ხდებოდა ისტორიკოსების, ეკონომისტების, მათემატიკოსების, სამართალმცოდნეების, სასულიერო მოღვაწეთა, ექიმებისა და სხვათა შრომებში. ამათგან, დემოგრაფია ყველაზე მეტად მაინც ეკონომისტებისგანაა დავალებული, რამეთუ ისინი თავიანთი კვლევის ძირითადი საგნის არსიდან გამომდინარე, შეისწავლიდნენ, მასთან უშუალოდ დაკავშირებულ, მოსახლეობის გამრავლების პრობლემებსაც. მაგალითად, დემოგრაფიულ ლიტერატურაში (და არა მარტო დემოგრაფიულში) კარგადაა ცნობილი გამოჩენილი ინგლისელი ეკონომისტის თ. მალთუსის სახელი და დამსახურება დემოგრაფიული საკითხების კვლევაში, რომელმაც სპეციალური ნაშრომი მიუძღვნა მოსახლეობის გამრავლების საკითხების შესწავლას.

მაგრამ ძალიან ცოტა რამ არის ცნობილი იმ ეკონომისტებისა და მათი ნაშრომების შესახებ, რომლებმაც დემოგრაფიული საკითხებს ცალკე მონოგრაფიული გამოკვლევები კი არ მიუძღვნეს, არამედ ისინი, მეტ-ნაკლები სიღრმითა და ინტენსივობით განიხილეს თავიანთ ძირითად ნაშრომებში. ალბათ, ამიტომაც არის, რომ ჯერ კიდევ ვერ ხერხდება სრულად იმ დემოგრაფიუ-

ლი შეხედულებების წარმოჩენა, რომლებიც სხვადასხვა ეკონომისტთა ნაშრომებშია მიმოხილული.

ერთ-ერთი ასეთი ცნობილი ეკონომისტი გახლდათ, XVIII ს. მეორე ნახევარში მოღვაწე, შოტლანდიელი სწავლული ეკონომისტი, ადამ სმიტი, რომლის დემოგრაფიული შეხედულებებიც გადმოცემულია მის ძირითად ეკონომიკურ ნაშრომში: „*გამოკვლევა ხალხთა სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ*“. ა. სმიტის ნაშრომთან დაკავშირებით გვინდა გავიხსენოთ ზემოთ უკვე ნახსენები ცნობილი ინგლისელი ეკონომისტის თ. მალთუსის ერთ-ერთი ბიოგრაფის მოსწრებული გამოთქმა, იმის შესახებ, რომ: „წიგნებსაც, ისევე როგორც ადამიანებს, თავიანთი ბედი აქვთ. ა. სმიტმა დაწერა წიგნი, რომელსაც ყველა აქებს, თუმცა არავინ კითხულობს, თ. მალთუსმა კი დაწერა წიგნი, რომელსაც ასევე არავინ არ კითხულობს მაგრამ ყველა ლანძღავს“.¹ მიუხედავად იმისა, რომ პირადად ჩვენ სრულიად ვიზიარებთ ამ მოსაზრების ჭეშმარიტებას, გვინდა, რომ ობიექტურობის დადგენის მიზნით, საკუთარი მოსაზრებები ორივე ნაშრომის შესახებ, მხოლოდ მათი წაკითხვის შემდეგ გავაკეთოთ და არ ავყვეთ არავითარ კონიუნქტურას.

რომ აღარაფერი ვთქვათ ა. სმიტის დემოგრაფიული შეხედულებების ცალკე მონოგრაფიულ შეუსწავლევლობაზე, დემოგრაფიულ ენციკლოპედიაშიც კი, მის შესახებ ძალიან მწირი ინფორმაციაა მოცემული. აი რისი წაკითხვა შეიძლება იქ: „ადამ სმიტი (1723-1790), შოტლანდიელი ეკონომისტი და ფილოსოფოსი, კლასიკური პოლიტიკური ეკონომიის წარმომადგენელი. ხალხთმოსახლეობის კანონის ფორმულირებისას (1776) ა. სმიტმა განავითარა ფიზიოკრატების აზრი იმის შესახებ, რომ სიმდიდრის ზრდა იწვევს ხელფასის ზრდას, რაც თავის მხრივ ხელს უწყობს მოსახლეობის რიცხვნობის გაზრდას. მოსახლეობის ზრდის ტემპების სიჭარბე სიმდიდრის ზრდის ტემპებთან შედარებით ამცირებს ხელფასს და მამასადამე, მოსახლეობის რიცხვნობასაც. ა. სმიტი თვლიდა, რომ ჭარბმოსახლეობა არის მუშების მეტისმეტად გამრავლების შედეგი. ა. სმიტის მიხედვით სიღარიბე არ წარმოადგენს დაბრკოლებას დაქორწინებებისათვის, თუმც კი ართულებს ამ პროცესს; ამასთანავე ის ხელს უწყობს შობადობის ღონის ზრდას“.²

მიუხედავად იმისა, რომ ა. სმიტმა ორი დიდი წიგნი და ბევრი სხვა წვრილმანი ნაშრომები დაწერა, ის მაინც „ერთი“ წიგნის ავტორად ითვლება. მაგალითად, წიგნის: „ცივილიზაციის ისტორია ინგლისში“ – ავტორი, ბოკლი წერდა: „ადამ სმიტის შესახებ უშიშრად შეიძლება ითქვას, რომ ამ მარტოხელა შოტლანდიელმა ერთი თხზულების გამოცემით უფრო მეტი გაა-

¹ **J. Bonar.** Malthus and his Work. Kessinger Publishing, 1885, გვ. 3. ციტირებულია წიგნიდან: **Н. Водовозов.** Экономические этюды. СПб., 1907, გვ.176.

² *Народонаселение. – Энциклопедический словарь.* М., 1994, გვ.455.

კეთა კაცობრიობის საკეთილდღეოდ, ვიდრე ოდესმე გაუკეთებიათ ერთად ყველა იმ სახელმწიფო მოხელესა და კანონმდებელს, რომელთა შესახებაც ისტორიას უტყუარი ცნობები აქვს შემორჩენილი“.¹

ხოლო, თუ რა „გააკეთა,“ ან უფრო ზუსტად, დემოგრაფიული მეცნიერების თვალსაზრისით რამდენად საინტერესო, თეორიული მოსაზრებები გამოთქვა, პრაქტიკულ დემოგრაფიაში ხელმოცარულმა, მარტონხელა, მაგრამ უდიდესმა მეცნიერ-ეკონომისტმა და ფილოსოფოსმა ადამ სმიტმა, ამას, მკითხველი ქვემოთ მოცემული ჩვენი ნარკვევიდან შეიტყობს.

წინამდებარე ნაშრომის შეზღუდული მოცულობის გამო, ბუნებრივია რომ მასში სრულად ვერ აისახებოდა ადამ სმიტის საკმაოდ ვრცელი დემოგრაფიული შეხედულებები, რომელთა ამომწურავ გადმოცემასა და კომენტირებასაც ჩვენ, სხვა, უფრო ფართო მოცულობის, პუბლიკაციისათვის უკვე გამზადებულ, ჩვენივე ნაშრომში ვგეგმავთ. ამჯერად კი მკითხველთა ყურადღებას მხოლოდ ზოგიერთ ძირითად, ეკონომიკურ-დემოგრაფიული შინაარსის საკითხზე გავამახვილებთ.

„ყოველი ქვეყნის აყვავების ყველაზე უცილობელი ნიშანი არის მისი მოსახლეობის რიცხვის ზრდა. დიდ ბრიტანეთში და მეტწილ სხვა ევროპულ ქვეყნებში ეს რიცხვი, როგორც ანგარიშობენ, ორკეცდება დაახლოებით 500 წელიწადში. ბრიტანეთის ჩრდილო-ამერიკის კოლონიებში კი, როგორც დამტკიცებულია, ეს გაროკეცება ხორციელდება 20 ან 25 წელიწადში. ამჟამად ეს მატება გამოწვეულია უმთავრესად არა ახალ მცხოვრებთა მუდმივი იმიგრაციით, არამედ მოღვაწის სწრაფი გამრავლებით. როგორც გადმოგვცემენ, იქ ადამიანები, რომელნიც სიბერეს აღწევენ, ხშირად ხედავენ 50-დან 100-მდე თავის შთამომავალს და ზოგჯერ მეტსაც. ისე კარგი გასამრჯელო ეძლევა შრომას, რომ ბავშვების დიდი რიცხვი არა თუ ტვირთი არაა მშობლებისათვის, არამედ პირიქით, წყაროა მათი სიმდიდრისა და კეთილდღეობისა. თითოეული ბავშვის შრომა იმ დრომდე, სანამ იგი მშობლის სახლს დასტოვებდეს, მშობლებს აძლევს, როგორც ანგარიშობენ, 100 გირვანქა წმინდა მოგებას. ოთხი ან ხუთი პატარა შვილის პატრონი ახალგაზრდა ქვრივ დედაკაცს, რომელსაც ევროპის მოსახლეობის დაბალ წრეებში მცირე შანსი ექნებოდა მეორე ქმრის მოპოვებისათვის, იქ ხშირად ეტრფიან როგორც დიდ დოვლათს. ის გარემოება, რომ ბავშვები ასეთ ღირებულებას წარმოადგენენ, მეტისმეტად წამახალისებელია ქორწინებისათვის. ამიტომ ჩვენ არ უნდა გავიკვირდეს, რომ ჩრდილო ამერიკაში მუდამ გაისმის ჩივილი მუშახელის ნაკლებობის შესახებ. მოთხოვნა მუშების მიმართ, მათ შესანახად დანიშნული ფონდები, როგორც, ეტყობა, უფრო სწრაფად იზრდება, ვიდრე რიცხვი მუშებისა, რომელთა შოვნა შესაძლებელი არის სამუშაოზე დასაყენებლად“.

¹ А. Аникин. Адам Смит. М., 1968, გვ.10.

ძნელია არ დავეთანხმეთ ა. სმიტს იმაში, რომ: „ყოველი ქვეყნის აყვავების ყველაზე უცილობელი ნიშანი არის მისი მოსახლეობის რიცხვის ზრდა,“¹ რაც, სამწუხაროდ ესოდენ სანატრელი გახდა მეოცე საუკუნის ბოლოსა და ოცდამეერთე საუკუნის დასაწყისის საქართველოსათვის. ამასთან, მკითხველის ყურადღება გვინდა მივაპყროთ ადამ სმიტის იმ მოსაზრებას, რომ: „ბრიტანეთის ჩრდილო-ამერიკის კოლონიებში კი, როგორც დამტკიცებულია, ეს გაორკვეცება ხორციელდება 20 ან 25 წელიწადში.“ ე.ი. გამოდის რომ, ჯერ კიდევ თ. მალთუსის ცნობილ მოძღვრებაზე გაცილებით ადრე, ა. სმიტი ამტკიცებდა, რომ შესაძლებელია მოსახლეობის რიცხოვნობის ოცდახუთ წელიწადში გაორმაგება, რისთვისაც თავად თ. რ. მალთუსის მიერ გამოქვეყნებულ და, არა აღმოჩენილ, როგორც ზოგჯერ მას მიაწერენ ხოლმე, ამავე მოსაზრებას („მამასადამე, ჩვენ შეგვიძლია უდავოდ მივიჩნიოთ, რომ თუკი მოსახლეობის გამრავლებას წინ არაფერი ეღობება, მაშინ იგი ყოველ ოცდახუთ წელიწადში ორმაგდება და გეომეტრიული პროგრესიით იზრდება“),² დღემდე საკმაოდ ბევრი ოპონენტი ჰყავს.

რაც შეეხება ა. სმიტის მიერ მოყვანილ ცნობას ამერიკის მოსახლეობის გაორმაგების პერიოდის შესახებ, ამასთან დაკავშირებით, უნდა შევნიშნოთ, რომ ამერიკელმა მეცნიერმა ბენუამინ ფრანკლინმა ჯერ კიდევ 1751 წელს გამოსცა ნაშრომი „დაკვირვებანი ხალხთმოსახლეობის ზრდასა და ქვეყნების დასახლებულობაზე“, რომელშიც ამერიკელი კოლონისტების გამოცდილებაზე დაყრდნობით, ის ამტკიცებდა, რომ იდეალურად ხელსაყრელ ბუნებრივ და საზოგადოებრივ პირობებში ხალხთმოსახლეობას აქვს ტენდენცია, რომ 20-25 წელიწადში გაორმაგდეს. ბ. ფრანკლინის ეს ციფრები ა. სმიტს ძალიან მოეწონა და ორჯერ გამოიყენა თავის წიგნში. შესაძლოა, მან ეს ცნობა უშუალოდ პირველწყაროდან, ბ. ფრანკლინისაგან კი არ მიიღო, რომელსაც ორი წელი (1773-75) კარგად იცნობდა და ხვდებოდა კიდევ, არამედ რიჩარდ პრაისის ნაშრომიდან გამოიყენა, ხოლო პრაისი კი, როგორც ჩანს, უშუალოდ ბ. ფრანკლინის ნაშრომით სარგებლობდა.

რაც შეეხება „ბრიტანეთის ჩრდილო-ამერიკის კოლონიებში,“ ანუ ფაქტობრივად ამერიკის შეერთებული შტატების მაშინდელი მოსახლეობის გაორმაგების პერიოდს, საინტერესოა ა. სმიტის ის შენიშვნა, რომ: „ამჟამად ეს მატება გამოწვეულია უმთავრესად არა ახალ მცხოვრებთა მუდმივი იმიგრაციით, არამედ მოდგმის სწრაფი გამრავლებით“, რასაც ასევე საყვედურობენ ხოლმე თ. მალთუსს, რომ თითქოს მან ყურადღება არ მიაქცია ამერიკის მოსახლეობის იმიგრაციით ზრდას. როგორც ა. სმიტის მოხმობილი მოსაზ-

¹ ა. სმიტი, გამოკვლევა ხალხის სიმდიდრის ბუნებისა და მიზეზების შესახებ, ტ. I, თარგმნილი ინგლისურიდან ფ. გოვინაიშვილის მიერ. თბ., 1938, გვ.82.

² თ. მალთუსი, გამოცდილება ხალხთმოსახლეობის კანონის შესახებ I, რუსული გამოცემიდან ქართულად თარგმნა ა. სახვაძემ. თბ., 2004, გვ.47.

რებიდან ჩანს, თ. მალთუსი მართალი იყო ამერიკის შეერთებული შტატების მოსახლეობის სწრაფი ტემპით ზრდასთან დაკავშირებით.

როგორც ეკონომისტი, ა. სმიტი ყურადღებას ამახვილებს მშრომელი ადამიანის შემოსავალზე და წერს, რომ: „ისე კარგი გასამრჯელო ეძლევა შრომას, რომ ბავშვების დიდი რიცხვი არა თუ ტვირთი არაა მშობლებისათვის, არამედ პირიქით, წყაროა მათი სიმდიდრისა და კეთილდღეობისა.“ უფრო მეტიც, ის ხაზს უსვამს ოჯახისათვის ბავშვების სარგებლიანობის მნიშვნელობას და წერს: „თითოეული ბავშვის შრომა იმ დრომდე, სანამ იგი მშობლის სახლს დასტოვებდეს, მშობლებს აძლევს, როგორც ანგარიშობენ, 100 გირვანქა წმინდა მოგებას.“ რა თქმა უნდა, ალბათ, სწორედ ბავშვების სარგებლიანობა განსაზღვრავდა სხვა ქვეყნებისათვის მეტად უჩვეულო, – ბავშვიანი ქვრივი ქალის ადვილად გათხოვების წესს. „ოთხი ან ხუთი პატარა შვილის პატრონი ახალგაზრდა ქვრივ დედაკაცს, რომელსაც ევროპის მოსახლეობის დაბალ წრეებში მცირე შანსი ექნებოდა მეორე ქმრის მოპოვებისათვის, იქ ხშირად ეტრფიან როგორც დიდ ღოვლათს“.

ბავშვების სარგებლიანობიდან გამომდინარე სწორია ა. სმიტის შემდგომი დასკვნაც: „ის გარემოება, რომ ბავშვები ასეთ ღირებულებას წარმოადგენენ, მეტისმეტად წამხალისებელია ქორწინებისათვის. ამიტომ ჩვენ არ უნდა გაგვიკვირდეს, რომ ჩრდილო ამერიკაში მუდამ გაისმის ჩივილი მუშახელის ნაკლებობის შესახებ. მოთხოვნა მუშების მიმართ, მათ შესანახად დანიშნული ფონდები, როგორც, ეტყობა, უფრო სწრაფად იზრდება, ვიდრე რიცხვი მუშებისა, რომელთა შოვნა შესაძლებელი არის სამუშაოზე დასაყენებლად.“

ე. ი. გარდა იმისა, რომ აქ, ერთი მხრივ, ხაზგასმულია ოჯახის მატერიალურ მდგომარეობასა და შობადობის დონეებს შორის პირდაპირი ურთიერთკავშირი, მეორე მხრივ, ყურადღებაა გამახვილებული ბავშვების ეკონომიკურ სარგებლიანობაზე და მათ როლზე ქორწინების სტიმულირებაში. მიუხედავად იმისა, რომ იმდროინდელი მსოფლიოს დემოგრაფიული განვითარებიდან გამომდინარე, ანალოგიური მდგომარეობა თითქმის ყველა ქვეყნისათვის იყო დამასახიანებელი, მას მაინც ნაკლებ ყურადღებას უთმობდნენ და ამიტომ ა. სმიტის ეს მოსაზრება დემოგრაფიული თვალსაზრისით იმ დროისათვის მეტად აქტუალურად და დროულად უნდა მივიჩნიოთ.

ცალკე გვინდა მკითხველის ყურადღება მივაპყროთ ამავე ციტატაში მოცემულ ერთ ცნობასაც. კერძოდ, ა. სმიტის მიერ დასახელებულ, დიდ ბრიტანეთსა და მეტწილ სხვა ევროპულ ქვეყნებში, მოსახლეობის რაოდენობის გაორმაგების 500 წლიან პერიოდს (თუმცა თავისი ნაშრომის ბოლოს ა. სმიტი ამ რიცხვის ნაცვლად ორმოცდაათს, ანუ ათჯერ უფრო ნაკლებ რიცხვს ასახელებს, რის გამოც ჩვენთვის გაუგებარი რჩება, თუ რომელია, ამ ორი განსხვავებული რიცხვიდან სწორი). იმ დროისათვის, იგი, საკმაოდ უმნიშვნელოდ უნდა მივიჩნიოთ, რამეთუ, სხვა სიტყვებით, ეს ნიშნავს, რომ მოსახლეობა

ყოველწლიურად საშუალოდ 0,13%-ით მატულობდა, რაც ამავე დროს იმაზეც მეტყველებს, რომ თავიანთი ეკონომიკური დაწინაურებულობის მიუხედავად, ეს ქვეყნები დემოგრაფიული განვითარების მაღალი ტემპით არ გამოირჩეოდნენ. ან არადა, ამ მონაცემით სრული საფუძველი გვეძლევა ეჭვი შევიტანოთ მათ ეკონომიკურ დაწინაურებულობაში. ასე რომ, ა. სმიტის დროინდელი დიდი ბრიტანეთისა და ევროპის უმეტესი ქვეყნების მოსახლეობის რიცხოვნობის გაორმაგების საკითხი შეიძლება ღიად დავტოვოთ. პირადად ჩვენ კი, მიგვაჩინია, რომ 500-ის ნაცვლად, ალბათ, უნდა იყოს 50 წელი, რაც უფრო ლოგიკური იქნება ყველა მისგან გამომდინარე დასკვნის ასახსნელად.

„სიღარიბე ყოველთვის შეუძლებელს არ ხდის ქორწინებას, თუმცა, უეჭველია, აბრკოლებს მას. იგი როგორც ეტყობა, ხელშემწყობიც კი არის გამრავლებისა. ნახევრად დამშეული ზემო-მოტლანდიელი დედაკაცი ხშირად 20 ბავშვზე მეტს შობავს, მაშინ როდესაც კარგად ნაკვებ ნარნარა ქალბატონს ერთის შობვაც კი არ ძალუძს და ჩვეულებრივ იგი 2 თუ 3 ბავშვის შემდეგ გამოფიტული არის. უნაყოფობა, რომელიც ესოდენ ხშირია წარჩინებულ ბანოვანთა შორის, ძალიან იშვიათი მოვლენა არის დაბალი ფენის დედაკაცებში. ფუფუნება იქნებ, აღვივებს მშვენიერი სქესის წარმომადგენლებში მისწრაფებას სიამოვნებისადმი, მაგრამ, როგორც ეტყობა, ყოველთვის ასუსტებს და ხშირად სრულიადაც სპობს მოდემის წარმოშობის უნარს.

მაგრამ სიღარიბე, თუმცა იგი არ აბრკოლებს მოდემის გამრავლებას, ძალიან ხელშემშლელია ბავშვების გამოზრდისათვის. სათუთი მცენარე აღმოცენდება, მაგრამ ასეთ ცივ ნიადაგსა და მკაცრ ჰავაში მალე ჭკნება და კვდება. როგორც მე ხშირად გამიგონია, ზემო-მოტლანდიაში უჩვეულოს არას წარმოადგენს, რომ დედას, რომელსაც 20 ბავშვი უშობნია, მხოლოდ 2 შერჩენია ცოცხალი. ზოგი ფრიად გამოცდილი ოფიცრები მარწმუნებდნენ, რომ ჯარისკაცების შვილების რიცხვი საკმარისი არ იყო არა თუ მათი გუნდის შესავსებად, არამედ მარტოოდენ მედოლეთა და მესალამურეთა შესანაცვლებლადაც კი. ისე კი იშვიათად ნახავს ადამიანი სადმე ესოდენ მრავალ ლამაზ ბავშვს, როგორც ჯარისკაცების ყაზარმების ახლოს. მაგრამ იმათგან მხოლოდ ცოტანი აღწევენ, როგორც ეტყობა, ცამეტი ან თოთხმეტი წლის ასაკს. ზოგ ადგილებში ბავშვთა ნახევარი იხოცება მეოთხე წლამდე, სხვა ადგილებში მეშვიდე წლამდე და თითქმის ყველგან მეცხრე ან მეათე წლამდე. მაგრამ ასეთ მოკვდაობას ადგილი აქვს ყველგან, უმთავრესად დაბიო ხალხის ბავშვებში, რომლებსაც ისეთი მოვლა არა აქვთ, როგორც უფრო შეძლებული მშობლების შვილებს. თუმცა ქორწინება დაბიო ხალხში უფრო ნაყოფიერია, ვიდრე საზოგადოების უმაღლეს წრეებში, მაგრამ ბავშვთა ნაკლები ნაწილი აღწევს იქ მოწიფულობის ასაკს. ნაპოვნ ბავშვთა აღმზრდელ სახლებში კი და იმ ბავშვებს შორის, რომელნიც სამრეკლოების ქველმოქმე-

დების ხარჯზე იზრდებიან, მოკვდაობა კიდევ უფრო ღიღია, ვიდრე დაბიო ხალხის ბავშვებს შორის.

ცხოველთა ყოველი სახე მრავლდება, რასაკვირველია, მისი საკვების არსებული რაოდენობის შესაბამისად, და არც ერთ ცხოველთა სახეს არ შეუძლია ამ ფარგლებზე მეტად გამრავლება. მაგრამ ცივილიზებულ საზოგადოებაში საარსებო საშუალებების ნაკლებობამ მხოლოდ ხალხის დაბალ კლასებში შეიძლება დაუღოს ფარგალი ადამიანთა მოდგმის გამრავლებას, და ეს შეიძლება მოხდეს მხოლოდ იმ გზით, რომ აღნიშნული ნაკლებობის გამო გაწყდება დიდი ნაწილი ბავშვთა, რომელთაც, წარმოშობს ნაყოფიერი ქორწინება ხალხის დაბალ კლასებში.

შრომის უხვი სასყიდელი, რომელიც მუშებს საშუალებას აძლევს უკეთ მოუარონ თავიანთ ბავშვებს და, მაშასადამე, მათი უფრო დიდი რაოდენობა გამოზარდონ, იწვევს, რასაკვირველია, იმ ფარგლის გაწევას და გაფართოებას. ამასთან აღნიშვნის ღირსია ისიც, რომ ეს გაფართოება ხდება შეძლებისამებრ იმ ზომის შესაბამისად, რომელიც შრომის მოთხოვნიდან წარმოსდგება. თუ ეს მოთხოვნა განუწყვეტლივ იზრდება, შრომის სასყიდელმა იმ ზომით უნდა წახალისოს მუშები დაქორწინებისა და გამრავლებისათვის, რომ მათ შეეძლოთ ეს მუდამ მზარდი მოთხოვნა დააკმაყოფილონ მუდამ მზარდი მოსახლეობით. თუ შრომის ხელფასმა რომელსამე მომენტში იმ დონეზე დაბლა დაიწია, რომელიც საჭიროა ამ მიზნისათვის, მუშახელის ნაკლებობა მალე ასწევს მას მაღლა; ხოლო თუ მან იმ დონეზე მაღლა აიწია, ზომას გადაჭარბებული გამრავლება მალე დასწევს მას აუცილებელ მის დონემდე. ბაზარი ერთ შემთხვევაში იმდენად არასაკმარისად იქნება შრომით მომარაგებული და მეორე შემთხვევაში იმდენად გარდამეტად იქნება მით მომარაგებული, რომ ეს გარემოება მალე მიიყვანს შრომის ფასს ჯეროვან ნორმამდე, რომელსაც მოითხოვს საზოგადოების არსებული პირობები. ამრიგად, ადამიანთა მოთხოვნა, ისე როგორც ყოველი სხვა საქონლის მოთხოვნა, აუცილებლად აწესრიგებს ადამიანთა წარმოშობას, – აჩქარებს მას, როდესაც იგი ნამეტნავად ნელა მიმდინარეობს, და აფერხებს, როდესაც მისი მსვლელობა ნამეტნავად სწრაფი არის. სწორედ ეს მოთხოვნაა, რომ აწესრიგებს და განსაზღვრავს ადამიანთა მოდგმის გამრავლებას ყველგან სხვადასხვა ქვეყანაში დედამიწაზე, ჩრდილო-ამერიკაში, ევროპაში და ჩინეთში; იგი იწვევს ადამიანთა სწრაფ გამრავლებას პირველში, ნელ და თანდათანობით გამრავლებას მეორეში და მოსახლეობის სრულიად უძრავ დონეზე გაჩერებას უკანასკნელში.

ჩვეულებრივ ამბობენ, მონის გაცვეთა ბატონის ხარჯზე ხდებაო, ხოლო თავისუფალი მსახურის გაცვეთა – მის საკუთარ ხარჯზეო. მაგრამ უკანასკნელის გაცვეთაც ისევე დაეკისრება მის დამჭირებულს, როგორც პირველის გაცვეთა. ხელფასი, რომელიც ეძლევა დღიურ მუშებს და ყოველგვარ მსახურებს, საშუალოდ ისეთი უნდა იყოს, რომ მათ შესაძლებლობას აძლევდეს გა-

ნაგრძონ დღიურ მუშათა და მსახურთა მოღვაწის იმ ზომით წარმოშობა, როგორსაც საჭიროებს საზოგადოების მზარდი, კლებადი თუ სტაციონარული მოთხოვნა. მაგრამ, თუმცა თავისუფალი მსახურის გაცვეთაც მის დამქირავებლის ხარჯზე ხდება, იგი მაინც გაცილებით ნაკლებ უღირს დამქირავებელს, ვიდრე მონის გაცვეთა. ფონდი, რომელიც დანიშნულია მონის გაცვეთის ასანაზღაურებლად ანუ, თუ შეიძლება ასე ითქვას, შესაკეთებლად, ჩვეულებრივ იმყოფება დაუღვევარი ბატონის ან უზრუნველი მოურავის გამგებლობაში. ის ფონდი კი, რომელიც თავისუფალი ადამიანის მიმართ არის დანიშნული იმავე მიზნისათვის, თვით ამ ადამიანის გამგებლობაში იმყოფება. ბუნებრივია, რომ ის უწესრიგობა, რომელიც ჩვეულებრივ სჭარბობს იმ ფონდის გამგებლობაშიც, რომელიც მონების შესანახადაა დანიშნული; და ასევე ბუნებრივია, რომ ღარიბის მხრივ მკაცრი ზომიერება და მომჭირნეობა ტარდება მის საარსებო საშუალებათა ხარჯვის საქმეში. ასეთი სხვადასხვაგვარი გამგებლობის არსებობისას ერთი და იმავე მიზნის შესასრულებლად სულ სხვადასხვა ხარჯები იქნება საჭირო. ამის შესაბამისად, როგორც მე მგონია, ყველა დროისა და ყველა ხალხის გამოცდილება იმას გვეუბნება, რომ თავისუფალ ადამიანთა შრომა ბოლოს და ბოლოს უფრო იაფი ჯდება, ვიდრე მონის შრომა. ეს დამტკიცებულია კიდევ ბოსტონში, ნიუ-იორკში და ფილადელფიაში, სადაც ხელფასი უბრალო შრომისათვის ესოდენ მაღალ დონეზე არის.

ამრიგად, თუ შრომის უხვი სასყიდელი, ერთის მხრივ, შედეგია სიმდიდრის ზრდისა, იმავე დროს, მეორე მხრივ, იგი მოსახლეობის ზრდის მიზეზიც არის. მასში ჩივილი ნიშნავს იმას, რომ ვგოდებდეთ უდიდესი საზოგადოებრივი კეთილდღეობის აუცილებელ შედეგსა და მიზეზზე.

იქნებ საჭირო იყოს აღვნიშნოთ, რომ მშრომელ ღარიბთა, ხალხის ამ უდიდესი ნაწილის, მდგომარეობა, როგორც ეტყობა, უაღრესად ბედნიერი და წარმატებულია უფრო მაშინ, როდესაც საზოგადოება პროგრესის პროცესშია, როდესაც იგი წინ მიდის სიმდიდრის შექმნის გზაზე, ვიდრე მაშინ, როდესაც საზოგადოებამ უკვე მოიპოვა ყველა შესაძლებელი სიმდიდრე. მშრომელთა მდგომარეობა მძიმეა საზოგადოების სტაციონარობის დროს და სავალალოა მისი დაცემის ხანაში. საზოგადოების პროგრესული მდგომარეობა მოასწავებს სინამდვილეში ყველა მისი კლასისათვის სიხარულსა და სავსებას. საზოგადოების უძრავი მდგომარეობა სიხარულს მოკლებული არის, ხოლო მისი რეგრესული მდგომარეობა გავსებულია ნაღველით“.¹

ა. სმიტის ნაშრომიდან მოხმობილი ეს საკმაოდ ვრცელი ამონარაღი, ჩვენ, აქ, მხოლოდ მისი წმინდა ეკონომიკურ-დემოგრაფიული ხასიათის გამო გვაქვს მოტანილი. მასში, ბევრი დემოგრაფიული საკითხის შესახებაა მსჯელობა. თუკი ამ საკითხებს თანამედროვე დემოგრაფიული ტერმინოლოგიით

¹ ა. სმიტი. გამოკვლევა ხალხის სიმდიდრის ბუნებისა., გვ.91-94.

გადმოვცემთ, მაშინ გამოვა, რომ ისინი შეეხება: მოსახლეობის ეკონომიკურ მდგომარეობასა და ქორწინებას შორის უკუპროპორციულ ურთიერთკავშირს; სიღარიბესა და შობადობის მაღალ დონეს შორის პირდაპირპროპორციულ დამოკიდებულებას; შობადობის დონეთა ეკონომიკური მდგომარეობის მიხედვით დიფერენციაციას; სიღარიბის გავლენას ბავშვთა მოკვდაობაზე და ა. შ.

საინტერესოა, თუმცა, დღევანდელი გადასახედიდან არც თუ მთლად მისაღებია, ა. სმიტის ვარაუდი იმის შესახებ, რომ: „უნაყოფობა, რომელიც ესოდენ ხშირია წარჩინებულ ბანოვანთა შორის, ძალიან იშვიათი მოვლენა არის დაბალი ფენის დედაკაცებში. ფუფუნება, იქნებ აღვივებს მშვენიერი სქესის წარმომადგენლებში მისწრაფებას სიამოვნებისადმი, მაგრამ, როგორც ეტყობა, ყოველთვის ასუსტებს და ხშირად სრულიადაც სპობს მოდემის წარმოშობის უნარს“. ე.ი. ავტორი აქ ცდილობს მდიდარი ქალების დაბალი ნაყოფიერების დონე მათი ეკონომიკური მდგომარეობით, ანუ ფუფუნებაში ყოფნით ახსნას. სხვა სიტყვებით, ა. სმიტი ქალთა ნაყოფიერების დონეს მათ ეკონომიკურ ყოფას უკავშირებს და ამ ორ მოვლენას შორის უკუპროპორციულ დამოკიდებულებას ხედავს.

ნიშანდობლივია, ა. სმიტის მოსაზრება ბავშვთა მაღალ მოკვდაობასთან დაკავშირებითაც, რასაც იგი ასევე სიღარიბეს უკავშირებს, – „მაგრამ სიღარიბე, თუმცა იგი არ აბრკოლებს მოდემის გამრავლებას, ძალიან ხელშემშლელია ბავშვების გამოზრდისათვის.“ უფრო მეტიც, ბავშვთა მოკვდაობის ზემოთ აღნიშნულ მაღალ დონეს, ა. სმიტი, კვლავ მშობლების ეკონომიკური ყოფით ხსნის, – „მაგრამ ასეთ მოკვდაობას ადგილი აქვს ყველგან, უმთავრესად დაბიო ხალხის ბავშვებში, რომლებსაც ისეთი მოვლა არა აქვთ, როგორც უფრო შეძლებული მშობლების შვილებს“.

ბავშვთა მაღალი მოკვდაობის გამო კი დაბალი იყო „სასარგებლო“, ანუ, ე.წ. „ეფექტური შობადობის“ დონე, რის საილუსტრაციოდაც ა. სმიტს მოჰყავს მეტად შთამბეჭდავი და, როგორც თვითონვე ირწმუნება, არც თუ იშვიათი მაგალითი თავისი სამშობლოს ცხოვრებიდან, – „ზემო-შოტლანდიაში უჩვეულოს არას წარმოადგენს, რომ დედას, რომელსაც 20 ბავშვი უშობნია, მხოლოდ 2 შერჩენია ცოცხალი“.

ასეთ მდგომარეობას კი, ა. სმიტის მტკიცებით, მხოლოდ ხალხის დაბალ კლასებში აქვს ადგილი, რაც საარსებო საშუალებების ნაკლებობითაა გამოწვეული და ბუნებრივია, რომ სწორედ ბავშვთა მაღალი მოკვდაობის გზით ხდება მათში ადამიანთა მოდემის გამრავლების შეზღუდვა. „მაგრამ ცივილიზებულ საზოგადოებაში საარსებო საშუალებების ნაკლებობამ მხოლოდ ხალხის დაბალ კლასებში შეიძლება დაუდოს ფარგალი ადამიანთა მოდემის გამრავლებას, და ეს შეიძლება მოხდეს მხოლოდ იმ გზით, რომ აღნიშნული ნაკლებობის გამო გაწყდება დიდი ნაწილი ბავშვთა, რომელთაც, წარმოშობს ნაყოფიერი ქორწინება ხალხის დაბალ კლასებში“.

თუძცა, ა. სმიტი იმასაც მიანიშნებს, რომ ღარიბებში გამრავლების შეზღუდვას ამსუბუქებს მუშებისათვის მაღალი ანაზღაურების მიცემა, რაც, მათ, საშუალებას აძლევს, რომ უკეთ მოუარონ თავიან შვილებს, შეამცირონ ბავშვთა მოკვდაობა და ამით გაზარდონ დაბალი კლასისათვის დამახასიათებელი მოსახლეობის გამრავლების ფარგლები. ამასთან, მუშებისათვის ხელფასის ზრდას, ა. სმიტი, შრომაზე, ანუ ფაქტობრივად ადამიანებზე მოთხოვნის ზრდას უკავშირებს და წერს: „ამრიგად, ადამიანთა მოთხოვნა, ისე როგორც ყოველი სხვა საქონლის მოთხოვნა, აუცილებლად აწესრიგებს ადამიანთა წარმოშობას, – აჩქარებს მას, როდესაც იგი ნამეტნავად ნელა მიმდინარეობს, და აფერხებს, როდესაც მისი მსვლელობა ნამეტნავად სწრაფი არის. სწორედ ეს მოთხოვნაა, რომ აწესრიგებს და განსაზღვრავს ადამიანთა მოდემის გამრავლებას ყველგან სხვადასხვა ქვეყანაში დედამიწაზე, ჩრდილო-ამერიკაში, ევროპაში და ჩინეთში; იგი იწვევს ადამიანთა სწრაფ გამრავლებას პირველში, ნელ და თანდათანობით გამრავლებას მეორეში და მოსახლეობის სრულიად უძრავ დონეზე გაჩერებას უკანასკნელში“. ე.ი. აქედან აშკარად ჩანს, რომ მოსახლეობის სფეროშიც ა. სმიტი საბაზრო ეკონომიკის ძირითად, მოთხოვნა-მიწოდების პრინციპს აღიარებს და მას ყველა ქვეყნისა და დროისათვის საყოველთაოდ მიიჩნევს. ჩვენ დღესაც ვიზიარებთ ამ პრინციპს.

შემდგომ მსჯელობაში ა. სმიტი კიდევ უფრო აკონკრეტებს ღარიბებისათვის გასაცემი ხელფასის ოდენობას და წერს: „ხელფასი, რომელიც ეძლევა დღიურ მუშებს და ყოველგვარ მსახურებს, საშუალოდ ისეთი უნდა იყოს, რომ მათ შესაძლებლობას აძლევდეს განაგრძონ დღიურ მუშათა და მსახურთა მოდემის იმ ზომით წარმოშობა, როგორსაც საჭიროებს საზოგადოების მზარდი, კლებადი თუ სტაციონარული მოთხოვნა“. თანამედროვე ტერმინოლოგიით ეს ნიშნავს, რომ სახელმწიფოს უნდა გააჩნდეს თავისი ქვეყნის დემოგრაფიული განვითარების მიზანი და აქედან გამომდინარე განსაზღვროს კიდევ მისი შესაბამისი მინიმალური ხელფასის ოდენობა. თუ ა. სმიტის ამ ლოგიკას გავყვებით, მაშინ აღმოჩნდება, რომ დღევანდელ, დამოუკიდებელ და თავისუფალ საქართველოს ან ჯერ კიდევ არა აქვს ჩამოყალიბებული თავისი დემოგრაფიული განვითარების მიზანი და ამიტომაც თავის ნებაზეა მიშვებული სახელმწიფოებრივი მართვის ეს უმნიშვნელოვანესი სფერო, ან არადა მიზანმიმართულად ხორციელდება მისი მოსახლეობის შემცირებისაკენ მიმართული ღონისძიებები და, უპირველეს ყოვლისა, იმით, რომ არსებული მინიმალური ხელფასისა და პენსიის ოდენობა სანახევროდაც ვერ აკმაყოფილებს ქვეყანაში გაძვირებული ცხოვრების პირობებს და თითქმის შეუძლებელს ხდის არათუ გამრავლებას, არამედ მისი მოსახლეობის სტაციონარულ დონეზე შენარჩუნებასაც კი.

ზემოთ მოყვანილი მსჯელობიდან ა. სმიტს გამოაქვს საკმაოდ მართებული დასკვნაც: „... როგორც მე მგონია, ყველა დროისა და ყველა ხალხის

გამოცდილება იმას გვეუბნება, რომ თავისუფალ ადამიანთა შრომა ბოლოს და ბოლოს უფრო იაფი ჯდება, ვიდრე მონის შრომა.“ ხოლო იქვე ა. სმიტი გვთავაზობს ძალიან საინტერესო სამწვერიან თანამიმდევრობასაც, რომელიც სქემატურად შეიძლება ასე გამოვსახოთ: სიმდიდრის ზრდა—შრომის მაღალი ანაზღაურება—მოსახლეობის ზრდა. ამ სქემასთან დაკავშირებით ის წერს: „თუ შრომის უხვი სასყიდელი, ერთის მხრივ, შედეგია სიმდიდრის ზრდისა, იმავე დროს, მეორე მხრივ, იგი მოსახლეობის ზრდის მიზეზიც არის. მასში ჩივილი ნიშნავს იმას, რომ ვგოდებდეთ უდიდესი საზოგადოებრივი კეთილდღეობის აუცილებელ შედეგსა და მიზეზზე“. ასე რომ, ამ ციკლური ხასიათის ტრიადაში აღნიშნული თითოეული კომპონენტი მიზეზ-შედეგობრივ კავშირშია დანარჩენ ორთან და რომელიმე მათგანის ცვლილებაზე მსჯელობისას აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ სხვათა დინამიკაში მომხდარი ცვლილებებიც.

აანალიზებს რა მშრომელ ღარიბთა მდგომარეობასა და საზოგადოების ამ თუ იმ სახის განვითარებას შორის ურთიერთდამოკიდებულებას, ა. სმიტი ყველა იმ ძირითად ვარიანტს განიხილავს, რომელიც კი ამ ორ მოვლენას შორის შეიძლება არსებობდეს. ის წერს: „იქნებ საჭირო იყოს აღვნიშნოთ, რომ მშრომელ ღარიბთა, ხალხის ამ უდიდესი ნაწილის, მდგომარეობა, როგორც ეტყობა, უაღრესად ბედნიერი და წარმატებულია უფრო მაშინ, როდესაც საზოგადოება პროგრესის პროცესშია, როდესაც იგი წინ მიდის სიმდიდრის შექმნის გზაზე, ვიდრე მაშინ, როდესაც საზოგადოებამ უკვე მოიპოვა ყველა შესაძლებელი სიმდიდრე. მშრომელთა მდგომარეობა მძიმეა საზოგადოების სტაციონარობის დროს და სავალალოა მისი დაცემის ხანაში. საზოგადოების პროგრესული მდგომარეობა მოასწავებს სინამდვილეში ყველა მისი კლასისათვის სიხარულსა და სავსებას. საზოგადოების უძრავი მდგომარეობა სიხარულს მოკლებული არის, ხოლო მისი რეგრესული მდგომარეობა გავსებულია ნალველით“. ციტატის ეს დასკვნითი ნაწილი მეტად ნიშანდობლივია დღევანდელი საქართველოსთვის, რომელიც თავისი ფაქტობრივი ეკონომიკური მდგომარეობით, ხელისუფლების მიერ დეკლარირებული აყვავებულის ნაცვლად, რეალურად რეგრესულ ეტაპზე იმყოფება, ყველა აქედან გამომდინარე შედეგით. ასეთ დროს, ჩვენი აზრით, კარგი იქნებოდა, თუკი ჩვენი დღევანდელი ხელისუფლება ა. სმიტის ზემოთ უკვე აღნიშნულ ტრიალის კომპონენტთა ურთიერთმიმართების საკითხსაც გაითვალისწინებდა და ქვეყნის ეკონომიკური და დემოგრაფიული კრიზისიდან გამოყვანის ერთიან, კომპლექსურ, სოციალურ-ეკონომიკურ ღონისძიებათა პროგრამას შეიმუშავებდა და განახორციელებდა.

„მოთხოვნა მსახურთა მიმართ იზრდება, მაშინ როდესაც იმათი რიცხვი, რომელნიც ამ მოთხოვნის დასაკმაყოფილებლად თავიანთი თავის მიმწო-

დებელნი არიან, კლებულობს. ამიტომ შრომის ფასი იაფობის წლებში ხშირად მაღლა იწევს“.¹

აქ, აშკარად ჩანს, ა. სმიტისთვის დამახასიათებელი, საბაზრო ეკონომიკის, ანუ, მოთხოვნა-მიწოდების პრინციპის, მოსახლეობის სფეროში გადმოტანის მცდელობა, რაც ჩვენი აზრით სავსებით ლოგიკური და სწორია.

მოტანილი ციტატიდან ირკვევა, რომ სამუშაო ძალის დეფიციტის პირობებში მათზე მოთხოვნა იზრდება და შესაბამისად მატულობს მათი შრომის ანაზღაურებაც.

თუკი საბაზრო ეკონომიკის ამ ძირითად პრინციპს შევატრიალებთ და ჩვენს სინამდვილეში გადმოვიტანთ, მაშინ მივიღებთ, რომ შრომის დაბალი და ზოგჯერ კი საერთოდ არავითარი ანაზღაურების არ ქონა (ე.ი. უშუშევრობა), არის სამუშაო ძალის და შესაბამისად მოსახლეობის სიჭარბის შედეგი, ე.ი. ფაქტობრივად უნდა ვაღიაროთ, რომ ადგილი აქვს ე.წ. ჭარბმოსახლეობას, რომლის აღიარებაც, რატომღაც დღეს ყველას უჭირს. არადა მისი აღიარების გარეშე, ყოველგვარი მცდელობა, რომ რაიმე ვუშველოთ შექმნილ ვითარებას, დაემსგავსებოდა ფეხზე დადებულ მაღამოს, მაშინ როცა სატკივარი თავშია.

„თუმცა შრომის ფასის რყევა არა თუ არ შეესაბამება სურსათ-სანოვაგის ფასის რყევას, არამედ ხშირად სრულიად საწინააღმდეგოც არის, ჩვენ მაინც ამის საფუძვლით არ უნდა გამოვისახოთ თავში, რომ სურსათ-სანოვაგის ფასს არავითარი გავლენა არა აქვს შრომის ფასზე. შრომის ფულადი ფასი აუცილებლად განისაზღვრება ორგვარი გარემოებით: მოთხოვნით შრომის მიმართ და არსებობისა და კომფორტისათვის საჭირო საგანთა ფასით. შრომის მოთხოვნა, – იმის მიხედვით, იზრდება იგი, სტაციონარულია თუ კლებადი, ე.ი. იმის მიხედვით, მოითხოვს იგი მზარდ, სტაციონარულ თუ კლებად მოსახლეობას, – განსაზღვრავს არსებობისა და კომფორტისათვის საჭირო საგანთა რაოდენობას, რომელიც უნდა მიეცეს მუშას; და შრომის ფულადი ფასი განისაზღვრება იმ თანხით, რომელიც საჭიროა ამ რაოდენობის საყიდლად. თუმცა, ამრიგად, შრომის ფულადი ფასი ზოგჯერ მაღალი არის, მაშინ როდესაც სურსათ-სანოვაგის ფასი დაბალია, მაგრამ მაინც იგი, იმავე მოთხოვნის არსებობისას, კიდევ უფრო მაღალი იქნებოდა, სურსათ-სანოვაგის ფასი რომ მაღალი ყოფილიყო“.²

ე.ი. ავტორი, აქ კვლავ ანვითარებს მოსახლეობისათვის და, კერძოდ კი, სამუშაო ძალისათვის დამახასიათებელ, საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნა-მიწოდების ზემოთ უკვე აღნიშნულ პრინციპს და გარკვეულწილად აკონკრეტებს მას.

„იმ ქვეყანაში, რომელიც სქლად დასახლებულია იმასთან შედარებით, რისი გამოკვებაც მის ნიადაგს შეუძლია ან რომლისთვისაც მის კაპიტალს

¹ ა. სმიტი. გამოკვლევა ხალხის სიმდიდრის ბუნებისა., გვ.96.

² ა. სმიტი. გამოკვლევა ხალხის სიმდიდრის ბუნებისა., გვ.99.

სამუშაოს მიცემა შეუძლია, კონკურენცია სამუშაოს მოპოვებისათვის აუცილებლად ისე ძლიერი იქნება, რომ შრომის ხელფასს შეამცირებს იმ დონემდე, რომელიც საკმარისია მარტოოდენ მუშათა არსებული რიცხვის შესანახად, და რადგან ქვეყანა სქლად არის უკვე დასახლებული, ეს რიცხვი ვეღარ გადიდება“.¹

მოხმობილი ციტატა ფაქტობრივად ა. სმიტის მიერ ზემოთ აღნიშნული მოთხოვნა-მიწოდების პრინციპის მოქმედების დამადასტურებელი მაგალითია და ჩვენთვის იმითაა საინტერესო, რომ აღწერილი ვითარება, ძალიან ნიშანდობლივია დღევანდელი საქართველოსთვისაც, სადაც მისი კაპიტალის სიმცირის გამო მაღალია უმუშევრობის დონე, ხოლო შრომის ბაზარზე არსებული ძლიერი კონკურენცია კი არ იძლევა მაღალი ხელფასის მიღების შესაძლებლობას. აქედან გამომდინარე, ქვეყანაში არ უძჯობესდება ეკონომიკური და სოციალური მდგომარეობა, რაც შეუძლებელს ხდის მოსახლეობის რიცხონების ზრდას და იწვევს მის სტაბილიზაციას.

„რადგან ადამიანები, ყველა სხვა ცოცხალ არსებასავით, ბუნებრივად მრავლდებიან მათი არსებული საარსებო საშუალებების შესაბამისად, ამიტომ მუდამ არსებობს მეტნაკლები მოთხოვნა საზრდოსათვის“.²

ჩვენი აზრით, ა. სმიტის ეს მოსაზრება თ.რ. მალთუსის ცნობილი დასკვნების მნიშვნელოვან წინამძღვარს წარმოადგენს. კერძოდ კი თ.რ. მალთუსი წერდა:

1. ხალხთმოსახლეობა გარდაუვლად იზღუდება არსებობის საშუალებებით.
2. ხალხთმოსახლეობა უცვლელად მრავლდება ყველგან, სადაც კი არსებობის საშუალებები მატულობს, თუ იგი რაიმე განსაკუთრებული და აშკარა დაბრკოლებებით არ იქნება შეჩერებული.³

ჩვენ აღარ შევუდგებით ა. სმიტისა და თ. მალთუსის აღნიშნული დებულებების გამოწვლილვით შედარებას, რადგანაც ამას, დაკვირვებული მკითხველიც ადვილად შეამჩნევს, მხოლოდ შევნიშნავთ, რომ თუკი ამ მოსაზრებებისათვის თ. მალთუსი ლამის იყო სიცოცხლეშივე „ჯვარს აცვეს“, ა. სმიტის, ფაქტობრივად იმავე, და უფრო ადრე ნათქვამი მოსაზრებისათვის კი, რატომღაც არც მაშინ, და არც ახლა, არავის არ მიუქცევია ყურადღება. ალბათ ესეც ბედის ირონიაა, როცა ერთი და იგივე მოსაზრებაზე, საზოგადოება, სხვადასხვა დროს, სრულიად სხვადასხვაგვარად რეაგირებს.

„ესა თუ ის ქვეყანა დასახლებულია არა ადამიანთა იმ რიცხვის პროპორციულად, რომელიც შესაძლებელია მისმა პროდუქტმა უზრუნველყოს ტანისამოსით და ბინით, არამედ იმ რაოდენობის პროპორციულად, რომლის

¹ ა. სმიტი. გამოკვლევა ხალხის სიმდიდრის ბუნებისა., გვ.110.

² ა. სმიტი. გამოკვლევა ხალხის სიმდიდრის ბუნებისა., გვ.172.

³ თ. მალთუსი. გამოცდილება ხალხთმოსახლეობის., გვ.63.

გამოკვება მას შეუძლია. როდესაც საზრდო უზრუნველყოფილია, საჭირო ტანისამოსისა და ბინის შოვნა ადვილი არის, მაგრამ ხშირად შესაძლებელია, თუმცა ტანისამოსი და ბინა მოიპოვება, ძნელი იყოს საზრდოს შოვნა. ბრიტანეთის სამფლობელოთა ზოგ ადგილებშიც კი ის, რასაც სახლს უწოდებენ, შეიძლება აგებულ იქნეს ერთი ადამიანის შრომის დახარჯვით ერთი დღის განმავლობაში. უმარტივესი ტანსაცმელი, ცხოველების ტყავი, მოითხოვს რამდენადმე მეტ შრომას გასატყავებლად და გასაწმენდად და მოხმარებისათვის მოსამზადებლად. მაგრამ ამისათვის მაინც საჭირო არაა დიდი შრომა. ველურ და ბარბაროს ხალხებში მთელი წლის შრომის მეასედი ან ცოტათი მეტი ნაწილი საკმარისია იმდენი ტანსაცმლის და ბინის მოსაპოვებლად, რამდენიც საჭირო არის ხალხის უდიდესი ნაწილის დასაკმაყოფილებლად. შრომის დანარჩენი ოთხმოცდაცხრამეტი მეასედი ხშირად ძლივს არის საკმარისი იმისათვის, რომ უზრუნველყოს ისინი საზრდოთი.

მაგრამ როდესაც, მიწის გაუმჯობესებისა და დამუშავების გამო, ერთი ოჯახის შრომას ორი ოჯახისათვის შეუძლია საზრდოს მიცემა, – მთელი საზოგადოების ნახევრის შრომა საკმარისი არის ყველა მცხოვრებთა უზრუნველსაყოფად საზრდოთი. ამიტომ საზოგადოების მეორე ნახევარი ან, ყოველ შემთხვევაში, მისი მნიშვნელოვანი ნაწილი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს სხვა საგანთა მოსაპოვებლად ანუ კაცობრიობის სხვა მოთხოვნილებათა თუ სურვილთა დასაკმაყოფილებლად. ტანსაცმელი და ბინა, ავეჯეულობა და ეგრეთწოდებული მორთულობა შეადგენს ამ მოთხოვნილებათა და სურვილთა უდიდეს ნაწილს. მდიდარი მეტ საჭმელს არ ჭამს, ვიდრე მისი ღარიბი მეზობელი. ხარისხის მხრივ ეს საჭმელი შეიძლება ძალიან განსხვავებული იყოს, და მისი გამოძებნა და მომზადება შეიძლება მეტ შრომას და დახელოვნებას მოითხოვდეს, მაგრამ რაოდენობის მხრივ განსხვავება თითქმის არ არის. მაგრამ აბა შეადარეთ ერთის ფართო სასახლე და დიდი გარდერობი მეორის ქოხსა და მცირეოდენ ჩვრებს, და თქვენ ნახავთ, რომ განსხვავება მათი ტანსაცმლის, ბინისა და ავეჯეულობისა თითქმის ისევე დიდია რაოდენობის მხრივ, როგორც ხარისხის მხრივ. საჭმლის მოთხოვნილება თითოეული ადამიანისათვის ზღვარდებულია სტომაქის ვიწრო ტევადობით, ხოლო კომფორტის, ბინის მორთულობის, ტანისამოსის, ავეჯეულობისა და საოჯახო ნივთების მოთხოვნილებას, როგორც ეტყობა არ უდევს არავითარი საზღვარი ანუ მტკიცე ზღუდე. ამიტომ ისინი, ვისაც საზრდოს იმაზე მეტი რაოდენობა აქვს, რაც თვითონ შეუძლიათ მოიხმარონ, ყოველთვის მზად არიან მისი გარდამეტი ანუ, რაც იგივეა, მისი ფასი გასცვალონ სამაგიეროზე ამ სხვა საგანთა სახით. ის, რაც აღნიშნული ზღვარდებული მოთხოვნილების დაკმაყოფილების შემდეგ რჩება, იხარჯება იმ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად, რომელთა სავსებით დაკმაყოფილება შეუძლებელი არის და რომელთაც საერთოდ, როგორც სჩანს, არ უდევს საზღვარი. ღარიბნი,

რათა მოიპოვონ, წელებზე ფეხს იდგამენ მდიდრების იმ სურვილთა დასაკმაყოფილებლად, და რათა ეს საზრდო ნამდვილად მოიპოვონ, ისინი ერთმანეთს მეტოქეობას უწევენ თავიანთი შრომის სიიაფისა და სრულყოფის მხრივ. მშრომელთა რიცხვი მატულობს საზრდოს რაოდენობის ზრდასთან ერთად ანუ მიწის გაუმჯობესებისა და დამუშავების განვითარებასთან ერთად; და რადგან მათი მეტოქეობის თვით ბუნება შესაძლებელს ხდის შრომის უაღრესად დანაწილებას, – იმ მასალის რაოდენობა, რომლის დამუშავება მათ შეუძლიათ, იზრდება უფრო დიდი პროპორციით, ვიდრე რიცხვი თვით მშრომელთა. აქედან წარმოსდგება მოთხოვნა ყოველგვარი მასალისა, რომლის გამოყენებაც კი შეუძლია ადამიანის გამოძგონებლობას, სასარგებლო მიზნით თუ მორთულობისათვის, ტანსაცმლისათვის, სახლის მოწყობილობისათვის თუ ავეჯეულობისათვის; მოთხოვნა მიწის წიაღის მადნეულის და მინერალებისა, ძვირფასი ლითონების და ძვირფასი ქვებისა.

ამრიგად, საზრდო წარმოადგენს არა თუ რენტის თავდაპირველ წყაროს, არამედ მიწის ყოველი სხვა პროდუქტიც, რომელიც რენტას იძლევა შემდგომ, თავისი ღირებულების ამ ნაწილს ამოიღებს შრომის პროდუქტიული ძალის გადიდების შედეგად საზრდოს წარმოებისას მიწის დამუშავების გაუმჯობესებული მეთოდების გზით“.¹

აანალიზებს რა, ამა თუ იმ ქვეყნის მოსახლეობის რიცხოვნობასა და მათი, ბინით, ტანსაცმლითა და საკვებით უზრუნველყოფის ღონეებს შორის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხებს, ა. სმიტი, მიდის სწორ და ლოგიკურ დასკვნამდე, რომ ამათგან მოსახლეობისათვის ყველაზე უფრო ძნელად საშოვნელია საკვები, ანუ ის, რაც პირველადია საერთოდ ადამიანთა არსებობისათვის, – „როდესაც საზრდო უზრუნველყოფილია, საჭირო ტანისამოსისა და ბინის შოვნა ადვილი არის, მაგრამ ხშირად შესაძლებელია, თუმცა ტანისამოსი და ბინა მოიპოვება, ძნელი იყოს საზრდოს შოვნა.“ უფრო მეტიც, ველურ და ბარბაროს ხალხებში საკვების მოპოვებისათვის მას შრომის ოთხმოცდაცხრამეტი მეასედი ნაწილიც კი ხშირად არასაკმარისად მიაჩნია – „შრომის დანარჩენი ოთხმოცდაცხრამეტი მეასედი ხშირად ძლივს არის საკმარისი იმისათვის, რომ უზრუნველყოს ისინი საზრდოთი“.

მიუხედავად იმისა, რომ: „მდიდარი მეტ საჭმელს არ ჭამს, ვიდრე მისი ღარიბი მეზობელი“, „მათ შორის მანც მნიშვნელოვანი განსხვავებაა ტანსაცმლით, ბინით“ და ავეჯეულობით უზრუნველყოფის თვალსაზრისით – „საჭმლის მოთხოვნილება თითოეული ადამიანისათვის ზღვარდებულია სტომაქის ვიწრო ტევადობით, ხოლო კომფორტის, ბინის მორთულობის, ტანისამოსის, ავეჯეულობისა და საოჯახო ნივთების მოთხოვნილებას, როგორც ეტყობა არ უღევს არავითარი საზღვარი ანუ მტკიცე ზღუდე.“ ა. სმიტი აქვე

¹ ა. სმიტი. გამოკვლევა ხალხის სიმდიდრის ბუნებისა., გვ.193-194.

გვთავაზობს ამ ზღვარდაუდებელი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების შესაძლებლობის მექანიზმსაც: „ამიტომ ისინი, ვისაც საზრდოს იმაზე მეტი რაოდენობა აქვს, რაც თვითონ შეუძლიათ მოიხმარონ, ყოველთვის მზად არიან მისი გარდამეტი ანუ, რაც იგივეა, მისი ფასი გასცვალონ სამაგიეროზე ამ სხვა საგანთა სახით. ის, რაც აღნიშნული ზღვარდაუდებელი მოთხოვნილების დაკმაყოფილების შემდეგ რჩება, იხარჯება იმ მოთხოვნილებათა დასაკმაყოფილებლად, რომელთა სავსებით დაკმაყოფილება შეუძლებელი არის და რომელთაც საერთოდ, როგორც სჩანს, არ უდევს საზღვარი.“ და საბოლოოდ ასკვნის, რომ სწორედ „... საზრდო წარმოადგენს არა თუ რენტის თავდაპირველ წყაროს, არამედ მიწის ყოველი სხვა პროდუქტიც, რომელიც რენტას იძლევა შემდგომ, თავისი ღირებულების ამ ნაწილს ამოიღებს შრომის პროდუქტიული ძალის გადიდების შედეგად საზრდოს წარმოებისას მიწის დამუშავების გაუმჯობესებული მეთოდების გზით.“ ე.ი. აქ ხაზგასმულია საკვების გადაწყვეტი მნიშვნელობა არა მარტო ადამიანის კვლავწარმოების არამედ სიცოცხლისთვისაც კი, და საერთოდ, საზოგადოებრივი წარმოების პროცესის განვითარების თვალსაზრისითაც.

„იმ ქვეყნებში, სადაც ადგილი აქვს ბრინჯის კულტურას, რომელიც ჩვეულებრივ იძლევა ორ მოსავალს და ზოგჯერ სამსაც წელიწადში, და ამასთან თითოეული ეს მოსავალი უფრო უხვია, ვიდრე ხორბლის ჩვეულებრივი მოსავალი, საზრდო გაცილებით უფრო უხვად უნდა მოიპოვებოდეს, ვიდრე რომელსაჰმე თანატოლი სიდიდის ქვეყანაში, რომელიც ხორბალს აწარმოებს. ასეთი ქვეყნები ამის გამო უფრო სქლად არიან დასახლებული. ამ ქვეყნებში მდიდარ ადამიანებს, რადგან მათ განკარგულებაშია საზრდოს დიდი გარდამეტი იმის გარდა, რაც თვითონ მათ შეუძლიათ მოიხმარონ, საშუალება აქვთ იყიდონ სხვა ადამიანთა შრომის ბევრად უფრო დიდი რაოდენობა. ამიტომ დიდკაცის ამაღლა ჩინეთსა და ინდოსტანში, ყველა ცნობის თანახმად გაცილებით უფრო მრავალრიცხოვანი და ბრწყინვალეა, ვიდრე უმდიდრეს ადამიანთა „ამაღლა ევროპაში.“¹

ის რომ ბრინჯის კულტურა ხორბალზე უფრო უხვმოსავლიანია, ბუნებრივად განსაზღვრავს ბრინჯის მწარმოებელი ქვეყნების მოსახლეობის უფრო სწრაფად გამრავლებასა და „სქლად“ დასახლებულობას. ასე რომ, სავსებით ლოგიკურია ა. სმიტის შენიშვნა, ევროპის ქვეყნებთან შედარებით ბრინჯის მწარმოებელ ქვეყნებში უფრო მდიდარი ადამიანების არსებობის თაობაზე.

ამ საკითხთან დაკავშირებით, მისი დემოეკონომიკური მნიშვნელობიდან გამომდინარე, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია, აქვე მოვიყვანოთ, ერთი, მცირე მოცულობის თავი (წიგნი XXXIII, თავი XIV), ცნობილი ფრანგი განმანათლებლის შარლ ლუი მონტესკიეს უკვდავი წიგნიდან, „კანონთა გონი,“ რომ-

¹ ა. სმიტი. გამოკვლევა ხალხის სიმდიდრის ბუნებისა..., გვ.240.

ლის სახელწოდებაა – „მიწის პროდუქტები, რომლებიც ითხოვენ ადამიანთა მეტ ან ნაკლებ რაოდენობას.“

„საძოვრების მქონე ქვეყნები ნაკლებად დასახლებულია, რადგან აქ ცოტა ადამიანია დასაქმებული. სახნავი მიწები ადამიანთა უფრო მეტ რაოდენობას ასაქმებს, მევენახეობისა კი კიდევ უფრო დიდს. ინგლისში ხშირად ჩიოდნენ იმის თაობაზე, რომ საძოვართა ზრდა მოსახლეობის შემცირებას იწვევდა; შენიშნულია, რომ საფრანგეთში ვენახების დიდი რაოდენობა ადამიანთა სიმრავლის ერთ-ერთი მიზეზია. ქვეყნებს, სადაც ქვანახშირის საბადოები საწვავს იძლევიან, ის უპირატესობა აქვთ სხვა ქვეყნებთან შედარებით, რომ აქ დასაწვავად ტყეებს არ საჭიროებენ და შეუძლიათ ქვეყნის მთელი მიწები დაამუშაონ. მხარეებში, სადაც ბრინჯი მოდის, დიდი სამუშაოებია წყალთა მეურნეობისათვის. მაშასადამე, აქ შესაძლოა ბევრი ადამიანი იყოს დასაქმებული; უფრო მეტიც – აქ უფრო ნაკლები მიწის ნაკვეთია საჭირო ერთი ოჯახის სარჩენად, ვიდრე იმ ქვეყნებში, სადაც სხვა მარცვლოვანი კულტურები მოჰყავთ. დასასრულ, მიწა, რომელიც სხვაგან გამოყენებულია ცხოველთა სარჩენად, აქ უშუალოდ ადამიანთა რჩენას ემსახურება. სამუშაო, რომელსაც სხვაგან პირუტყვი ასრულებს, აქ ადამიანების მიერ სრულდება. მიწის დაუმშავება ადამიანებისათვის ერთ-ერთი მთავარი მანუფაქტურა ხდება“.¹

ვფიქრობთ, რომ მოხმობილი ამონარიდი გარკვეულწილად შეავსებს ა. სმიტის ზემოთ აღნიშნულ მოსაზრებას. „მეტწილ ევროპაში მოსახლეობა, როგორც ფიქრობენ, ორკეცდება არა უადრეს ორმოცდაათი წლისა. ზოგ ჩვენს ჩრდილო-ამერიკის კოლონიაში მოსახლეობა ორკეცდება, როგორც ანგარიშობენ, 20 ან 25 წელიწადში“.² ამ ციტატაში ა. სმიტი ფაქტობრივად იმეორებს მის მიერ ზემოთ უკვე აღნიშნულ მონაცემებს. უფრო ზუსტად კი, ევროპის მოსახლეობასთან მიმართებაში აქ ათჯერ ნაკლები (ხუთასის ნაცვლად ორმოცდაათი წელი) გაორმაგების პერიოდია მითითებული, რაც ბუნებრივია კორექტურულ შეცდომად უნდა ჩაითვალოს. მაგრამ, იმის გამო, რომ ორივე დასახელებულ რიცხვს გააჩნია რეალურად არსებობის საფუძველი და ჩვენთვის უცნობია თუ რომელი მათგანია სწორი და რომელი კორექტურული უზუსტობა, ამიტომ ისინი შეუსწორებლად გვაქვს მოყვანილი. ხოლო, რადგანაც ამ მონაცემებზე ზემოთ უკვე გვქონდა მსჯელობა, ამიტომ მას აქ აღარ გავიმეორებთ.

„კერძო პირები, რომლებსაც გამდიდრება უნდათ, არასოდეს არ ფიქრობენ ქვეყნის შორეულ და ღარიბ ადგილებში გადასახლებაზე; არამედ მიმართებიან დედაქალაქში ან ერთ-ერთ რომელიმე დიდ ქალაქში. მათ იციან, რომ იქ, სადაც მიმოქცევაში ცოტა სიმდიდრეა ცოტა შეიძლება გამოიმუშაო,

¹ შ. მონტესკიე. კანონთა გონი. ფრანგულიდან თარგმნა დ. ლაბუნიძემ. თბ., 1994, გვ.501-502.

² ა. სმიტი. გამოკვლევა ხალხის სიმდიდრის ბუნებისა., გვ.474.

მაგრამ იციან, რომ იქ, სადაც მიმოქცევაში მეტი სიმდიდრეა, შეიძლება გარკვეული ნაწილი მათაც შეხვდეთ“.¹

ა. სმიტის მიერ შემჩნეული ეს პრინციპი, დღესაც ძალაშია და ამის დასტურად საკმარისია თვალი მივადევნოთ დედაქალაქების და, საერთოდ, დიდი ქალაქების მიგრაციული მატების მაჩვენებლებს, რომლებიც ზოგჯერ, მნიშვნელოვნადაც კი აღემატება მათ ბუნებრივ მატებას. ასე რომ, ეს მოსაზრება შეიძლება გამოდგეს ურბანიზაციის გამომწვევი მიზეზებისა და მისი დაჩქარებული ტემპების ასახსნელადაც.

„ყველაზე პირველადი საგნების მოხმარებაზე ასეთმა მძიმე გადასახადმა ან ღარიბი კლასების არსებობის დონე უნდა შეამციროს, ან, უნდა გამოიწვიოს მათი ხელფასის რამდენადმე გაზრდა, მათთვის აუცილებელ არსებობის საშუალებებზე ფულადი ფასის ზრდის პროპორციულად. რადგანაც ის პირველი მიმართულებით მოქმედებს, მან უნდა შეამციროს მშრომელი ღარიბების მიერ თავიანთი შვილების აღზრდისა და გამოკვების უნარი და რასაც შედეგად ქვეყნის მოსახლეობის შეზღუდვა უნდა მოჰყვეს. რადგანაც ის მეორე მიმართულებით მოქმედებს, მან მეწარმეებისათვის უნდა შეამციროს შესაძლებლობა, რომ იმდენ ადამიანს მისცენ საშუალო, რამდენსაც ისინი ამის გარეშე დაასაქმებდნენ და შესაბამისად, ქვეყნის მრეწველობის შეზღუდვა უნდა გამოიწვიოს. ამრიგად, პრემიით გამოწვეული პურის მეტისმეტი გაზიდვა, არა მარტო ყოველ ცალკეულ წელიწადს ზუსტად იმდენად ამცირებს შიდა ბაზარსა და მოხმარებას, რამდენადაც აფართოებს გარე ბაზარს, არამედ ქვეყნის მოსახლეობისა და მრეწველობის შემცირებას თავის საბოლოო ტენდენციად აქვს ზრდის შეჩერება და შიდა ბაზრის თანდათანობითი გაფართოება, და ამიტომ, საბოლოო ჯამში საერთო ბაზრისა და პურის მოხმარების უფრო შემცირება, ვიდრე გაზრდა“.²

ანალიზებს რა ღარიბებისათვის პირველადი მოხმარების საგნებზე გადასახადის ზრდის შესაძლო შედეგებს, ა. სმიტი წერს, რომ ამან: „... ან ღარიბი კლასების არსებობის დონე უნდა შეამციროს, ან, უნდა გამოიწვიოს მათი ხელფასის რამდენადმე გაზრდა, მათთვის აუცილებელ არსებობის საშუალებებზე ფულადი ფასის ზრდის პროპორციულად.“ შემდეგ კი იგი ცალცალკე განიხილავს ამ ორ ალტერნატიულ შედეგს და ამბობს, რომ: „რადგანაც ის პირველი მიმართულებით მოქმედებს (ე.ი. ამცირებს ღარიბი კლასების არსებობის დონეს, ანუ იწვევს მათ კიდევ უფრო გაღატაკებას – ა.ს.), მან უნდა შეამციროს მშრომელი ღარიბების მიერ თავიანთი შვილების აღზრდისა და გამოკვების უნარი და რასაც შედეგად ქვეყნის მოსახლეობის

¹ А. Смит. Исследование о природе и причинах богатства народов, т. II, М.-Л., 1935, გვ. 66.

² А. Смит. Исследование о природе..., გვ. 66.

შეზღუდვა უნდა მოჰყვეს“. ანუ, ეს ნიშნავს, რომ პირველადი მოხმარების საგნებზე გადასახადის ზრდის შემთხვევაში, ღარიბებს, შეუმცირდებათ რა არსებობის საშუალებები, ისინი უფრო ნაკლებ ბავშვებს იყოლიებენ, რითაც ქვეყნის მოსახლეობის რაოდენობაც შემცირდებაო.

რაც შეეხება მეორე ალტერნატიულ შედეგს, ა. სმიტი მას ასე წარმოგვიდგენს: „რადგანაც ის მეორე მიმართულებით მოქმედებს, მან მეწარმეებისათვის უნდა შეამციროს შესაძლებლობა, რომ იმდენ ადამიანს მისცენ სამუშაო, რამდენსაც ისინი ამის გარეშე დაასაქმებდნენ და შესაბამისად, ქვეყნის მრეწველობის შეზღუდვა უნდა გამოიწვიოს“. ანუ, ეს ნიშნავს, რომ პირველადი მოხმარების საგნებზე გადასახადის ზრდის შემთხვევაში, ღარიბების მსყიდველუნარიანობისა და შესაბამისად მეწარმეთა შემოსავლების შემცირების გამო, ისინი გაცილებით ნაკლებ სამუშაო ადგილებს შექმნიდნენ, ვიდრე გაუძვირებლობის შემთხვევაში. ეს კი, თავის მხრივ, მრეწველობისა და საერთოდ შიდა ბაზრის განვითარების შეზღუდვას გამოიწვევს, რაც ბუნებრივია, საბოლოო ჯამში დააბრკოლებს ქვეყნის მოსახლეობის გამრავლებასაც.

ა. სმიტის მიერ გაკეთებულ საბოლოო დასკვნას კი, ვფიქრობ, დღესაც არ დაუკარგავს თავისი აქტუალობა. „ამრიგად, პრემიით გამოწვეული პურის მეტისმეტი გაზიდვა, არა მარტო ყოველ ცალკეულ წელიწადს ზუსტად იმდენად ამცირებს შიდა ბაზარსა და მოხმარებას, რამდენადაც აფართოებს გარე ბაზარს, არამედ ქვეყნის მოსახლეობისა და მრეწველობის შემცირებას თავის საბოლოო ტენდენციად აქვს ზრდის შეჩერება და შიდა ბაზრის თანდათანობითი გაფართოება, და ამიტომ, საბოლოო ჯამში საერთო ბაზრისა და პურის მოხმარების უფრო შემცირება, ვიდრე გაზრდა“. ყოველ შემთხვევაში საქართველოსთვის, – სადაც სწორედ მაღალი საგადასახადო განაკვეთების გამო ფაქტობრივად გაჩერებულია ქვეყნის სამრეწველო პოტენციალის უდიდესი ნაწილი და, რომელიც თავისი მძიმე ეკონომიკური პირობების გამო იძულებულია ყველაფერი (მათ შორის, პირველადი მოხმარების საგნები და სურსათი) საქეპორტოდ გაიტანოს, რისთვისაც მთელ რიგ საგადასახადო შეღავათებს, ზოგჯერ ნულოვანსაც კი, აწესებს, – ზედმეტი არ უნდა იყოს ამგვარი ეკონომიკური ღონისძიებების დემოგრაფიული შედეგების გათვალისწინება, რომელიც ა. სმიტის აზრით, სულაც არ უწყობს ხელს მოსახლეობისა და მრეწველობის ღონის ზრდას, და მაშასადამე, მოსახლეობის ცხოვრების ღონის ამაღლებას. ასე, რომ ამ შემთხვევაში ა. სმიტის მოსაზრება შეიძლება გამოგვადგეს იმის საილუსტრაციოდ თუ რამდენად საჭიროა ნებისმიერი ეკონომიკური ღონისძიების მოსალოდნელი დემოგრაფიული შედეგების აუცილებლად გათვალისწინება, თორემ წინააღმდეგ შემთხვევაში დროებითი ეკონომიკური ეფექტით დაბრმავებულებმა შესაძლებელია ვერც კი შენიშნონ, თუ როგორ გადააყოლებს ბავშვი ნაბან წყალს.

„შრომის ფულად ფასს განსაზღვრავს ის, რაც ყოველთვის ისეთი უნდა იყოს, რომ იმისდა მიხედვით, თუ რა მდგომარეობაშია საზოგადოება აყვავების, უძრაობის თუ დაცემის, მუშას საშუალება მისცეს საკუთარი თავისა და მისი ოჯახის, სიუხვეში, ზომიერად ან სიღარიბეში შენახვისათვის საჭირო პური იყიდოს“.¹

მეტად საინტერესოდ გვეჩვენება ა. სმიტის შეხედულება იმასთან დაკავშირებით, რომ საზოგადოების ნებისმიერ მდგომარეობაში (აყვავების, უძრაობის თუ დაცემის) ყოფნის მიუხედავად, შრომის ფულად ფასს (ანუ ფაქტობრივად ხელფასს) განსაზღვრავს საკუთრივ მუშისა და მისი ოჯახის წევრთა კვლავწარმოებისათვის აუცილებელი პურის ფასი. ანუ, თანამედროვე ტერმინოლოგიით, ეს ნიშნავს, თითოეული დასაქმებულისათვის მინიმალური ხელფასის საარსებო მინიმუმთან ტოლობასა და ცოტა უფრო მეტ ანაზღაურებასაც (თუ გავითვალისწინებთ, რომ ყველა დასაქმებულის უკან თითქმის ყოველთვის არის ერთი, ან ზოგჯერ, რამდენიმე შრომის უუნარო ადამიანი, ხოლო უმუშევრობის პირობებში კი ოჯახის დაუსაქმებელი წევრი). კარგი იქნებოდა, რომ ა. სმიტის ეს უკვე ქრესტომატიულად ქცეული ჭეშმარიტება გაეთვალისწინებინათ ჩვენს კანონმდებლებს და საკანონმდებლო დონეზე მაინც აეძულებინათ, ერთი მხრივ, აღმასრულებელი ხელისუფლება და, მეორე მხრივ, კერძო დამქირავებლები, რათა მათი ბუნების საწინააღმდეგოდ, მაგრამ ქვეყნის განვითარების ინტერესებიდან გამომდინარე, ყველა დასაქმებულისათვის, მათი და მათი ოჯახის წევრების კვალწარმოების უზრუნველყოფისათვის აუცილებელი ანაზღაურება მიეცათ.

„ჯერ კიდევ სანახევროდ დაუსახლებელ და დაუმუშავებელ ქვეყანაში საქონელი, ბუნებრივია იმაზე უფრო მეტად მრავლდება, ვიდრე მცხოვრებთა მოხმარებისთვისაა საჭირო, და ამიტომ, ხშირად ძალიან უმნიშვნელო ღირებულება აქვს, ან საერთოდ არაფერი არ ღირს“.² ეს მოსაზრება, რომელიც, გვიხასიათებს, ერთი მხრივ, საარსებო საშუალებებსა და გამრავლებას შორის ურთიერთკავშირს, ხოლო, მეორე მხრივ, კი საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნა-მიწოდების პრინციპს, სრულიად ლოგიკურადაა ა. სმიტის მიერ ერთმანეთთან დაკავშირებული იმისთვის, რომ ახსნას, სანახევროდ დაუსახლებელ და დაუმუშავებელ ქვეყანაში საქონლის ფასის სრულიად ბუნებრივი დაცემა.

„ვრცელი სამფლობელოების დაფუძნება ერთადერთი მიზნით, რომ შეექმნათ მომხმარებლებისაგან შემდგარი ხალხი, ერთი შეხედვით შეიძლება წვრილ მელუქნეთა ერის შესაბამის პროექტად მოგვეჩვენოს. მაგრამ ის სრულებითაც არაა გამოსაყენებელი მელუქნეთა ერისათვის, და ძალიან გამოსაყენე-

¹ **А. Смит.** Исследование о природе..., გვ.79.

² **А. Смит.** Исследование о природе..., გვ.79.

ბელია იმ ერისათვის, რომლის მთავრობაც ვაჭრების გავლენის ქვეშაა. ასეთ და მხოლოდ ასეთ სახელმწიფო მოღვაწეებს შეუძლიათ წარმოიდგინონ, რომ მსგავსი სამფლობელოების შექმნისა და შენარჩუნებისათვის, რაიმე სარგებელს ნახავენ თავიანთი თანამოქალაქეების სისხლისა და ფულის გაფლანგვაში“.¹

აღწერილი სიტუაცია ძალიან წააგავს საქართველოს დღევანდელ ეკონომიკურ მდგომარეობას, როდესაც თითქმის მთელი ერი სხვა ქვეყნების მიერ წარმოებული პროდუქციის მომხმარებელია და საკუთარს ფაქტობრივად არაფერს აწარმოებს. ასე რომ, ა. სმიტის მოსწრებული გამოთქმით, საქართველო „წვრილ მელუქნეთა“ ერს წარმოადგენს. თუმცა, გასათვალისწინებელია მისივე მოსაზრება, რომ ასეთი სიტუაცია მხოლოდ „ვაჭარი,“ ან უფრო ზუსტად ვაჭრების გავლენის ქვეშ მყოფი, ე.ი. დღევანდელი ტერმინოლოგიით, ჩვენი ე.წ. ინვესტორებისა და „მომმარაგებლები“-სთვისაა ძალიან გამოსაყენებელი. აქედან გამომდინარე კი უპრიანი იქნება, თუკი ჩვენი დღევანდელი ხელისუფლება გაითვალისწინებს ა. სმიტის მოსაზრებას და თავის ქვეყანას არ აქცევს „წვრილ მელუქნეთა,“ ანუ მხოლოდ და მხოლოდ მომხმარებელ ერად და ამასთან, ნუ ჰგონიათ, რომ „ამგვარი სახელმწიფოს შექმნით რაიმე სარგებელს ნახავენ თავიანთი თანამოქალაქეების სისხლისა და ფულის გაფლანგვაში.“ საბოლოო ჯამში, ერი, მათ ასეთი სახელმწიფოს შექმნას არაფრით არ აპატიებს და თავიანთი „ღვაწლის“ შესაბამისად საკადრისს მიუზღავს.

„მონადირე ტომის არმია იშვიათად აღემატება ორ-სამ ასეულ ადამიანს. იმ არსებობის საშუალებების არასაიმედო მოპოვება, რომელსაც ნადირობა იძლევა, იშვიათად აძლევს საშუალებას ბევრ ადამიანს, რომ დიდი ხნის განმავლობაში მოიყარონ თავი ერთად. მწყემსების არმია კი, პირიქით, ზოგჯერ შეიძლება ორ ან სამ ათას კაცს აღწევდეს“.²

ეკონომიკური, ისტორიული და სამხედრო დემოგრაფიისათვის მეტად მნიშვნელოვანი ეს მოსაზრება, ფაქტობრივად გულისხმობს, რომ არსებობის საშუალებების ზრდა ხელს უწყობს მოსახლეობის გამრავლებას. ა. სმიტის მოყვანილი მოსაზრებიდან კი შეიძლება დავასკვნათ, რომ მწყემსობა უფრო უწყობს ხელს მოსახლეობის გამრავლებას, ვიდრე მონადირეობა.

„განვითარების ყველაზე დაბალ საფეხურზეც კი, მიწათმოქმედება გარკვეული სახის მუდმივ დასახლებას გულისხმობს, რომელიც არ შეიძლება დიდი დანაკარგის გარეშე იქნას დატოვებული. როცა, მხოლოდ, მიწათმოქმედებისაგან შემდგარი ხალხი საომრად მიდის, მას შეუძლია, რომ სალაშქროდ მთლიანად სუყველანი გამოვიდნენ. უკიდურეს შემთხვევაში მოხუცები, ქალები და ბავშვები სახლში უნდა დარჩნენ, რათა საცხოვრებელი დაიცვან. ომის ასაკის ყველა მამაკაცს ბუნებრივია შეუძლია სალაშქროდ გამოსვლა

¹ А. Смит. Исследование о природе..., გვ.138.

² А. Смит. Исследование о природе..., გვ.236.

და მცირე მიწათმოქმედ ხალხში სწორედ ასეც აკეთებენ. მიჩნეულია, რომ ყველა ხალხში, იარაღის ტარების უნარის მქონე მამაკაცების რაოდენობა მთელი მოსახლეობის მეოთხედი ან მეხუთედი ნაწილით შემოიფარგლება“.¹

ციტატაში მოყვანილი მსჯელობა სხვა არაფერია, თუ არა მკვიდრად ცხოვრების გენეზისის ერთგვარი ახსნა, რასაც ა. სმიტი სამართლიანად უკავშირებს მიწათმოქმედებას. მაგრამ ეკონომიკური, სამხედრო და ისტორიული დემოგრაფიის თვალსაზრისით ამ საინტერესო ციტატიდან ჩვენთვის მნიშვნელოვანია ა. სმიტის მიერ არგუმენტების გარეშე მოყვანილი დასკვნა, რომ: „... ყველა ხალხში, იარაღის ტარების უნარის მქონე მამაკაცების რაოდენობა მთელი მოსახლეობის მეოთხედი ან მეხუთედი ნაწილით შემოიფარგლება.“ ეს თანაფარდობა ხშირად გამოიყენება ხოლმე ძველად არსებული მოსახლეობის რაოდენობის განმსაზღვრელ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პროპორციად, მაგრამ სამწუხაროა, რომ სხვა მკვლევარების მსგავსად ა. სმიტიც არ იძლევა ამ მოსაზრების დამადასტურებელ არავითარ დასაბუთებას.

„იმ ადამიანთა რაოდენობის შეფარდება, რომელთაც შეუძლიათ ომში წასვლა, ხალხის მთელ რიცხოვნობასთან, გაცილებით უფრო ნაკლები უნდა იყოს ცივილიზებულ საზოგადოებაში, ვიდრე საზოგადოებრივი განვითარების დაბალ საფეხურზე. რადგანაც ცივილიზებულ საზოგადოებაში ჯარისკაცებს არაჯარისკაცების შრომით ინახავენ, ამიტომ პირველთა რაოდენობას არ შეუძლია აღემატებოდეს იმას, რაც ამ უკანასკნელთ შეუძლიათ შეინახონ თავიანთი თავისა და მათი მდგომარეობის შესაბამის მოხელეთა შენახვის გარდა. ძველი საბერძნეთის პატარა აგრარულ სახელმწიფოებში მთელი მოსახლეობის მეოთხედი ან მეხუთედი ნაწილი თავს ჯარისკაცად თვლიდა და როგორც ამბობენ, ზოგჯერ საღაშქროლაც მიდიოდა. გამოანგარიშებულია, რომ ახალი ევროპის ცივილიზებულ ხალხებში, რომელიმე ქვეყნის მოსახლეობის არა უმეტეს ერთი მეასედი ნაწილისა შეიძლება იყოს ჯარისკაცი, იმ ქვეყნის განაგების გარეშე, რომელიც მათი სამსახურის ხარჯებს ანაზღაურებს“.²

ამ ციტატაში ა. სმიტი უფრო აკონკრეტებს სამხედრო დემოგრაფიისათვის საჭირო თანაფარდობებს და დასკვნის სახით გვთავაზობს მაშინდელ ცივილიზებულ ევროპაში მოსახლეობისა და მის შეიარაღებულ ძალებს შორის საორიენტაციო თანაფარდობას: „გამოანგარიშებულია, რომ ახალი ევროპის ცივილიზებულ ხალხებში, რომელიმე ქვეყნის მოსახლეობის არა უმეტეს ერთი მეასედი ნაწილისა შეიძლება იყოს ჯარისკაცი, იმ ქვეყნის განაგების გარეშე, რომელიც მათი სამსახურის ხარჯებს ანაზღაურებს.“ თუმცა უნდა შევნიშნოთ, რომ კვლავ ძალაშია ა. სმიტის მიერ ამავე ციტატის დასაწყისში აღნიშნული დებულება, რომ: „იმ ადამიანთა რაოდენობის შეფარ-

¹ **А. Смит.** Исследование о природе..., გვ.237.

² **А. Смит.** Исследование о природе..., გვ.238.

დება, რომელთაც შეუძლიათ ომში წასვლა, ხალხის მთელ რიცხოვნობასთან, გაცილებით უფრო ნაკლები უნდა იყოს ცივილიზებულ საზოგადოებაში, ვიდრე საზოგადოებრივი განვითარების დაბალ საფეხურზე“. თანამედროვე პერიოდში, მასობრივი განადგურების იარაღის არსებობის პირობებში, ეს თანაფარდობა უკვე გაცილებით ნაკლებია, რაც სავსებით შეესაბამება ა. სმიტის მიერ გაკეთებულ დასკვნას.

„როგორც მე პირველ წიგნში ვცდილობდი მეჩვენებინა, დაბალი თანრიგის მუშების ხელფასი, ყველგან აუცილებლად ორი განსხვავებული პირობით განისაზღვრება: შრომაზე მოთხოვნითა და საკვები პროდუქტების ჩვეულებრივი ანუ საშუალო ფასით. შრომაზე მოთხოვნა, იმაზე დამოკიდებულებით, იზრდება, უცვლელი რჩება თუ მცირდება იგი, ე.ი მოითხოვს თუ არა იგი მზარდ, უცვლელ თუ კლებად მოსახლეობას, განსაზღვრავს მუშის არსებობის დონეს და ადგენს, თუ რა ზომით უნდა იყოს იგი უხვი, ზომიერი თუ მწირი. სასურსათო პროდუქტების ჩვეულებრივი ანუ საშუალო ფასი განსაზღვრავს ფულის იმ ოდენობას, რომელიც მუშამ უნდა მიიღოს, რათა შესაძლებლობა ჰქონდეს წლიდან წლამდე არსებობის ეს ზომიერი ანუ მწირი საშუალებები შეიძინოს. ამიტომ შრომაზე მოთხოვნისა და სასურსათო საგნებზე ფასების უცვლელობის შემთხვევაში, ხელფასზე პირდაპირ გადახასადს, შედეგად, შეიძლება მხოლოდ ხელფასის გადიდება მოჰყვეს იმ ოდენობით, რომელიც ოდნავ აღემატება თვითონ გადასახადს“.¹

საბაზრო ეკონომიკის მოთხოვნა-მიწოდების პრინციპიდან გამომდინარე ა. სმიტი მიანიშნებს იმ ორ ძირითად ფაქტორზე (შრომაზე მოთხოვნა და საკვები პროდუქტების საშუალო ფასი), რომლებიც, მისი აზრით, განსაზღვრავს, დაბალი თანრიგის მუშის ხელფასს, ანუ თანამედროვე ტერმინოლოგიით, მინიმალური ანაზღაურების ოდენობას. „როგორც მე პირველ წიგნში ვცდილობდი მეჩვენებინა, დაბალი თანრიგის მუშების ხელფასი, ყველგან აუცილებლად ორი განსხვავებული პირობით განისაზღვრება: შრომაზე მოთხოვნითა და საკვები პროდუქტების ჩვეულებრივი ანუ საშუალო ფასით.“ შემდეგ კი, აანალიზებს რა, თითოეული ამ ფაქტორის როლს ხელფასის დონის განსაზღვრაში, ა. სმიტი წერს: „შრომაზე მოთხოვნა, იმაზე დამოკიდებულებით, იზრდება, უცვლელი რჩება თუ მცირდება იგი, ე.ი მოითხოვს თუ არა იგი მზარდ, უცვლელ თუ კლებად მოსახლეობას, განსაზღვრავს მუშის არსებობის დონეს და ადგენს, თუ რა ზომით უნდა იყოს იგი უხვი, ზომიერი თუ მწირი.“ ამ ლოგიკას თუ გავყვებით, მაშინ სრულიად გასაგებია, რომ ამჟამად, საქართველოში, როცა ძალიან დაბალია მინიმალური ხელფასის ოდენობა (რომ არაფერი ვთქვათ პენსიაზე), რომელიც ვერ უზრუნველყოფს ადამიანის მინიმალურ ფიზიოლოგიურ არსებობასაც კი, ეს ნიშნავს, რომ შრომაზე არ არის, ან არის

¹ А. Смит. Исследование о природе..., გვ.376.

ძალიან კლებადი მოთხოვნა. მაშასადამე, რადგანაც მიწოდება აღემატება მოთხოვნას, ეს იმის ნიშანია, რომ ადგილი აქვს ჭარბმოსახლეობას (რა თქმა უნდა, სამუშაო ადგილებთან, ე.ი. ფაქტობრივად არსებობის საშუალებების ხელმიწვდომლობასთან შედარებით). ამ თვალსაზრისით, ა. სმიტის აღნიშნული მოსაზრება, შესაძლოა, დღევანდელი ეკონომიკურ-დემოგრაფიული სიტუაციის საანალიზოდაც კი იქნეს გამოყენებული.

„ჩვეულებრივ, სწორედ ფხიზელ და შრომისმოყვარე ღარიბებს ჰყავთ მრავალრიცხოვანი ოჯახები და ძირითადად ისინი აკმაყოფილებენ სასარგებლო შრომაზე მოთხოვნას. რა თქმა უნდა, ყველა ღარიბი არაა წინდახედული და შრომისმოყვარე, მათ შორის უწესრიგობებსა და თავაშვებულებს შეუძლიათ ასეთების ბოროტად გამოყენება გააგრძელონ, როგორც ადრე აკეთებდნენ, და მათი ფასის აღნიშნული ზრდის შემდეგ, ყურადღება არ მიაქციონ იმ გაჭირვებას, რომელიც ამას შეუძლია, რომ მათ ოჯახებს დაატეხოს. მაგრამ მსგავს უწესო ადამიანებს იშვიათად ჰყავთ მრავალრიცხოვანი ოჯახი, რადგანაც მათი შვილები ჩვეულებრივ ცუდი მოვლის, ცუდი მოპყრობისა და არასაკმარისი ან ცუდი ხარისხის საკვების გამო იღუპებიან. და თუნდაც თავიანთი ორგანიზმის სიმაგრის გამო ეს ბავშვები ცოცხლები დარჩნენ, ყველა იმ გაჭირვების მიუხედავად, რისთვისაც მათ თავიანთი მშობლების ცუდი ქცევა სწირავთ, მაინც, ამ ცუდი მოქცევის მაგალითი ჩვეულებრივ რყენის მათ, ასე რომ, იმის ნაცვლად, რომ თავიანთი შრომით საზოგადოებისათვის სასარგებლონი იყვნენ, თავიანთი მანკიერებებისა და გარყვნილების მეშვეობით ისინი საზოგადოებრივი ბოროტება ხდებიან. ამრიგად, მართალია ღარიბთა ფუფუნების საგნებზე ფასების ზრდამ შეიძლება უფრო გააძლიეროს ასეთი უწესრიგო ოჯახების გაჭირვება და მაშასადამე, რამდენადმე შეამციროს კიდევ მათი, თავიანთი შვილების აღზრდის უნარი, მაინც ნაკლებად სავარაუდო მგონია, რომ მან მნიშვნელოვნად შეამციროს ქვეყნის სასარგებლო მოსახლეობა.

აუცილებელ საგნებზე საშუალო ფასის ყოველგვარმა ზრდამ, თუკი ის ხელფასის შესაბამისი მატებით არ ნაზღაურდება, მეტ-ნაკლებად აუცილებლად უნდა შეამციროს ღარიბი კლასის მიერ მრავალრიცხოვანი ოჯახების შენახვის უნარი და შესაბამისად, დააკმაყოფილოს სასარგებლო შრომაზე მოთხოვნა, – როგორც არ უნდა იყოს ამ მოთხოვნის მდგომარეობა, იზრდება ის, უცვლელი რჩება თუ კლებულობს, მოითხოვს მზარდ, უცვლელ თუ კლებად მოსახლეობას“.¹

ეკონომიკურ-დემოგრაფიული თვალსაზრისით საინტერესოა ა. სმიტის შეხედულება იმასთან დაკავშირებით, რომ, თურმე, ღარიბ ოჯახებში მრავალშვილიანობა დაკავშირებულია ოჯახის წევრთა საზოგადოებრივად წესიერ თუ უწესო ქცევასთან (სიფხიზლე და შრომისმოყვარეობა): „ჩვეულებ-

¹ А. Смит. Исследование о природе..., გვ. 383.

რივ, სწორედ ფზიზელ და შრომისმოყვარე ღარიბებს ჰყავთ მრავალრიცხოვანი ოჯახები და ძირითადად ისინი აკმაყოფილებენ სასარგებლო შრომაზე მოთხოვნას“, – ერთი მხრივ, ხოლო, მეორე მხრივ, კი: „მაგრამ მსგავს უწესო ადამიანებს იშვიათად ჰყავთ მრავალრიცხოვანი ოჯახი, რადგანაც მათი შვილები ჩვეულებრივ ცუდი მოვლის, ცუდი მოპყრობისა და არასაკმარისი ან ცუდი ხარისხის საკვების გამო იღუპებიან“.

მიუხედავად იმისა, რომ ავტორი სწორად განმარტავს, თუ, მისი აზრით, რატომ არ არის უწესო ადამიანების ოჯახები მრავალრიცხოვანი, ჩვენ ბოლომდე მაინც ვერ გავიზიარებთ მის მოსაზრებას იმის შესახებ, რომ თურმე, ამ არაწესიერი ანუ „ცუდი“ მოსახლეობის ბავშვებს „... ყველა იმ გაჭირვების მიუხედავად, რისთვისაც მათ თავიანთი მშობლების ცუდი ქცევა სწირავთ, მაინც, ამ ცუდი მოქცევის მაგალითი ჩვეულებრივ რყვნის მათ, ასე რომ, იმის ნაცვლად, რომ თავიანთი შრომით საზოგადოებისათვის სასარგებლონი იყვნენ, თავიანთი მანკიერებებისა და გარყვნილების მეშვეობით ისინი საზოგადოებრივი ბოროტება ხდებიან“. ამ ლოგიკით შეიძლება მივიღეთ იქამდე, რომ ვალიართ: წესიერი ადამიანების შვილები ყველა წესიერია, ხოლო ცუდების შვილები კი ყველა ცუდია, რაც, ჩვენი აზრით, მთლად ასე ერთგვაროვნად არაა დეტერმინირებული, თორემ ამ შემთხვევაში დაიკარგებოდა ბუნების ის როლი, რასაც ასე მშვენიერი მხატვრული ფორმით გადმოსცემს აკაკი წერეთლის „გამზრდელი“: „მაგრამ მართო წრთვნა რას უზამს, თუ ბუნებამც არ უშველა.“

დღევანდელი საქართველოსათვის კი, სადაც ასე თვალშისაცემია ერთი მხრივ, აუცილებელ საგნებზე ფასების კატასტროფული ზრდა, რაც არაა დაბალანსებული ხელფასის ადეკვატური ზრდით და, მეორე მხრივ, შობადობის დონის მკვეთრი შემცირება, ძალიან ნიშანდობლივია ა. სმიტის მიერ გაკეთებული დასკვნა: „აუცილებელ საგნებზე საშუალო ფასის ყოველგვარმა ზრდამ, თუკი ის ხელფასის შესაბამისი მატებით არ ნაზღაურდება, მეტ-ნაკლებად აუცილებლად უნდა შეამციროს ღარიბი კლასის მიერ მრავალრიცხოვანი ოჯახების შენახვის უნარი და შესაბამისად, დააკმაყოფილოს სასარგებლო შრომაზე მოთხოვნა, – როგორც არ უნდა იყოს ამ მოთხოვნის მდგომარეობა, იზრდება ის, უცვლელი რჩება თუ კლებულობს, მოითხოვს მზარდ, უცვლელ თუ კლებად მოსახლეობას“. ანუ, ეს ფაქტობრივად ნიშნავს იმას, რაც ჩვენ ზემოთ უკვე ვახსენეთ ჭარბმოსახლეობასთან დაკავშირებით. კერძოდ კი, ა. სმიტის ამ ლოგიკით ღარიბი კლასების ეს გადატაკება ფაქტობრივად მანამდე შეამცირებს მოსახლეობის რაოდენობას, ვიდრე ის არ ღავა შრომაზე სასარგებლო მოთხოვნის შესაბამის დონემდე. სრულად ვიზიარებთ რა, ა. სმიტის აღნიშნულ ლოგიკას, მიგვაჩნია, რომ საქართველოში ამ არასასურველი დინამიკის გამოსასწორებლად აუცილებელია ამოქმედდეს ის სამრეწველო პოტენციალი, რაც, სხვადასხვა ობიექტური თუ ძირითადად, მაინც სუბიექტური მიზეზების გამო, აქ ჯერ კიდევ გამოუყენებელია და გუ-

ლისხმობს, სამუშაო ადგილების, მოთხოვნის შესაბამის ღონემდე გაზრდას. წინააღმდეგ შემთხვევაში ვფიქრობთ, რომ კვლავ გაგრძელდება ა. სმიტის მიერ ზემოთ ნახსენები მოსახლეობის, ჩვენს შემთხვევაში კი, კონკრეტულად საქართველოს მოსახლეობის კლების არასასურველი ტენდენცია.

ასეთია ძირითადად ადამ სმიტის ეკონომიკურ-დემოგრაფიული შეხედულებები, რომლებსაც მნიშვნელოვანწილად დღემდე არ დაუკარგავთ თავიანთი აქტუალობა. ამიტომაც ვფიქრობთ, რომ ჩვენ მიერ წარმოდგენილი მისი მოსაზრებები და თანდართული ჩვენეული კომენტარები, გარკვეულ დახმარებას გაუწევს დემოგრაფიის საკითხებით დაინტერესებულ ქართველ მკითხველს.

ANZOR SAKHVADZE

DEMOGRAPHIC VIEWS OF ADAM SMITH

In the work that is dedicated to the 285th anniversary of the birth of Adam Smith (1723-1790) there are discussed the economic-demographic views of this famous Scottish economist. The structure of the work is developed in the form of the author's analysis and comments of Adam Smith's demographic quotations. The attention is stressed on the demo-economic issues which are still crucial in modern Georgia. For example, the article presents the views of Adam Smith on such matters as interrelation between incomes and reproduction rate of the population, interconnection between women fertility rate and their economic condition, the influence of poverty on infant mortality and the demographic development of the population and etc. Herewith, there is stressed a great importance of social-economic policy measures to be conducted in Georgia.

ს ვ ტ ო რ მ ბ ი

- **რევაზ ბასარია** – ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **გია მაღაშნია** – ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი
- **ნაზირა კაკულია** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
- **მაია ჭანია** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **რამაზ ფუტყარაძე** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
- **დემნა კვარაცხელია** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **ბადრი გიორგიძე** – ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი
- **რევაზ ხარებავა** – ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, სრული პროფესორი
- **კახაბერ ციმიჩია** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **ირმა მოლაშნია** – საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის დოქტორანტი
- **ნინო ხარებავა** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **ჯანდრი ზარანდია** – ეკონომიკის დოქტორი
- **ალექსანდრე სიჭინავა** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
- **მადონა გელაშვილი** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **შოთა შაბურიშვილი** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
- **ლარისა თაკალანძე** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **თეიმურაზ შენგელია** – ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **კობა ბასილაია** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
- **მარინე ხუბუა** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **ზურაბ ლიპარტია** – ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი
- **ელისო ლანჩავა** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი

- **დავით ჯალაღონია** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **გიორგი ჯახაია** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
- **გიორგი ბერულავა** – ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის სრული პროფესორი
- **ელგუჯა კონჯარია** – ეკონომიკის დოქტორი, ზუგდიდის შოთა მესხიას სახელობის სახელმწიფო ინსტიტუტის ასოცირებული პროფესორი
- **დევი შონია** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
- **მერაბ გეჯუა** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი
- **ანზორ სახვაძე** – ეკონომიკის დოქტორი, სოხუმის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

AUTHORS

- **Revaz Basaria** – Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of Sokhumi University
- **Gia Malashxia** – Doctor of Economic Sciences
- **Nazira Kakulia** – Doctor of Economics, Assistant Professor of Skohumi University
- **Maia Chania** – Doctor of Economics, Associate Professor of Sokhumi University
- **Ramaz Putkaradze** – Doctor of Economics, Assistant Professor of Sokhumi University
- **Demna Kvarackhelia** – Doctor of Economics, Associate Professor of Sokhumi University
- **Badri Giorgidze** – Post-Graduate Student of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
- **Revaz Kharebava** – Doctor of Economic Sciences, Professor of Sokhumi University
- **Kakhaber Tsimintia** – Doctor of Economics, Associate Professor of Sokhumi University
- **Irma Molashkhia** – Post-Graduate Student of Technical University of Georgia
- **Nino Kharebava** – Doctor of Economics, Associate Professor of Sokhumi University
- **Jandri Zarandia** – Doctor of Economics
- **Alexander Sichinava** – Doctor of Economics, Assistant Professor of Sokhumi University
- **Madona Gelashvili** – Doctor of Economics, Associate Professor of Sokhumi University
- **Shota Shaburishvili** – Doctor of Economics, Assistant Professor of Sokhumi University
- **Larisa Takalandze** – Doctor of Economics, Associate Professor of Sokhumi University
- **Teimuraz Shengelia** – Doctor of Economic Sciences, Associate Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University
- **Koba Basilaia** – Doctor of Economics, Assistant Professor of Sokhumi University
- **Marine Khubua** – Doctor of Economics, Associate Professor of Sokhumi University
- **Zurab Lipartia** – Doctor of Economic Sciences
- **Eliso Lanchava** – Doctor of Economics, Assistant Professor of Sokhumi University
- **Davit Jalagonia** – Doctor of Economics, Associate Professor of Sokhumi University

- **Giorgi Djakhaia** – Doctor of Economics, Assistant Professor of Sokhumi University
- **George Berulava** – Doctor of Economic Sciences, Professor of Sokhumi University
- **George Djakhaia** – Doctor of Economics, Assistant Professor of Sokhumi University
- **Elguja Konjaria** – Doctor of Economics, Associate Professor of Shota Meskhia Zugdidi Institute
- **Devi Shonia** – Doctor of Economics, Associate Professor of Sokhumi University
- **Merab Gejua** – Doctor of Economics, Associate Professor of Sokhumi University
- **Anzor Sakhvadze** – Doctor of Economics, Associate Professor of Sokhumi University

ავტორებისათვის

„შრომები“ (ეკონომიკურ მეცნიერებათა სერია) გამოსაქვეყნებლად მოტანილი ან გამოგზავნილი მასალა უნდა იყოს აკრეფილი აკადნუსხურში (ზომა – 12, ინტერვალი – 1,5). სქოლიო უნდა იყოს ასევე აკადნუსხურში (ზომა – 10, ინტერვალი – 1,5). უცხო ენებზე აკრეფილი ტექსტი უნდა იყოს აკრეფილი Times New Roman-ში, ძირითადი ტექსტის ან სქოლიოს შესაბამისი ზომებით. სტატიას თან უნდა ახლდეს რეზიუმე (1000 ასო-ნიშანი, ნახევარი გვერდიდან ერთ გვერდამდე) ქართულ და ინგლისურ ენებზე. სქოლიოს დაკაბადონების წესების შესახებ იხ. **„შრომები“** (ეკონომიკურ მეცნიერებათა სერია), ტ.III. თბ., 2008, ვებ-გვერდზე: <http://www.sou.ge>. გამოყენებული ლიტერატურის სიის დართვა საჭირო არ არის.

რედაქციის მისამართი:

ქ. თბილისი, 0186, ჯიქიას ქ. 9,

ტელ.: 54-14-12

e-mail: zpapaskiri@gmail.com

web-site: <http://www.sou.ge>

გამომცემლობის რედაქტორები: **რობერტ მესხი, ლელა მირცხულავა**

დამკაბადონებელი: **ნუგზარ არჩმაშვილი**

ღაიბქდა: გამომცემლობა „მერიდიანი“
თბილისი, ალ. ყაზბეგის 45. ტელ. 39 15 22
E-mail: info@meridianpub.com